

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Министерство просвещения Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды
психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации
по организации психолого-педагогического сопровождения детей
с целью подготовки к обучению в школе**

**Астана
2023**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2023 жылғы 15 қыркүйектегі №6 хаттама)

Рекомендовано к изданию Научно-методическим советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол №6 от 15 сентября 2023 года)

Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 320 б.

Методические рекомендации по организации психолого-педагогического сопровождения детей с целью подготовки к обучению в школе – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 320 с.

Бұл құралда педагогтер мен мамандарға мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылады. Ұсынымдар балалардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дайындау процесін дұрыс ұйымдастыруға көмектесуі керек.

Әдістемелік ұсынымдар мектепке дейінгі ұйымдар мен орта білім беру ұйымдары әкімшілігіне, педагогтеріне, тәрбиешілеріне, мамандарына, мектепке дейінгі және жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарының педагогтеріне, ата-аналарға, сондай-ақ оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына арналған.

В данном пособии предлагаются методические рекомендации педагогам и специалистам для организации психолого-педагогического сопровождения детей с целью подготовки к обучению в школе. Рекомендации должны помочь им правильно организовать процесс подготовки детей дошкольного и предшкольного возрастов к школе, с учётом их индивидуальных возможностей и особых образовательных потребностей.

Методические рекомендации предназначены для администрации, педагогов, воспитателей, специалистов дошкольных организаций и организаций среднего образования, педагогов начальных классов общеобразовательных школ, родителей, а также методистов учебно-методических кабинетов, специалистов отделов и управлений образования.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023
Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2023

Кіріспе

Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар (бұдан әрі – әдістемелік ұсынымдар) әкімшілікке, педагогтерге, тәрбиешілерге, мектепке дейінгі ұйымдар мен орта білім беру ұйымдарының мамандарына, жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сынып педагогтеріне, ата-аналарға (заңды өкілдерге), сондай-ақ әдістемелік кабинеттер, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына оқу-әдістемелік көмек көрсетуге арналған.

Әдістемелік ұсынымдардың I тарауында мектепте оқуға дайындау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша халықаралық және отандық тәжірибе, II тарауда – мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балалардың мектепте оқуға дайындығының нормативтік құқықтық базасы мен жағдайын талдау, жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, балаларды мектепте оқуға дайындау бойынша өңірлік тәжірибе ұсынылған.

Әдістемелік ұсынымдарды дайындау шеңберінде мектепке дейінгі және мектепке дейінгі жастағы балаларды мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдаудың жағдайына талдау жүргізілді, оның нәтижелері III тарауда сипатталған.

Негізгі IV тарауда мектепте оқуға дайындық мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша практикалық ұсынымдар бар.

Әдістемелік ұсынымдарды дайындау шеңберінде мектепке дайындық кезінде тәрбиеленушілер мен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау процесін ұйымдастыру бойынша нормативтік құжаттарға, 2022-2023 оқу жылының қорытындысы бойынша ҚР Оқу-ағарту министрлігінің Балаларды ерте дамыту институты өткізген мектепке дейінгі ұйымдар мен мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеруін мониторингілеудің қорытынды кезеңіне талдау жүргізілді, осы ұсынымдарды әзірлеу бойынша жұмыс тобы мүшелерінің сараптамалық пікірлері зерделенді.

Мектепте оқуға дайындық мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу мақсатында балаларды мектепте оқуға дайындау процесінде инклюзивтілік қағидаттарын іске асыратын елдердің тәжірибесі зерделенді, сондай-ақ мектепке дейінгі және мектепке дейінгі жастағы балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау практикасы бойынша бірқатар халықаралық нормативтік құжаттар мен ғылыми зерттеулер талданды.

Мектепте оқуға дайындық кезінде балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың отандық тәжірибесін зерделеу үшін жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігі, мектепалды және бастауыш сынып педагогтері, әкімшілік, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтері арасында онлайн-сауалнама, сондай-ақ Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының пилоттық ұйымдарымен – Рудный қаласы білім бөлімінің «№ 12

балабақшасы» МКК, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Рудный қаласы білім бөлімінің № 17 жалпы білім беретін мектебі» КММ, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының және басқа да педагог-практиктердің сабақтастығы мен инклюзивтілігін ескере отырып, білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау моделін сынақтан өткізу бойынша жартылай құрылымдық сұхбат жүргізілді.

Сондай-ақ еліміздің өңірлерінің мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдары педагогтерінің, ҚР Оқу-ағарту министрлігінің балаларды ерте дамыту институты өкілдерінің қатысуымен жұмыс тобының отырыстары өткізілді.

Әдістемелік ұсынымдардың негізгі мақсаты – балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың үздіксіздігі мен жүйелілігі балаларды мектепте оқуға дайындауды ұйымдастырудың негізгі факторлары болып табылады. Мұндай тәсілді тиімді іске асырудың қажетті шарттары балалардың мектепте оқуға дайындық кезеңінде, сондай-ақ бастауыш білім алу кезеңінде өздерінің жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін дамытуға мүмкіндік беретін қолайлы орта құру болып табылады.

Әдістемелік ұсынымдарды дайындауға Ақмола, Қостанай облысының, Астана қаласының мектепке дейінгі ұйымдарының, балаларды ерте дамыту институтының өкілдері белсенді қатысып, өз тәжірибелерімен бөлісті. Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының Рудный қаласы білім бөлімінің «№ 12 балабақшасы» МКК, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Рудный қаласы білім бөлімінің № 17 жалпы білім беретін мектебі» КММ құнды ұсынымдар берді. Мектепте оқуға дайындалу мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру мәселелері бойынша уақыт бөліп, өз пікірін білдіргендердің барлығына алғыс айтамыз.

1 Мектепте оқуға дайындық мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша шетелдік тәжірибеге шолу

Әдістемелік ұсынымдарда шетелдік тәжірибе ретінде Еуропалық ерекше қажеттіліктер және инклюзивті білім беру агенттігі (Агенттік) жүзеге асыратын жас балаларға инклюзивті білім берудің (IECE) үш жылдық жобасының бөлігі болып табылатын есеп ұсынылған. Жоба үш жастан бастап бастауыш білім беруге дейінгі барлық балалар үшін сапалы инклюзивті мектепке дейінгі білім берудің негізгі сипаттамаларын анықтауға, талдауға және одан әрі ілгерілетуге бағытталған.

Осы есепте бүкіл Еуропа бойынша жас балаларға инклюзивті білім беру ережелерінің 32 сипаттамасын (елдер бойынша) сапалы талдау нәтижелері келтірілген. Алынған нәтижелер еуропалық тәжірибешілердің жас балаларға инклюзивті білім беру жобасын қабылдауын көрсетеді [1].

Финляндия тәжірибесі

IECE енгізудің финдік мысалы Ювяскиля (Jyväskylä) қаласының моделін сипаттайды. Йювяскюля – Финляндияның аумағы бойынша үлкен жетінші қаласы, шамамен 135000 халқы бар. Педагогикалық білім (мектепке дейінгі білім беру педагогтері, бастауыш мектеп педагогтері және арнайы білім беру педагогтері үшін) Йювяскюля университетінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Йювяскюля қаласында муниципалды балабақшаларда 7000-ға жуық бала оқиды. Йювяскиляда мектепке дейінгі білім алатын (дейін) 0-7 жас аралығындағы барлық балалар жеке қолдау қажеттіліктеріне қарамастан жақын маңдағы балабақшаға бара алады. Қолдауды қажет ететін балаларға арналған жеке топтар жоқ.

Финляндияда балалар жеті жасында бастауыш мектепке барады және барлық мектеп жасына дейінгі балалар ерте жастан білім алуға құқылы. Мектепке дейінгі тәрбие балалардың қолдау қажеттілігіне, отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайына немесе басқа отбасылық жағдайларға қарамастан құқығы ретінде қарастырылады. Алты жасар балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру балабақшаларда да, мектептерде де жүзеге асырылуы мүмкін. Мектепке дейінгі білім беру Негізгі білім туралы заңмен қарастырылған. Инклюзивтілік принципі кіші жастағы балаларға арналған арнайы білім беруді реттейтін құжаттарда көрсетілген (Финляндиядағы кіші жастағы балаларға білім беру және оларға күтім жасау жөніндегі оқу бағдарламасының Ұлттық нұсқаулықтары, 2003 ж. және «Мектепке дейінгі білім берудің негізгі оқу бағдарламасы»). Бұл ұлттық ережелер сонымен қатар Йювяскюляның инклюзивті білім беру моделіндегі жергілікті қызметті анықтайды. Йювяскюля қаласы мен оның балабақшалары ұлттық құжаттарға негізделген өздерінің егжей-тегжейлі оқу бағдарламаларын жасады. Жоғарыда аталған оқу бағдарламаларына сүйене отырып, әртүрлі қолдау қажеттіліктері бар барлық балалар жеке оқу жоспарын алады. Баланы қолдау шаралары топтың

қызметіне сәйкес келетіндей етіп жоспарланады және оларды топ ішінде жүзеге асыруға және баланың қатысуы мен әлеуметтік интеграциясына баса назар аударуға болады.

Мектепке дейінгі білім беру туралы Заңға сәйкес балалар өздерінің жеке қажеттіліктеріне сәйкес қолдау алады. Йювяскюля үш сатылы қолдау моделі деп аталады. Ресми түрде бұл модель Финляндияның мектепке дейінгі және негізгі білім беруінде қолданылады, бірақ Йювяскюляда ол ерте мектепке дейінгі білім беруде де қолданылады. Барлық балалар балаларды бақылауды, білім беру ортасын және педагогиканы ажырамас бөлігі ретінде қамтитын сапалы ерте мектепке дейінгі білім берудің жалпы қолдауына ие болады. Педагогикалық командалардың құрамына ерте мектепке дейінгі білім беру педагогтері мен медбикелер кіреді. Кейбір балабақшаларда қосымша көмекші персонал бар. Егер балаға көбірек қолдау қажет деп танылса, баланы бақылау, сондай-ақ тиісті жоспарлау мен педагогика күшейтіледі, мысалы, мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім берудің кеңесші мұғалімі де балаға арналған жеке оқу жоспарын құруға қатысады. Егер бұл күшейтілген қолдау жеткіліксіз болса, бала ерекше қолдау алады. Ерекше қолдау, әдетте, жоспарлау кезеңінен басқа, мектеп жасына дейінгі арнайы білім беру педагогтері баланы оқыту мен тәрбиелеуге қатысады дегенді білдіреді. Баланың алатын қолдауы үнемі бағаланады және бала жеткілікті дамуға қол жеткізген кезде жалпы қолдауға қайта оралуы мүмкін.

Финдік мектепке дейінгі тәрбиешілердің бакалавр дәрежесі бар, ал басқа мектепке дейінгі қызметкерлердің де тиісті дайындықтары бар. Бакалавр дәрежесінен басқа, мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру педагогтері арнайы білім беру саласындағы еуропалық аударма және кредит жинақтау жүйесінің (ECTS) кемінде 60 кредитін алды. Йювяскюля инклюзивті білім беру моделінің негізгі идеясы – барлық педагогтерді кіші жастағы балаларға арналған арнайы білім беруді енгізуге тарту. Бұл тапсырмада оларға мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдері мен күнделікті күтім топтарында жұмыс істейтін жас балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдері көмектеседі. Осылайша, арнайы білім беру тәжірибесі тек күндізгі күтімнің нақты, жеке топтарына шоғырланбайды.

Мектепке дейінгі және мектепке дейінгі арнайы білім берудің қызметкерлері мен балалары арнайы білім беруге мамандандырылған мемлекеттік мектептер желісінен (Валтери оқыту және кеңес беру орталығы) қолдау ала алады. Мұндай қолдау, мысалы, консультативтік сараптамалық көмек немесе үздіксіз білім беру болуы мүмкін. Сонымен қатар мемлекеттік мектептер мүгедектігі ауыр балаларға тестілеу және оңалту қызметтерін ұсынады.

Йювяскюлядағы барлық балалар қолдау қажеттіліктеріне қарамастан жақын маңдағы балабақшаға бара алады. Қолдауды қажет ететін балаларға арналған жеке топтар жоқ. Балабақшаларда балалардың барлық жеке қажеттіліктерін күтуге ерекше назар аударылады. Бұл тапсырманы орындау үшін балабақша қызметкерлеріне арнайы білім беру мұғалімдерінің екі түрі көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім берудің консультативтік

педагогтері бірнеше балабақшада кеңес береді. Сонымен қатар әрбір дерлік балабақшада балаларға қолдау қажет жерде жұмыс істейтін мектепке дейінгі тәрбиеші бар. Бұл модельдің бірегей ерекшелігі – әрбір дерлік балабақшада қанша бала ресми түрде қолдауға мұқтаж деп танылғанына қарамастан, мектепке дейінгі білім беру бойынша өзінің педагог-маманы бар. Бұл сонымен қатар пайда болатын қолдау қажеттіліктерін белсенді түрде болдырмау құралы. Йювяскюляда балабақшаларда мектеп жасына дейінгі балаларға арналған 33 арнайы білім беру оқытушылары, сондай-ақ алты жас балаларға арналған арнайы білім беру педагог-кеңесшілері жұмыс істейді. Ерекше жағдайларда қызметкерлер ұлттық мамандар желісіне – Валтери оқыту және кеңес беру орталығына консультациялық көмек сұрай алады.

Әдетте, күндізгі топтар (шамамен 20 бала) күнделікті іс-шаралар үшін кішігірім топтарға бөлінеді. Уақытша шағын топтар да, тұрақты кіші топтар да бар, оларда балалар бір құрдастарымен ұзақ уақыт араласады. Уақытша шағын топтар ситуациялық қажеттіліктерге негізделген. Қолдауды қажет ететін балалар біркелкі шағын топтарға бөлінеді; олар үшін жеке шағын топтар құрылмайды. Топтарға бөлу балалардың даму ерекшеліктері мен әлеуметтік қажеттіліктеріне, жасына, сондай-ақ бала мен ата-ананың тілектеріне байланысты жүзеге асырылады. Шағын топтар балалар мен тәрбиешілер мен балалар арасындағы өзара әрекеттесуді күшейтеді.

Барлық балаларға көрсетілетін жалпы қолдау балаларды бақылауға және оқу ортасы мен педагогиканы бағалауға негізделген. Ата-аналар мен тәрбиешілердің бақылаулары бірлесіп талқыланады, содан кейін олар, мысалы, балалардың күшті жақтарын қалай ескеру керектігін келіседі. Келісілген мәселелер баланың жеке оқу жоспарында жазылады. Жалпы қолдауға, мысалы, ойын және қозғалыс арқылы күнделікті жағдайларда баланың әлеуметтік, тілдік және моторлық дағдыларын үйрету жатады. Мұғалімдер өз эмоцияларын тануға және оларды атауға үйретілген балалармен эмпатикалық қарым-қатынасты атап көрсетеді. Мақсаттардың бірі – кемсітушіліктің алдын алу.

Дамудың бірнеше саласында жеке қолдауды қажет ететін балаларға күшейтілген қолдау көрсетіледі. Күшейтілген қолдауды жеке бала үшін ата-аналар, топта жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйым мұғалімі және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімі бірлесіп әзірлейді. Бала күшейтілген қолдауды алған кезде де, оның бүкіл топ пен шағын топтардың қызметіне белсенді қатысуы әртүрлі жолдармен сақталады. Мұнда баланы оқытудың жеке жоспары инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың негізі болып табылады. Тәрбиешілер барлық балаларға қолайлы физикалық және интерактивті орта құруға тырысады. Мысалы, ауызша қарым-қатынастан басқа, суреттер немесе басқа балама байланыс әдістері қолданылады. Нұсқауларды иллюстрациялау үшін бақыланатын сабақтарда суреттер қолданылады, ал балалар үшін кез келген жағдайда қолдануға болатын жеке байланыс портфолиосы жасалады.

Арнайы қолдау кезеңінде баланы педагогикалық қолдау одан әрі күшейе түседі. Оқу жоспары да барған сайын жеке болып келеді. Ата-аналар мен

балабақша қызметкерлерінен басқа, жоспарды әзірлеуге басқа да тиісті мамандар қатысады (мысалы, логопед, физиотерапевт немесе кәсіптік терапевт). Күндізгі күтім тобына ерекше қажеттіліктері бар көмекшіні орналастыруға немесе топтағы балалар санын азайтуға болады. Баланың топ қызметіне қатысуының тең мүмкіндіктеріне кепілдік беру үшін топ педагогтері тығыз ынтымақтастықта болып, балаға арналған қолдау шараларын жүзеге асыруға міндеттеме алуы керек.

Осылайша, мектепке дейінгі арнайы білім беру мұғалімі инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың барлық кезеңдерінде, жоспарлаудан бастап, өзінің білім беру қызметі мұғалімдерінің өзіндік рефлексиясымен аяқталатын педагогикалық ұжымға қолжетімді.

Йювяскюля қаласындағы жас балаларға арналған инклюзивті арнайы білім беру моделінің айрықша ерекшелігі – бұл мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдерінің тәжірибесін қалай пайдаланады. Бастапқы нүкте – әрбір мұғалім қолдауды қажет ететін балалармен жұмыс істейді және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдерінен қолдау алады. Мектеп жасына дейінгі арнайы білім беру мұғалімдері қаланың үлкен аумағында мектеп жасына дейінгі арнайы білім берудің консультативтік мұғалімдері ретінде немесе тек бір балабақшада жұмыс істейді, онда лауазымдық нұсқаулық мұғалімдердің кеңесіне қарағанда күндізгі күтім топтарында жұмыс істеуге көбірек бағытталған. Екі жұмыста да мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдері өздерінің арнайы тәжірибесі арқылы балаларды бақылау мен бағалауға, сондай-ақ жоспарлау мен оқытуға арнайы білім беру көзқарасын енгізетініне баса назар аударылады.

Модель сонымен қатар икемділікке баса назар аударады. Ресурстарға деген қажеттілік балалардың диагнозы негізінде емес, күндізгі күтім топтарында жұмыс істейтін мектепке дейінгі арнайы білім беру мұғалімдері мен арнайы мектепке дейінгі білім беру мұғалімдерінің тәжірибесіне байланысты бағаланады. Консультациялар ең қажет жерде де ұсынылады. Қызметкерлердің лауазымдық нұсқаулықтары қажет болған жағдайда динамикалық түрде өзгереді. Балабақшалардағы әртүрлі жағдайлар ескеріледі, тіпті апта сайын жүргізілетін бағалаулар тез және икемді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Арнайы мектепке дейінгі білім берудің консультативтік оқытушылары ерте мектепке дейінгі білім беру әкімшілігінің өкілдерімен (мысалы, Директорлар, балабақша басшылары) бірлесіп, арнайы мектепке дейінгі білім беру үшін қажетті ресурстарды бөлуді және үйлестіруді жоспарлайды. Олардың әрқайсысы қаладағы өз учаскесіне жауап береді. Өз аумақтары шегінде олар мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру қажеттілігі туралы ақпарат жинайды және балабақшаларда жұмыс істейтін мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдері қайда орналастырылатынын жоспарлайды. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім берудің консультативтік мұғалімдері әртүрлі жұмыс топтарында сарапшы ретінде әрекет етеді және әртүрлі мүдделі тараптармен белсенді ынтымақтасады. Олар

тәрбиешілердің білім беру қажеттіліктерін бағалайды және оқытуды ұйымдастырады, сонымен қатар қолдау алатын балалардың мектебіне көшуіне байланысты мәселелерді үйлестіреді. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдерінің бірі иммигрант балаларға арналған ерте мектепке дейінгі білім беруді үйлестіреді, ал екіншісі ерекше қажеттіліктері бар көмекшілерді оқытады.

Күндізгі топтарда жұмыс істейтін мектепке дейінгі білім беру мұғалімдері қазіргі уақытта ең көп сұранысқа ие балабақшаларда жұмыс істейді. Балабақшаларда өз тобынсыз жұмыс істей отырып, олардың үлесі ең қажет жерде, бұл мұғалімдер жоғары сапалы базалық мектепке дейінгі арнайы білім беруді енгізуге ықпал етеді. Бұл тәсіл қолдау қажеттілігін белсенді түрде болдырмайды. Балаға мектепке дейінгі ұйымдағы арнайы топқа қосылудың қажеті болмаған кезде, ол әлеуметтік интеграцияға әкелетін инклюзивті жолды ұстануға көбірек мүмкіндік алады. Балабақшаларда жұмыс істейтін мектепке дейінгі арнайы білім беру мұғалімдері топтарда параллель мұғалімдер ретінде әрекет етеді, бүкіл топқа да, шағын топтарға да кеңес береді және үйретеді. Сонымен қатар олардың маңызды міндеттерінің бірі жақсы педагогикалық әдістердің мысалын ұсыну.

Жоғарыда аталған ерте жастағы балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдерінің де жұмысының едәуір бөлігі өздерінің үздіксіз білімінен және оның негізінде басқа қызметкерлерге ұсынатын оқытудан тұрады. Біздің мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру мұғалімдері мультикультурализм, отбасылармен ынтымақтастық, аутизм спектрі және зорлық-зомбылық сияқты тақырыптар бойынша үздіксіз білім алды.

Олардың жұмысында ата-аналармен, балабақша топтарының тәрбиешілерімен, басшылармен, балалар терапевттерімен және болашақ мұғалімдермен ынтымақтастыққа ерекше назар аударылады.

Йювяскюляның инклюзивті ерте мектепке дейінгі білім беру моделі бүкіл қала бойынша ұлттық директиваларға сәйкес жүзеге асырылады және осылайша билік пен саяси шешім қабылдаушылардың қолдауымен жүзеге асырылады. Ынтымақтастық бойынша серіктестер – айЮвяскиля Университеті және Йювяскилядағы Ни илоМяки институты, ол оқу мәселелерін зерттеумен айналысады. Ынтымақтастық әсіресе балалардың көру, есту, тіл және өзара әрекеттесуге байланысты қолдау қажеттіліктері болған кезде Финляндияның ұлттық білім басқармасы жанындағы Йювяскюляда жұмыс істейтін Валтери оқыту және кеңес беру орталығымен жүзеге асырылады.

Мектепке дейінгі арнайы білім беруді жүзеге асыру мүмкіндігінше отбасына бағытталған. Отбасымен ынтымақтастық балабалабақшаға бара бастағанға дейін басталады. Алдымен педагогтер отбасымен баланың үйінде немесе отбасы қаласа, басқа жерде кездеседі. Қажет болған жағдайда кездесуге мектепке дейінгі білім беру бойынша педагог шақырылады. Мектеп жасына дейінгі арнайы білім берудің отбасы тұрғысынан инклюзивтілігі осы отбасылардан алынған пікірлермен расталады. Мысалы, олар баласының мектепке дейінгі арнайы білімі олардың өмірінде «қалыпты» түрде

ұйымдастырылған жалғыз нәрсе екенін айтты. Барлық отбасылар жылына екі рет қанағаттану сауалнамасына қатыса алады. Әртүрлі балабақша өкілдерінен тұратын ата-аналар тобы ай сайын жиналады. Тәрбиешілер тобы өз әрекеттерін бағалағанда, олар ата-аналардың қатысуына қалай қол жеткізілетіні туралы да ойлайды.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім берудің консультативтік педагогтері қолдау алатын балалардың мектепке көшуін үйлестіреді. Көшу мектеп басталғанға дейінгі жыл бойына мұқият жоспарланған. Жалпы қалалық жоспар бар, ол ай сайын не болып жатқанын және оған кім жауапты екенін егжей-тегжейлі сипаттайды. Мысалы, қыркүйек айында ерте мектепке дейінгі білім беру педагогтері мен мектепке дейінгі арнайы білім беру педагогтері бірінші сынып оқушыларына барады. Қаңтар айында мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арнайы білім беру жөніндегі кеңесші келесі күзде мектепке баратындарға, мектеп педагогтері мен арнайы білім беру педагогтеріне қолдау көрсету қажеттіліктерін сипаттайды. Мектеп мұғалімдері қолдауды қажет ететін балалар мектепке барғаннан кейін оң пікірлер берді. Осы пәнаралық ынтымақтастық аясында әртүрлі сарапшылар бір-біріне кері байланыс береді, жойылған кемшіліктерді талқылайды және жақсартылған тәжірибелерді енгізу туралы келіссөздер жүргізеді. Педагогикалық топтардың мақсаты – балаға тән қолдауды анықтаудан бастап, тәрбиешілердің қызметін үнемі бағалау мен жоспарлауға, балалар үшін жасайтын оқу жағдайларына және балалар топтарында жүзеге асыратын педагогикалық әдістерге көбірек көңіл бөлу [2].

1-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [3]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	Финляндияда ерте мектепке дейінгі білім беруді анықтайтын екі түрлі заң бар. Балабақша туралы заңға түзету 2015 жылдың 1 тамызында күшіне еніп, ЕСЕС (Мектепке дейінгі білім беру және күтім) Заңын құрды. Бұл негізінен 0-5 жастағы балаларға қатысты. Мектепке дейінгі білім беру Негізгі білім туралы Заңда анықталған. ЕСЕС туралы Заңға сәйкес ерте мектепке дейінгі білім берудің үш түрлі формасы бар: - орталық базасында ерте мектепке дейінгі білім беру (балабақшалар): - мектепке дейін үйде білім беру (әдетте төрт баласы бар бір күтуші) және ойын алаңдары мен апта сайынғы клубтар сияқты басқа да білім беру түрлері. Балалардың бала күтімі бойынша демалыс аяқталғаннан кейін мемлекет субсидиялайтын мектепке дейінгі ұйымда

	орын алуға заңды құқығы бар. Ерте мектепке дейінгі білім беру туралы Заңға сәйкес, міндетті білім беру жасына жетпеген әрбір баланың мектепке дейінгі білім алуға құқығы бар. 2016 жылдың 1 тамызынан бастап ерте мектепке дейінгі білім алу құқығы толық жұмыспен қамтылудан аптасына 20 сағатқа дейін қысқартылды. Үкімет әр баланың мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен күтудің аптасына 20 сағатына заңды құқығы болады деп шешті. Алайда егер ата-аналар немесе басқа қамқоршылар толық уақытты жұмыс істесе немесе оқыса немесе бұл баланың дамуы, арнайы қолдау қажеттілігі тұрғысынан оның мүдделеріне сәйкес келсе, бала тұрақты негізде мектепке дейінгі білім алуға құқылы. Муниципалдық билік 20 сағаттан астам қызмет көрсету туралы шешім қабылдайды. Ата-аналар қызметтерге ақы төлейді. Төлем мөлшері ата-ананың табысына және отбасының мөлшеріне байланысты. Соңғы оқу жылында жарты күндік мектепке дейінгі білім беру тегін. Білім және мәдениет министрлігі сонымен қатар клиенттерден бұрын мектепке дейінгі білім беру туралы жаңа заң әзірлеуде. Мемлекеттік бағдарлама клиенттердің алымдарын 16%-ға арттыруды міндеттейді. Мектепке дейінгі білім беру әр алты жасар балаға тегін муниципалитеттермен қамтамасыз етіледі (нұсқаулар, материалдар, тасымалдау, егер қашықтық 5 км-ден асса, қолдау оқыту және әл-ауқат, тамақтану және т.б.). Мектепке дейінгі білім берудің ең төменгі көлемі жылына 700 сағатты құрайды. Әдетте муниципалитеттер оқу жылы кезінде күніне 4 сағат ұсынады. Қажет болған жағдайда балалар қосымша қызмет алуға құқылы.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	Қажет болса, балалар ерекше қажеттіліктері бар білім беру қызметтеріне құқылы. ЕСЕС Заңына сәйкес әр муниципалитетте ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру мұғалімдері болуы керек. Сондай-ақ, балалар медициналық көмек пен медициналық көмекке (дәрігерлер, медбикелер, терапевттер, психологтар)

	және қажет болған жағдайда арнайы жабдықтарға құқылы. Мектепке дейінгі білім беруде бірдей қызметтер бар.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	Мектепалды білім (6 жасар балалар) бір жылға созылады. Міндетті білім бала 7 жасқа толған жылы басталады.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	Көшу 2014 жылғы Мектепке дейінгі білім берудің ұлттық базалық оқу бағдарламасымен реттеледі. Әрбір білім беру провайдері өзінің жергілікті оқу бағдарламасы аясында ауысу жоспарын құруы керек. Дәл осындай принциптер 2016 жылғы мектеп жасына дейінгі балаларға білім беру және оларға күтім жасау жөніндегі жаңа ұлттық базалық оқу бағдарламасында жазылған. Жаңа ЕСЕС оқу бағдарламасы 2017 жылы іске қосылады.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	Финляндиядағы мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруге қатысты заңнама инклюзивтілік идеяларына негізделген. Барлық балалар мектепке дейінгі және мектепалды білім алуға, сондай-ақ негізгі білім алуға құқылы. Негізгі білім туралы заң мектепке дейінгі білім алатын балаларға қолдау жүйесінің үш деңгейін (жалпы, күшейтілген және арнайы қолдау деңгейлері) анықтайды. Қолданыстағы қағидаттар Мектепке дейінгі білім берудің ұлттық базалық оқу бағдарламасында көрсетілген. Дәл осындай принциптер «ЕСЕС үшін негізгі оқу бағдарламасында» қолданылады, дегенмен ЕСЕС Заңындағы қолдаудың анықтамасы онша айқын емес.
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	ЕСЕС туралы Заң және негізгі білім туралы Заң муниципалитеттерді барлық балаларға мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беру қызметтерін ұсынуға міндеттейді. Үй-жайлар, оқу жағдайлары және т. б. барлық балалар үшін қауіпсіз болуы керек. Ауыр науқастар немесе мүгедек балалар мүгедектік бойынша жәрдемақы алуға құқылы болуы мүмкін. Жәрдемақы күнделікті өмірде қосымша шығындарға көмектесуге арналған. Бала ауруханада болған кезде, білім мүмкіндігінше қалыпты түрде жалғасуы үшін мектеп жасына дейінгі балаларды

Франция тәжірибесі

Францияда балабақшаға түсетін аутизмі бар балаларға арналған бағдарлама бар. Бұл бағдарлама (Unité d'Enseignement autisme Maternelle – UEAM – немесе аутизмді мектепке дейінгі оқыту бөлімі) аутизмі бар балаларды мектепке дейінгі білім берудің үш жылы ішінде қарапайым мектептерде оқуды жалғастыруға дайындауға бағытталған.

Балабақшада құрылған UEAM бағдарламасы мұғалімдерді денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру мамандарымен біріктіреді. Ол инвазивті даму бұзылыстарына маманданған оқу орны мен қолдау қызметі арасындағы келісімшарттық келісім негізінде жүзеге асырылады.

Бұл бағдарламаның жетістігі бірнеше принциптердің үйлесімімен қамтамасыз етіледі:

- бағдарламаға ерте кіру уақыты 3 жас, Француз балаларының басым көпшілігі мектепке дейінгі білім беруді бастайтын жас.

- бағдарламаға қатысатын балалардың саны (ең көбі жеті), сондай-ақ бағдарламаға қатысатын әртүрлі мамандардың (мұғалімдердің, сондай-ақ денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру мамандарының) әртүрлілігі мен ынтымақтастығы, бұл іс жүзінде ересектер мен балалардың 1:1 қатынасын қамтамасыз етеді.

- бұл Бағдарламаны жалпы білім беретін балабақшаларда жүзеге асыру, бұл балаларға мектепке дейінгі білім берудің үш жылында оларды әртүрлі жағдайларда (демалыс, мектеп асханасы, ұйқы, жеке, топта, қолдаумен немесе онсыз, әр түрлі уақыт кезеңдерінде және т. б.) қалыпты ортаға қосу мүмкіндігін біртіндеп зерттеуге мүмкіндік береді.

- бағдарламаның мақсаты – аутизмі бар балаларды қалыпты ортада білім алуды жалғастыруға дайындау.

- бағдарламаны жалпы білім беретін мектептерде жүзеге асыру басқа балаларға сыныптастарының нақты қажеттіліктеріне біртіндеп бейімделуге, олармен танысуға, қарым-қатынас жасауға және өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

- мектептегі барлық ересектерді жобаға тарту оны жүзеге асырудың және өкілдікті дамытудың негізгі артықшылығы болып табылады. Мектептің барлық қызметкерлері терапевтік білім беру тәсілдері мен бейімделген оқытуға үйретілген, бұл маңызды сапа факторы болып табылады. Бұл UEAM оқу бөлімдеріндегі сағаттардың жалпы саны олар құрылған мектептерге қарағанда біршама аз, бұл әртүрлі мүдделі тараптар (ата-аналар, мұғалімдер және денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру тобы) арасында институционалдық және сапалы алмасуды қамтамасыз етеді.

Ueam Францияның әртүрлі департаменттерінде бар. Париж аймағында орналасқан екі UEAM Еуропалық агенттіктің зерттеуі аясында баруға болады:

- Луи Перго мектебі.
- La Challe балабақшасы.

Бұл бағдарламалар құрылған мектептер 3 жастан бастап муниципалитеттегі немесе округтегі барлық балалар үшін ашық жалпы білім беретін мемлекеттік мектептер. Усам бағдарламасына енгізілген аутизмі бар балалардан басқа, балабақшалар муниципалитеттегі барлық балаларға, олардың жасына, мәдениетіне, тіліне, қиындықтарына немесе мүгедектігіне қарамастан ашық.

Кейбір мүгедек балаларға MDPH (мүгедектерге арналған бөлімдер) хабарламасы олардың нақты қажеттіліктерін бағалағаннан кейін мектепке көмек (AVS) толық немесе толық емес оқу қолдауын алуға мүмкіндік береді. Бұл мектеп жәрдемақыларын баланың нақты қажеттіліктеріне сәйкес білім алуын қолдау үшін жалданған мемлекеттік келісімшарт бойынша қызметкерлер ұсынады. Олардың мектептегі рөлі баланың нақты қажеттіліктеріне байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Кейбіреулер үшін (мысалы, қозғалыс бұзылыстары бар) мектеп көмекшісінің рөлі негізінен ұйымдастырумен, баланың қозғалысына көмектесумен, күтіммен, оның мектеп тапсырмаларында орналасуымен және, мүмкін, балаға басқа балалармен қарым-қатынас орнатуға көмектесумен байланысты болады. Басқалар үшін (мысалы, ақыл-ой кемістігі немесе оқуда кемістігі бар) мектептегі көмек негізінен баланың осы нұсқауларды түсінуін қамтамасыз етеді және қажет болған жағдайда баланың күш-жігерін қолдайды.

Францияда мұғалімдердің мектепке дейінгі арнайы дайындығы бар. Мұғалімдер мектепке дейінгі және бастауыш білім беру үшін бірдей дайындықтан өтеді (бакалавриат және бес жылдық жоғары білім). Мұғалімдердің алғашқы дайындығы бірнеше жылдан бері өзгеріп келеді. 2014 жылдың қыркүйегінен бастап осындай оқытуды өткізу үшін жаңа мекемелер құрылды, ESPE (Écoles supérieures du Professorat et de l' éducation немесе профессорлық-педагогикалық білім берудің жоғары мектептері). Әрбір ESPE кейбір автономияға ие, бірақ мұғалімдерді даярлауға арналған сипаттамаларға сәйкес келетін оқу бағдарламасын ұсынуы керек.

Болашақ мұғалімдер келесі инклюзивті бағдарланған қасиеттерді дамытуы керек:

- Республиканың ортақ құндылықтарын ілгерілету.
- іс-әрекетті білім беру жүйесінің негізгі қағидаты және мектептің нормативтік базасы ретінде енгізу.
- оқушылардың әртүрлілігін есепке алу.
- этикалық принциптері бар жауапты мұғалім ретінде әрекет ету.
- команда ішіндегі өзара әрекеттесу.

Оқытушылар мен практика мамандары оқытудан өтеді:

- оқушылардың әртүрлілігін ескеретін оқыту жағдайларын құру, іске асыру және ұйымдастыру;
- сабақтар тізбегін дайындау және бағдарлама мен прогресті анықтау;
- мақсаттарды, мазмұнды, бағдарламаларды, кедергілерді, оқыту стратегияларын, сондай-ақ оқыту және бағалау әдістерін анықтау;

- оқуды әр оқушының оқу жылдамдығы мен қажеттіліктеріне сәйкес саралау;

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға педагогикалық практиканы бейімдеу;

- білімге қол жеткізудегі ықтимал қиындықтарды шешу кезінде әлеуметтік жағдайлар мен түсініктерді (гендерлік және этникалық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени шығу тегі) есепке алу.

Мектеп көмекшілері (AVS) келісімшарт бойынша мемлекеттік қызметкерлер болып табылады және шамамен 60 сағаттық оқудан өтеді. Олар оқушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделе алатын көпфункционалды қызметкерлер болуы керек. Олардың функцияларының күрделілігін және мектептегі жағдайын ескере отырып, олардың кәсіби мәртебесінің болмауы өзекті мәселе болып табылады. Мектептегі рөлінің күрделілігін ескере отырып, олардың дайындығы жеткіліксіз деп саналады.

Атап айтқанда, олардың мектептердегі нақты қызметі әр баланың қажеттіліктеріне және сынып жетекшісінің тілектеріне байланысты айтарлықтай өзгереді. Мектеп көмекшісі мен мұғалімнің ынтымақтастығы анық емес болып қалады және контекстке және қатысатын адамдарға байланысты әр түрлі болады.

UEMA-ның барлық элементтері аутизмі бар балалар мен олардың құрдастарын бірге оқуға дайындайды. Қолдау маңызды және мақсаттың амбициясына сәйкес келеді.

Ұлттық білім беруді жұмылдыру медициналық және білім беру салаларымен ұштастыра отырып, ерте жастан бастап қажетті серіктестік құрады. Бұл серіктестік жобаны дәйекті түрде жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін барлық мамандар арасындағы ынтымақтастықты қажет етеді.

Ла Шалль балабақшасы

Бүгінгі күні күнделікті қосу ойын алаңында түскі уақытта (өзірге ішінара қосу) өтеді. Инклюзия кезеңінде оқытушылар арасында алмасулар және оқытушы-маманның қатысуы қолжетімді:

– оқытушының мезгіл-мезгіл қатысуымен UEMA командасы үшін аптасына екі рет 1,5 сағат;

– сәрсенбі күні таңертең 3 сағат оқытушымен бірге бүкіл UEMA командасы үшін;

- мектеп ұжымының жиналыстарына және мектеп кеңесіне тек мұғалім қатысады.

Луи Перго мектебі

Бағдарлама басталар алдында оқытушы және оқудан тыс қызметкерлермен кездесулер ұйымдастырылды. Балалар бағдарламаға жақында ғана кіріскендіктен, команда оларды қабылдауға және бір-бірімен танысуға назар аударды. Мектеп мұғалімі мұғалімдердің, курстың және мектептің жиналыстарына қатысады.

Қазіргі уақытта балалар ішінара мектеп асханасына кіреді (басқа балалармен бір уақытта асханада болатын UEMA балаларына арналған арнайы үстел бар). Кейбір балалар өзгерістер мен ұйқы кезінде толығымен қосылады.

Басқа сыныптарға қосу, сондай-ақ басқа мектеп оқушыларын UEMA сыныбына қосу жоспарлары қазірдің өзінде жүзеге асырылуда. Бағдарлама жақында ашылғандықтан және балалардың даму қарқынын сақтау мақсатында бұл жоспарлар қолдау алатын балаларға қатысты болғаннан кейін жүзеге асырылады.

Басқа мектеп мамандарымен алмасу UEMA балабақшасына баратын балаларды жақсырақ біріктірудің кілті болып көрінеді.

Бұл Бағдарламаны жалпы білім беретін мектепте жүзеге асыру, сонымен қатар, баланың қоғамдастық деңгейінде және басқа отбасылар арасында айтарлықтай танымал болуын қамтамасыз етеді.

4. IEC сапасының басқа дәлелдері

Муниципалитеттер UEMA балабақшаларын құруға мүдделі тараптар болып табылады. Олар жобаға сайттағы қажетті қондырғылар мен жабдықтарды қаржыландыру арқылы қатысады.

Ла Шалль балабақшасы

Муниципалитет UEMA-ға қажетті түзетулер енгізді, соның ішінде оқу бөлмесін (едендер мен қабырғалар) жөндеу және UEMA үшін арнайы жасалған жиһаз сатып алу.

Сондай-ақ, UEMA балаларына өзгерістер кезінде белгілі бір орынға ие болуға мүмкіндік беретін сыртқы өзгерістер енгізілді.

Луи Перго мектебі

Муниципалитет жобаны оң қабылдады, бұл бағдарламаға барлық қол жетімді үй-жайларды, инфрақұрылым мен материалдарды пайдалануға мүмкіндік берді. Ол сондай-ақ осы үй-жайларды күтіп ұстауға және мектептегі түскі асқа жауап береді.

UEMA ашылғанға дейін мектептің басқа сыныптарының балаларына сыныптастарының қажеттіліктерін түсінуге мүмкіндік беретін ақпарат берілді.

Ла-Шаледе UEMA барлық сыныптарда мұғалім және маман мұғаліммен бірге ұсынылды.

Луи Пергода балалармен ақпараттық жұмыс 2016 жылдың бірінші тоқсанына жоспарланған. Оны педагог-маман және мектеп психологы жүргізеді. Рождестволық ертегілер кеші сияқты мерекелік іс-шаралар ата-аналарға тәрбиешілермен және бір-бірімен танысуға мүмкіндік береді.

UEMA бағдарламасы қазіргі уақытта аутизмі бар балаларды мектепке қосуда ілгерілеу үшін тестілеуден өтуде. Инклюзивтілік қағидаттарынан асып, осы балалардың ерекше қажеттіліктеріне жауаптарды жақсартқысы келетін мектеп мамандары әлі де көптеген сұрақтар қояды.

Кәсіби мамандар арасындағы ынтымақтастық, сынып мөлшері және бағдарламаның болжамды тұрақтылығы (балалар мектепке дейінгі үш жыл ішінде де бара алады) арқылы бағдарлама балалардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға және осы балаларға арналған инклюзивті білім беру тәжірибесін жақсартуға бағытталған зерттеу, бақылау және ақпарат алмасу орнына айналуға бағытталған [4].

2-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [5]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Францияда мектепалды білім міндетті емес. Мектепке дейінгі мекемелер екі жастан алты жасқа дейінгі балалар үшін ақысыз және ашық. Заң бойынша балалар мектепке дейінгі мекемелерге баруға міндетті емес, үш жастан алты жасқа дейінгі барлық балалар қатыса алатындай барлық шаралар қабылданады. Баланы мемлекеттік білім беру жүйесінің мектепалды мекемесіне тіркеу үшін отбасылар тұрғылықты жері бойынша қалалық әкімдікке тіркеледі. Бұл процесс барлық балалар үшін, олардың қажеттіліктеріне қарамастан бірдей. Екі жастан үш жасқа дейінгі балаларды мектепалды оқытумен қамту деңгейі әр аймақта әртүрлі болады. 2015 жылы екі жасар балаларды қабылдаудың орташа деңгейі небәрі 11,8% құрады. Екі жастан алты жасқа дейінгі балаларға мектепке дейінгі мекемелерге баруға рұқсат беретін заңнамаға қарамастан, мамандар екі жастан үш жасқа дейінгі балалардың білім алуына қатысты көптеген шағымдар айтты. Бұл көзқарастар ерте мектепке дейінгі білімге деген сұранысты шектеді және тіпті оның төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мектепке дейінгі білім беру міндетті болмаса да, барлық балалар, олардың қажеттіліктеріне қарамастан, тұрғылықты жері немесе қоғамдастық бойынша жергілікті балабақшаға жазыла алады. Мектепке дейінгі мекеменің қызметкерлері ерекше қажеттіліктеріне байланысты баладан бас тарта алмайды. 2014-2015 жылдары ерекше қажеттіліктері бар 30 113 бала қарапайым мектепке дейінгі мекемелерде (толық немесе толық емес) жеке оқытылды. 7000-ға жуық ерекше қажеттіліктері бар балалар ULIS қолдау жүйесіне (жергілікті мектеп инклюзивтілігі бөлімшелері) ұжымдық түрде қабылданды (екі жастан алты жасқа дейінгі мектепке дейінгі мекемелердегі 2 464 663 баланың жалпы санынан, яғни 1,14% пайыз). Бірқатар шаралар Франциядағы мектепке

	дейінгі мекемелерде инклюзивті білім беруді қолдауға арналған: – Ұлттық білім беру жүйесіне білікті мамандар кіреді – мысалы, психологтар, арнайы білім беру мұғалімдері – мектепке дейінгі сынып жетекшілеріне белгілі бір балалардың алдында тұрған қиындықтарды анықтауға және мектепке дейінгі және бастауыш сынып оқушыларына күрделі проблемалары бар мамандандырылған көмек көрсетуге көмектеседі. Бұл көмек Оқу құралдары мен түзету шараларын қамтиды. – Қиындықтары бар балаларға арналған арнайы көмек көрсету ұлттық білім беру желісінде (Réseau d ' aide spécialisée aux enfants en қиын, RASED) арнайы білім беру мұғалімдері мен психологтарының белгілі бір миссиясы бар, ол мұғалімдерге оқу қиындықтары мен кейбір оқушылар кездесетін мектеп талаптарына бейімделу мәселелеріне тиісті жауаптар беру арқылы сынып мұғалімдерінің міндетін толықтырады. – Мүмкіндігі шектеулі балаларға мектепке дейінгі мекемелерге оқуға түсуге мүмкіндік беретін арнайы тетік жасалды. Мүгедектігі бар немесе денсаулық жағдайы мүгедек кез келген бала баланың тұрғылықты жеріне жақын мектепке дейінгі мекемеге қабылдануы мүмкін. Мектепке дейінгі мекемелерге қабылдау кезінде қозғалыс, сенсорлық, когнитивті немесе психологиялық кемістігі бар балалар да мүгедектер істері департаментінде тіркеледі (Maison Départementale des Personnes Handicapées, MDPH). Бұл қызметте баланы көпсалалы мамандар тобы бағалайды және жеке оқу жоспары жасалады (projet particulier de scolarisation, PPS). Бұл жеке жоспар баланы тұрақты мектепке қабылдау шеңберін белгілейді: қарқын, келу кестесі, жеке немесе толық емес көмекке деген қажеттілік, нақты материалдық қажеттіліктер және т.б. Өте сирек жағдайларда құқықтар және автономия комиссиясы (Комиссия) des Droits et de l ' Autonomie, CDA) балаларды кәдімгі мектепке дейінгі мектепке емес, арнайы мектепке жібереді. Мұндай жағдайларда да бала әдеттегі мектепке дейінгі мекемеде қалады. Бұл ресми
--	---

	қабылдау қалыпты сыныпқа орналастыру немесе оған оралу мүмкіндігінше қолайлы нұсқа екенін және ұлттық білім беру жүйесі барлық балалардың, тіпті мамандандырылған оқу орындарына жіберілгендердің де білім алуына жауапты болып қала беретінін атап өтуге арналған. – Мектепке дейінгі білімге түсуден бастап, мүмкіндігі шектеулі әрбір бала үшін қажетті түзетулер мен бейімделулерді қамтитын, мүмкіндігінше жалпы білім беруді қалайтын жеке оқу жоспары ретінде әзірленген оқу жоспары ұсынылады. Жоспар баланың мектепке бару қарқынын (сыныптағы сабақтардың күндері мен сағаттары), сондай-ақ басқа жағдайларды белгілейді. Бұл кесте әдетте бақылау кезеңінен кейін жасалады (мектептің бірінші айы). Ол сол жастағы қарапайым оқушылардың қарқынын мүмкіндігінше дәл орындауға арналған. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жоспарларда толық емес жұмыс күні жиі жазылады; дегенмен, мүмкіндігі шектеулі балалардың тек 37,7%-ы толық емес мектепке дейінгі мекемелерге барады және тек 4%-ы аптасына бір күн ғана барады. – Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруге көпсалалы медициналық-әлеуметтік қызметтер (профилактикалық медициналық-әлеуметтік ықпал ету орталықтары – CAMSP – немесе мамандандырылған Білім беру және үй қызметтері – SESSAD) жиі тартылады. Бұл қызметтер отбасылар үшін мүлдем тегін. Фельдшерлік қызметтер мен мектепке байланысты бұл көмекші қызметтер мектепте, мектеп сабақтарында немесе мектеп кестесінен тыс уақытта ұсынылуы мүмкін. – Баланың жалпы білім беру перспективасы жеке оқу жоспарында көрсетілген. Ол ата-аналармен талқыланады және құрастырылады. Жоспарда баланың жалпы білім беретін сыныпта оқу қарқыны мен ұзақтығы, қажет болған жағдайда тәрбиешінің көмекшілерінің және басқа да фельдшерлік қамтамасыз етудің болуы мен уақыты ескеріледі (психолог, логопед, психомоторлы терапия и т. д.).
--	---

	– Үшінші ұлттық аутизмге қарсы іс-қимыл жоспары (2013-2017), басқалармен қатар, қарапайым мектептерде оқитын дамуында ауытқулары бар балалар санын көбейтуге бағытталған. Дегенмен, ұлттық деңгейде сыныптағы әртүрлілікті ынталандыру үшін нақты шаралар жоқ. Балаларды үй мекенжайына сәйкес келетін мектептерге бөлетін географиялық округтік мектептерге қабылдау жүйесі мұндай әртүрлілікке ықпал ету үшін жеткіліксіз. Ол кедей аудандарда орналасқан мектептерде сегрегация әсерін күшейтуге бейім, балаларын проблемалы деп саналатын мектептерге бергісі келмейтін отбасыларға салыстырмалы түрде «жеңілдіктер» береді және бұл мектепке дейінгі білім беру деңгейінде болады. Әр мектепте отбасылардың мектепке дейінгі білім беруден бастауыш мектепке ауысуын жеңілдетуге бағытталған шаралар қабылданады. Бұл іс-шаралар мектептің педагогикалық жобасында жазылуы мүмкін. Оларды ұлттық әкімшілік көтермелейді, бірақ әр мекеме олардың формасы мен орындалуын анықтай алады. 2015 жылғы Мектепке дейінгі білім берудің негіздемелік бағдарламасында келесідей делінген: Мектепке дейінгі мекемелер отбасы мен сынып арасында, мектеп кестесі мен сыныптан тыс жұмыстар арасында көпір салады. Олар сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балаларды күту мекемелерімен және бастауыш мектептермен қарым-қатынаста шешуші рөл атқарады.
--	--

Эстония тәжірибесі

Эстонияда жергілікті өзін-өзі басқару органдары 1,5 пен 7 жас аралығындағы барлық тұрақты тұратын балаларға, егер ата-аналар қаласа, тұрғылықты жеріндегі бала күтімі жөніндегі мектепке дейінгі мекемеге баруға мүмкіндік беруге міндетті. Бұл міндеттеме физикалық, сөйлеу, сенсорлық немесе интеллектуалды қиындықтары бар балаларға немесе ерекше көмекке немесе ерекше күтімге мұқтаж адамдарға (ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға) қатысты. Қазіргі уақытта 4 пен 7 жас аралығындағы балалардың 93,5%-ы мектепке дейінгі біліммен, 1,5 пен 3 жас аралығындағы балалардың 77%-ы мектепке дейінгі біліммен және 10%-ы бала күтімімен қамтылған

Данияның үлгісіне сүйене отырып, Эстонияның балаларды қорғау одағы 2010 жылдан бастап "Kiusamisest vaba lasteaid ja kool" (балабақшалар мен бұзақылықсыз мектептер) атты жобаны басқарды. 2007 жылдан бастап «Дания балаларын құтқару» ұйымы Данияның Мұрагер ханшайымы Мария қорымен бірлесе отырып, «Бұзақылықсыз!» бағдарламасымен Данияның балабақшалары мен бастауыш мектептерінде 3 пен 10 жас аралығындағы балалар арасында қорқытудың алдын алуға баса назар аударды.

Қорқытудың алдын алу қабылданған әлеуметтік нормалармен және әлеуметтік қатынастардың сапасымен тікелей байланысты болғандықтан, бұл құндылықтарды балаларға ерте жастан үйрету маңызды. Бұл сонымен қатар балабақша мен мектеп қызметкерлерімен және ғалымдармен зерттеу тәсілін және тиімді ынтымақтастықты ескере отырып, күнделікті практикалық педагогикалық процестерді талдау қажет дегенді білдіреді. Мәселенің түбіне жету үшін күнделікті білім беру процестерінде көрінетін жағдайлар ұсынатын тәжірибені анықтау керек. Эстонияда 8000-ға жуық бала мен 15000 ата-ана мектепке дейінгі бала күтімі мекемелерінде, ал мектепке дейінгі мекемелердің үштен екісі жобаға қатысады.

Жобаға қосылатын балабақшалар мен мектептер үшін негізгі және кейінгі әдістемелік оқытуды Эстония балаларды қорғау одағының нұсқаушылары жүргізеді. Әдістемелік оқытудан басқа, mtü Tartu Laste Tugikeskus (балаларды қолдау орталығы) қауіпті топтағы балаларды ерте тану дағдыларын жетілдіру бойынша қосымша тренингтер өткізеді, ал Тарту университетінің Этика орталығында бүкіл мектеп үшін құндылықтарды тәрбиелеу бойынша сабақтар өткізіледі. Морено Кескузе Mtü Эстония балаларды қорғау одағының және басқа мекемелердің нұсқаушыларына супервайзер қызметін ұсынады.

Нұсқаушылар желісінен басқа, Эстонияның балаларды қорғау одағы жобаның тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін маңызды жергілікті қолдау және кеңес беру желісінің тиімді моделін жасады. Жергілікті деңгейде барлық 15 жергілікті билік тартылды. Жобаның ұсыныстарына сәйкес желі барлық округтердегі Foundation Innove Pathfinder орталықтарымен бірге әдістемелік орталық ретінде жұмыс істейтін жергілікті байланыстардан, балабақшалар мен мектептерден тұрады. Жобаның жергілікті іс-шараларын жергілікті байланыс тұлғасы немесе жергілікті үкіметтің білім беру маманы үйлестіреді, ол сонымен қатар жобаға қатысты оқыту және іс-шаралар туралы ақпарат береді. Әдістемелік орталықтар өз округі шегінде жобалау қызметін үйлестіреді және жалғастыруды қамтамасыз етеді, әдіснаманы енгізеді, жұртшылықты (ата-аналарды, БАҚ және т.б.) хабардар етеді, жобаға қосылған балабақшалар мен мектептерді ынталандырады және әлі қосылмаған білім беру мекемелеріне қызығушылық тудырады, ақпараттық күндер ұйымдастырады және енді ғана қосылған мектептер мен балабақшаларға кеңес береді.

Эстонияның білім беру ақпараттық жүйесінің (EHIS) 2014/2015 деректеріне сәйкес, бұл қолдау жүйелері әдеттегі мектепке дейінгі балаларды күту мекемелеріне баратын 11 090 балаға (шамамен 16%) қолжетімді.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен мектепке дейінгі бала күтімі мекемелері де мемлекеттік қолдау алатын өңірлік консультациялық орталықтардың (логопедтер, арнайы білім беру мұғалімдері, психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық консультациялар) қызметтерін пайдаланады.

Мектепке дейінгі бала күтімі мекемелеріне баратын балалар логопедтер мен маман мұғалімдерге кепілді қол жеткізе алады.

Баланың дамуын бағалау оның ерекше сипаттамаларын түсіну, кез келген ерекше қажеттіліктерді анықтау, оң өзін-өзі бағалау мен дамуды ынталандыру және ата-аналармен бірлесіп білім беруді жоспарлау үшін маңызды.

Баланың дамуын бағалау күнделікті білім беру процесінің бөлігі болып табылады. Мұғалімдер өз жоспарларына сәйкес бақылаулар жүргізеді және балаларды күнделікті іс-әрекеттерде, бағытталмаған ойындарда және мұғалімнің басшылығымен өткізілетін іс-шараларда бақылайды.

Баланың дамуы мектеп пәндері бойынша күтілетін жалпы дағдылар мен нәтижелер негізінде бағаланады. Оқу жылында кем дегенде бір рет мұғалім баланың дамуы мен оқу нәтижелері туралы кері байланыс беріп, баланың дамуына қатысты ата-аналардың көзқарастары мен үміттерін зерттей отырып, даму процесіне бағытталған ата-аналармен сұхбат жүргізеді.

Қажет болған жағдайда топ тәрбиешілері логопедтермен, маман мұғалімдермен, басқа мамандармен және ата-аналармен бірлесе отырып, оқу жылының басында жеке даму жоспарын дайындайды. Оқу жылына кемінде бір рет жеке даму жоспарының орындалуы, қоршаған ортаның дамуға жарамдылығы және баланың болашақ қажеттіліктері туралы қысқаша есеп жасалады.

Эстонияда ЕСЕС қамтамасыз етуді ішкі бағалау критерийлерін Білім және ғылыми зерттеулер министрі белгілейді және реттейді. Бұл критерийлер мыналарды қамтиды:

- көшбасшылық және менеджмент;
- персоналды басқару;
- мүдделі топтармен және стейкхолдерлермен ынтымақтастық;
- ресурстарды басқару;
- білім беру процесі және балалардың нәтижелері;
- ересектер мен балалардың арақатынасын, топтардың мөлшерін және мұғалімдердің жалақы деңгейін қоса алғанда, мектепке дейінгі мекеме бойынша статистикалық деректер (18 айдан 7 жасқа дейінгі балаларды қамтитын).

Ішкі бағалауды қолдауға бағытталған консультациялық қызметті Министрлік ұйымдастырады және үйлестіреді. Бұл кеңес мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің басшыларына қолдау көрсетеді. Мектепке дейінгі бала күтімі туралы Заң (18 айдан 7 жасқа дейінгі балаларды қамтиды) балабақша топтарындағы ересектер мен балалардың арақатынасын белгілейді. Бұған бүлдіршін топтарында максимум 1:8 және балабақша топтарында 1:12 кіреді. Оқытушылардың білім деңгейі жоғары (бакалавр) және аптасына 35 сағат жұмыс істейді, оның бес сағаты өз тобымен бірге дайындалуға және ойлануға арналған [6].

3-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [7]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Мектепке дейінгі балалар туралы Заңға сәйкес, мектепке дейінгі балалар мекемелері – бұл мектепке дейінгі білім беру мүмкіндігімен қатар күндізгі күтімді ұсынатын мектеп жасына дейінгі балаларға арналған білім беру мекемелері. Бала күтімі мекемелері баланың отбасын қолдайды, баланың өсуі мен дамуына және оның жеке басына ықпал етеді. Бала күтімі бойынша демалыстан кейін 1,5 пен 7 жас аралығындағы барлық балалардың мектепке дейінгі балалар мекемелеріне бару мүмкіндігі бар. Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін басқа балалармен бірге инклюзивті топтарда оқуға жағдай жасалған. Егер балалар мекемесінде инклюзивті топ құру мүмкіндігі болмаса, жергілікті басқару немесе қалалық басқару арнайы топтар құрады немесе арнайы мектепке дейінгі мекемелер ашады. Мектепке дейінгі балалар мекемелеріне бару міндетті емес. Балаларын мектепке дейінгі балалар мекемесіне жазғысы келетін ата-аналар оқуға түсу талаптары мен оқуға түсу үшін қажетті құжаттарды білу үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүгінуі керек. Муниципалитеттер 1,5 пен 7 жас аралығындағы барлық балаларға жергілікті мектепке дейінгі мекемелерде орын алуға кепілдік беруге міндетті. Ата-аналар бос орындар болған кезде баланы қай мектепке дейінгі мекемеге бергісі келетінін таңдай алады. Олар сондай-ақ мекеменің түрін таңдай алады-жеке немесе муниципалды. Мектепке дейінгі бала күтімі мекемелерінде Эстонияның білім беру ақпараттық жүйесінің веб-сайтында тексеруге болатын білім беру лицензиясы болуы керек (EHIS). Мектепке дейінгі балалар мекемелері туралы Заңға сәйкес мектепке дейінгі мекеме мекеменің оқу бағдарламасын бітірген балаларға баланың дамуын растайтын мектепке дайындық картасын береді. Ата-аналар мектепке дайындық

	картасын мектепке тапсырады, онда бала міндетті түрде мектепке бара бастайды. «Мектепке дайындық» карталарын толтыру тәртібі» мектепке дейінгі балалар мекемесі үшін міндетті оқу және білім беру құжаттарының тізбесімен және білім және ғылым министрлігінің осындай құжаттарды толтыру тәртібімен» белгіленген. «Мектепке дайындық» карточкасында баланың жалпы дағдыларды дамытудағы, сондай-ақ Мектепке дейінгі балалар мекемелеріне арналған ұлттық оқу бағдарламасына сәйкес оқыту және білім беру қызметі салаларындағы жетістіктері көрсетіледі. Баланың күшті жақтары, сондай-ақ дамуды қажет ететін аспектілері сипатталған. «Мектепке дайындық» карточкаларын бағалау және құрастыру баланың мектепке дейінгі білім беруден мектепке біркелкі ауысуына ықпал етеді. Карта сынып жетекшісіне баланың даралығы мен дамуын түсінуге, сондай-ақ ата-аналармен және қолдау мамандарымен қажетті ынтымақтастықты жоспарлауға көмектеседі. Сынып жетекшісі баланың бұрынғы тәжірибесін ескереді және отбасымен бірлесе отырып баланың жеке дамуын қолдау үшін мүмкіндіктер жасайды. Ата-аналардың қалауы бойынша жергілікті өзін-өзі басқару органдары 1,5 пен 7 жас аралығындағы барлық тұрақты тұратын балаларға қызмет көрсету аумағындағы мектепке дейінгі балалар мекемелеріне баруға мүмкіндік беруге міндетті. Мектепке дейінгі балалар күтімі туралы Заңның 14-бабына сәйкес, бұл міндеттеме физикалық, сөйлеу, сенсорлық немесе ақыл-ой кемістігі бар балаларға немесе арнайы көмекке немесе ерекше күтімге мұқтаж балаларға (ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар) қолданылады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды басқа балалармен бірге инклюзивті топтарда оқыту үшін жағдайлар жасалады. Егер инклюзивті топ құру мүмкін болмаса, жергілікті муниципалитет немесе қала әкімшілігі арнайы топтар құрады немесе арнайы мектепке дейінгі мекемелер ашады. Ата-аналар баланың барғысы келетін мекемеде Бос орындар болған кезде
--	---

	баласына арналған балалар мекемесін таңдай алады. Балалар мекемесінде қызмет көрсету аумағында тұрақты тұратын балаларды қабылдағаннан кейін бос орындар болған жағдайда, қызмет көрсету аймағынан тыс жерлерден сол болыста немесе қалада тұрақты тұратын балалардан бастап, содан кейін ата-аналары су жинау аймағында жұмыс істейтін балалар қабылданады. Қызмет көрсету аймағынан тыс жерде тұратын балаларды қабылдау кезінде өтініштер кезек тәртібімен қаралады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар ата-анасының жазбаша өтініші мен консультативтік комиссияның шешімі негізінде инклюзивті немесе арнайы топтарға қабылданады. Білім және ғылым министрлігі балаларды арнайы мектепке дейінгі мекемелерге немесе топтарға қабылдау тәртібі мен принциптерін және оларды олардан шығаруды белгіледі. Эстон тілін оқыту мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылады: – ана тілі эстон емес балалар; – тереңірек үйрену топтарына немесе эстон тілінен басқа оқыту тілі бар топтарға қатысатын балалар; – эстон топтарына қатысатын және көмекші оқыту ретінде эстон тілін үйренуді қажет ететін балалар. Мемлекеттік бюджеттен қолдау оқытуды ұйымдастыруға да, оқу құралдарын сатып алуға да бөлінеді.
--	---

Германия тәжірибесі

Генсбергт интегративті балабақшасы – бұл «Лебеншильфе Рейнгау-Таунус-Крейс Э.в» коммерциялық емес қауымдастығы ұсынатын үш жастан бастауыш мектепке дейінгі күндізгі күтім орталығы. Ол Гессен федералды штатындағы Майндағы Франкфурттан солтүстік-батысқа қарай 40 шақырым жерде, 25000 халқы бар шағын қала Идштейнде орналасқан. Күндізгі күтім орталығы 1994 жылы құрылды. Сол кездің өзінде ол барлық балаларға кең мүмкіндіктер ұсынуға бағытталған. Балабақша ашылған кезде бұл елді мекенде мүмкіндігі шектеулі балалар тәрбиеленген жалғыз орын болды. Бұған дейін олар басқа муниципалитеттердегі арнайы мекемелерге жүгінуге мәжбүр болды.

1999 жылға дейін мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған күндізгі күтім орталықтарының шарттары мен ережелері құрылымның

бір түріне бағытталған және Гессен федералды штатында өте қатал болды. Топтарда 15 бала болды, олардың үштен бірі физикалық немесе ақыл-ой кемістігінен зардап шекті. 1999 жылы әр баланың көршілес интеграциясын ынталандыратын жаңа заң қабылданды және ережелер кеңейе түсті. Қазіргі уақытта біз әрқайсысында 20 баладан тұратын төрт топ ұсынылады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың саны елді мекенде тұратын мүмкіндігі шектеулі балалардың санына байланысты бүкіл балабақшада екіден онға дейін өзгереді. Қазіргі уақытта біз мүгедектіктің әртүрлі формалары бар бес балаға қамқорлық жасалады. Бұл сан ерте балалық шақтағы мүгедек балалардың статистикасына сәйкес келеді. Иммигрант тектес балалардың саны иммигранттар туралы Жергілікті статистикаға сәйкес келеді және 15-25% аралығында.

Ең бастысы, Идштейнде тұратын барлық балалар балабақшаға алдын-ала іріктеусіз баруға мүмкіндік алады. Олар жақсы дамыған балаларды, сондай-ақ Дамуында проблемалары бар балаларды, мүгедектігі жоқ және мүгедек балаларды, әртүрлі мәдени және жеке ерекшеліктері бар балаларды, сондай-ақ ауқатты және кедей отбасылардан шыққан балаларды қарсы алады. Мұндай балаларға барлық іс-шараларға қатысуға, олардың біртұтас дамуын жақсартуға және оларға күн сайын жаңа нәрсені үйренуге және сезінуге мүмкіндік беруге мүмкіндік береді. Назар жалпы даму мен бірлескен, сындарлы оқыту мен өсуге бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда, тұжырымдама – бұл жаңа балалар, жаңа адамдар, жаңа міндеттер мен талаптардың пайда болуымен үнемі өзгеріп отыратын және одан әрі дамитын сурет.

Қызметкерлер Заңмен белгіленген талаптарға сәйкес келеді. Олар біздің кәсіпорында жұмыс істеуге толық білімді және білікті. Бұған иммигрант тектес қызметкерлерді, сондай-ақ ер әріптестерді жалдау кіреді.

Бастауыш білім беру саласында Гессеннің білім беру жоспарына сәйкес қызметкерлер өмірдің кейінгі кезеңдерінен гөрі әлеуметтік оқыту мен тұлғаны дамытуға бағытталған білім беру тұжырымдамасын ұстанады, бастауыш мектепте өмір сүру және оқу бір-бірімен тікелей және ажырамас байланысты [8].

4-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [9]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	1. 1996 жылдан бастап 3 пен 6 жас аралығындағы балалардың бала күтімі бойынша орынға заңды құқығы бар (қатысушы мемлекеттердің БҰҰ – ҚПИ-нің бастапқы есептері, Германия, 2011). 2013 жылдың 1 тамызынан бастап бірінші туған күніне жеткен барлық балалардың бала күтімі мекемелерінде орын алуға заңды құқығы бар, демек, әлеуметтік Кодекстің VIII кітабында көрсетілгендей, бөбекжайларда немесе балабақшаларда білім алуға, тәрбиелеуге және күтуге шектеусіз қолжетімділік бар. Кодекс (SGB

	VIII), § 24, 2 және 3 абзацтар. Бірнеше ондаған жылдар бойы питомниктер мен балабақшаларда бала күтімі топтарда жүзеге асырылды, олардың мүгедектігі бар ма, жоқ па. Сонымен қатар 2005 жылдан бастап бұл заңмен бекітілген, Әлеуметтік Кодекстің VIII кітабында.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	2. Әрбір балаға мектепке дейінгі білімге қатысуға мүмкіндік беретін қолдаудың мысалы ретінде жақында «Sprach-Kitas – тілдік дамуға ықпал ететін орталықтар» (2016-2019) федералды бағдарламасын келтіруге болады, ол 3500 мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына балалардың ерте сөйлеуін дамыту үшін және маргиналды топтарды тиімдірек қамту үшін қолдау көрсетеді. 5 жасқа дейінгі босқындар үшін баспана іздеушілердің көбеюіне реакция ретінде «Lesestart» (BMBF 2015 b) сияқты ерте тіл және сауаттылық бағдарламалары қолжетімді.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	3. Бастауыш білім беру басталғанға дейін міндетті білім беру кезеңі жоқ
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	4. «Балалар мекемелеріндегі ерте білім беру үшін елдердің жалпы шеңбері» деп аталатын мемлекеттік басқару (2004 жылғы жастар және мәдениет министрлері конференциясының шешімі), бұл өтпелі кезеңнің суреттерге әсерін сипаттайды. Әртүрлі білім беру жоспарлары («Bildungs - und Erziehungsplane» деп аталады) осы ұлттық нұсқаулыққа негізделген. Белгілі бір жерге байланысты білім беру жоспарлары 0-6, 3-6 немесе 0-10 жас аралығындағы балаларға бағытталуы мүмкін. Ерте араласу қызметтері мүмкіндігі шектеулі балаларға және олардың отбасыларына балаларды мектепке дейінгі ұйымдарға немесе мектепке ауыстыру кезінде қолдау көрсетеді.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	5. Барлық мемлекеттік жәрдемдесу және көмек бағдарламалары ешқандай маргиналдандыруды қабылдамайтын инклюзивтілікке бағытталған. Гендерлік, тілдік, мәртебелік және сегрегациялық кедергілер азайып, мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдердің жағдайы барлық жоспарлау және шешім қабылдау процестерінде ескеріледі (мүгедектік

	проблемаларын есепке алу) (Германияның БҰҰ елдік баяндамасы – ҚПИ 2011, 7-бап).
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	6. Мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдер өздерінің мүгедектік түріне байланысты Германияда әлеуметтік Кодекстің XII кітабының 53-бөліміне немесе Әлеуметтік Кодекстің VIII кітабының 35а-бөліміне сәйкес инклюзивті көмек бойынша жәрдемақы ала алады. және қоғам өміріне тең қатысу, сондай-ақ қолайсыз жағдайларды болдырмау немесе жеңілдету (Германия, БҰҰ-ҚПИ баяндамасы, 2011 ж., 7-бап). Қазіргі уақытта инклюзивті көмек алатын 3 пен 8 жас аралығындағы балалардың шамамен 87%-ы инклюзивті балабақшаларға барады. Тиісінше, инклюзивті бала күтімі орталықтарының саны 2007 жылы 13 414 орталықтан 2012 жылы 17 048 орталыққа дейін өсті. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған орталықтардың саны сәйкесінше қысқарды – сол кезеңде 346-дан 318-ге дейін. Германиядағы барлық балабақшалардың шамамен үштен бірі – шамамен 52000-инклюзивті (Германиядағы елге шолу, қатысушы мемлекеттердің бастапқы есептері, Vmas, Германия, 2014).

Греция тәжірибесі

Біздің «Кантас и Ко ЭЕ» балабақшасына (сауда атауы «Paixnidi Kai Gnosi», «Ойын және білім») алты айдан бес жасқа дейінгі балаларды қабылдайды. Бес бөлім бар: сәбилер, үлкен балалар, мектепке дейінгі мекемелер және балабақша. Алғашқы екеуі 8 балаға дейін, үшіншісі 10 балаға дейін, ал екі үлкен бөлігі 16 балаға дейін қабылдайды. Мектепке көшіп келушілердің, шалғай аудандарда тұратын адамдардың, мүгедек балалар мен ата-аналары мүгедек балалар қабылданады.

Мектеп құрамына мектепке дейінгі білім беру саласында жоғары білімі бар педагогтер, психолог, педагог-маман және логопед кіреді. Ол сондай-ақ дәрігерлер мен кәсіптік терапевттер сияқты мамандармен серіктес.

Сәбилерге, егде жастағы балаларға және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған үш сынып «әртүрлілік арасында көпір салу – кішкентай балаларға арналған оқу бағдарламасы» бағдарламасын ұстанады. Осы оқу бағдарламасы шеңберінде мынадай салаларда дамытуға бағытталған оқыту бағдарламасы жоспарланады, ұйымдастырылады және іске асырылады: дене, қозғалыс және денсаулық, әлеуметтік және мәдени өмір, тілдер, жазбаша мәдениет және бұқаралық ақпарат құралдары, көркем шығармашылық, өзін-өзі көрсету, театр, музыка, базалық білім. математика, жаратылыстану ғылымдары және техника.

Екі жоғары сынып, мектепке дейінгі және балабақша, балаларды жан-жақты дамытуға бағытталған пәнаралық жобаларды (тіл, математика, табиғи және адам ортасы, Ақпараттық технологиялар, шығармашылық және экспрессия) жүзеге асыратын балабақшаға арналған пәнаралық оқыту бағдарламасын (DEPPS) ұстанады. Сыныптың әр бөлімі ғылыми білім беру жобаларын бағалау құралдарын қолданады және балаларды әртүрлі салалардағы жеке дамуына сәйкес бағалайды. Күнделікті күнделіктерде балалардың даму процесінде маңызды оқиғалар (қолмен немесе жазбалармен, фотосуреттермен, бейнежазбалармен) жазылады, ал оқыту процесін психолог пен мұғалімдердің өздері бақылайды. Екі аптада бір рет мұғалімдердің пәнаралық персоналға, психологқа және педагог-маманға, сондай-ақ Кантас мектеп тобының балабақшасының басқа балабақшаларына бақылаулары жүргізіледі

Мектеп барлық балалар үшін ашық және анықтамасы бойынша ешқандай демографиялық жағдайды жоққа шығармайды. Мектепте автобус бар, ол барлық балаларға, тіпті шалғай аудандарда тұратындарға да қол жеткізе алады. Сондай-ақ мектепте мүгедектер арбасындағы қонақтарға арналған пандус бар. Ата-анасы иммигрант немесе мүгедек балалар, егер олар қаласа немесе сұраса (мысалы, психологиялық қолдау немесе кеңес беру) мектептен қолдау алады. Екі тілді балалар біздің білім беру қауымдастығымыз үшін өте маңызды, өйткені олар сыныпқа өз мәдениетінің (тілінің, әдет-ғұрыптарының) элементтерін енгізу арқылы білім беру процесін байытады. Осы факторлардың барлығы білім беру бағдарламасын әзірлеу кезінде ескеріледі. Сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балалардың инклюзивті білім алу мүмкіндігі бар. Кез келген секторда дамуында немесе оқуында қиындықтары бар балаларға ерекше күтімді балалар мен мұғалімдердің ерте араласуы, мүмкіндіктерін кеңейту үшін тәрбиешілер мен пәнаралық қызметкерлер тобы қамтамасыз етеді. Мұғалім баланың білім беру процесіне тең негізде қалай қатыса алатындығына үнемі назар аударады. Қолдауды логопед маманы, кәсіби терапевт, кәсіби оқытушы және параллель оқыту әдісі сабақтар мен күнделікті бағдарлама шеңберінде де, егер қажет болса немесе ата-ана талап етсе, жеке өзі жүзеге асырады. Әр мұғалім бағдарламаны балалардың мотивациясына қарай ұйымдастырады. Бағдарлама эмпирикалық және көп сенсорлы болып табылады және балаларға қалай қатысқысы келетінін таңдауға мүмкіндік беруге бағытталған. Мысалы, жыл басында персоналды ұсыну театр, ән айту, сурет салу және сөйлеу арқылы жүзеге асырылды. Егде жастағы балалар жобаларды ұйымдастыруға да көмектеседі. Кіші жас топтары үшін бағдарлама балалардың мүдделерін ескере отырып құрылады.

Әр сыныптағы оқу бағдарламасы пәнаралық болып табылады, жалпы білімге жақындайды, қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін көптеген дидактикалық құралдарды қолданады және балалардың қатысуына мүмкіндік береді, осылайша тұрақты және жан-жақты дамуға ұмтылады. Тәрбиешілер балалардың дағдыларды игеруін жүйелі түрде бақылайды және олардың оқу практикасын қолдайды, әрдайым жақын даму аймағын ашуға және игеруге ұмтылады. Мақсаттар жеке және топтық деңгейде белгіленеді. Әр бала тек орташа көрсеткіштер бойынша емес, оның жеке даму тарихына байланысты

бағаланады. Әр балаға өзіне қатысты пәндерге қатысуға және белсенді қатысуға шақырылады. Бос уақытында қолданылатын балабақша аймақтары да балалар идеялары мен туындыларына толы. Туудың хронологиялық тәртібінен басқа, бала оның қажеттіліктеріне, дағдылары мен дамуына сәйкес орналастырылады. Төменде баланың инклюзивті білім беруге қатысуға тырысқан практикалық мысалы келтірілген. Кейс-стади мектеп техникасын суреттейді. Мектепке дейінгі сыныптағы үш жасар балаға өткен жылы бірнеше даму салаларында ауытқулар диагнозы қойылды. Пәнаралық қызметкерлер сол кездегі баланың қажеттіліктері мен қабілеттерін талқылау үшін сынып жетекшісімен кездесті. Үйде бала туралы және ата-аналар қабылдаған тәжірибе туралы ақпарат алу үшін, сондай-ақ алимент туралы бірлескен шешім әзірлеу үшін ата-аналармен кездесулер өткізілді. Мектептің де, ата-аналардың да қаржылық мүмкіндіктері ескерілген әкімшілік құрам жиналысынан кейін келесі параллельді оқыту бағдарламасы әзірленді. Бала бөлім ішінде қолдау алды, ал маман мұғалім екінші мұғалім ретінде әрекет етті, ол сынып жетекшісімен бірге оқу процесіне қатысты, бірақ баланы сыныпта стигматизацияламай, баланы бақылауды жүзеге асырды. Жылдың көп бөлігінде логопедия мен кәсіптік терапия бөлімшенің күнделікті жоспарлы қызметінің бөлігі болды. Қосымша жеке қолдау қажет болғанда, ол мектеп ортасында не мектеп логопедінің жетекшілігімен маман мұғалім, не логопедтің өзі болды. Ата-аналар апта сайын көпсалалы топпен және мұғалімдермен (сыныптар мен мамандар) кездесіп, мектепте және үйде баланың дамуын талқылап, бағалады. Ата-аналардың идеялары мен тілектерін білдіруге уақыты мен кеңістігі болды. Сонымен қатар мектепте ата-аналардың психологпен жеке консультациялары тегін өткізілді. Мұғалімдерді басқа тәрбиешілер қолдады және бақылап отырды, олар баламен жұмыс тәжірибесінен де, теориялық дайындықтан да білім берді. Мектеп Афина Ұлттық университетімен мезгіл-мезгіл балалардың сауаттылығын, әлеуметтік және эмоциялық дамуын арттыруға, сондай-ақ білім беру процесінің әртүрлі аспектілері бойынша оқытушыларды даярлауға бағытталған зерттеулерде ынтымақтасады. Мектепте жүргізілетін бақылаулар конференцияда ұсынылатын және жарияланатын педагогикалық зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізу кезінде педагогтерге қолдау көрсетуге арналған. Мақсат – тәрбиешілер мен мамандардың командалық рухты дамытуы, тәжірибе алмасуы және басқа сыныптармен және басқа мектептермен бірлесіп жүзеге асыру бағдарламалары, мысалы, әртүрлі мектептер арасындағы спорттық жарыстар, мектеп ішіндегі экологиялық білім беру бағдарламалары және жобаға дәрігерлер мен психологтардың қатысуы. Сондай-ақ ата-аналарға кеңес беру бар, оның мақсаты отбасылардың білім беру процесіне қатысуын ынталандыру болып табылады. Мысалдарға олардың біліміне байланысты жобаларға қатысу жатады, мысалы, заңгер ата-ана балалар құқықтары бағдарламасына қатысқан, ал ата-әжелер бала кезінен ойындар ұсынған. Бұл ынтымақтастық баланың білімі туралы шешім қабылдауға отбасы мен мұғалімдерді тарта отырып, келіссөздер үлгісіне сәйкес келеді. Жылына кемінде үш рет мұғалімдер балаларының жетістіктерін талқылау үшін ата-аналарымен кездеседі.

Мектепте инклюзивті білім беру философиясы бар, өйткені оның қызметкерлері әр баланың білім беру процесіне тең қатысу құқығына сенеді. Мектеп инклюзивті тәжірибені енгізуге тырысады, бірақ ол толық инклюзивті бола алмайды, өйткені инклюзивтілік саяси акт және процесс болып табылады. Мектеп бұл бағдарламаға өзі қабылдаған тәжірибемен бөлісу үшін қатысқысы келеді, сонымен қатар мектеп философиясын жүзеге асыру үшін басқа мектептерден пікірлер мен идеялар алғысы келеді [10].

5-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [11]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Көп жағдайда 4 пен 6 жас аралығындағы балалар жалпы білім беретін балабақшаға барады. Дегенмен кейбір жағдайларда балалар арнайы мектептерге жіберіледі. Муниципалды балабақшаларда 3-4 жастағы балаларды қолдаудың институционалдық жүйесі жоқ. Грецияда міндетті білім беру 5 жастан басталады және балабақшаларда өтеді. Мұнда мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға қолдау көрсетіледі (арнайы білім туралы заңмен анықталғандай), мұнда мектепке дейінгі білім берудің жалпы сыныптары аясында мүмкін болады. Басқа жағдайларда балалар арнайы балабақшаларға барады немесе үйде білім алады. Мүмкіндігі шектеулі және/немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар 4-6 жас аралығындағы балалар бірқатар факторларға байланысты педагог-мамандардың қосымша қолдауымен жалпы балабақшаларға немесе арнайы балабақшаларға барады. Мұндай шешім қабылдауды жеңілдету үшін бағалау құрылымдары бар. Медициналық және педагогикалық орталықтар, мемлекеттік ауруханалар немесе білім беруді бағалау және диагностикалық орталықтар (KEDDY) балаларды бағалайды және олардың қажеттіліктерін анықтайды. Содан кейін, заң бойынша және мектеппен бірлесе отырып, мектеп кеңесшілері балаға қолайлы білім беру ортасы туралы шешім қабылдайды.

Венгрия тәжірибесі

Балабақшаның атауы – Szirombontogató óvoda, ол «Жапырақшалар ашылатын балабақша» дегенді білдіреді: <http://www.szirombontogato.hu/>. Балабақша фейер округінің оңтүстік-батысындағы 7600 тұрғыны бар шағын қала Энингте орналасқан. Қаланың негізгі саласы ауыл шаруашылығы болды, бірақ коммунистік режим құлағаннан кейін бұл салада жұмыс мүмкіндіктері азайды. Бұл индустриалды дамымаған және қолайсыз ауданда елдегі жұмыссыздықтың ең жоғары деңгейінің бірі – 14,3% тіркелген. Аз қамтылған отбасылардың саны тез өсуде.

Мектеп жасына дейінгі балалары бар отбасылардың 21% тұрмысы өте нашар, ал 45% тұрмысы нашар отбасыларға жатады. Сауалнамаларға сәйкес, Энингтегі жұмыссыздық деңгейі жалпы округ бойынша деңгейден екі есе жоғары. Ата-аналардың отыз екі пайызы бастауыш мектепті бітірді, 50% орта мектепті бітірді (оның 27%-ы жалпы орта білім туралы аттестатқа ие) және 18%-ы жоғары білімді бітірді. Балабақшаның әлеуметтанулық ортасы оның рөлі мен мүмкіндіктерін анықтайды.

Үш балабақша ғимараты жүз жыл бұрын салынған, бірақ, әрине, олардың ешқайсысы балабақша ретінде жобаланбаған. Ғимараттардың тозуының жиілеуі балабақша бюджетіне ауыр салмақ түсіреді.

Ашық ойын алаңы балабақша үшін өте қолайлы. Оқу ғимараттары жабдықталуымен ерекшеленеді, бірақ белгілі бір ұйыммен олар бағдарламаның мақсаттарына жету үшін жеткілікті жақсы жұмыс істейді. Балабақшаның физикалық орналасуы жұмысқа баратын ата-аналар үшін өте қолайлы емес, бірақ негізгі қызметтер қаладағы барлық балабақша жасындағы балаларға қол жетімді. Қазіргі уақытта институт он топпен жұмыс істейді. Жаңа топтардың ашылуы жақсарту жоспарының бөлігі болып табылады.

Балабақшаның мақсаты – оған баратын 3-6 жастағы балаларды үйлесімді, жан-жақты дамыту, олардың сараланған және жеке бағдарланған дамуы, олардың әлеуметтік жетілуіне көмектесу. Тұрмысы нашар отбасылардан шыққан және ерекше қажеттіліктері бар балаларды қосудың негізгі құралдары:

- құрып кету қаупі төнген және тұрмысы нашар ортадан шыққан адамдардың ауызша қабілеттерін жақсарту және олардың алшақтықты азайтуға мүмкіндік беру арқылы қарым-қатынастың әртүрлі формаларына негіз болатын ана тіліндегі білім.

- өз ойын еркін білдіруге мүмкіндік беретін халықтық дәстүрлермен байланысты іс-шаралар өткізу. Техниканың кең спектрін қолдану арқылы балалар жергілікті дәстүрлерді, дәстүрлі жабдықтар мен халық қолөнерін жақсы біледі және түсінеді. Бұл сонымен қатар дарынды балалардың одан әрі дамуына тамаша мүмкіндік береді.

- экологиялық саналы тәрбие, бұл балабақшаның педагогикалық миссиясының бағыты. Бұл басымдық күнделікті қолданылатын педагогикалық әдістерден көрінеді.

Соңғы уақытта жұмыссыздық қаладағы көптеген отбасыларға әсер етті. Жұмысқа орналасу немесе кәсіби дайындық мүмкіндігі болмаса, ата-аналар

жұмыс таба алмайды, сондықтан олар кездейсоқ жұмыста немесе ең нашар жағдайда жұмыссыздық бойынша жәрдемақы алады.

Бірқатар отбасылар көптеген қиындықтарға тап болады: алкоголизм жиі кездеседі, балалар эмоциялық қолдаудың жоқтығынан білім беруден айырылады және олардың негізгі қажеттіліктері қанағаттандырылмайды.

Ата-аналар отбасына әлеуметтік тұрғыдан қолайсыз әдістермен табыс әкелген кезде тағы бір мәселе туындайды. Бұл балалардың негізгі қажеттіліктері қанағаттандырылуы мүмкін болса да, жағдайлар олардың жеке басына теріс әсер етеді.

Барған сайын жиі кездесетін құбылыс-ата-аналар балаларының біліміне жеткілікті көңіл бөлмейді. Кедей отбасылар әрең күн көреді, ал басқалары өмірдің жоғары деңгейіне жетуге мүдделі.

Негізгі қызметтерді ұсыну әрқашан барлық балаларға арналған орналастыру, тамақтану және жууды қамтиды, бұл үйде жетіспейтін күтімнің орнын толтырады.

Көктемде, балаларды қабылдау аяқталғанға дейін, балабақша қызметкерлері балалары үш жасқа толатын отбасыларға барады. Мұғалім отбасы туралы түсінік алады және оның жағдайлары мен негізгі білім беру тәжірибелерін бақылайды. Көптеген жағдайларда мұғалімдер отбасыларды жеке біледі, өйткені бауырлар бұрын бір балабақшаға барған. Бұл процесс ата-аналарға оларды және балаларын балабақшада күтіп тұрғанын ескертеді.

Келгеннен кейін келесі жылы жаңа топты басқаратын екі балабақша тәрбиешісі балабақша ұйымдастырған отбасылық күнге шақыру үшін отбасыларға қайта барады. Бұл кездесуге қосымша мүмкіндік береді. Ата-аналар балабақшада өтпелі кезеңде баласына қажет болғанша қатыса алады. Балалар нотариус пен қамқоршының көмегімен. Бұл процесс ата-аналармен қарым-қатынас орнатуға және олармен байланысты сақтауға бағытталған. Бұл одан әрі ынтымақтастық пен білім беру сапасының берік негізін қамтамасыз етеді.

Балабақшаның негізгі мақсаты – баланың эмоциялық қауіпсіздігін арттыруға, оның жеке қабілеттерін арттыруға жағдай жасау. Орталық саясат Венгрияның негізгі ұлттық балалар білім беру бағдарламасында балабақшаларда оқыту принциптерін анықтайды. Бұл балалардың жас қажеттіліктеріне негізделген және дамуды қажет ететін салаларға бағытталған біртұтас тәсіл.

Бұл балабақшада институттың ерекшеліктерін қамтитын және балабақшаның базалық ұлттық бағдарламасына негізделген жергілікті педагогикалық бағдарлама дайындалды. Roying балабақшасында ерекше қажеттіліктері мен әлеуметтік кемшіліктері бар балаларды күту мен дамытуға басымдық беріледі. Жергілікті педагогикалық бағдарлама ерекше қажеттіліктері бар балаларға күтім жасауды қамтиды және олардың міндеттерін немесе білімін, сондай-ақ балабақшаның әртүрлі әрекеттерін анықтайды.

Балабақшадағы ең маңызды әрекет – ойын. Бұл сонымен қатар балабақшадағы оқытудың ең тиімді құралы. Ойынның басым мәртебесі күнделікті іс-шаралар мен кестелерде көрсетілуі керек. Даму жұмысында мұғалімдер негізінен пайдаланады:

- өлеңдер, ертегілер
- ән айту, музыка, әндермен ойнау
- сурет салу, белгілеу, қолөнер
- Қозғалыс
- сыртқы әлемнің ашылуы.

Білім беру жұмысының теориялық және практикалық негізін инклюзивті білім берудің кешенді тәсілін қамтамасыз ететін құзыреттерге негізделген балабақша бағдарламасы қамтамасыз етеді. Құзыреттілікке негізделген бағдарлама соңғы жылдардағы білім берудегі үлкен жақсартулардың нәтижесі болып табылады.

Балабақша тәрбиешілері балалардың дамуын бақылаудың өзіндік жүйесін жасайды немесе жергілікті білім беру бағдарламасына сәйкес жүйені таңдайды. Бұл құжаттама мұғалімде бала мектепке барғанға дейін сақталады.

Баланың дамуын төрт кешенді бағыт бойынша мұғалімдер үнемі бақылайды:

- әлеуметтік дағдылар
- танымдық дағдылар
- ауызша дағдылар
- физикалық дағдылар.

Мұғалімдер ата-аналарға балаларының дамуы туралы хабарлайды.

Инклюзивті білім Венгрияның бірнеше балабақшаларында бар. Бұл мысал Астанада тыс жерде, сондықтан оның мәдени және әлеуметтік ортасы Будапешттен ерекшеленеді кәсіби қызметтермен ынтымақтастық мүмкіндіктері бірдей заңдар мен саясат қолданылғанына қарамастан. Бұл балабақшадағы инклюзия органикалық проблемалары бар балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік кемшіліктерден туындайтын депривацияны білдіреді (қоршаған ортаның жеткіліксіздігі, тілдік қарым-қатынас үлгілерінің болмауы, негізгі қозғалыс үлгілерінің болмауы, кедейлік). Бұл балабақша үлкен тәжірибе мен білімге ие болды және олардың ең жақсы тәжірибесі керемет.

Әлеуметтік қолайсыздықпен күресу үшін ата-аналармен күнделікті байланыста болу өте маңызды. Отбасы мен балабақша арасындағы қарым-қатынас балабақша отбасылар үшін арнайы ұйымдастырған бағдарламалармен нығайтылады. Солардың бірі – Отбасы күні. Бұл іс-шара ата-аналарға, балаларға және мұғалімдерге күнді бірге өткізуге мүмкіндік береді, оларға жеке және қоғамдық қатынастар құруға және бірге тәжірибе жинауға мүмкіндік береді. Мұғалімдерден басқа, іс-шараға басшылық пен жергілікті қоғамдастық қатысады, ата-аналарға балаларының дамуы туралы хабарлайды.

Төмендегі мысалдар ата-аналарды тартудың нақты әдістерін көрсетеді: (5-кесте) [12].

5-кесте. Ата-аналарды мектепке дейінгі іс-шараларға тарту әдістері

Белсенділік	Мақсат	Міндет	Жетекшілері
-------------	--------	--------	-------------

Балабақшаға жазылу	Күні туралы барлық ата-аналарға хабарлаңыз. Барлық балаларды, әсіресе аз қамтылған балаларды жазыңыз	Қоғамдық ұйымдармен, балаларды қорғау қызметтерімен, отбасы және ата-ана қызметтерімен байланыста болыңыз	Нотариустар. Отбасы және ата-аналар қызметінің қызметкерлері. Медициналық мекемелерге бару. Балабақша меңгерушісі. Балабақша хатшысы
	Балабақшамен алғашқы байланыста болған кезде балалар мен ата-аналарға жағымды әсер қалдырыңыз. Балалардың қызығушылығын арттыру. Баламен жеке қарым-қатынас орнату.	Балабақшаның күнделікті өмірі туралы түсінік беру, қабылдаушы топтарды тарату	Балабақша меңгерушісі, тәрбиешілер, медбикелер, балабақша хатшысы, бала, ата-ана
	Қызығушылықты арттыру Отбасы балабақшадағы өмірге бірге дайындалуы керек	Отбасы күніне және ата-аналар жиналысына шақыру қағаздарын тарату	Ата-аналар бірлестігі Балабақша меңгерушісі Балабақша хатшысы
Отбасы күні	Балабақшадағы тәрбиешілермен танысу Қауымдастықпен танысу Болашақ балалар топтары үшін бағдарламаларды бірлесіп ұйымдастыру Отбасы мен балабақшаға арналған ойын-сауық Жеке қарым-қатынас, қуанышты атмосфера құру Мүмкін жеке қатысу	Келесі семестрге топтар ұйымдастыру. Іс-шара Болашақ балабақша балалары мен ата-аналар үшін ашық	Қор мүшелері Балабақша басшысы Балабақша тәрбиешілері Медбикелер Балабақша хатшысы Бала Ата-аналар
Келесі семестрге түскен кіші балалардың ата-аналарына арналған көктемгі ата-аналар жиналысы	Көшуді жеңілдету Денсаулық сақтаудың типтік мәселелерін талқылау	Педиатрды, патронажды, балаларды қорғау жөніндегі өкілді, балабақша тәрбиешісін шақыру	Педиатр Патронаж Балабақша тәрбиешілері Балабақша меңгерушісі

	Әлеуметтік қолдау мүмкіндіктері мен сұрау салу процестері туралы хабардар ету Акклиматизацияны жеңілдету Мәселелерді шешу Жеке кездесу Мұғалімдермен, медбикелермен, ата-аналармен танысу Педагог-маманның жұмысы туралы білу	Балабақша тәрбиешілері ережені және оның білім беру бағдарламасын ұсынады Акклиматизацияға байланысты типтік мәселелерді талқылау Ата-аналарды табиғи процестермен мінез-құлықты қабылдауға баулу Инклюзивті білім беру	Балаларды қорғау жөніндегі өкіл Ата-аналар Медбикелер
Ашық есік апталары	Балабақша жағдайымен танысу Балабақшаның күнделікті өмірімен танысу Ата-анаңызбен ашық қарым-қатынасты бастау Ойынның маңыздылығын атап өту	Уақыт шеңберін анықтау Ойын әрекетін қамтамасыз ету Бірге көңілді уақыт өткізу арқылы балаңыздың балабақшамен байланысын жасау және сақтау	Балалар Ата-аналар Балабақша қызметкерлері
Отбасылық сапарлар	Отбасының құрылымы, отбасылық ортасы, баланың отбасындағы жағдайы туралы білу	Жеке кездесу Білім беру ортасы туралы білу	Балалар Ата-аналар Балабақша тәрбиешілері

6-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [13]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	Венгриядағы мектепке дейінгі білім берудің негізгі мекемесі – балабақша. Бұрын балабақша міндетті емес еді, бірақ 2011 жылғы Заңға (2011, СХС) сәйкес ол 3 жастан бастап міндетті болды. Заңдағы өзгеріс аз қамтылған балаларға бастауыш мектепке барар алдында қолдау көрсетеді. Бұл оларға қолайсыздықты жоюға көмектеседі және мұқтаж отбасылар мен балаларға шешім ұсына отырып, кез келген ерекше қажеттіліктерді анықтауға мүмкіндік береді.

5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	ЕСЕ 3 жастан 6 жасқа дейін міндетті болып табылады. Балабақшадан бастауыш білімге көшу жобалармен қамтамасыз етіледі. Балабақшаларға өтпелі кезеңге бағытталған ең жақсы тәжірибелерді таңдауға және балаларды мектепке дайындаудың әртүрлі әдістерін қолдануға рұқсат етіледі. Балабақшалардың барлық ережелері бойынша ұлттық білім беру бағдарламасы инклюзивтілікті мақсат ретінде қояды. Жоғарыда аталған заңға енгізілген түзетуден кейін балабақшаларда қосымша орындар құру қажеттілігі туындады, ол әлі де жалғасуда. Балабақшаға түсетін балаларды қолдау бойынша бұдан әрі заңнамалық шаралар қарастырылмаған, дегенмен балабақша бағдарламалары бастапқы бейімделу кезеңіне ерекше назар аударады. Венгрияда мектепке дейінгі білім берудің негізгі кәсіби базасы ÓNAP ұсынатын мектепке дейінгі білім берудің ұлттық оқу бағдарламасы болып табылады. Бұл әр баланы жергілікті балабақша бағдарламаларына қосуға мүмкіндік береді. Балалары балабақшаға баратын отбасылар үшін ешқандай қаржылық ынталандыру қарастырылмаған, бірақ балаларының балабақшаға баратынын дәлелдей алатын отбасылар мемлекеттен отбасылық жарналар ала алады.
--	--

Исландия тәжірибесі

Исландияның Рейкьявик қаласындағы Мулаборг балабақшасы 1975 жылы ашылды. Ол Рейкьявик қаласының орталығына жақын жерде орналасқан және оған Рейкьявиктің барлық аудандарынан балалар келеді. Мулаборг бастауыш және орта мектептер сияқты көршілес ұйымдармен, сондай-ақ Исландиядағы мүгедектерге қызмет көрсететін коммерциялық емес ұйымдармен және компаниялармен тығыз жұмыс істейді. Мулаборг бастапқыда ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған мекеме ретінде құрылды, бір жастан алты жасқа дейінгі балаларға арналған төрт бөлім бар. 94 орынның сегізі жыл сайын мүмкіндігі шектеулі балаларға беріледі, ал соңғы жылдары мектепке дейінгі мекеме барлық балаларға инклюзивті білім беруге маманданған. Мектепке дейінгі мекемелер қазір этникалық жағынан әр түрлі балалар тобын қабылдай бастағандықтан, олар бұл лингвистикалық әртүрлілікке инклюзия арқылы жауап бере бастады. Балабақша 7.30-дан 17.15-ке дейін ашық. Дүйсенбіден жұмаға дейін балалар күндізгі күтімге күніне алты-тоғыз сағат барады. Мулаборгтың

ұрандары – құрмет, сенім және қауіпсіздік, және мектепке дейінгі мекемеде баланың мектепке дейінгі мекемеде өзін қауіпсіз сезінуі үшін әр баланы жылулық пен құрметпен қабылдауға баса назар аударылады. Оқу ортасы барлық балаларға бейімделетін етіп ұйымдастырылған. Мектепке дейінгі мекеме мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектелмеген балаларды қамтудың ізашары болып табылады. Ол сонымен қатар басқа мектепке дейінгі мекемелерге инклюзивті тәжірибе бойынша кеңес береді және инклюзивті жұмысы үшін марапаттарға ие болды. Ата-аналар да қанағаттанғанын растады. Ата-аналар бірлестігі белсенді жұмыс істейді, ата-аналар қызметкерлермен бірлесіп жеке оқу бағдарламаларын әзірлейді. Мектепке дейінгі мекемеде Исландияның басқа мектепке дейінгі мекемелерімен салыстырғанда әртүрлі қызметкерлер құрамы бар (Ragnarsdóttir және Blöndal, 2010 – тек исланд тілінде).

Исландияның ұлттық оқу бағдарламасының нұсқаулығында ұсынылған білім беру саясаты оқу бағдарламасының нұсқауларына негізделген алты негізгі қағидатқа негізделген. Бұл негізгі тіректер:

- Сауаттылық
- Тұрақты даму
- Денсаулық және әл-ауқат
- Демократия және адам құқықтары
- Теңдік
- Шығармашылық.

Негізгі принциптердің әрқайсысы мектепке дейінгі білім беру, міндетті мектеп және орта мектеп туралы заңдардан туындайды. Негізгі принциптер балалар мен жастардың ақыл-ой және физикалық дамуын, қоғамда өркендеуін және басқалармен ынтымақтастығын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік, мәдени, экологиялық сауаттылықты білдіреді. Іргелі принциптер болашаққа деген көзқарасқа, сондай-ақ қоғамға әсер ету және оны сақтау, өзгерту және дамытуда белсенділік таныту қабілеті мен еркіне қатысты.

Муниципалдық деңгейде Рейкьявиктің инклюзивті білім беру саясаты Арнайы білім беру түріндегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арнайы көмек пен ынталандыру әрқашан Исландияның ұлттық мектепке дейінгі білім беру бағдарламасындағы барлық балалар үшін анықталған мақсаттар мен нұсқауларды ескеруі керек дейді. Сонымен қатар Рейкьявиктің мектепке дейінгі білім беру саясатының мақсаты – балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін топ ішінде күнделікті іс-әрекетте қанағаттандыру және ойын баланың оқуының негізгі жолы ретінде құрметтелуі. Рейкьявиктің мектепке дейінгі мекемелері де көпмәдениеттілік саясатын тұжырымдады. Оларға балалардың тілдік және мәдени аспектілеріне баса назар аудару, сондай-ақ ата-аналарға ерікті аудармашылар беру кіреді. Мулаборг инклюзивтілікке негізделген осы Стратегияның ілімдері мен тәжірибелеріне сәйкес әрекет етеді. Қызметкерлердің мақсаты – балалардың барлық қажеттіліктері ата-аналармен ынтымақтастықта қанағаттандырылатын мектепке дейінгі теңдік және жеке тұлғаны құрметтеу мекемесін дамыту.

Мулаборгтағы балалар әртүрлі, соның ішінде мүгедектігі ауыр балалар, мүгедек емес құрдастар және әртүрлі мәдени және тілдік ортадағы балалар. Мектеп 1994 жылы Испанияда қабылданған Саламанка декларациясы және Рейкьявик қаласының мектептегі білім беру саясаты сияқты халықаралық конвенцияларға сәйкес жұмыс істейді. Мулаборг мамандандырылған мектепке дейінгі мекеме ретінде тіркелген және Рейкьявиктегі инклюзивті мектепке дейінгі білім беру саласында үлгі болып саналады. Ол басқа мектепке дейінгі мекемелерге балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қалай қанағаттандыру керектігі туралы кеңес береді.

Мектепке дейінгі мекемедегі балалар көп жағдайда гетерогенді топ болып табылады. 2011 жылы мектепке дейінгі мекемелердегі исландиялық емес немесе аралас тектегі балалардың саны 81 баланың 27 – сін немесе 33% құрады (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011-тек исланд тілінде). Мулаборгта мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған сегіз орын бар болса да, мектепке дейінгі мекеменің директоры әдетте ерекше қажеттіліктері бар балалар көп болатынын, олар қабылданғаннан кейін табылатынын атап өтті. Балаларда барлығы 13 түрлі ана тілі бар.

Мулаборгтың қызметкерлері әртүрлі. Ерлер де, әйелдер де, этникалық азшылық мұғалімдері де жұмыс істейді. Қызметкерлер көптеген тілдерде сөйлейді. Қызметкерлердің әртүрлілігінің басқа аспектілеріне ерекше жас диапазоны мен білім беру кіреді, соның ішінде мектепке дейінгі және жалпы білім беретін мұғалімдер, спорт нұсқаушылары, әлеуметтік тәрбиешілер, философтар, инженерлер және басқа университеттік дәрежелер. Директор мен мұғалімдер әртүрлі құрамды мектепке дейінгі мекеменің күшті жақтарының бірі деп санайды.

Сонымен қатар Министрліктің бағалау туралы есебінде (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011) әртүрлі персоналды инклюзивті тәжірибеге баса назар аударатын мектепке дейінгі мекеменің күші ретінде қарау керек деп тұжырымдайды. Онда мектепке дейінгі теңдік саясаты көптеген жолдармен, мысалы, қызметкерлер мен ата-аналардың пікірлерінде, барлық балалардың тең құқықтарында және қызметкерлердің алуан түрлілігінде көрінеді делінген. Қызметкерлер арасындағы ерлердің пайызы көптеген жылдар бойы басқа мектепке дейінгі мекемелермен салыстырғанда салыстырмалы түрде жоғары болды.

Бағалау министрлігінің есебінде айтылғандай (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011), мектепке дейінгі мекеменің директоры күшті және өте айқын көзқарасқа ие. Ол балалардың, мұғалімдердің және басқа қызметкерлердің әртүрлі тобы оның мектебінің күшті нүктесі деп санайды, сонымен қатар қиындықтар туғызады. Директор өзінің көзқарасын теңдік пен адам құқықтарына негізделген тәсіл ретінде сипаттайды, ал мектепке дейінгі мекеме қызметкерлер де, балалар да бір-бірінен үйренетін білім беру қауымдастығы ретінде сипаттайды.

Мулаборгтың негізгі мақсаттары халықаралық конвенцияларға, Исландияның мектепке дейінгі Заңына, Исландияның мектепке дейінгі ұлттық

оқу бағдарламасына және инклюзивтілік саясатына негізделген. Мулаборгтың оқу бағдарламасы бес негізгі мақсатты көздейді:

1. барлық балалардың теңдігі үшін жұмыс жасау;
2. әр баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру;
3. барлық мамандықтардың ынтымақтастығы үшін жұмыс істеу;
4. балалардың әлеуметтік дамуын нығайту және басқаларға төзімділік пен көңіл бөлу үшін жұмыс істеу;
5. балалардың жалпы дамуын күшейту және сол арқылы оларды өмір мен болашаққа жауапкершілікпен дайындау.

Мектеп бағдарламасында оның мақсаты «әр бала мен ата-ананың қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы инклюзивті білім беру идеологиясын қабылдау/жүзеге асыру» деп көрсетілген. Әр баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру дегеніміз – әр баланың қажеттіліктерін ол тұрған жерде қанағаттандыру және осы негізде әр баланың қажеттіліктерімен жұмыс жасау. Бұл сонымен қатар әр баланың қажеттіліктерін ескере отырып, мектепке дейінгі ортаны ұйымдастыруды білдіреді. Мектепке дейінгі мекеменің саясаты мен жұмыс жоспары сонымен қатар мектепке дейінгі мекемеде теңдік кең мағынада түсінілетіндігін көрсетеді. Адам құқықтарына ерекше назар аударылады, ал көп мәдениеттілік пен көзқарастардың теңдігі барлық жағынан жүзеге асырылады. Қызметкерлердің рөлі – әр баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру және барлық балалардың өсу мен даму үшін мектепке дейінгі жылдардан ләззат алуын және пайдалануын қамтамасыз ету. Табысқа жету үшін әртүрлі кәсіптердегі қызметкерлер мен командалардың ынтымақтастығы маңызды болып саналады.

Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына сәйкес, ата-аналармен ынтымақтастық құрмет пен сенімге негізделуі керек. Осы мақсатқа жету үшін барлық ата-аналарды қамтитын әртүрлі әдістер қолданылады. Этникалық азшылыққа жататын ата-аналар үшін барлық кездесулерде аудармашылар қолданылады, ал «коммуникативті кітаптар» сияқты әдістер күнделікті қолданылады. Министрліктің 2011 жылғы бағалау есебінде (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011) ата-аналардың мектепке дейінгі мекемеге өте риза екендігі және ата-аналар, қызметкерлер мен директор арасындағы жақсы ынтымақтастық расталғаны айтылған. Ата-аналар әсіресе ата-аналар мен мектепке дейінгі мекеме бірлесіп әзірлейтін әр балаға арналған жеке оқу бағдарламаларына риза.

Мақсатқа жету құралдары келесідей:

- қызметті таңдау
- ұйымдастырылған семинарлар
- бірлескен оқыту
- ата-аналармен тығыз білім беру серіктестігі.
- жақсы ұйымшылдық пен қаттылық
- позитивті атмосфера және шығармашылық қызметкерлер
- ақпараттың жақсы ағыны
- әртүрлі және ашық ресурстар.

Министрліктің 2011 жылғы бағалау туралы есебінде (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011) директорлармен, бөлім басшыларымен, мұғалімдермен,

әлеуметтік тәрбиешілермен, басқа қызметкерлермен, ата-аналармен және балалармен сұхбаттасуға негізделген, мектептің ұлттық оқу бағдарламалары нұсқауларына және муниципалды мектепке дейінгі саясатқа сәйкес келетін нақты саясаты мен мақсаттары бар екендігі айтылған мекемелер. Сондай-ақ, мектеп басшылығы мәлімделген саясатқа өте адал екенін айтады. Сонымен қатар директор мәлімделген саясаттың күшті жақтаушысы болып табылады және теңдік пен әлеуметтік әділеттілікті ілгерілету үшін тынымсыз жұмыс істейді. Мектепте өте жағымды атмосфера бар және бұл инклюзивтілік пен теңдікке негізделген саясатты жүзеге асыруға деген ұмтылысты көрсетеді.

Балалар топтық жұмыс кезінде өздерінің қызығушылықтары мен қабілеттеріне қарай таңдау жасайды, бірақ олар сондай-ақ тартынатын немесе тырысқысы келмейтін пәндерді таңдауға шақырылады және қолдау көрсетеді. Балалар мектептегі күнделікті іс-әрекетте белсенді рөл атқарады, түскі ас немесе тағамдар кезінде көмектеседі, сондай-ақ қабілеті төмен достарға көмектеседі және қолдау көрсетеді. Қызметкерлер оларды тәуелсіз шешім қабылдаушы болуға, сондай-ақ мектеп қауымдастығының қолдаушы және кең ойлы мүшелері болуға шақырады.

Мулаборгтағы балаларға күнделікті іс-әрекеттің барлық аспектілерін қамтитын әртүрлі қолдау көрсетіледі. Мулаборгта оқытушылар құрамы мен басқа қызметкерлер инклюзивтілікке деген оң көзқараспен бірге мол тәжірибе мен білімге ие. Балалардың оқуын бақылау және бағалау арқылы қызметкерлер балалардың әртүрлі қажеттіліктерін табуға және анықтауға назар аударады. Рейкьявиктің мектепке дейінгі мекемелеріне арналған арнайы білім беру бөлімімен және ерекше қажеттіліктері бар балаларға қызмет көрсететін басқа да мектепке дейінгі білім беру мамандарымен жақсы ынтымақтастық орнатылды. Баламен жұмыс істейтін барлық мамандардың қатысуымен баланың қалай дамитыны туралы кездесулер үнемі өткізіліп тұрады. Бұл кездесулердің мақсаты барлық тиісті сарапшылардан даму барысына жақсы шолу жасау және салымдар мен қолданылатын әдістерді үйлестіру. Жеке жоспар мен мақсаттар ата-аналардың қатысуымен және баламен жұмыс жасайтын басқа мамандармен бірлесіп жасалады. Мақсаттарды қайта бағалау айына бір рет болады. Баланың мектепке дейінгі мекемеде өзіне қажетті көмекті алуын қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады, осылайша ол өткізілетін іс-шараларға белсенді қатыса алады және мектепке дейінгі білім беруге қанағаттанады.

Мулаборгтың инклюзивті сипатының дәлелі ретінде қаланың басқа бөліктерінен келген ата-аналар бұл балабақшаны өзінің инклюзивті тәжірибесі мен идеологиясы үшін таңдайды. Олар бұл олардың балаларына әртүрлілік пен инклюзия, қазіргі демократиялық қоғамға белсенді қатысу үшін маңызды деп санайтын элементтер туралы құнды сабақ береді деп сендіреді. Олар балаларының ең жақсы дайындықтан өткенін қалайды, сондықтан олар осы мектепті таңдайды.

Мулаборгтағы балалар әр түрлі; кейбіреулерінде мүгедектік бар, кейбіреулерінде ауыр мүгедектік бар, сонымен қатар этникалық, нәсілдік және тілдік шығу тегіне қатысты әртүрлілік бар. Қызметкерлер арасындағы әртүрлілік

те өте үлкен: салыстырмалы түрде көп ерлер, әртүрлі этникалық және тілдік ортадағы және әртүрлі жастағы қызметкерлер.

Бағалау министрлігінің есебінде (Элиасдоттир және Йоханнсдоттир, 2011) мектепке дейінгі мекеменің мықты жақтары келесідей көрсетілген: оның нақты педагогикалық саясаты бар; мықты кәсіби Көшбасшы; мектеп саясатына қатысты білімді персоналдың хабардар болуы және белсенді қатысуы және әртүрлі жұмыстар мен даму жобаларына қатысуы; және педагогикалық мәселелер бойынша ата-аналармен жақсы ынтымақтастық. Оның негізгі кемшіліктері – жаңа қызметкерлерді қабылдау мен оқытуда дәйектіліктің болмауы, сондай-ақ ғимаратты жөндеу қажет екендігі.

Мулаборг Исландияның педагогикалық университеттерімен танылған және ғылыми жобаларда, сондай-ақ зерттеушілер мен мектепке дейінгі қызметкерлер арасындағы ынтымақтастық үшін сұранысқа ие.

Исландияның Рейкьявик қаласындағы Солборг балабақшасы 1994 жылдың көктемінде ашылды. Ол бір жарым жастан алты жасқа дейінгі 88 баланы қабылдай алады, содан кейін олар Исландиядағы бастауыш мектепке барады. Балалар күндізгі күтімге күніне төрт-тоғыз сағат бара алады. Балалар мектепке дейінгі мекемедегі бес бағытқа немесе бөлімшеге бөлінеді.

Ұлттық оқу жоспары нұсқаулығында ұсынылған Исландияның білім беру саясаты оқу бағдарламасының нұсқауларына негізделген алты негізгі қағидатқа негізделген. Бұл негізгі тіректер:

- Сауаттылық
- Тұрақты даму
- Денсаулық және әл-ауқат
- Демократия және адам құқықтары
- Теңдік
- Шығармашылық

Негізгі принциптердің әрқайсысы мектепке дейінгі білім беру, міндетті мектеп және орта мектеп туралы заңдардан туындайды. Іргелі принциптер балалар мен жастардың ақыл-ой және физикалық тұрғыдан дамуы, қоғамда өркендеуі және басқалармен ынтымақтастықта болуы үшін әлеуметтік, мәдени, экологиялық сауаттылыққа қатысты. Іргелі принциптер болашаққа деген көзқарасқа, сондай-ақ қоғамға әсер ету және оны сақтау, өзгерту және дамытуда белсенділік таныту қабілеті мен еркіне қатысты.

Муниципалдық деңгейде Рейкьявиктің инклюзивті білім беру саясаты Арнайы білім беру түріндегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арнайы көмек пен ынталандыру әрқашан Исландияның ұлттық мектепке дейінгі білім беру бағдарламасындағы барлық балалар үшін анықталған мақсаттар мен нұсқауларды ескеруі керек дейді. Сонымен қатар Рейкьявиктің мектепке дейінгі білім беру саясатының мақсаты – балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін топ ішінде күнделікті іс-әрекетте қанағаттандыру және ойын баланың оқуының негізгі жолы ретінде құрметтелуі. Рейкьявиктің мектепке дейінгі мекемелері де көпмәдениеттілік саясатын тұжырымдады. Оларға балалардың тілдік және мәдени аспектілеріне баса назар аудару, сондай-ақ ата-аналарға ерікті

аудармашылар беру кіреді. Солборг инклюзивтілікке негізделген осы Стратегияның ілімдері мен тәжірибелеріне сәйкес әрекет етеді. Қызметкерлердің мақсаты – балалардың барлық қажеттіліктері ата-аналармен ынтымақтастықта қанағаттандырылатын мектепке дейінгі теңдік және жеке тұлғаны құрметтеу мекемесін дамыту.

Солборгқа мүгедектігі ауыр балалар мен мүгедек емес құрдастар кіреді. Мектеп 1994 жылы Испанияда қабылданған Саламанка декларациясы және Рейкьявик қаласының мектептегі білім беру саясаты сияқты халықаралық конвенцияларға сәйкес жұмыс істейді. Солберг саңырау және нашар еститін балаларды, сондай-ақ басқа да мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға бағытталған мамандандырылған мектепке дейінгі мекеме ретінде тіркелген. Мұғалімдер iPad-ты ерекше қажеттіліктері бар балаларға пайдаланады. Солборг Рейкьявиктегі инклюзивті мектепке дейінгі білім беру саласында үлгі болып саналады. Ол басқа мектепке дейінгі мекемелерге балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қалай қанағаттандыру керектігі туралы кеңес береді.

Мектепке дейінгі мекеменің негізгі мақсаты – балалардың инклюзивті ортадағы барлық қажеттіліктерін қанағаттандыратын мектеп құру. Мектепке дейінгі мекемеде қолданылатын әдістер мен тәсілдер осы мақсатқа жетуге және барлық балаларға өз құрдастарымен академиялық және әлеуметтік дағдыларды игеруге мүмкіндік беруге бағытталған. Әдетте мектепке ерекше қажеттіліктері бар 12-ден 15-ке дейін бала барады. Өткен жылы Солборгта ерекше қажеттіліктері бар 17 бала болды. Балаларда есту, көру, аутизм, Даун синдромы, тіл және мінез-құлық проблемалары анықталды. Бұл балаларға 12 көмекші мұғалім тағайындалды. Бұл балаларды оқытудың негізгі бағыты саңырау балаларға ым тілін үйрету, аутизмі бар балаларға мінез-құлықты үйрету, көру және есту қабілетінің интеграцияланған бұзылыстары бар балаларды оқыту және тәрбиелеу, сондай-ақ моториканы дамытуға және өзіне-өзі көмектесуге қатысты басқа даму қажеттіліктері бар балаларды жүйелі түрде ұйымдастырылған оқыту болды. Солборгқа баратын ерекше қажеттіліктері бар балалардың көпшілігі саңырау, сондықтан барлық балалар ым тілін үйренеді.

Солбергтің көптеген қызметкерлері кең білімге ие. Қызметкерлердің мақсаттарының бірі – кәсіби ынтымақтастық негізінде мектепке дейінгі білім беруді дамыту және барлық балалардың күтімі мен білімі үшін барлық қызметкерлердің жалпы жауапкершілігін ынталандыру. Олборгта көптеген мамандар бірге жұмыс істейді, мысалы, мектепке дейінгі тәрбиешілер, бастауыш сынып мұғалімдері, тәрбиешілер және ассистенттер. Бұл мамандар арасындағы ынтымақтастық мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектелмеген балаларға ортақ ортада сәйкес келетін білім беруді дамыту үшін өте маңызды. Олборгтағы мұғалімдер арасындағы жақсы ынтымақтастықтың маңыздылығын ескере отырып, қарым-қатынас пен ақпаратқа баса назар аударылады. Қызметкерлерде жоспарлау күндері, қызметкерлер жиналыстары, бөлім жиналыстары және күнделікті ақпараттық кездесулер бар. Барлық бөлімдер барлық балалар үшін жауапкершілікті бөлісу үшін апта сайын жоспарлау жиналыстарын өткізеді. Бөлім басшылары мен басшылық аптасына бір рет кездеседі. Қызметкерлер

білімдерін жетілдіру және кеңейту үшін әртүрлі курстарға қатысады. Кейде қызметкерлер арасында құлағы естімейтін қызметкерлер де кездеседі.

Солбергтің негізгі мақсаттары халықаралық конвенцияларға, Исландияның мектепке дейінгі Заңына, Исландияның мектепке дейінгі ұлттық оқу бағдарламасына және инклюзивтілік саясатына негізделген. Солборгтың оқу бағдарламасы қызметтің мақсаттарын анықтайды және мектепке дейінгі мекеме туралы ақпарат береді. Ол үш негізгі мақсатты көздейді:

1. баланың теңдігін, құндылығын және жеке басын құрметтеуге ықпал ету;
2. әртүрлі балалар тобының қажеттіліктерін қанағаттандыру;
3. қызметкерлер мен балалардың кәсіби ынтымақтастығы мен бірлескен жауапкершілігіне негізделген қызметті дамыту.

Осы мақсаттарға жету үшін инклюзивті тәжірибелер мен әдістер қолданылады. Жұмыстың негізінде үш негізгі фактор жатыр:

– Bank Street бағдарламасының мақсаттары мен басымдықтары. Негізгі мақсат – «баланың жалпы дамуын ынталандыру». Баланың дағдыларын, оның бірегейлігі мен өзіндік ерекшелігін дамытуға, сондай-ақ баланың ойын барысында әлеуметтенуі мен жетілуіне ықпал етуге ерекше назар аударылады.

– Доктор Ховард Гарднердің бірнеше интеллект туралы ілімі. Мұғалімдер балаларды топтарға бөлуге аз уақыт жұмсауы керек және олардың туа біткен таланттары мен қызығушылықтарын жүзеге асыруға көмектесу үшін көбірек уақыт жұмсауы керек.

– Балалардың бірге өсіп, бір-бірінен және бір-бірінен үйрену құқығы. Балалардың құқықтарын Исландия қатысушы болып табылатын халықаралық конвенциялар, сондай-ақ Исландия заңдары мен ережелері қолдайды.

Рейкьявикте мектепке дейінгі мекемелер тұрғын аудандарда орналасқан. Әрбір балабақша көрші балаларға қол жетімді. Ольборгтағы балалардың шамамен 20% -ы ерекше қажеттіліктер бар. Олардың барлығы көрші емес, бірақ олардың барлығы Рейкьявикте тұрады. Ата-аналар Рейкьявик веб-сайты арқылы өздері таңдаған мектепке дейінгі мекемеге өтініш береді.

Рейкьявик мектепке дейінгі мекемесінің мәліметі бойынша, Солборг ерекше қажеттіліктері бар балаларға ерекше назар аударуы керек. Бұл созылмалы проблемалары бар балаларға және уақытша қиындықтарды жеңу үшін көмекке мұқтаж балаларға қатысты.

Солборг Рейкьявиктің инклюзивті стратегиясының ілімдері мен тәжірибелеріне сәйкес әрекет етеді. Қызметкерлердің мақсаты – балалардың барлық қажеттіліктері ата-аналармен ынтымақтастықта қанағаттандырылатын мектепке дейінгі теңдік және жеке тұлғаны құрметтейтін мекемені дамыту.

Мекеменің күнделікті қызметіне әр баланың белсенді қатысуы қалай қамтамасыз етіледі?

Солбергтегі балаларға күнделікті іс-әрекеттің барлық аспектілерін қамтитын әртүрлі тәсілдермен қолдау көрсетіледі. Сольборгта оқытушылар құрамы мен басқа қызметкерлер инклюзивтілікке деген оң көзқараспен үйлескенде мол тәжірибе мен білімге ие. Балалардың оқуын бақылау және бағалау арқылы қызметкерлер балалардың әртүрлі қажеттіліктерін анықтауға

және анықтауға назар аударады. Рейкьявиктің мектепке дейінгі мекемелеріне арналған арнайы білім беру бөлімімен және ерекше қажеттіліктері бар балаларға қызмет көрсететін басқа да мектепке дейінгі білім беру мамандарымен жақсы ынтымақтастық орнатылды. Баланы дамыту бойынша кездесулер жылына бірнеше рет өткізіледі. Қабылдауға баламен жұмыс істейтін барлық мамандар қатысады. Бұл кездесулердің екі мақсаты бар: барлық тиісті сарапшылардан даму барысы туралы жақсы түсінік алу және үлес пен қолданылатын әдістерді үйлестіру. Жеке жоспар мен мақсаттар Ата-аналардың қатысуымен және баламен жұмыс істеуге қатысатын басқа мамандармен бірлесіп жасалады. Мақсаттарды қайта бағалау айына бір рет болады. Баланың мектепке дейінгі мекемеде өзіне қажетті көмекті алуын қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады, осылайша ол өткізілетін іс-шараларға белсенді қатыса алады және мектепке дейінгі білім беруден ләззат алады.

Мектепке дейінгі іс-әрекеттің үш негізгі элементі:

- ойын – баланың жан-жақты дамуына ықпал етудің маңызды тәсілі;
- өмірлік дағдылар баланың өзін-өзі бағалауды және басқаларға құрметпен қарауды, сондай-ақ төзімділікті үйренуі үшін барлық іс-шараларға біріктірілген;
- күнделікті іс-шаралар балаларға сенім мен тәуелсіздікке қол жеткізуге, сондай-ақ өздерін қорғауға мүмкіндік береді.

Ұлттық оқу бағдарламасының мақсаттарына жету үшін Солборг жеке пәндік салалармен қалай және қашан жұмыс істеу керектігін көрсететін жұмыс кестесін жасады.

Ойын барлық ұйымдастырылған іс-шараларда оқытудың негізгі әдісі болып табылады. Күнделікті жұмыс балаларға ойынға қатысуға мүмкіндік береді. Күніне екі рет өткізілетін «таңдау уақыты» деп аталатын уақытта балалар ойын алаңын және/немесе ойын мазмұнын таңдай алады. Ашық ауада балалар стихиялық ойындарды ұнатады. Ұжым спектакльге балалар жағдайында қатысуға міндеттенеді. Мұғалімдер әрқашан қолжетімді; олар ойынды мұқият қадағалап, көмектеседі.

Оқу бағдарламасы барлық балалардың біртұтас дамуы мен оқу қажеттіліктеріне қалай жауап береді

Солберг тәжірибесіндегі негізгі факторлар:

– Балалардың интеллектуалды немесе физикалық жағдайына қарамастан бірге өсуге, бір-бірінен және бір-бірінен үйренуге моральдық құқығы бар. Мүгедектігі жоқ қызметкерлер мен мүгедек балалар бір-бірін мүгедек бала ретінде емес, адам ретінде білуге және қабылдауға құқылы деп саналады. Мектептегі балалардың әртүрлілігін құрметтеу және олардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Ата-аналардың қолдауымен қызметкерлер барлық балалар белсенді қатысатын орта жасайды.

– Барлық балалар үшін жақсы ұйымдастырылған және мақсатты мектепке дейінгі білім беру мүмкіндігі шектеулі балалар үшін қажет және қажет. Қызметкерлер бұл мақсаттарды барлық қызмет түрлерінде жүйелі түрде жүзеге асырады. Іс-әрекеттің жақсы ұйымдастырылуы және топтың да, оның жеке

тұлғаларының да қажеттіліктерін ескеруі маңызды. Бұл әсіресе мүмкіндігі шектеулі балалар үшін өте маңызды.

– Әр баланың дамытуды қажет таланттары мен қызығушылықтары бар. Мектепке дейінгі мекеме қызметкерлері әр балаға құрметпен қарайды, олардың дағдыларын анықтауға тырысады және белсенді дамуға әкелетін әдістер мен тәсілдерді қолданады. Өртүрлі білімі мен тәжірибесі бар қызметкерлер мұндай оқытуды мүмкін етеді.

– Солборгта мұғалімдер балалардың инклюзивті ортадағы жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға тырысады. Оқытудың бірде-бір теориясы немесе әдісі қолданылмайды, керісінше әртүрлі академиялық теориялар мен әдістердің элементтерінің жиынтығы. Белгілі бір мақсаттары (міндеттері) бар тәжірибелерге, жұмыстың (әдістердің) қалай орындалатынына және араласу орын алатын тәулік уақытына назар аударылады.

– Солборгта қызметкерлер арасында жан-жақты білім қажет. Олардың тәжірибесі инклюзивтілік әдістері мен философиясын жүзеге асыру үшін өте маңызды. Жақсы білімді қызметкерлер Сольборгта тиімді жұмыс істеудің кепілі болып табылады және қызметкерлерге жоғары талаптар қойылады. Бұл талаптарды қанағаттандыру үшін білім мен тәжірибе маңызды.

– Ата-аналармен ынтымақтастық және ынтымақтастық әр баланың әлауқаты мен табысы үшін маңызды. Әр баланың және оның отбасының қажеттіліктеріне назар аудару өте маңызды. Сольборгта балаларды оқыту және оқыту ата-аналармен ынтымақтастық және кеңес беру арқылы жүзеге асырылады.

Сольборгта көптеген мамандар бірге жұмыс істейді, мысалы, мектепке дейінгі тәрбиешілер, бастауыш сынып мұғалімдері, тәрбиешілер мен ассистенттер. Бұл мамандар арасындағы ынтымақтастық мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектелмеген балаларға ортақ ортада сәйкес келетін білім беруді дамыту үшін өте маңызды. Сольборгтағы мұғалімдер арасындағы жақсы ынтымақтастықтың маңыздылығын ескере отырып, қарым-қатынас пен ақпаратқа баса назар аударылады.

Мектепке дейінгі мекеме мамандандырылған мектепке дейінгі мекеме ретінде тіркелген және оның мақсаты саңырау және нашар еститін балаларды, сондай-ақ басқа да мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту болып табылады. Мұғалімдер iPad-ты ерекше қажеттіліктері бар балаларға пайдаланады. Солборг Рейкьявиктегі инклюзивті мектепке дейінгі білім беру саласында үлгі болып саналады. Ол басқа мектепке дейінгі мекемелерге балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қалай қанағаттандыру керектігі туралы кеңес береді [14].

7-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [15]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына	Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына арналған ұлттық нұсқаулық Мектепке дейінгі мекемелер туралы заңға негізделген. 90, 12 маусым

(мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	2008 ж мазмұнына келетін болсақ, ол мектепке дейінгі мекемелер туралы Заңның 2-бабының мақсаттарына негізделген және мектепке дейінгі мекемелерде жұмыс істеуге арналған нұсқаулық болып табылады. Мектепке дейінгі мекемелерге арналған ұлттық оқу бағдарламасы бойынша нұсқаулық нормативтік актілермен бірдей тәртіпте шығарылады; онда мектепке дейінгі мекемелер туралы Заң мен мектепке дейінгі мекемелердегі білім, тәрбие және күтім туралы ережелер негізінде мектепке дейінгі мекемелердің рөлі егжей-тегжейлі сипатталған. Ұлттық оқу бағдарламасы бойынша нұсқаулық мектепке дейінгі білім берудің, тәрбиелеудің және күтімнің рөлін, мектепке дейінгі мекемелердің мақсаттары мен жұмысын ұйымдастыруды, сондай-ақ мектеп қоғамдастығының барлық мүдделі мүшелерінің талаптары мен құқықтарын сипаттайды. Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына арналған ұлттық Нұсқаулықтың рөлі мектеп жасына дейінгі балалардың білімін, тәрбиесін және күтімін үйлестіру болып табылады, сонымен бірге исландиялық мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеуде мектеп жасына дейінгі балаларға тең мүмкіндіктер беретін құрал болу. Осылайша, мектепке дейінгі білім беру бағдарламалары бойынша Ұлттық Нұсқаулықтың рөлі Заңның ережелерін жүзеге асыру, білім беру органдарына білім беру саясаты бойынша нұсқаулық және мектепке дейінгі қызметтің жалпы мақсаттарының жиынтығы болып табылады.
--	---

Ирландия тәжірибесі

Ерекше қажеттіліктер және инклюзивті білім беру жөніндегі Еуропалық агенттіктің «Инклюзивті мектепке дейінгі білім беру» жобасын құруы Ирландиядағы мектепке дейінгі білім беру саласындағы саясатты, ережелер мен тәжірибені дамытудың өте серпінді кезеңімен сәйкес келеді. Бұл ұсынылған жағдайлық зерттеулерге әсер етуі мүмкін болғандықтан, төменде негізгі ұлттық саясаттарға қысқаша шолу жасалады.

2010 жылдан бастап Ирландия Үкіметі 3 жастан 2 айдан 4 жасқа дейін және 7 айға дейінгі әрбір балаға біреуін пайдалануға мүмкіндік беретін ерте жастағы

балаларды күту және білім беру бағдарламасы (VODM) арқылы бастауыш мектеп басталғанға дейін бір жыл бұрын мектепке дейінгі білім беру жылы жалпыға бірдей тегін мектепке дейінгі жылды қаржыландырады. ВОДМ бағдарламасы аясында мемлекет қатысушы қызметтер үшін жан басына шаққандағы төлемді төлейді. Штатта барлық дерлік мектепке дейінгі мекемелер бар (4300-ден астам), 2015 жылы бағдарламаны 68000 балаға дейін немесе тиісті жас тобының 95% пайдаланады деп күтілуде. Тегін қызмет көрсетудің әдеттегі схемасы: күніне үш сағат, аптасына бес күн, 38 апта ішінде. ВОДМ бағдарламасымен қамтудың жоғары деңгейі мүгедектік, әлеуметтік-экономикалық қолайсыздық немесе этникалық ерекшеліктерді қоса алғанда, бірқатар факторлардың нәтижесінде туындайтын көптеген қосымша қажеттіліктері бар балаларды тиімді қамтуға мүмкіндік берді (үй тілі оқыту тілінен ерекшеленеді) ерте білім беру жағдайлары). Алайда соңғы уақытқа дейін инклюзивті мектепке дейінгі білім беру тәжірибесінің қиындықтарын ескере отырып, мектепке дейінгі жастағы қызметтерді қолдаудың ұлттық үйлестірілген тәсілі болған жоқ. Жақында бұл мәселені жоғары деңгейдегі ведомствоаралық жұмыс тобы қарады, нәтижесінде 2016 жылы басталатын стратегиялық қолдау ұсынысы жасалды. Бағдарламаның егжей-тегжейлері әлі жарияланбағанымен, ол келесі мақсаттарды қолдау үшін көп деңгейлі және көп деңгейлі жауап беретін зерттеу деректерін ескерді:

1-деңгей: инклюзивті мәдениет

Бұл деңгей модельдің маңызды негізі болып табылады. Онда барлық балалардың ВОДМ-ға барынша қатысуын қолдау үшін күшті инклюзивтік мәдениетті дамыту және енгізу қажет екендігі көрсетілген.

2-деңгей: ата-аналар мен қызмет көрсетушілерге арналған ақпарат

Бұл деңгей мектепке дейінгі мекемелердің ата-аналары мен жеткізушілерінің ВОДМ қызметтері мен қолдауы туралы нақты, дәйекті және өзекті ақпаратқа қол жеткізу талабын мойындайды.

3-деңгей: білікті және сенімді жұмыс күші

Бұл деңгей ВОДМ бағдарламасына қатысқысы келетін барлық балалардың қажеттіліктерін сенімді түрде қанағаттандыра алатын білікті жұмыс күшін одан әрі дамыту қажеттілігін мойындайды.

4-деңгей: сараптамалық білім беру бойынша кеңес беру және қолдау

Бұл деңгей бүкіл ел бойынша мектепке дейінгі білім беру мамандарының қажеттіліктерін қанағаттандырады, олар әр баланың қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектесу үшін мектепке дейінгі білім беру саласындағы сарапшылардың кеңестері мен қолдауына (әсіресе мүгедектікке) уақытылы қол жеткізе алады.

5-деңгей: жабдыққа, техникаға және шамалы өзгерістерге арналған күрделі грант

Бұл деңгейде кейбір балаларға арнайы жабдықтар, құрылғылар, көмекші технологиялар қажет және/немесе кейбір жас жағдайларда мүмкіндігі шектеулі балалардың су құбырына қатысуы үшін кішігірім құрылымдық өзгерістер қажет болуы мүмкін екендігі мойындалады.

6-деңгей: терапевтік араласу

Бұл деңгей баланы қабылдау және оның ВОДМ-ге толық қатысуы үшін маңызды терапевтік қызметтерге қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

7-деңгей: мектепке дейінгі бөлмеде қосымша көмек

Бұл деңгей балалардың аз бөлігі 1-6 деңгейлерде қол жетімді болғаннан гөрі көбірек қолдауды қажет ететінін мойындайды.

Бұл деңгей балалардың аз бөлігі 1-6 деңгейлерге қарағанда көбірек қолдауды қажет ететінін мойындайды.

Ұсынылған жағдайлық зерттеулер

Ирландия бірыңғай ұлттық кейс-стади аясында екі ерекше ерте балалық шақ мекемесіне бару мүмкіндігін ұсынады. Әрбір параметр арнайы философия мен кез келген келген экипаждың практикалық түсінігін ұсынады. Сайттар мыналарды қамтиды:

Тогер отбасылық орталығы

Тогер отбасылық орталығы – Корк-Ситидегі көпфункционалды отбасылық орталық. Орталық бір жастан бес жасқа дейінгі 156 балаға, оның 100-і үш жастан бастауыш мектеп жасына дейін күтім мен оқуды қоса алғанда, бірқатар әмбебап және мақсатты қызметтерді ұсынады. Отбасы орталығы сонымен қатар аптасына 80 балаға, отбасын қолдау қызметтері аптасына 10 отбасына, балалармен байланыс қызметтері аптасына 10 отбасына, ересектерге білім беру қызметтері аптасына 50 ересек адамға және ата-аналар мен сәбилерге аптасына 12 отбасына қызмет көрсетеді.

Орталық орталыққа көбірек отбасылардың кіруіне көмектесу үшін өзінің әмбебап қызметтер базасын үнемі кеңейтіп отырады, өйткені орталықты неғұрлым көп отбасылар пайдаланса, соғұрлым осал отбасыларды оның атаулы қызметтері арқылы анықтауға және қолдауға болады.

Тогер отбасылық орталығында қосымша қажеттіліктері бар балалардың жоғары пайызы оған ерте жастан келеді. 2013-2014 жылдары орталыққа баратын балалардың 45%-ында қосымша қажеттілік болды, оның ішінде сөйлеу және тіл кідірісі бар балалар, дамуында кідіріс диагнозы қойылған балалар, мүмкіндігі шектеулі балалар, кәсіптік терапияға қолдау алатын немесе күтетін балалар және педагог-психологтың қолдауына мұқтаж деп танылған балалар. Тогер отбасылық орталығындағы мектепке дейінгі мекемелерге баратын балалардың он алты пайызы ағылшын тілін ана тілі деп санамайды. Тогер отбасылық орталығы әлеуметтік жағынан қолайсыз ауданда орналасқан және ерте даму қызметтерін пайдаланатын көптеген отбасылар жалғыз басты отбасылар болып табылады. Сонымен қатар Тогер отбасылық орталығы қоғамдық мекемелермен (Тусла, балалар және отбасы агенттігі және денсаулық сақтау қызметін басқару) әлеуметтік жұмыс, қоғамдық денсаулық сақтау мейірбикелері, жергілікті психикалық денсаулық медбикелері және басқа да денсаулық сақтау мамандары арқылы қоғамдастықтағы ең осал отбасылар мен балалардың қолдау мен білім алуын қамтамасыз ету үшін олардың қажеттіліктері толық түсінілетін ортада тығыз жұмыс істейді.

Жұмыс күші әртүрлі: бала күтімі бойынша бастапқы деңгейдегі негізгі біліктіліктерден (Ұлттық біліктілік жүйесіндегі 5-деңгей) магистр деңгейіне дейін. Қазіргі уақытта менеджер докторантурада оқиды. Орталық барлық деңгейдегі қызметкерлерді оқытуды белсенді қолдайды. Орталық HighScore балалармен жұмыс істеу үлгісін пайдаланады, сонымен қатар балалармен жұмыс істеудің және баланың дауысын арттырудың басқа үлгілерінің әртүрлі аспектілерін қамтиды. Оқу бағдарламасы мектеп жасына дейінгі балаларды оқытудың негіздемелік бағдарламасы Aistear-мен тығыз байланысты және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған білім беру сапасының ұлттық құрылымы Síolta-ға сәйкес жоғары сапалы тәжірибе ұсынуға бағытталған. Қызметкерлер мен балалардың арақатынасы жоғары, бұл кез келген қабілеті бар балаларға көмектеседі және оқуға толық қатысуы керек.

Curious Minds мектепке дейінгі мекемесі — бұл ВОДМ бағдарламасы аясында тегін мектепке дейінгі Жыл өткізу мақсатында балалар мен жастар департа департаменті қаржыландыратын жеке мектепке дейінгі мекеме. Бұрын жеке саяхатшы мектепке дейінгі мекеме болған Curious Minds қазір Кастлбар аймағындағы барлық балаларға толық инклюзивті қызмет көрсетеді. Қазіргі уақытта онда екі жастан он айға дейін және бес жасқа дейінгі 46 бала оқиды. Кастлбар Ирландияның батысында орналасқан, оның жалпы саны 13000-ға жуық. Бұл әртүрлі қауымдастық: оның халқының 17% - ы Ирландия азаматтары емес (2011 жылғы санақ бойынша орташа республикалық көрсеткіш 12%). Curious Minds мектепке дейінгі мекемесі Кастлбар аймағында тұратын балалар мен отбасылардың алуан түрлілігін көрсетеді. Оның қабылдау саясаты оның әртүрлі қызметтерге деген адалдығын көрсетеді. Басшылық жыл сайын жергілікті қоғамдастықтың құрамын көрсететін қызметтерді ұсыну үшін барлық өтінімдерді қарастырады. Оқуға қабылдау туралы Басшылық ойлайтын кейбір сұрақтар:

- қоғамдағы отбасылардың мәдени және әлеуметтік-экономикалық мәртебесін көрсететін балалардың тиісті құрамына қол жеткізу.

- физикалық және/немесе ақыл-ой кемістігі бар балаларға қолжетімділік.

Curious Minds мектепке дейінгі мекемесінде жұмыстың негізі біржақтылықты жоққа шығаратын тәсілге және HighScore Curriculum Approach тәсіліне негізделген, ол сонымен қатар Aistear, «ерте жастағы балаларды оқытудың негіздемелік бағдарламасы» (2009). Оқу бағдарламасына кешенді көзқарас балалардың мүдделерін дамыту және балалардың дамуының барлық аспектілеріне ықпал ететін оқу процесін жоспарлау үшін негіз болып табылады. Барлық жұмыс Сиолтаға, мектепке дейінгі білім берудің ұлттық сапа шеңберіне және бала күтімі провайдерлері үшін әртүрлілік пен теңдіктің ұлттық нұсқауларына (2006) қатысты, бұл тәжірибені сыни тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. Curious Minds siolta сапа кепілдігі бағдарламасын 2014 жылы аяқтады және тәжірибеде ең жоғары сапа деңгейінде сыртқы тексеруден өтті.

Бұл ұсыныста ұсынылған ерте жастағы жағдайлар Ирландиядағы қосымша қажеттіліктері бар балаларды ВОДМ мекемелеріне қосу мәселесін шешу үшін көптеген мәселелер мен сәтті практикалық шаралар туралы тереңірек түсінік

алуға мүмкіндік береді. Әрбір таңдалған мекеме бағалау қызметіне қатысқан және Еуропалық Арнайы қажеттіліктер агенттігі мен инклюзивті білім беру жобасының мақсаттарын қолдау үшін көптеген деректер мен практикалық материалдарды ұсына алады.

Ұсынылған мекемелердің әрқайсысы 2015 жылдың 15 желтоқсанында Білім және кәсіптік дағдылар министрі ұйымдастыратын ерте даму форумына қатысады. Олар қызметтердің кең спектрі бойынша 24 ерте даму мекемесі ұйымдастыратын тәжірибені көрсетуге қатысады. Егер еуропалық Арнайы қажеттіліктер және инклюзивті білім беру агенттігінің жоба тобы ұсынылған жағдайлық зерттеу шарттары туралы қосымша ақпарат алу үшін осы іс-шараға қатысқысы келсе, оны ұйымдастыруға болады.

Егер агенттік қаласа, осы ұсынылған нұсқалардың кез келгенін бір сайт үшін кейс-стади ретінде таңдауға болады. Екі параметр туралы қосымша ақпарат қосымшаларға енгізілген [16].

Италия тәжірибесі

Римдегі forte Antenne мектепке дейінгі мектебі Вилла Ада саябағының қарағайлы орманында орналасқан. Мектепке баратын балалардың көпшілігі орташа табысы жоғары отбасыларға жатады, бірақ сонымен бірге кедей әлеуметтік-экономикалық топтардан шыққан әртүрлі мәдени айырмашылықтары бар балалар бар.

Мектепте 3 жасар балалар қатысатын үш бөлім бар. Барлық балалар мектепке 8.30-дан 16.30-ға дейін барады. Аутизм спектрі бұзылған 3 және 5 жастағы екі бала барады.

Мұғалімдер Монтессоридің оқу стилін ұстанады, оның идеясы балалардың біртұтас өсуін қамтамасыз ету үшін "іс-әрекетте еркін" болуы керек. Демек, балалар әртүрлі мектеп іс-шараларына қатысу үшін ойыншықтарды немесе құрылымдық материалдарды іздеу үшін сыныпты аралай алады. Осылайша, Монтессори әдісі бойынша балалар өздерінің білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін заттарды табуға мүмкіндік алады. Олар өздерінің табиғи, туа біткен ойлау процестерін дамытады және эмоцияларын біледі.

Әртүрлі материалдармен ойнау және оларды өңдеу арқылы балалар тұжырымдамаларды абстрактілі ойлауды қолдануға жетелейтін нақты процесс арқылы дамытады. Қоршаған ортаны танудың және объектілермен және табиғатпен тікелей байланыста болудан басталатын ұғымдарды түсінудің бұл әдісі тіпті ерекше білім беру қажеттіліктері бар, тәуекел тобындағы немесе мүмкіндігі шектеулі балаларда да танымдық қабілеттердің дамуына ықпал етуі мүмкін.

Мектептегі мұғалімдер өз бағдарламаларын балалардың өмірін жақсарту және әлеуметтік теңдікке әсер ету мүмкіндігі ретінде қарастырады. Мерзімді және жүйелі бақылау арқылы мұғалім баланың дамуы мен мұғалімнің дидактикалық жұмысының сапасы мен сәйкестігін тексере алады.

Мектеп қызметін мұғалімдер әр баланың когнитивті және әлеуметтік-эмоционалды-аффективті даму деңгейіне сәйкес ұйымдастырады. Сыныпта балалар құрылымдық Монтессори материалдарын немесе түрлі-түсті қарындаштар мен қағаздар сияқты қарапайым материалдарды, сондай-ақ бұршақ, ноқат, жаңғақ және қарағай орманынан табылған табиғи элементтерді таба алады, ойнай алады және жұмыс істей алады. Бұл материалдарға балалар өздерімен бірге мектепке әкелетін заттар қосылады. Өртүрлі материалдармен байланыс маңызды, өйткені ол балаларға өз сезімдері мен интеллектін пайдалануға, сондай-ақ құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасты дамытуға мүмкіндік береді.

Мектептегі мұғалім гид, «режиссер», олардың өсу процесінде басты кейіпкерлер болып табылатын балалармен бірге іс-шаралардың бірлескен авторы ретінде әрекет етеді.

Оқу бағдарламасы "Indicazioni nazionali per il program" итальяндық ұлттық оқу нұсқауларына және Монтессоридің кейбір принциптеріне сәйкес жоспарланған.

Мектеп мақсаттары ұлттық басшылық қағидаттарына сәйкес келеді және бірегейлікті қалыптастыруға, дербестік пен құзыреттілікті дамытуға бағытталған. Барлық балалар, соның ішінде осал балалар, өздерінің жеке басын қалыптастыру, мүмкіндігінше автономды болу және пәнаралық құзыреттерді дамыту үшін өсу процесінде басшылық алуы керек.

Оқыту мақсаттары ұлттық нұсқаулықта сипатталған міндеттерге негізделген, бірақ сыныптағы әрбір баланың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес өзгереді.

Төменде осы мектептің оқытушылар құрамы қойған, ұлттық мақсаттар шеңберіндегі «тәжірибе салаларына» сәйкес тізімделген мақсаттар келтірілген:

Практикалық қызмет және әлеуметтену

– Тәжірибе саласы: мен және басқалар. Бала жеке тұлғаны дамытады, жеке тәжірибелер мен сезімдерді біледі және оларды өз қабілеттеріне сәйкес білдіреді.

– Тәжірибе саласы: дене және қозғалыс. Бала қозғалуды, денеге (жеке гигиена) және қоршаған ортаға қамқорлық жасауды ұнатады. Баланың қимылдары бақыланады, қозғалыс кезінде мүмкін болатын қателіктер ескеріледі, бала қозғалыс ойындарында басқа балалармен өзара әрекеттеседі.

Бұл күнделікті практикалық іс-шаралар әр балаға өзін-өзі бағалауды, сыныптастарын және басқа адамдарды құрметтеуді, сондай-ақ баланың қоршаған ортасын құрметтеуді үйренуге көмектеседі. Осы іс-шаралар арқылы балалар, соның ішінде қозғалыс немесе зейін қоюға байланысты ерекше бұзылулары бар балалар автономия мен тәуелсіздікке қол жеткізеді.

Сенсорлық білім

– Тәжірибе саласы: дене және қозғалыс. Баланың қимылдары бақыланады, бала қозғалысты жақсы көреді, жеке және топтық ойындарда әртүрлі позаларды қолданады, сыныпта да, ашық ауада да кішкентай құралдарды қолдануды үйренеді.

– Тәжірибе саласы: әлем туралы білім. Бала заттар мен материалдарды әртүрлі белгілер бойынша топтастырады, заттардың ерекшеліктерін біледі, салыстырулар жүргізеді және заттардың сапасын қарастырады.

Тіл және математика

– Тәжірибе саласы: сөйлеу және сөздер. Бала жазбаша сөйлеуді зерттей, сезіне және тани бастайды.

– Тәжірибе саласы: әлем туралы білім. Баланың бастапқы санау, ұзындығын, салмағын және шамаларын өлшеу тәжірибесі бар. Бала сенсорлық қабылдауды ынталандыру және әріпті немесе санды қалыптастыру үшін қолдың дұрыс қимылдарын жасау үшін арнайы зімпарадан жасалған өрескел түсті әріптермен және сандармен ойнайды.

Мәдени материалдар (география мен ботаникадан бастап)

– Тәжірибе саласы: әлемді білу (заттар мен тіршілік иелері). Бала уақыт өте келе олардың өзгеруін біле отырып, өз денесін, тіршілік иелерін, олардың тіршілік ету ортасын және табиғи құбылыстарын бақылайды. Бұл іс-шаралар қоршаған ортамен қарым-қатынасты дамытуға және ақыл-ойды дамытуға ықпал етеді.

Мектеп директорының жетекшілігімен мұғалімдер әртүрлі бағыттар бойынша Инклюзивті білім беру жобаларын жоспарлап, жүзеге асырады. Оларға мектепке баратын балаларға арналған сәлемдесу аймағы, ерекше білім беру қажеттіліктері бар және онсыз балалар психомоторлық принциптерге сәйкес қозғалыс арқылы үйренетін қозғалыс арқылы интеграция аймағы, сондай-ақ театр мен опера музыкасын қамтитын экспрессивті-лингвистикалық аймақ жатады. Балаларға дыбыстарды және музыканың әртүрлі түрлерін, соның ішінде операны бағалауға үйретеді. Оқу сонымен қатар экспрессивті-лингвистикалық аймақта өтеді, балалар арнайы іс-шараларға, соның ішінде мектепте оқу жылының белгілі бір уақытында ұйымдастырылатын жылжымалы кітапханаға қатысады. Сондай-ақ, балалар көркем бейнелер мен мүсіндерді түсінуге және бағалауға Үйренетін өнерге арналған аймақ бар. Рождествода балалар, мұғалімдер мен ата-аналар жергілікті тұрғындарға кедейлерге көмектесу үшін ашық шағын базар ұйымдастырады. Бұл бастама ынтымақтастық пен жергілікті жобаның бөлігі болып табылады. Жыл соңында іс-шара өткізіледі, оның мақсаты балаларға жыл бойғы бірлескен тәжірибелерін еске түсіру, сондай-ақ балалар мен ересектер арасындағы қарым-қатынасты нығайтуға арналған ата-аналардың қатысуымен өтетін қорытынды кеш ұйымдастыру.

2. Инклюзивті мүмкіндіктер

Жоғарыда сипатталған оқу бағдарламасы барлық балаларға, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қол жетімді. Әр күнделікті сабақ балалардың қабілеттеріне сәйкес ұсынылады, ал мұғалімнің қатысу туралы өтініштері әр балаға олардың оқу деңгейіне сәйкес беріледі. Балалар әр тапсырманы бірге орындайды. Бұл тапсырманы қалай орындау керектігін білетін балалармен қарым-қатынас жасау әлі де оны дұрыс орындауды үйренетіндерге және басқалар сияқты білім деңгейіне ие болуға көмектеседі.

Оқу бағдарламасы когнитивті өлшемді ғана емес, сонымен қатар эмоциялық-аффективті, физикалық, әлеуметтік-реляциялық, эстетикалық, этикалық және рухани өлшемдерді ескере отырып, баланың жеке басының барлық аспектілерін қамтиды. Қызметкерлер таңдаған іс-шаралар баланың дамуының біртұтас көзқарасына сәйкес келеді.

Мұғалімдер барлық балаларға, соның ішінде төменде сипатталғандай әртүрлі және қосымша қажеттіліктері бар балаларға қол жетімді әртүрлі жобаларды жүзеге асыру үшін топтарда жұмыс істейді. Сынып жетекшілері мен маман педагогтар балалармен командада жұмыс істейді. Олар мүмкіндігі шектеулі немесе әртүрлі және қосымша қажеттіліктері бар балаларды үш түрлі контексте бақылайды: бала жалғыз жұмыс істегенде, шағын топта және бүкіл сыныпта. Олар оқу процесін жекелендіру және дербестендіру үшін білім беру жоспарын дайындайды және баланың жеке тұлға ретінде дамуына көмектесетін «өмірлік жобаны» дайындау үшін денсаулық сақтау мамандарымен, ата-аналармен және жергілікті әлеуметтік қолдау өкілдерімен ынтымақтасады.

Бұл ереженің инклюзивті нүктесі – салыстырмалы түрде жас болса да, балалар арасындағы ынтымақтастық. Мұғалім әр тапсырманы барлық балаларға ұсынады және әр бала бұл тапсырманы қалай орындау керектігін шеше алады. Мұғалім әрдайым директор ретінде қатысады және не істеу керектігін көрсетеді, бірақ бала қажет болған жағдайда көмек сұрап, басқалармен жұмыс істей алады. Егер баланың қосымша қажеттіліктері болса, оған тәжірибелі сыныптасы да көмектесе алады. Балалар топта немесе жұпта жұмыс істейді, жұмыс кезінде бір-бірін жігерлендіруге, материалдармен бөлісуге және бір-бірінің жұмысын бағалауға үйренеді.

Сипатталған ереже Римдегі университетпен оң жұмыс істейді және педагогикалық дайындыққа дайындалып жатқан студенттерді қабылдайды. Мектеп сонымен қатар мектепке дейінгі білім берудегі оқудың бұзылуын болдырмау мақсатында метатануды білім беруде қолдану бойынша кейбір университеттік ғылыми жобаларға қатысады.

Мектеп Монтессори материалдарын оқыту үшін пайдаланатындықтан, оны итальяндық Монтессори қауымдастығы да мойындайды, ол Монтессориді оқытатын болашақ мамандарды мектепке жібереді.

Материалдарды пайдалану және әр баланың жеке іс-қимыл еркіндігі мұғалімдердің бағалау кестелері кезінде жүргізген бақылауларынан көрініп тұрғандай, когнитивті және әлеуметтік дамудың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Оқытушылар құрамы педагогикалық және дидактикалық дайындықтың жоғары деңгейіне ие, мұғалімдер оқу бағдарламасын жоспарлау және бағалау кезінде бірге жұмыс істегенді ұнатады. Мұғалімдер бүкіл мектеп үшін білім беру қызметін ұйымдастырады және барлық балаларды, әсіресе әртүрлі және қосымша қажеттіліктері бар балаларды олардың біртұтас дамуын жақсарту үшін осы іс-шараларға тарту үшін әртүрлі жергілікті спорт, музыка, өнер және театр қауымдастықтарымен ынтымақтасады.

Мұғалімдер отбасылармен, жергілікті денсаулық орталықтарымен, жергілікті муниципалитетпен және мектеп директорымен әртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған Жеке оқу жоспарын және мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жеке оқу жоспарын жасау үшін ынтымақтасады [17].

8-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат

Вопросы	Ответы
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	1. Иә, Италияда 1971 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан оңтайлы жәрдемақы заңнамасы бар. Итальяндық жүйе балабақшаларды (0-3 жас аралығындағы балалар), мектепке дейінгі білім беруді (3-6 жас аралығындағы балалар) және «көктемгі секциялар» деп аталатындарды (2-3 жас аралығындағы балалар) қамтиды. Мектепке дейінгі білім берудің оқу жоспары үшін заңмен белгіленген ұлттық стандарттар бар, оларды мектептер дербестігіне қарай өз қызметін жоспарлау кезінде ескеруі керек. Заң бойынша мектепке дейінгі білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы немесе жеке сыныптарға қолданылмайды. 2. Мемлекеттік мектеп бағдарламаларында аз қамтылған отбасыларға экономикалық қолдау көрсетіледі (тегін түскі ас, материалдар және т.б.). 3. Жоқ, алайда мемлекет отбасыларды балаларды мектепке дейінгі мекемелерге 3 жастан 5 жасқа дейін беруге шақырады. 4. Заң процестің диагностикалық тәсілден басталуын талап етеді. Отбасылық дәрігерлер баланы жергілікті "ЦМРИ" орталығында (Даму жасындағы психикалық денсаулық орталығы) бақылайды. Ерте диагностика өте маңызды, өйткені мектептер медициналық тәсілді білім беру тәсіліне «аудары» алады, бұл бастауыш мектепке дейін, содан кейін кіші және орта мектепке дейін тік оқу бағдарламасына айналатын білім беру траекториясын қалыптастырады. Қатысушы мектептер үйде білім беруден бастап бастауыш білімге дейін және бастауыш білімге көшуді мұқият жоспарлайды. Үш жасар балалар мектепке алғаш барғанда, олар мектепке үнемі баруға дайын болғанға дейін біртіндеп

	(мысалы, күніне бір сағат, күніне екі сағат) барады. Әртүрлі мектептер ауысуды мүмкіндігінше тегіс ету және мектептер арасындағы білім беру сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында бастауыш мектепке ауысуды жеңілдету үшін әртүрлі бастамаларды жоспарлайды (мысалы, аға оқушылар кіші оқушыларды жаңа ортамен таныстырады; екі мектептің мұғалімдері оқушылар туралы ақпарат алмасады және іс-шараларды бірге жоспарлайды және т. б.). Барлық балаларға қолжетімді етуге бағытталған саясат бар. Білім министрлігі 3 жастан 5 жасқа дейінгі балаларға арналған мемлекеттік мектептерді реттейді. Ірі қалаларда мектеп аудандары осы жас тобына, сондай-ақ 0 мен 3 жас аралығындағы балаларға міндетті мектептер ұйымдастырады. Екі жастағы балаларға арналған жеке мектептер де бар. топтар. Бұл мектептердің кейбіреулері Министрлікпен аккредиттелген (scuole parificate). Мемлекеттік және жергілікті мектептерде отбасылар тек түскі асқа төлейді. Жеке немесе аккредиттелген мектептерде отбасылар жарна төлейді.
--	---

Латвия тәжірибесі

Озолниека өлкесі Латвияның астанасы Рига мен Елгава қаласының арасында орналасқан. 2015 жылдың 1 қаңтарында тұрғыны 10 628 адамды құрады. Озолниека аймағындағы мектепке дейінгі білім беру «1,5 жастан бастап бастауыш мектептің басталуына дейінгі барлық балалар үшін сапа мен қол жетімділік» қағидаттарына негізделген. Білім беру жүйесі жеке дамудың барлық аспектілерінде қамтылған. Озолниека өлкесінің барлық балалары мектепке дейінгі мекемелерге баруға, білім беру процесіне қатысуға және білім берудің келесі деңгейіне – бастауыш мектепке дайындалуға мүмкіндік алады. Озолниека ауданының мектепке дейінгі білім беру ережелерінде мектеп жасына дейінгі балаларға мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларында оқуға мүмкіндік беру тәсілі көрсетілген.

Зилите балабақшасы – Озолниектегі ең үлкен балабақша. Онда 1,5 пен 7 жас аралығындағы 252 бала оқиды. Зилиттегі мектепке дейінгі білім берудің оқу бағдарламасын өзін өзі басқару қаржыландырады.

Оқу бағдарламасының мазмұны, сондай-ақ оқытушылар құрамының, оқу құралдары мен оқу жағдайларының саны мен сапасы мемлекеттік реттеуде айқындалған лицензиялық бағдарламаларға ұйымдастырылған. Балабақшаның

педагогикалық процесінде үш лицензиялық білім беру бағдарламасы жүзеге асырылады.

- Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы;
- Тілдік кемістігі бар оқушыларға арналған мектепке дейінгі білім берудің арнайы бағдарламасы;
- Аралас бұзушылықтары бар оқушыларға арналған мектепке дейінгі білім берудің арнайы бағдарламасы.

Мектепте 24 сынып жетекшісі, 18 ассистент, 2 музыка мұғалімі, 2 спорт мұғалімі, сондай-ақ 2 логопед, педагог-маман және педагог-психологтан тұратын көмекші персонал жұмыс істейді.

Мұғалімдер баланың жеке дамуы мен жетістіктерін бақылайды, жазбалар жүргізеді, содан кейін деректерді талдайды және отбасыларға хабарлайды. Қажет болған жағдайда жеке жоспарлар жасалады және іске асырылады. Тиісті жағдайларда жергілікті билік балалар мен олардың отбасыларына қаржылық және әлеуметтік қолдау көрсетеді.

Баланың біртұтас дамуы мен білім беру қажеттіліктері қамтамасыз етіледі және барлығы белсенді оқытуға қатысады. Шығармашылық және ашық орта құрылады, ал тәуелсіз ойын баланың қиялын және қоршаған әлемді түсінуге көмектеседі.

Озолниек өлкесінің әкімшілік аумағында тіркелген балалар келесі талаптарды сақтай отырып, осы мектепке дейінгі мекеменің қызметтерін пайдалана алады:

- міндетті мектеп жасына дейінгі балалар;
- жетім балалар мен асырап алынған балалар немесе қамқорлықтағы балалар;
- отбасылық жағдайы нашар тірі қалған бауырлар;
- көп балалы отбасылардан шыққан балалар (үш және одан да көп балалары бар отбасы);
- егіздер;
- Озолниек өлкесінің педагогикалық-медициналық комиссиясы арнайы жеке оқу жоспары шеңберінде іске асырылатын арнайы оқу бағдарламаларына мұқтаж деп таныған балалар;
- тіркелуі объективті себептер бойынша шегерілген балалар (әлеуметтік қамсыздандыру мекемесінде тұратын балаларды асырап алынған балаларды қорғауға уақытша алып қою туралы сот шешімі бойынша).

Мектепке дейінгі білім берудің мақсаты балалардың жалпы дамуына және олардың бастауыш мектепке түсуге дайындығына жәрдемдесу болып табылады. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту арнайы білім беру бағдарламалары бойынша ұйымдастырылады. Зилитте бұл балалар жалпы білім мен дағдыларды игеру үшін жалпы мектепке дейінгі білім беру топтарына кіреді, олардың жеке денсаулық жағдайына сәйкес әлеуметтік интеграцияны ілгерілету үшін оларды қолдануға баса назар аударады.

Зилите Фребель принципін қолданады: «балалар қоршаған әлемді қабылдау мен сезім арқылы білу қажеттілігімен туады». Бала қабылдау және бақылау

дағдыларын дамытады, қоршаған әлемдегі берік байланыстар негізінде шешім қабылдайды. Педагогикалық процесс әр балаға әр түрлі іс-шаралардан, соның ішінде күнделікті спортпен шұғылданудан, ойындар, тындау, сөйлеу, ән айту және би арқылы белсенді оқудан жағымды эмоцияларды сезінуге мүмкіндік береді. Бұл әрекеттер кезінде балалар денелерін, ақыл-ойларын, эмоцияларын және әлеуметтік дағдыларын дамытады. 5 пен 6 жас аралығындағы балаларға арналған Йога шоғырлану және өзіне деген сенімділік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Балабақшада әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін Фребельдің бес ережесі қолданылады:

- Өмірлік дағдылар дастархан жайу, тамақ беру, ұйықтауға дайындық, ойын алаңынан шығу және келу сияқты күнделікті тапсырмалар арқылы алынады;

- Тәжірибелік жобалар жалпы жағдайда және топтық үй жайларда жүргізіледі;

- Топтық бөлмедегі практикалық тапсырмалар (оқу құралдарын, ойыншықтарды, ойындарды орналастыру, зергерлік бұйымдарды жасау және көрсету), тамақ дайындау, нан пісіру, ірімшік жасау және т. б.;

- Топтық бөлмені тазалау, ойын алаңдарындағы ағаштардан жапырақтарды тырмалау, өсімдіктерді отырғызу және күту сияқты жұмыстар;

- Топтық бөлмелердегі жағдай тәуелсіз ойын мүмкіндігін қамтамасыз ететін етіп жасалған.

Мектепке дейінгі білім беру Жалпы білім берудің жан-жақты бірінші кезеңі болып саналады және барлық балалар 7 жасқа толғанға дейін олармен қамтылуы керек. Ата аналардың немесе дәрігерлердің өтініші немесе ұсынысы бойынша белгілі бір денсаулық проблемалары немесе психологиялық проблемалар болған кезде мектепке дейінгі білім бір жылға ұзартылуы мүмкін.

Педагогикалық ұжым ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған жеке оқу жоспарларын жасайды. Бұл жоспарлар әр баланың мектепке дейінгі топқа тұрақты қолдауы мен қатысуын қамтамасыз етуге көмектесетін әдістер мен әрекеттерді қамтиды. Бала мен оның отбасын мектеп психологы, логопед және педагог-маман қолдайды. Педагогикалық құрам жылына екі рет есеп дайындай отырып, балалардың жеке және оқу дағдыларын дамыту туралы деректерді құжаттайды. Жиналған материалды талдау келесі әрекеттерді жоспарлау үшін қолданылады.

Ерекше және қосымша қажеттіліктері бар әрбір балаға (сөйлеу тілі мен тілі дамымаған балалар оқушылардың шамамен 10% құрайды) және олардың отбасына жеке қолдау көрсетіледі. Қолдау қызметі барлық қажетті көмекті көрсете алады. Ерекше қажеттіліктері бар бір баланы жеке көмекші қолдайды.

Қытай тілді отбасылардан шыққан балаларды қосу үшін бірінші айда ата-аналары келіп, балаларымен және тәрбиешілерімен бірге уақыт өткізіп, олармен бірге педагогикалық процеске белсенді қатысады. Бірте бірте балалар латыш тілді балалармен көбірек уақыт өткізеді.

Инклюзивті педагогикалық процесті ұйымдастыру келесідей:

– педагогикалық процестің мақсаттары мен міндеттері оқу бағдарламасының мазмұнына және баланың қажеттіліктеріне сәйкес қалыптасады;

– баланың физикалық, жеке, әлеуметтік прогресі мен үлгерімін бағалау оның күшті және әлсіз жақтарын анықтайды;

– бала, отбасы, тәрбиешілер және қолдау тобы арасындағы жоспарланған ынтымақтастық міндеттерді орындауға және баланың жеке дамуы мен білім беру мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік береді;

– баланың өзін-өзі бағалауы оқу үлгерімін бағалаудың бір бөлігі болып табылады;

– міндеттер мен мақсаттарды айқындау критерийлеріне қол жеткізілді;

– процесті бағалау қажет болған жағдайда жоспарларды өзгертуге мүмкіндік береді.

2008 жылдың қазан айынан бастап Зилиттегі балабақша неміс педагогы Фридрих Фребельдің (1782-1852) әдістемесін, материалдары мен оқу құралдарын енгізуші ретінде сертификатталды. Олар бастың, қолдың және жүректің дамуының негізгі факторлары болып табылатын балалардың практикалық дағдылары мен өзін-өзі дамытуға үйретуге бағытталған

Оқытушылар Фридрих Фребель академиясымен бірлесіп біліктілікті арттыру курстарына қатысады және алған идеяларын тәжірибеде қолданады. Зилите мұғалімдері Фребельдің идеялары мен әдістерін Озолниек өлкесінің басқа балабақшаларының мектепке дейінгі мекемелерінің мұғалімдерімен бөліседі, олар «Фребель Педагогиясындағы Global Insight» кәсіби біліктілік бағдарламасын ұстанады.

Логопед, педагог-маман және сынып жетекшісі қосымша қажеттіліктері бар балаларға қажетті жеке және топтық сабақтарды жоспарлайды. Отбасылармен тұрақты кездесулер мен консультациялар және үйде жаттығуға арналған арнайы әзірленген жаттығулар өткізіледі. Қажет болса, психолог балаларға арналған терапияны ұйымдастырады және ата-аналарға кеңес береді.

Педагогикалық және көмекші персонал жақсы дайындалған педагогтер кәсіби дайындалған, білікті, тәжірибелі және мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту саласында кең білімге ие. Олардың барлығы педагогикалық университеттердің немесе басқа жоғары оқу орындарының түлектері. Олар 1,5 жастан 7 жасқа дейінгі балалармен жұмыс істеу үшін қажетті психологиялық-педагогикалық білімге ие. Олар педагогикалық процесті жоспарлауға және жүзеге асыруға, нәтижелерді болжауға, балалардың дамуын білуге, бағалауға және түсінуге қабілетті және ынталы. Олардың балалармен және отбасыларымен белсенді қарым-қатынас жасау қабілеті тәрбиешілерге күнделікті жұмыста көмектеседі.

Оқытушылар өз біліктіліктерін үнемі арттырып отырады. Біліктілікті арттыру және қайта даярлау республикалық немесе муниципалдық бюджет есебінен қаржыландырылады. Бұл педагогтерге ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған күнделікті педагогикалық процесті жоспарлау мен

ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдері туралы қажетті білім алуға мүмкіндік береді.

Ата-аналар балаларының оқу процесіне белсенді қатысады, үй тапсырмасы мен арнайы жаттығуларға көмектеседі. Егер балаларға қосымша спорт және оңалту сабақтары ұсынылса, отбасылар оларды балалардың жеке жоспарларында ұсынылған сабақтарға бөлуі керек. Ата-аналар қажет болған жағдайда баланы дәрігерге апаруға міндетті. Озолниек өлкесінің Денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау агенттігінің қолдауы әр отбасына қол жетімді. Бірге жұмыс істей отырып, балалар бастауыш мектепке жеке денсаулық жағдайына сәйкес дайындалады [19].

9-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [20]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Жалпы білім беру туралы заңда (5-тарау, 20-бап (1)) бес жастан бастап балаларды негізгі білім алуға дайындау міндетті болып табылады, бірақ заңның 21-бабында Жергілікті өзін-өзі басқару органдары он сегіз айлық балаларға өздерінің әкімшілік аумағындағы мектепке дейінгі білімге, бастауыш білім беру мекемелеріне тең қолжетімділікті қамтамасыз етуі керек делінген. Балалар балабақшаларға немесе мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне барған сәттен бастап мектепке дейінгі дайындыққа қатысады. Мектепке дейінгі білім беру 18 айдан бастап қол жетімді, бірақ балалар оған 2, 3, 4, 5 немесе 6 жастан бастап түсе алады. Жоғарыда айтылғандай, мектепке дейінгі білім беру бағдарламалары бұрын мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне бармаған бес және алты жасар балалар үшін міндетті болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасының мақсаты баланың жеке басының жан-жақты дамуын қамтамасыз ету, денсаулықты нығайту және негізгі білім берудің бастапқы сатысына түсуге дайындық болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру Жалпы білім берудің бірінші кезеңі болып саналады және барлық балалар оны жеті жасында аяқтауы керек. Бұл мерзім бір жылға ұзартылуы мүмкін (жалпы білім туралы Заң, 25 (2) - бап) ата-анасының өтініші бойынша немесе дәрігерлердің өтініші немесе ұсынысы

	бойынша денсаулыққа немесе психологиялық мәселелерге байланысты. Мектепке дейінгі білім беру әртүрлі мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде (балабақшаларда) немесе жалпы білім беретін мекемелердің арнайы мектепке дейінгі сыныптарында жүзеге асырылуы мүмкін. Ерекше қажеттіліктері бар балалар ата-аналарының таңдауына байланысты арнайы мектепке дейінгі мекемелерге, жалпы білім беретін мектептерде немесе қарапайым мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған сыныптарға қатыса алады. «Білім туралы» заң (57-бап) ата-аналардың баласы білім алатын оқу орнын таңдауға құқығы бар екенін айтады. Мемлекеттік және жеке мектепке дейінгі мекемелер бар. Мемлекеттік сектордағы мекемелер ата-аналардан тамақтану шығындарын жабу үшін қаржылық үлес қосуды талап етеді, бірақ білім беру іс-шараларына қолжетімділік тегін. Бес және алты жасар балаларға мектепке дейінгі білім беретін мұғалімдердің жалақысын қоспағанда, жеке сектор мекемелеріндегі төлем бағдарламаның толық құнын жабады. Мектепке дейінгі білім берудің нұсқауларында мектепке дейінгі білім берудің мақсаты баланың даму ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, оның жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал ету екендігі айтылған. Кәдімгі білім беру мекемелеріне енгізілген ерекше білім беру қажеттіліктері бар әрбір бала үшін жеке оқу жоспары (ЖОЖ) әзірленуі тиіс. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар қарапайым немесе арнайы мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне бара алады. Жоғарыда айтылғандай, бұл ата-ананың таңдауына байланысты.
--	---

Норвегия тәжірибесі

Бүгінгі Норвегия қоғамында балабақша барлық балалар үшін пайдалы болып саналады. Демек, Норвегияда өсетін балалардың барлығы дерлік балабақшаға барады. 2014 жылы Норвегиядағы алты жасқа дейінгі барлық балалардың 90%-ы және үш пен бес жас аралығындағы балалардың 96,6%-ы

балабақшаға барды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, әдетте, қоғамдастықтың басқа балалары сияқты балабақшаларға барады

Норвегиялық балабақшалар муниципалитеттерге (47%) және жеке меншік иелеріне (53%) тиесілі. Алымдардың мөлшері заңмен белгіленген және оны билік белгілейді. Муниципалитеттер мен жеке меншік иелері биліктен шығындардың көп бөлігін жабатын қаржылық гранттар алады, яғни төлемдер салыстырмалы түрде төмен. Сол заң мен ұлттық база мемлекеттік және жеке балабақшалардың қызметін реттейді.

Espira solknatten балабақшасы – Берген муниципалитетіндегі жеке балабақша. Эспир-Солкнаттенде бір жастан алты жасқа дейінгі 160-қа жуық бала бар. Балалар сегіз түрлі топқа бөлінеді: үш жасқа дейінгі балаларға арналған төрт топ және үш жастан асқан балаларға арналған төрт топ. Эспере Солдатенде ерекше қажеттіліктері бар балалар, мысалы, дамуында кідіріс немесе ауытқудың әртүрлі формалары бар балалар және мүгедек балалар бар.

Espira Solknatten-де 32-33 қызметкер жұмыс істейді, оның 15-і оқытылған балабақша тәрбиешілері. Бұл Норвегияның орташа деңгейінен жоғары (норвегиялық балабақша туралы заң балабақшаларға үш жастан асқан 14-18 және үш жасқа дейінгі 7-9 баладан тұратын әр топқа бір білікті тәрбиеші болуға міндеттейді). Қалған қызметкерлер – тәрбиешілер мен бала күтімі бойынша көмекшілер.

Норвегиялық балабақшаларды күтіп-ұстау мен міндеттердің негіздемелік жоспары – Норвегиядағы балабақшалардың бағыты мен мақсаттарына қатысты заңды күші бар құжат. Нарық жоспары қамқорлыққа да, білімге де біртұтас көзқарасқа, сондай-ақ балалық шақтың құндылығын негізгі құрметтеуге негізделген. Жоспар:

- барлық балабақшаларға (жеке және муниципалды) ортақ;
- барлық балаларға және барлық жас топтарына ортақ (бір жастан алты жасқа дейін);
- төрт негізгі элементке назар аударады: ойын, оқу, күтім және білім;
- балалардың инклюзивтілігі мен қатысуына назар аударады.

Espira Solknatten балабақшасының қызметкерлері барлық балалармен белсенді және жақсы жұмыс істейді. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар, соның ішінде қосымша күтім мен қолдауды қажет ететін балалар ойынға, оқуға және қалыптастыруға байланысты барлық күнделікті іс-шараларға енгізілген.

Балабақша сегіз топқа бөлінеді және ерекше білім беруді қажет ететін балалар әртүрлі негізгі топтарға кіреді. Балабақшадағы әдеттегі сабақтардан басқа, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арнайы қолдаудың әртүрлі түрлері және күні бойы арнайы оқыту үшін уақыт/сағат беріледі. Арнайы білім беруді қолдау және уақыт/сағат негізінен оқытылған маман оқытушылармен қамтамасыз етіледі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдайтын және оқытатын қызметкерлер ұсыныстар алады және әртүрлі тиісті курстардан өтті. Кейбір ұсыныстар мен курстарды муниципалитет жүргізеді. Муниципалитет сонымен

қатар балабақша кезінде физиотерапия, кәсіптік терапия және музыкалық терапия сияқты балаларға арналған көптеген іс-шараларды ұсынады. Осы іс шаралардың барлығы берген муниципалитеті мен балабақша арасындағы жақсы ынтымақтастықты талап етеді және дамытады. Олар сондай-ақ ата-аналармен жақсы ынтымақтастықты қажет етеді. Кейбір балабақша қызметкерлері де "Statped" (ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған ұлттық білім беру қызметі: <http://www.statped.no/Spraksider/In-English/>), оған ата-аналар да қатысады.

Espira Solknatten балабақшасы – Норвегияның әдеттегі инклюзивті балабақшасының өте жақсы мысалы.

Бұл ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқу процесіне қосудың оң нәтижелеріне назар аударатын және қосымша қосуды қамтамасыз ететін балабақша. Балабақша бұл балаларды балабақшаның күнделікті өміріне енгізе алады. Бұл сондай-ақ мемлекеттік балабақша сияқты әртүрлі қажеттіліктері бар балаларды қабылдау жауапкершілігін өз мойнына алатын жеке балабақшаның жақсы мысалы. Espira solknatten балабақшасы сонымен қатар жеке балабақшалар мен муниципалитеттер, сондай-ақ балабақшалар мен ата-аналар арасындағы жақсы ынтымақтастықтың тамаша үлгісі болып табылады.

Espira Solknatten-де табылған озық тәжірибенің үш элементі келесідей:

- ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқу және ойын, топтық тамақтану және ашық ауада іс-шаралар сияқты күнделікті іс-шараларға қатысады;

- балабақша қызметкерлері жақсы білімді және тиісті ұсыныстар алды/алады;

- ата-аналармен ынтымақтастық және қарым-қатынас жиі және жақсы.

Норвегиялық балабақша секторында билік пен жергілікті муниципалитеттердің инклюзивтілігі мен қатысуы күтіледі.

Education mirror 2014 журналынан:

Жалпы балабақшалар ерекше қажеттіліктері бар балаларды қабылдауда жақсы жұмыс істейді. Кэмерон және басқалар (2011) балабақшалар білім беру жүйесіндегі ең инклюзивті мекемелердің бірі екенін атап өтті. Балабақша қызметкерлері инклюзивті тәжірибені қамтамасыз етуге өте мұқият (тұз және Андресен, 2012). Балабақшаның инклюзивті арена ретіндегі рөлі қызметкерлердің әртүрлі балалар тобымен жұмыс істеу кезіндегі рөлдері мен міндеттерін түсінуіне және олардың өзара әрекеттесуге қалай ықпал ететініне байланысты (Солли, 2012).

Ұсынылған норвегиялық мысал әртүрлі қажеттіліктері бар барлық балаларды қосу мен қатысудың жақсы мысалы болып табылады. Балабақшада персоналдың құзыреттілігін қосу, қатысу және дамыту бойынша жұмыстар жүйелі түрде жүргізілуде. Бұл ата-аналарды күнделікті іс-шаралар мен педагогикалық жоспарларды жоспарлауға және бағалауға тартады. Балабақша жоғары білімді қызметкерлерді жұмыспен қамтуда жүйелі және жақсы жұмыс істеді және қызметкерлердің біліктілігін арттыру үшін үнемі жұмыс істейді.

Espira Solknatten сонымен қатар балабақша мұғалімдерін даярлауға арналған университет колледжімен серіктес балабақша болып табылады.

Espira solknatten балабақшасы сонымен қатар мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы жақсы ынтымақтастықтың тамаша үлгісі болып табылады және екі секторда да жақсы инклюзивтілік мүмкін екенін көрсетеді [21].

10-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [22]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	1. Балабақша туралы заңда балабақшада орын беру туралы өтініш берген және ол тамыз айының соңынан кешіктірілмей орындалатын балалардың тамыз айынан бастап балабақшада орын алуға құқығы бар делінген. Тамыз-мектеп күнтізбесіне сәйкес балабақшада Жаңа жылдың басталуы. Балалардың тұрғылықты жері бойынша балабақшада орын алуға құқығы бар. 2016/2017 жылдан бастап балаларға арналған жәрдемақы туралы Заң қазан айына дейін ұзартылды және муниципалитеттерге балаларды қабылдаудың икемді процесін жеңілдету үшін арнайы гранттар берілді. 2. Қаржылық қолдау: Ата-аналар баласының балабақшадағы орны үшін ең жоғары бағаны төлейді. Сондай-ақ шығындарды азайтуға қатысты бірнеше ережелер бар, мысалы, бірнеше бала үшін (екінші бала үшін 50% жеңілдік, үшінші және кейінгі балалар үшін 70% жеңілдік) немесе табысы төмен отбасылар үшін. Балаларды қорғау қызметінен көмек алған балалар бала мен отбасына көмек көрсету бойынша күш-жігердің бір бөлігі ретінде балабақшаға тегін қабылдануы мүмкін. Бұған тамыздың аяғында бір жасқа толатын балалар кіреді, бұл балаларға балабақшаға басқалардан бұрын түсуге мүмкіндік береді. Тәуекел жағдайында өмір сүретін балалар жағдайында мектепке дейінгі білім беру ұйымы толығымен муниципалитеттермен қаржыландырылады. Муниципалитеттер аз қамтылған балаларға ата аналық төлемсіз балабақшаға қабылдауды ұсына алады. Сараптамалық бағалау бойынша арнайы білімге мұқтаж балалар бұл қызметті тегін

	алуға құқылы. Ата-аналар балабақшадағы ерекше қажеттіліктері бар білімге жатпайтын сағаттар үшін ғана төлейді. Балабақша ақысын төмендетудің ұлттық схемасы: егер максималды баға отбасының жалпы табысының 6%-нан асса, құны төмендейді. Бұл мемлекеттік және жеке балабақшаларға қатысты. Табысы төмен отбасылардан шыққан төрт және бес жастағы балалар (417 000 норвегиялық кроннан аз) аптасына 20 тегін балабақша сағатына жарамды (2015 жылдың тамызынан бастап). Бұл құқық 2016 жылдың тамызында үш жасар балаларға қатысты болды. Муниципалитет ата-аналары жеңілдік төлеміне құқығы бар жеке балабақшалардан түскен кірістің орнын толтырады. Муниципалитеттің жеке балабақшаларына қайтарымы ағымдағы максималды бағаға негізделген. Басқа қолдау: Кемсітушілік және қол жетімділік туралы Заңның 16§-ы муниципалитеттерді мүмкіндігі шектеулі балалар үшін тең даму және қызмет мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге міндеттейді. Бұл қолдау Оқу құралдары немесе балабақшадағы жеке (физикалық) бейімделу түрінде болуы мүмкін. 3. Жоқ 4. Негіздемеде муниципалитеттің балабақшалар мен бастауыш мектептердің ата-аналармен бірлесе отырып, балалардың балабақшадан бастауыш мектепке ауысуына ықпал етуін қамтамасыз ету жауапкершілігі көрсетілген. Балалардың мектепке ауысу жоспарлары балабақшаның жылдық жоспарларында көрсетілуі керек. Ұлттық деңгейде үйден балабақшаға көшу туралы айтылмайды, бірақ балабақшаларда бұл үшін жоспарлар мен процедуралар бар. Әдетте, ата-аналар балабақшада ата-анасыз қалмас бұрын балаларды қауіпсіз сезіну үшін бірінші аптада балалармен бірге балабақшаға барады. Еңбек шартына байланысты көптеген ата-аналар мейірімділік демалысын пайдаланып, өтпелі кезеңде балабақшада біраз уақыт өткізе алады. 5. Қосылу:
--	---

	Балабақшалар туралы Заңның мақсаттары туралы тармақта келесі айтылады: Олар өздерінің жасына және қабілеттеріне сәйкес қатысуға құқылы. Балабақша туралы Заңның 3-бөлімінде балабақшадағы балалар балабақшаның күнделікті қызметі туралы өз пікірлерін білдіруге құқылы екендігі айтылған. Балаларға қызметті жоспарлауға және бағалауға белсенді қатысуға үнемі мүмкіндік беру керек. Балалардың пікірлеріне олардың жасына және жетілуіне сәйкес тиісті көңіл бөлінуі керек. Қатысу дәрежесі және қатысу құқығы іс жүзінде қалай жүзеге асырылатыны баланың жасына және функцияларына байланысты болады. Балалардың эмоцияларын білдіруге байыпты қарау керек. Балабақшалар балалардың өзін-өзі көрсету тәсілдері негізінде жұмыс істеуі керек. Қызметкерлер балалардың дене тілін тыңдап, түсіндіруге тырысуы керек және олардың іс-әрекеттеріне, эстетикалық өрнектеріне және сайып келгенде, олардың ауызша қарым-қатынасына қатысты бақылаушы болуы керек. Балабақшалар әртүрлі балалардың әртүрлі көзқарастарын ескеруі керек және олардың ниеттері мен тәжірибесін құрметтеуі керек. Рамка барлық балалардың әртүрлі екенін және олардың шығу тегі әртүрлі екенін мойындайды. Осылайша, тең және жоғары сапалы балабақша құру қызметтерді жеке түзетуді және жергілікті күтімді түзетуді қажет етеді (1.9-бөлім «Жеке балаларға арналған кеңістігі бар инклюзивті қауымдастық»). Қатысу немесе қолжетімділік: Балабақша туралы заң балабақшалар балаларға ойын ойнауға, өзін-өзі көрсетуге, құндылықтар мен мәдениетті тәрбиелеуге мүмкіндік беретін және барлық балалардың қуаныш пен әлеуметтік және мәдени қоғамдастықта өмір сүру қабілетін сезінуіне көмектесетін білім беру мекемелері болуы керек деп қарастырады. Инклюзивтілік және қол жетімділік саясаты: әмбебап дизайн саясаты, кемсітушілік және қолжетімділік туралы заң. Басымдық қабылдау: мүгедек балалар сараптамалық қорытынды негізінде
--	---

	балабақшалар туралы Заңның 13-бабына сәйкес балабақшаға басымдық беруге құқылы. Жеке бейімделу: муниципалитеттер мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы мен белсенділігінің тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге міндетті. Бұл қолдау балабақшадағы әртүрлі оқу құралдары немесе жеке (физикалық) бейімделулер түрінде болуы мүмкін: кемсітушілік және қолжетімділік туралы Заңның 16-бабы. Арнайы білім: арнайы білім беруге көмек дене шынықтыру, ынталандыру немесе балабақша қызметкерлерін қолдау түрінде берілуі мүмкін. 6. Физикалық ортаның әмбебап дизайны кемсітушілік және қолжетімділік туралы заңда, балабақша туралы заңда, жоспарлау және құрылыс туралы заңда, құрылыс нормаларында және қоғамдық денсаулық сақтау ережелерінде бекітілген. Физикалық ортаны ұйымдастырған кезде әртүрлі жастағы және әртүрлі қабілеттер деңгейіндегі балалар бірдей кеңістікті пайдаланатынын ескеру қажет. Жаңа балабақшаларды жоспарлау, орналастыру және салу жалпыға бірдей қолжетімділік қағидаттарына негізделуі керек. Бұл дегеніміз, өнімдер, ғимараттар мен ашық алаңдар кез келген адам оларды мүмкіндігінше көп талаптарсыз немесе құралдарсыз бірдей қолдана алатындай етіп жасалуы керек. Бұл ереже меншік нысанына қарамастан (мемлекеттік және жеке) барлық балабақшаларға қолданылады. Ұйымдастырылған балабақшалардың екі түрі де Үкімет пен муниципалитеттерден бірдей гранттар алады. Муниципалитеттер бұл қаржыландыруды өздерінің және жеке балабақшаларына беруге міндетті. Жақында жүргізілген сауалнамаға сәйкес, гранттар нақты шығындардың 84%-ын жабады, ал ата-аналардың жарналары 16% құрайды.
--	--

Польша тәжірибесі

Азаматтық интеграцияланған балабақша өз жұмысын 1990 жылы бастады. Бұл Польшадағы алғашқы мемлекеттік емес Инклюзивті балабақша. Оны Анна Флорек «Czas Dzieciństwa» қоры басқарады. Балабақша білім беру жүйесі туралы

Заңда және оған негізделген заңдарда көзделген мақсаттар мен міндеттерді, атап айтқанда мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына енгізілгендерді орындайды. Балабақша Анна Флоректің «Dziecko w grupie» («топтағы бала») түпнұсқа бағдарламасына сәйкес жұмыс істейді. Балабақша мемлекеттік және қоғамдық гранттар есебінен қаржыландырылатындықтан, сондықтан төмен ақы ұсынатындықтан, бұл барлығына қолжетімді орын.

Балабақшаның негізгі мақсаты – тәрбиеленушілерінің құрмет пен қадір-қасиет атмосферасында жан-жақты психологиялық және физикалық дамуын, сондай-ақ идеологиялық және діни бостандықты қамтамасыз ету. Балабақшаға үш түрлі жастағы топтарға бөлінген 3-5 немесе 6 жас аралығындағы балалар келеді. Әр топқа мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеулі балалар кіреді. Мүгедек балалардың саны топ балаларының 25%-дан аспайды. Балаларда бірқатар бұзылыстар бар, соның ішінде интеллектуалды немесе физикалық бұзылулар, Даун синдромы, генетикалық синдромдар, созылмалы аурулар (соның ішінде қант диабеті, эпилепсия, көмейдің III типті жырығы), аутизм спектріндегі бұзылыстар, есту немесе көру қабілетінің нашарлауы, мазасыздық және дарындылық. Мүмкіндігі шектеулі балалар әлі 3 жасқа толмаған, жұпта немесе шағын топтарда жеке сабақтарға қатысады, бұл ерте жастағы балаларға кәсіптік кеңес беру орталығы жариялаған білім беру жүйесіне ерте араласу туралы қорытындыға сәйкес. Әр топты екі тәлімгер басқарады – еркек пен әйел. Барлық жұмыс істейтін оқытушылар арнайы білім беру немесе білім беру терапиясы бойынша біліктілікке ие және олардың барлығы инклюзивті білім беру, жұмысты даралау және ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу саласындағы білімдерін үнемі жетілдіріп отырады. Балабақшада мамандар, оның ішінде психологтар, педагог-мамандар, логопедтер, физиотерапевтер және би-қозғалыс терапевттері жұмыс істейді.

Балабақша осы аймақтағы барлық балаларға, соның ішінде әртүрлі және қосымша қажеттіліктері бар балалар мен олардың отбасыларына қолжетімді. Балабақшаға баратындар:

- қант диабетімен ауыратын балалар: тәрбиешілер инсулин сорғысын басқаруға үйретілген. Балабақшада көмірсулар алмасуын есептеуге мүмкіндік беретін ас үй таразысы бар. Ата-аналар балалар тағамына да қол жеткізе алады.

- сөйлеу қабілеті зақымдалған балалар: балалар логопедияны, баламалы қарым-қатынас әдістерін және әлеуметтік дағдыларды дамытуды қамтитын жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді.

- аутизм спектріндегі балалар және бейімделу проблемалары бар балалар: балалар мінез-құлықты талдауға негізделген жеке білім беру және терапевтік бағдарламаларды ұстанады. Балалардың топқа қатысу жылдамдығы және жеке-жеке, басқалармен қатар, олардың жеке қабілеттері мен терапия барысына байланысты. Алғаш рет балалар терапевт кабинетінде терапевтпен жеке айналысады. Олардың құрдастарымен байланысы кездейсоқ. Екінші кезеңде жеке терапия әлі де басым, бірақ балалар жеке топтық тапсырмаларға қатыса бастайды. Үшінші кезеңде балалар құрдастарымен көбірек уақыт өткізеді, ал терапевт олардың қолдауын біртіндеп тоқтатады. Төртінші кезең балалардың

жаңа немесе қиын жағдайларда қолдау көрсететін тәрбиешінің басшылығымен топқа қатысуын қамтиды. Терапевтің рөлі жарты сағаттық кездесулермен және тәрбиешілермен және ата-аналармен кеңесумен шектеледі. Бесінші кезеңде балалар өз құрдастары сияқты топта жұмыс істейді.

– есту қабілеті нашар балалар: балалар баламалы қарым-қатынас әдістерін, есту жаттығуларын және ымдау тілі арқылы сөйлесу мүмкіндігін қамтитын жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді (балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілер негізгі ымдау тілін біледі).

- Даун синдромы және басқа генетикалық синдромдары бар балалар: балалар логопедиялық, физиотерапия, баламалы қарым-қатынас әдістері, практикалық өмірлік оқыту және тәуелсіздікті дамыту бағдарламаларын қамтитын жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді.

– трахеостомиялық түтігі бар балалар: балалар логопедия, физиотерапия, баламалы қарым-қатынас әдістері және әлеуметтік дағдыларды дамытуды қамтитын жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді. Бұл балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілер бронх ағашын күтуге және аспиратормен жұмыс істеуге үйретілген.

– интеллектуалды мүмкіндіктері шектеулі балалар: балалар жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді, соның ішінде логопедиялық, физиотерапия, баламалы қарым-қатынас әдістері, практикалық өмірлік оқыту және тәуелсіздікті дамыту бағдарламалары.

– мүмкіндігі шектеулі балалар: балалар жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді, оған ұсақ және жалпы моториканы дамыту бағдарламасы, дербестікті дамыту бағдарламалары, логопедия, әлеуметтік дағдылар мен баламалы қарым-қатынас әдістерін үйрету кіреді.

– созылмалы ауру балалар: балалар белгілі бір ауруға тән қиындықтарды ескере отырып, жеке қолдау бағдарламаларын ұстанады.

– сөйлеу қабілеті зақымдалған балалар: балалар әлеуметтік дағдыларды оқытуды, логопедияны және психологиялық кеңес беруді қамтитын жеке білім беру және терапевтік бағдарламалардан өтеді.

Оқу бағдарламасы барлық балалардың даму мен оқудағы құндылық қажеттіліктерін ескереді. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін ата-аналармен әңгімелесу, бақылау және функционалдық диагностика негізінде дамудың әртүрлі салаларында баланың жұмыс істеу деңгейін анықтайтын жеке білім беру-емдеу бағдарламалары әзірленеді. Содан кейін баламен жұмыс істейтін мамандар мен мұғалімдердің бүкіл командасының кездесуі өтеді, онда білім беру және терапевтік мақсаттар, сондай-ақ білім беру талаптарын түзету әдістері, балаға көрсетілетін қолдау көлемі және қызмет бағыттары, отбасымен және басқа да маңызды институттармен ынтымақтастық (мысалы, егер бала қант диабетімен ауыратын болса, онда диабеттік клиникамен байланыс орнатылады). Команда баланың үлгерімі мен дамуын ескере отырып, бағдарламаны бағалау және өзгерту үшін жылына екі рет жиналады. Мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектелмеген сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін балалар

үшін өткізілетін барлық іс-шаралар егжей-тегжейлі айқындалады және олардың ата-аналарымен ынтымақтастықта жүзеге асырылады.

Әр балаға мекеменің күнделікті қызметіне белсенді қатысуға мүмкіндік беретін қолдау көрсетіледі. Төменде күнделікті топтық іс-шараларға ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау үшін қолданылатын кейбір әдістер келтірілген:

- тәрбиешілер баланың мүмкіндіктері мен шектеулерін өте жақсы біледі, нәтижесінде ойластырылған оқу құралдары мен ойыншықтары бар тақырыптық аймақтарды ұйымдастыра отырып, физикалық ортаны реттей алады;

- бала сабақ кестесін құру арқылы өз қызметін және белсенділігін қолдайды;

- жеке мотивациялық жүйелерді құру;

- күннің графикалық кестелерін қолдана отырып, күн ішінде қызметті суреттеу (кесте формасы әрдайым фотосуреттерді, мәтіндерді және т. б. қолдана отырып, белгілі бір топқа кіретін балаға бейімделеді);

- кестені, оқу мазмұнын және нұсқауларды баланың мүмкіндіктеріне бейімдеу («бірдей, бірақ басқаша»);

- балаларды жұппен, шағын және үлкен топтарда жұмысқа тарту;

- балалар бір-бірін салыстыратын және бәсекелесетін жағдайларды шектей отырып, балалар арасындағы қарым-қатынастың дамуына ықпал ететін және ынтымақтастыққа ықпал ететін жағдайлар жасау;

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды құрдастарына тартымды ойын серіктері ретінде таныстыру, олардың күшті жақтарын көрсету.

Басынан бастап балабақша инклюзивтілік идеясын белсенді түрде насихаттады. Балабақшада тиімді инклюзивті білім беру келесілердің негізінде мүмкін болады:

- баламен және ата-аналармен бейімделу сабақтарында немесе бала балабақшаға түскенге дейін бір жыл бұрын ерте жаста өткізілетін ерте дамуды қолдау бойынша жеке сабақтарда кездесулер. Алдымен ата-аналар мұғаліммен және тәрбиешілермен кездеседі. Олар үшін кез келген арнайы құжаттамамен танысу және ата-аналардың бала туралы не айтатынын есту, сондай-ақ тәрбиешілердің бақылауларымен танысу маңызды. Балабақша қызметкерлері (бас мұғалім, тәрбиешілер және мамандар) ерекше білім беруді қажет ететін топтарға енгізілмес бұрын бала туралы кең білімге ие болуы керек. Балабақша балаға оның мүгедектігі немесе бұзылуы ғана емес, жеке тұлға ретінде қызығушылық танытады;

- ерекше білім беруді қажет ететін әрбір бала үшін білім беру және терапевтік ортаны құру. Бағдарламаны құру – балабақшадағы балаға қамқорлық жасайтындардың, ата-аналардың және басқа мекемелердің мамандарының ынтымақтастығының нәтижесі. Балабақша ерекше білім беруді қажет ететін балаларға барлық қажетті мамандандырылған қолдауды ұсынады. Бала осы салада тәуелсіз болғаннан кейін белгілі бір саладағы қолдауды тоқтату жоспарлануда;

- құрдастар арасында ерекше білім беруді қажет ететін баланың оң имиджін қалыптастыру. Мүгедектік ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаға

құрдастарымен қарым-қатынас орнатуға және керісінше кедергі болмауы керек. Баланың күшті жақтарын тану және дамыту және оларды құрдастарына көрсету өте маңызды. Бірлескен ойын және бірлескен оқыту бұған мүмкіндік береді;

– ерекше білім беруді қажет ететін балаларды құрдастар тобына қосудың оңтайлы ұйымдастырушылық формуласы ретінде әртүрлі жастағы топтарды құру;

– баланы оқытудың келесі кезеңіне жаңа орын іздеуде ата-аналарға қолдау көрсету. Ата-аналар баласына мектеп таңдағанда, балабақша меңгерушісі болашақ баланың мұғалімін немесе жеке көмекшісін болашақ оқушысы оқитын сабақтарға қатысуға шақыра алады. Болашақ мұғалім немесе көмекші терапевтік және білім беру іс-шараларына, сондай-ақ еркін ойындарға куә болу үшін мамыр мен маусым айларында балабақшаға бірнеше рет баруы керек. Бұл оларға баланың құжаттарымен танысуға мүмкіндік береді. Қажет болса, балалар терапевті баламен бірге болашақ мектепке бара алады. Содан кейін, қыркүйек айында, бала жаңа мектепке барғанда, балабақша терапевті / тәрбиешісі жаңа мектеп тәрбиешісімен телефон және электрондық пошта байланысын сақтайды [23].

11-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [24]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Қазіргі уақытта 4 жастан бастап мектеп жасына дейінгі балалар ата-аналарының шешімі бойынша мектепке дейінгі білім алуға құқылы. 2017 жылдың 1 қыркүйегінен бастап бұл құқық үш жасар балаларға да қолданылады. 2011 жылы үш және одан кіші жастағы балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі өзгерістер күтім жағдайларының кең ауқымын енгізу арқылы көрсетілетін қызметтер ауқымын кеңейтуге және ата-аналарға немесе қамқоршыларға ең қолайлы жағдайларды таңдауға мүмкіндік беруге бағытталған. Ұсынылған шаралар ата-аналарға немесе қамқоршыларға жұмысқа орналасуға көмектесуі керек. Балабақшалар ұсынатын қызметтер осы жастағы балалар үшін белгіленген нормаларға негізделген келесі элементтерді қамтиды: тамақтану, күтім және күтім, ұйқы және демалыс, гигиена, жабық және ашық ауада білім беру қызметі, аурулардың алдын алуға және денсаулықты нығайтуға бағытталған іс-шаралар, түзету шаралары және шұғыл медициналық көмек.

	2. Мектепке дейінгі білімге қол жеткізудегі экономикалық кедергілерді жою үшін мектепке дейінгі мекемелер күніне кемінде 5 сағат тегін мектепке дейінгі білім беруге кепілдік береді. Қалған сағаттардың құны сағатына 1 PLN-ден аспауы керек (шамамен 0,25 евро). Муниципалдық кеңес алымдарды ішінара немесе толық босату шарттарын анықтай алады. 3. Мектепке дейінгі бағдарлама бастауыш мектеп басталғанға дейін бір жыл ішінде міндетті болып табылады. 4. Барлық балалар, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар ЕСЕ бағдарламасымен қамтылған. Мектепке дейінгі мекемелер желісін Муниципалитет воеводск білім беру басшысымен (куратор Освята) келіседі. Балаға арналған үйден мектепке дейінгі мекемеге дейінгі қашықтық, негізінен, 3 шақырымнан аспауы керек. Егер қашықтық ұзағырақ болса, муниципалитет міндетті бір жылдық дайындық бағдарламасына қатысатын балаларға тасымалдау кезінде көлік пен күтімді тегін қамтамасыз етуге міндетті. Егер ата-аналар көлік берсе, олар қоғамдық көлікте жол жүру шығындарын өтеуге құқылы. Міндетті мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына қатысатын мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған көлік үйден жақын маңдағы мектепке дейінгі мекемеге дейін тегін беріледі. 5. Білім туралы Заңға сәйкес, мүгедектік мектепке дейінгі мекемелерде орын алудың басым критерийлерінің бірі болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары балаларының тұрақты, инклюзивті немесе арнайы балабақшаға баруын шешеді. Арнайы білім беру үшін арнайы білім беру қажеттілігі туралы ресми шешім (DSPE) қажет. Мұндай шешімді балалар мен жастарға ата-аналарының өтініші бойынша бағдарлау және кеңес беру қоғамдық орталығы береді. DSPE балаға шешімде анықталған қосымша қолдауға құқық береді және мектепке дейінгі мекемеге арнайы білім беру ұйымына мемлекеттік бюджеттен көтерілген ақша алуға мүмкіндік береді. Муниципалитет ата-аналар таңдаған формада арнайы білім
--	--

	беруге міндетті. Мектепке дейінгі мекеме DSPE бар балаларға арналған жеке білім беру-емдеу жоспарын әзірлеуге міндетті, ол DSPE да көрсетілген қолдау нысандарын ескеруі тиіс. 6. Польшада мемлекеттік қызметтерді, соның ішінде білім беруді басқаруда айтарлықтай автономиясы бар Жергілікті өзін-өзі басқару органдары қаржыландыру формуласы негізінде біржолғы төлем алады. Бұл біржолғы сома өз құзыретіндегі мемлекеттік қызметтердің жұмыс істеуі үшін қажетті ресурстарды сатып алу немесе бөлу үшін пайдаланылады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары білім беру субсидиясы ретінде мемлекеттік бюджеттен жергілікті билік органдарына берілетін қаражат есебінен қаржыландырылады. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары мектепке дейінгі білім беру мекемелері арасында қаражат бөлу туралы шешім қабылдайды. Мемлекет үкіметтерді іске асыруға жергілікті билік органдары жоғарыда аталған субсидиялардан, нысаналы субсидиялардан (оның ішінде мемлекеттік бюджеттен көзделген қаражаттан), еуропалық қорлардан және өз кірістерінен түсетін ақшаны жұмсайтын нақты міндеттерді орындауға міндеттейді.
--	---

Словакия тәжірибесі

Инклюзивті білім беру тұжырымдамасы 20 ғасырдың екінші жартысында қабылданған интеграциялық күш-жігердің жалғасы болып табылады. Словакиядағы инклюзивтілік әлі толық игерілмеген, өйткені Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) бақылауларының нәтижелері көрсеткендей. Алайда Словакияда инклюзивті білім беру енді ғана басталып жатқанына және көптеген жүйелі шаралар нақты инклюзивтілікке кедергі келтіретініне қарамастан, Словакияда философиясы инклюзивті білім беру принциптерін көрсететін балабақшалар бар. Бір мысал Centrum Zvolen балабақшасы. Бұл балабақшаның мақсаты оның ұранынан көрінеді: «күн бәріне бірдей жарқырайды». Балабақшаның бүкіл ұжымы бір мақсатты көздейді: дені сау, өзіне сенімді балаларды тәрбиелеу, этикалық және жалпыадамзаттық құндылықтар мен қағидаларға оң көзқараспен қарайды, өз болмысының мәнін түсінеді және табиғатпен, заттармен және адамдармен қарым-қатынас жасай отырып, сыртқы әлемді түсінеді. Білім беру процесінде баланың жеке тәжірибесіне және шындықтың өзіндік эмоциялық тәжірибесіне ерекше назар

аударылады. Бұл процестің бастапқы нүктесі – баланың даралығы және баланы топты немесе қоғамды байытатын белсенді оқушы ретінде тану. Балабақшада оқыту және күтім жасау ұлттық оқу бағдарламасы (халықаралық стандартты білім беру классификациясының мемлекеттік білім беру бағдарламасы – МСКО – 0, мектепке дейінгі білім беру) негізінде жүзеге асырылады. Олар балаларды мектепке және қоғамдағы өмірге дайындық ретінде оңтайлы перцептивті-моторлы, когнитивті және эмоциялық-элеуметтік дағдыларға жетуге бағыттайды.

Балабақша орталығының идеалдарына сәйкес келетін білім берудің негіздемелік мақсаттары:

- баланың жеке басының және оның қолайлы және шығармашылық атмосферада оқу қабілетінің мағыналы және жүйелі дамуы;
- балалардың жеке қабілеттерін ескере отырып, олардың жеке басын дамыту;
- біздің қоғам сүйенетін этикалық және жалпыадамзаттық құндылықтарды игеру;
- балалардың әртүрлі элеуметтік-мәдени және элеуметтік-экономикалық шығу тегіне құрмет;
- тәуелсіздікті дамыту және қоршаған ортада өзінің даралығын көрсету қабілеті;
- жеке тәуелсіздікке ие болу және қоршаған ортаны немесе қоғамды байыта алатын тәуелсіз тұлғаны көрсету қабілеті;
- салауатты өмір салтына байланысты әдеттерді қалыптастыру, жаттығу, салауатты өмір салты және сауықтыру қажеттілігіне баса назар аудару;
- жеке денсаулықты сақтауға және қоршаған ортаны қорғауға оң көзқарас қалыптастыру.

Мүгедектігі жоқ балалар ерекше білім беруді қажет ететін балалармен және қарапайым сыныптарға немесе арнайы сыныпқа орналастырылған халықтың элеуметтік қорғалмаған топтарынан шыққан балалармен бірге балабақша орталығына барады. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға жақсы қолдау көрсету үшін білікті сынып жетекшілерімен бірге маман мұғалімдер жалданады. Физиотерапевт мүмкіндігі шектеулі балаларға оңалту, кеңес беру және медициналық көмек көрсетеді, ал офтальмологтің дағдылары барлық балаларға беріледі. Бұл команда әр баланың жеке қажеттіліктерін тануға және оларға жауап беруге тырысады және олар әр бала үшін қарқынды командалық ынтымақтастықтың маңыздылығын түсінеді.

Балабақша орталығында оқыту және күтім барлық балаларға қолжетімді. Балабақша Злотый ағынының тұрғын аймағында орналасқан. Оған Зволен облыстық қаласының қоғамдық көлігімен оңай жетуге болады. Балабақшаның сыйымдылығы – 160 орын, балалар Зволеннің әртүрлі бөліктерінен келеді. Ата-аналар мен жұртшылыққа бұл ереже және оның не ұсынатыны туралы балабақша сайты және Зволен қаласының сайты арқылы хабарланады, өйткені балабақшаның құрылтайшысы Зволенский жергілікті кеңесі болып табылады. Балабақша ерекше, өйткені әдеттегі сыныптардан басқа, ерекше білім беруді

қажет ететін балаларға арналған арнайы сынып бар. Қажет болған жағдайда ерекше білім беруді қажет ететін балаларға педагог-мамандар тарапынан көмек және қолдау көрсетіледі. Қолдау сонымен қатар Еңбек, әлеуметтік істер және отбасы бюросынан келеді, ол балаларға тәрбиешілер мен жеке көмекшілерді жалдауға көмектеседі. Мұндай екі қызметкер балабақшаның тұрақты штаты болып табылады.

Центрум балабақшасының білім беру бағдарламасы мемлекеттік білім беру бағдарламасына негізделген және барлық балаларға, соның ішінде мүгедектігі жоқ балаларға, әртүрлі әлеуметтік-мәдени ортадағы, ұлттар мен діндердегі балаларға, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға және жоғары жетістіктері бар балаларға арналған. Мектеп бағдарламасы біртұтас тұжырымдамаға негізделген, онда айырмашылықтар тек жеке сипаттамалар ретінде қабылданады. Балабақша бағдарламасы баланың жеке басының барлық аспектілерінде (танымдық, психомоторлық, эмоционалды және әлеуметтік) тұтас дамуына әкеледі. Балабақшаның негізгі мақсаты – барлық балаларды кәдімгі балабақшада бірлесіп оқытуды қамтамасыз ету. Білім беру процесінде балалар өздерінің оқуын реттей алатын белсенді субъектілер болып табылады.

Балалар үшін ең табиғи әрекет – бұл позицияда тұтас даму құралы ретінде қарастырылатын ойын. Балабақша қызметкерлері ойынды баланың өзін-өзі жасау мүмкіндігі ретінде түсінеді. Сондықтан стихиялық ойынға баса назар аударылады, сонымен қатар ойын мақсатты оқытуда (мұғалім енгізетін оқыту) берік және күшті орын алады. Педагогтер білім беру процесінде көптеген драмалық әрекеттер мен құрылымдық ойындарды қолдана отырып, дидактикалық ойындардың әртүрлі түрлерін мақсатты түрде жүзеге асырады. Ойын әр балаға әртүрлі заттармен тәжірибе жасауға, қоршаған әлемді білуге және түсінуге мүмкіндік береді. Балалар эксперименттік ойын арқылы көптеген заттар мен құбылыстар туралы өз теорияларын құра алады және растай алады. Балабақша қызметкерлері ойын іс-шараларын мұқият жоспарлап, оларды тақырыптық жобаларға біріктіреді. Қызметкерлер балаларды оқыту өмірмен және балаларды түсінуге жақын қарапайым жағдайлармен байланысты болуы керек екенін түсінеді. Ойын мен өзара әрекеттесуді түсіну барлық балалар үшін мағыналы білім алуға мүмкіндік береді.

Балабақша орталығының мақсаты – тұлғаның барлық аспектілерінде (когнитивті, әлеуметтік-эмоциялық немесе психомоторлық салада) біртұтас дамуды қамтамасыз ету. Ұлттық заңнама балабақшалардағы инклюзивті білім беру платформасы мен шарттарын біртіндеп түзетуде. Словакияда бұл өзгерістер біртіндеп жүреді, бұл процесс қазірдің өзінде жүріп жатқан балабақша орталығы көрсеткендей. Осылайша, балабақша орталығы кейбір аспектілерде шынайы инклюзивті білім беруден жақынырақ және кейбір аспектілерде алыс болса да, мұнда әр баланың жеке қажеттіліктерін тануға және оларға жауап беруге қабілетті білікті және жоғары кәсіби қызметкерлермен (инклюзивті топ) қамтамасыз ету қажеттілігін мойындау түріндегі ойлаудың өзгеруі басталды. Балалардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру балабақша тәрбиешілері арасындағы тығыз ынтымақтастықты, сондай-ақ мұғалімдермен және басқа

мамандармен, әсіресе соматикалық проблемалары бар балалар мен көру қабілеті зақымдалған және қарым-қатынас проблемалары бар балалар үшін кеңес пен араласуды қамтамасыз ететін ынтымақтастықты қажет етеді. Білім беру процесінде барлық балалар тең және жеке оқу қажеттіліктері ескеріледі. Әрбір бала өзінің жеке қажеттіліктері мен қабілеттері бар бірегей тұлға ретінде қарастырылады, оны әр бала ерекше өмір сүре алатындай етіп құрметтеу және дамыту қажет. Центрум Балабақшасы барлық балаларды оқытуға тең мүмкіндіктер жасайды.

Балабақша орталығы 1976 жылдан бастап 2 жастан 7 жасқа дейінгі балаларды оқытумен және тәрбиелеумен айналысады. 15 жылдан астам уақыт бойы мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған арнайы сынып болды. Бірте-бірте бұл әрекеттің бағыты ата-аналар мен олардың балаларының ерекше көзқарасты қажет ететін әртүрлі мәселелермен балабақшаға келетін қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өзгерді. Қазіргі уақытта ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мүгедектік түрі мен дәрежесіне байланысты инклюзия бағдарламасы шеңберінде арнайы сыныпта да, қарапайым сыныптарда да жүзеге асырылады. Жеңіл көру қабілеті зақымдалған балалар, жеңіл дене кемістігі бар балалар немесе әлеуметтік қорғалмаған балалар басқа балалармен бірге қарапайым сыныптарда оқиды. Мүгедектік дәрежесі қарапайым сыныптарда оқуға мүмкіндік бермейтін қалған балалар арнайы сыныпқа орналастырылады және оларды оқыту олардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес жүзеге асырылады. Алайда балабақша қызметкерлерінің мақсаты – жеке күтім көмекшілерінің көмегімен басқа балалармен бірге орындалатын кең ауқымды іс-шараларға арнайы сыныптан мүмкіндігінше көп балаларды тарту.

Арнайы сыныпта оқыту және тәрбиелеу дәрігерлердің немесе баланың денсаулығын бақылайтын басқа мамандардың ұсыныстарына байланысты ата-аналарды, жеке күтім бойынша көмекшілерді немесе мұғалімдерді қолдауды оқыту процесіне тарту мүмкіндігімен жарты күндік қадағалау және оқыту түрінде жүзеге асырылады. бала. Оқу процесінде әр баланың жеке басының ерекшеліктері ескеріледі, оның ішінде зейіннің төмен деңгейі, қозғалмайтындық, көмекші құралдарға (компенсаторлық құралдарға) қажеттілік, есте сақтау қабілетінің бұзылуы, қарым-қатынас қабілетінің бұзылуы, гиперактивтілік, бұлшықет спазмы, гипотония, эмоциялық реакциялардың жеткіліксіздігі, ашуланшақтық, бағынбау, қозғалыс шектеулеріне байланысты әлеуметтік дағдылардың кешігуі және т.б.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуда балабақша орталығы педагогикалық-психологиялық кеңес беру және алдын алу орталығының және арнайы педагогикалық кеңес беру орталығының кәсіби қызметкерлерімен бірлесіп әзірленген жеке білім беру бағдарламаларын іске асырады, білім беру бағдарламаларын қолдана отырып:

- мүгедектігі бар балалар
- көру қабілеті зақымдалған балалар
- қарым-қатынас қабілеті зақымдалған балалар

– аутист балалар немесе мектепке міндетті түрде бару кейінге қалдырылған балалар.

Бағдарламалар баланың ерекше білім беру қажеттіліктерінің түрі мен дәрежесін ескереді. Балабақшаға аз қозғалатын балалар немесе көмекші құрылғыларды пайдаланатын балалар келетіндіктен, балалардың қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады. Бағдарламалардың негізгі мақсаты – балалардың жасына, жеке басына және денсаулық жағдайына сәйкес қабілеттері мен дағдыларын дамыту, сондықтан білім берудің мазмұны, көлемі мен формалары дараланған. Бұл олардың жеке, эмоциялық, когнитивті және психомоторлық дамуына ықпал етеді.

Әр бала жеке тұлға ретінде қабылданады, сондықтан оны оқыту мен тәрбиелеуде жеке көзқарас қолданылады. Жеке білім беру бағдарламалары даму мен оңалтуды қажет ететін салаларды ынталандыру мақсатында балалардың денсаулығы мен дамуын бақылайтын мамандармен ынтымақтастық негізінде құрылады. Балабақша орталығында білім алушыларды ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мен оқытуды жүзеге асыратын педагог-мамандар ғана емес, сонымен қатар басқа екі маман, атап айтқанда барлық балаларға араласу мен оңалтуды жүргізетін физиотерапевт және ортопед медбике қолдайды.

Балабақша орталығы жақсы жабдықталған және спортзалды, физиотерапия бөлмесін, саунаны, ыстық ваннаны, гидромассажды және балаларға арналған қозғалыс, оңалту, ортопедиялық немесе позициялық жаттығуларда қолданылатын басқа құралдарды пайдалануды ұсынады. Сондай-ақ, «Снузелен» ақ үйі бар, онда қызметкерлер балалармен мультисенсорлық әдістерді, әртүрлі релаксация әдістерін, музыкалық терапияны немесе жарық терапиясын қолдана отырып жұмыс істейді. Балалардың денсаулығын нығайту үшін күнделікті ашық ауада сабақтар балабақша аумағында орналасқан ойын алаңдары мен жол алаңы бар кең бақта өткізіледі. Бұл мекемеде мамандар мен ата-аналар тобымен бірлесе отырып, барлық балалар үшін одан әрі оқыту, инклюзивтілік және толыққанды өмір сүру үшін жағдайлар жасалады.

Балабақша орталығында жұмыс істейтін барлық мұғалімдердің біліктілігі жоғары. Көптеген оқытушылар мектепке дейінгі және бастауыш білім беру бағдарламалары немесе мектепке дейінгі және инклюзивті білім беру бағдарламалары бойынша бакалавр, аспирантура немесе жоғары білім алады. Балабақшаның қосымша штаттық (немесе толық емес) қызметкерлері-тәрбиешілер, ортопед-медбике және физиотерапевт.

Балабақша орталығы офтальмолог, клиникалық логопед және балалар дәрігерлері сияқты әртүрлі мамандармен, сондай-ақ педагогикалық-психологиялық кеңес беру және алдын алу орталығы және арнайы педагогикалық кеңес беру орталығы сияқты мекемелермен тығыз жұмыс істейді.

Сондай-ақ, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына әдістемелік және консультациялық көмек, сондай-ақ негізінен әртүрлі мамандармен ынтымақтастыққа бағытталған кеңестер және жеке білім беру бағдарламалары мен білім берудегі өзгерістердің тиімділігі туралы ұсыныстар

ұсынылады. Бейімделудің ең тиімді процедурасы жасалды, оған ата-аналар сыныпта белсенді қатысады.

Центрум Балабақшасы барлық балалардың ата-аналарымен тығыз жұмыс істейді, әртүрлі мәселелерді үнемі талқылайды. Олар іс-шараларда кездеседі және тек балабақшаға баратын балалардың ата-аналары үшін құрылған әлеуметтік желілердегі жабық топтарда жазбаша немесе электрондық байланысты пайдаланады.

Балабақша орталығы ата-аналармен және балалармен түрлі кездесулер ұйымдастырады және Зволениский өлкесі мен оның тарихына тән фольклорлық дәстүрлерді сақтауға бағытталған көптеген маңызды мәдени және қоғамдық іс-шараларды атап өтеді. Олар өздерінің ашықтығын Ашық есік күндерімен көрсетеді, онда ата-аналар мен жаңадан келген балалар балабақшаның үй-жайларымен ғана емес, сонымен қатар ішкі ұйымдастырумен, жұмысымен және оқу-тәрбие үрдісімен танысуға мүмкіндік алады. Ата-аналардың қалауы бойынша ашық сабақ күні ұйымдастырылуы мүмкін, онда ата-аналар күні бойы оқу ұйымымен және процесімен таныса алады, осылайша балаларының күнделікті өмірі туралы жақсы түсінік қалыптастырады. Балабақша орталығына басқа балабақшалардан келген мұғалімдер немесе мектептің жұмысымен және ұйымдастырылуымен танысуға мүдделі мектепке дейінгі мекемелердің оқушылары жиі барады. Centrum балабақшасы Банска-Бистрицадағы Матей Бела университетімен ынтымақтасады және оқушыларға мұғалімдер даярлауды үнемі жүргізеді.

Жоғарыда айтылғандай, балабақша орталығы инклюзивті білім беру жолын бастады, бірақ білім беру процесінде прогрессивті өзгерістерге және сапаны жақсартуға бағалаусыз қол жеткізу мүмкін емес. Ұжым, әсіресе балабақша басшылығы бұл фактіні толық біледі. Балабақша жұмысының сапасын арттыру сыртқы және ішкі бағалауды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Бұған білім беру процесін, мектептегі білім беру бағдарламасын немесе оқу жоспарын, сондай-ақ балалардың жеке дамуы тұрғысынан жетістіктерін ішкі және сыртқы бағалау кіреді [25].

12-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [26]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	Словакия Конституциясы жасына, жынысына, ұлтына, түсіне және азаматтық түріне қарамастан барлық азаматтардың құқықтары мен мүдделерін тең қорғауды қамтамасыз етеді. Словакияда мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы қатысуы шамамен 90% құрайды. Словакияда балабақшалардың кең желісі бар болса да (негізінен Мемлекеттік, сонымен қатар жеке және шіркеу), демографиялық қисықтың өсуіне байланысты орындарға сұраныстың жоғарылауы байқалады.

	Статистика көрсеткендей, 2015 жылдың 15 қыркүйегінде 2935 балабақша жұмыс істеді. Жоғары сұранысты қанағаттандыру үшін Словакияның білім, ғылым, зерттеулер және спорт министрлігі 2020 жылға қарай 4-5 жас аралығындағы балалардың 95%-ы мектепке дейінгі мекемелерге қатысуға мүмкіндік беру мақсатында қолданыстағы желіні кеңейтуге қаражат бөлді. Балабақшалардағы мектепке дейінгі білім беру ауруханалар, санаторийлер және курорттар сияқты медициналық мекемелердегі балабақшаларды қоспағанда, ақылы негізде жүзеге асырылады – ата-аналар бұл мекемелерде баланы емдеу үшін ақы төлемейді. Мектепке дейінгі білім беру балаларға да тегін беріледі: – бастауыш мектепке түскенге дейін бір жыл қалды; - заңды қамқоршысы балабақша меңгерушісіне әлеуметтік көмек пен әлеуметтік көмек бойынша жәрдемақы алғанын растайтын құжаттарды ұсынды; - сот шешімі бойынша балабақшаға орналастырылған. Ай сайынғы төлемді провайдерлер анықтайды және әдетте 75 еуродан аз. Орташа айлық төлем тамақтану ақысын есептемегенде шамамен 12-15 еуроны құрайды. Балабақша құрылтайшысы ата-ана/заңды қамқоршы баласы балабақшада 30 күнтізбелік күннен артық сырқаттануына немесе отбасылық жағдайларға байланысты болмаса, ай сайынғы жарналарды төлемеуі керек деп шешуі мүмкін. Сондай-ақ, құрылтайшы ата-ана/заңды қамқоршы, егер оның баласы мектеп демалысы кезінде балабақшаға бармаған болса немесе балабақша жұмысын құрылтайшы тоқтатқан болса немесе басқа да маңызды себептермен жарнаның бір бөлігін ғана төлейді деп шешуі мүмкін.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	Словакия әлеуметтік-экономикалық шығу тегіне қарамастан барлық балалар үшін мектепке дейінгі білімді қолдайды. Балаларды мектепке дейінгі мекемелерге қабылдау кезінде «этникалық принцип» жоқ.

	Бастауыш мектепте одан әрі оқудың маңыздылығын ұсыну ата-аналардың оған деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Бұған әлеуметтік қорғалмаған және маргиналды қауымдастықтардың ата-аналары (Словакияда бұл негізінен романың маргиналды қауымдастықтары) және олардың балаларын инклюзивті білім беретін мектепке дейінгі мекемелерге қабылдау кіреді. Словакиядағы мәселе мектепке дейінгі білімге деген қызығушылықтың болмауы емес, кейбір қалалар мен ауылдарда мүмкіндіктердің жетіспеушілігі. Дегенмен, ата-аналар бар, әсіресе маргиналды рома қауымдастықтарының ата-аналары, олар мектепке дейінгі білім берудің маңыздылығын қарқынды түрде насихаттағанына қарамастан, оған аз немесе мүлдем қызығушылық танытпайды. Көптеген жағдайларда олар қуатқа жеткеннен кейін қызығушылық танытады. Сондай-ақ, сығандар қауымдастығы көп кейбір аймақтарда балалар көп болатындығын ескеру қажет, сондықтан муниципалитеттер мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің мүмкіндіктерін кеңейтуге дайын екендіктерін көрсетуі керек. Сығандар халықтың қанша пайызын, тіпті Словакиядағы сығандар балаларының қанша пайызын құрайтынын айту мүмкін емес. 2011 жылғы соңғы санаққа сәйкес, тек 105 738 адам өздерін сығандар азаматтығы бар деп санады (халықтың шамамен 2%). Статистикалық бағалау және әлеуметтанулық мониторинг жоғары көрсеткішті көрсетеді. Рома әдетте өздерін Словакия немесе Венгрия азаматтығы бар деп атайды. Рома маргиналды қауымдастықтарына олардың пікірін өзгерту және халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарындағы балалардың білімі мен инклюзивтілігін қолдау үшін басқа тәсілді қолдану маңызды. Бұл мәселедегі ең маңызды бастапқы нүктелер – «мектепке дейінгі білім беру үшін инклюзивті білім беру моделі» ұлттық жобасы және маргиналды сығандар қауымдастығына арналған ұлттық жоба (МРК 1 және МРК 2). Бұл жобалардың негізгі мақсаты сыған
--	---

	қауымдастықтарымен жұмыс істейтін педагог кадрлар мен қызметкерлердің кәсіби құзыреттілігін арттыру болды. Екі жоба да факультет ассистенттерінің санын кеңейтуге көмектесті. Бұл қызметкерлер, ата-аналар мен балалар арасындағы байланысты айтарлықтай жақсартты. Екі жоба да аяқталды, бірақ олардың қызметі сығандардың ата-аналарын балалары үшін мектепке дейінгі білім берудің маңыздылығына сендіру үшін әлі де қажет. Осы себепті отбасылармен жұмысты қарқынды түрде жалғастыру және әлеуметтік қызметкерлермен табысты жүйелі ынтымақтастықты қолдау қажет. NP MRK 1 және NP MRK 2 сабақтастығы келесі «барлығына ашық мектеп» жобасын жүзеге асыруға мүмкіндік береді (Škola otvorená všetkým). Жаңа жобаның мақсаты – аз қамтылған балалардың өтемақысына үлес қосу және маргиналды сығандар қауымдастығының балалары мен оқушылары үшін білім беру процесінде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету (бұл жағдайда өмір сүру жағдайлары кедейлік шегінен төмен сыған қауымдастықтары мүмкін емес) көптеген заманауи өмір стандарттарына сәйкес келеді). Жоба бірнеше ұйымдарды білім беру жүйесіне тартуды талап етеді, бұл Словакияның білім, ғылым, зерттеулер және спорт министрлігі, педагогикалық және психологиялық кеңес беру және алдын алу орталығы, мектепке дейінгі білім беру арасындағы тиімді ынтымақтастық моделін жасайды. және бейресми білім беру мекемелері. Take away ұлттық жобасын Үкіметтің сығандар қауымдастығы жөніндегі өкілетті өкілінің басқармасы да жүзеге асырады. Жоба мектепке дейінгі білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған, әсіресе 2013 жылы рома қауымдастықтарының атласына енгізілген муниципалитеттерде, сондай-ақ оқшауланған қауымдастықтар мен бөлінген рома елді мекендері құрылған муниципалитеттерде.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	Словакияда мектепке дейінгі білім беру міндетті емес, факультативті болып табылады, сондықтан ата-аналар оны пайдалану немесе қолданбау туралы шешім

	қабылдауы мүмкін. Балабақшадағы орындарға заңнамалық Құқық жоқ, бірақ қабылдау кезінде балабақша меңгерушісі міндетті білім беру басталғанға дейін бір жыл қалған балаларға артықшылық беруі керек. Міндетті мектепке дейінгі білімді енгізу санкцияланған ата-аналарды балаларды балабақшаларға беруге мәжбүр етуі мүмкін, бірақ нақты сабаққа қатысу қандай болады – сұрақ туындайды. Әлеуметтік қорғалмаған отбасылардағы балалардың бастауыш мектептерге нақты баруын бақылайтын Správa o Vysledkoch prieskumu 2011 Rosero (Сыған білім беру орталығы) сияқты сауалнамалар мен жоба есептерінің нәтижелерінен біз балалардың мектепке баруы ата-аналардың хабардар болуымен анықталатынын білеміз. Мектепке баруды анықтайтын тағы бір фактор – сыныпта балаларға оқуға көмектесетін мұғалімнің көмекшісінің болуы. Жазалау шаралары тиімсіз, сондықтан ерте араласудың бір түрі ретінде отбасылармен жүйелі жұмыс істеу ғана көмектесе алады.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	Үйден мектепке дейінгі білім беру мекемесіне ауысу кейде бейімделу проблемаларымен бірге жүреді. Әдетте, балабақшаларда немесе балалар орталығында біраз уақыт болған балалар бейімделу процесінен оңай өтеді. Бұл процесті жеңілдету үшін бейімделу бағдарламасын қолдануға болады, оның шеңберінде заңды қамқоршы баланы осы мекемеге бастапқыда бір сағатқа, екі сағатқа немесе төрт сағатқа дейін педагогикалық қызметкерлермен бірлесе отырып әкеледі. Егер бала бейімделсе, олар әдеттегі уақытта сабаққа қатыса бастайды. Егер баланың бейімделу қабілеті бұзылса, мектеп директоры заңды қамқоршымен келісілген мерзімге балаға баруды тоқтата тұру туралы келісе алады. Сонымен қатар олар балаға бұрын бастауға көмектесетін ең қолайлы стратегияны табуға тырысады, кейде бейімделу мәселесін шешуге көмектесетін басқа мамандарды тартады. Мектепке дейінгі білім беруден бастауыш мектепке үздіксіз ауысу да маңызды. Бұл үнемі назар аударуды қажет ететін процедуралық сұрақ. Балаларды әлеуметтік-эмоционалды, интеллектуалды,

	физикалық, моральдық және эстетикалық өлшемдерде жеке өсуіне қолдау көрсету, сондай-ақ олардың қабілеттері мен дағдыларын дамыту арқылы бастауыш мектепте одан әрі білім алуға негіз қаланады. Мектепке дейінгі және бастауыш мектептер арасындағы ынтымақтастық пен байланыс әрқашан қатысады. Бұл мыналарды қамтиды: - мектеп қызметкерлері, мектепке дейінгі мекеме қызметкерлері және ата-аналар арасындағы байланыс; - білім беру жобаларына қатысу; - Қоршаған ортаның екі түрінің ерекшеліктерін, білім беру процестерін және т.б. түсіну. Ұлттық инклюзивті білім беру жобасының (PRINED) негізгі бағыты тәуекел тобындағы балаларды, әсіресе әлеуметтік қорғалмаған топтағы балаларды бейімдеу болды. PRINED 2014 жылдың 1 сәуірінен 2015 жылдың 30 қарашасына дейін созылды, яғни 20 ай. Оның миссиясы мектепке дейінгі және бастауыш мектептерде инклюзивті орта құруға ықпал ету және оқушылардың арнайы білім беру жүйесіне қажетсіз қосылуын болдырмау болды. Индикативті емтихандар сериясы 50 балабақшада жүргізілді және балалардың дайындығы тұрғысынан ықтимал проблемаларды анықтау үшін негіз ретінде пайдаланылды, содан кейін араласу бағдарламалары іске қосылды. Инклюзивті командаларды құру арқылы бастауыш мектептерде мектеп ортасындағы инклюзивтілікті қолдау үшін MRC (маргиналды сығандар қауымдастықтары) оқушыларының ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасалды. PRINED мектеп саясаты деңгейіндегі (оның заңнамалық базасын қоса алғанда), сондай-ақ мектептер мен мектеп мекемелері деңгейіндегі (кәсіби кадрлар үшін жаңа жұмыс орындарын енгізу, диагностиканы жақсарту) жүйелі өзгерістерге серпін берді, бірақ оның сабақтастығын қамтамасыз ету қажет, яғни тек бастауыш мектепте ғана емес, сонымен қатар инклюзивті командалардың қалыптасуына ықпал ету жолдарын іздеу мектепке дейінгі білім беру. PRINED
--	--

	сабақтастығы келесі «барлығына ашық мектеп» жобасын қамтамасыз етеді (алдыңғы мәтінді қараңыз).
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	Словакия Саламанка мәлімдемесі, Лиссабон стратегиясы, Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция және ЮНЕСКО-ның инклюзивті білім беру саясатының нұсқаулары сияқты білім беру жүйесін инклюзивті білім беруге бағыттау міндетін қойған бірнеше халықаралық конвенцияларға қосылды. Словакия инклюзивті білім беру және инклюзивті қоғам мәселесін шешуге міндетті. № 245/2008 Заңында (Білім туралы Заң) Словакияның инклюзивті білім беру саясатына сілтеме жоқ, заң бұл терминді қолданбайды. Алайда, Білім туралы Заң «адамның білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, білімге тең қол жетімділікті» белгілейді және «кемсітушіліктің барлық түрлеріне, әсіресе сегрегацияға тыйым салуға» баса назар аударады. Инклюзивті білім беру идеясы ұлттық оқу бағдарламасында – балабақшалардағы Мектепке дейінгі білім берудің инновациялық Ұлттық білім беру бағдарламасында бекітілген. Оқу бағдарламасы инклюзивтілік принциптерін қолдайды, оларды мектептегі білім беру бағдарламаларында ескеруге шақырады және келесі критерийлерді анықтайды: – білім беру мен күтімдегі әділеттілік пен теңдік; – барлық мүдделі тараптардың келісілген мақсаттары мен ынтымақтастығы; – мұғалімдердің инклюзивті білім беруге дайындығы; – балабақшалардағы инклюзивті орта (мектептің білім беру бағдарламаларында көрсетілген).
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Заң барлық балаларды қабылдауға мүмкіндік береді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар кәдімгі мемлекеттік балабақшаларға да қабылданады. Білім туралы заңның § 28-де ерекше білім беруді қажет ететін баланы орналастыру туралы шешімді жалпы тәжірибелік дәрігер мен мектеп мұғалімінің ұсынысы, сондай-ақ заңды қамқоршының ақпараттандырылған келісімі негізінде

	балабақша директоры қабылдайтыны айтылған. Сыныптағы балалардың санын ерекше білім беру қажеттіліктері бар әр балаға екіге дейін қысқартуға болады. Бір сыныпқа бір уақытта ерекше білім беруді қажет ететін екіден көп емес бала жазылуы мүмкін. Егер балабақша директоры немесе тиісті педагогикалық және психологиялық кеңес беру және алдын алу орталығы баланы кәдімгі сыныпқа орналастыру балаға немесе балаларға пайдалы емес деп шешсе, заңды қамқоршыға оқытудың әртүрлі әдістерін жазбаша түрде қарау ұсынылады. Егер заңды қамқоршы баланың біліміндегі ұсынылған өзгерістермен келіспесе, қамқоршы келесі білім беру тәсілі шешілетін сотқа жүгіне алады. Балабақша директоры сонымен қатар заңды қамқоршыға мектепке дейінгі білімге тікелей қатысуға рұқсат бере алады. 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап білім туралы Заңның 107-бабының жаңа редакциясы жұмыс істейді. Ол ерекше білім беруді қажет ететін балаларға және халықтың әлеуметтік жағынан қорғалмаған балаларына білім беру мен күтімге арналған. Балабақшаларда халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарынан балаларды оқыту және оларға күтім жасау жеке шарттарда жүзеге асырылады: – білім беру және күтім ұйымын бейімдеу; – оқыту жүзеге асырылатын мектеп ортасын бейімдеу; – тәрбие мен күтімнің нақты әдістері мен формаларын қолдану. Ерекше білім беру қажеттіліктері тек олардың әлеуметтік қорғалмаған шығу тегіне байланысты болатын балаларды арнайы балабақшаларға немесе балабақшалардың арнайы сыныптарына орналастыруға болмайды. Словакияның білім, ғылым, зерттеулер және спорт министрлігі балабақша құрылтайшысына осы балалардың оқу жағдайларын жақсарту үшін үлес қоса алады (әлеуметтік жағынан қорғалмаған балаларға арналған жәрдемақы). Қаржыландыру және жарналарды төлеу жүйесі халықтың әлеуметтік жағынан қорғалмаған топтарының балалары үшін
--	--

	қолайлы қараңыз).	(«Қолжетімділік» бөлімін
--	----------------------	-----------------------------

Словения тәжірибесі

Словенияда мектепке дейінгі білім беру білім беру жүйесінің жеке деңгейі болып саналады. Елде мектепке дейінгі білім берудің кешенді тәсілі қалыптасты, ол мектепке дейінгі мекемелерде оқуды, ойын мен бала күтімін біріктірді. Мектепке дейінгі білім берудің негізгі міндеттері ата-аналарға балаларды кешенді күтуде қолдау көрсету, отбасылық өмірдің сапасын арттыру және балалардың физикалық және ақыл-ой қабілеттерін оңтайлы дамыту үшін жақсы жағдайлар жасау болып табылады.

Мектепке дейінгі білім беру балалардың екі жас тобына бөлінеді: бір жастан үш жасқа дейін және үш жастан алты жасқа дейін немесе мектепке дейін.

Жақсы тәжірибенің мысалы ретінде біз Люблянадағы Jelka – VRTEC JELKA балабақшасын ұсынамыз. «Шырша» балабақшасы мемлекеттік мектепке дейінгі ұйым болып табылады. Балаларды оқыту, тәрбиелеу және тамақтандыруды қамтитын мектепке дейінгі білім беруді күнделікті жоспарлауды жүзеге асырады.

Балабақшаның негізгі мақсаты – балалардың негізгі қажеттіліктері мен әл-ауқатын қамтамасыз ету және күту. Сонымен қатар бұл балалардың оңтайлы дамуына мүмкіндіктер ашады және олардың жынысына, әлеуметтік және мәдени тегіне, дініне немесе ұлтына қарамастан барлығына бірдей мүмкіндіктер береді. Тәрбие түсіністікке, төзімділікке, достыққа, шынайылыққа және басқаларға деген сезімталдыққа негізделген. Балалар жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін жоғары бағалай отырып ойындар мен оңтайлы даму үшін қауіпсіз және қолайлы ортаға енгізілген.

Шырша балабақшасы қалалық ортада орналасқан. Мұнда 29 топтағы 500 балаға қызмет көрсетіледі. Мекемеде 103 қызметкер жұмыс істейді, оның 63-і кәсіби қызметкерлер. Ол ата-аналармен, жергілікті қоғамдастықпен және халықаралық серіктестермен тығыз ынтымақтастық орнатты. Балабақшаның философиясы мен көзқарасының көп бөлігі үздіксіз кәсіби өсу мен қызметкерлердің дамуымен, командалық жұмыспен және балабақшаның барлық деңгейлеріндегі тамаша ынтымақтастықпен байланысты. Топтық жұмыс, инновация, жобалық жұмыс және халықаралық ынтымақтастық арқылы компания өз миссиясын сәтті кеңейтіп, жергілікті және халықаралық қауымдастықпен ынтымақтасады.

Сондай-ақ әдеттегі топтарға кіретін және арнайы тәрбиешілер, логопед және психотерапевт сияқты ерекше қажеттіліктері бар мамандардың қосымша жеке назарын аударатын 24 ерекше қажеттіліктері бар балалар бар. Ерекше қажеттіліктері бар барлық балаларға жеке бағдарламалар бейімделеді. Балабақша балалар отбасыларымен және ерекше қажеттіліктері бар балалардың отбасыларына арналған басқа да консультативтік қолдау қызметтерімен жүйелі және тығыз ынтымақтастық орнатты.

Балабақшада мүгедектіктің әртүрлі түрлері бар: дене кемістігі бар балалар, оқу мүмкіндігі шектеулі балалар, аутизм спектрі бұзылыстары бар балалар және басқалар. Көзі көрмейтін қыз бен қант диабетімен ауыратын қыздың физикалық кедергілерді жеңуге көмектесетін қосымша көмекшілері бар.

Мекемеде әртүрлі әлеуметтік және мәдени топтардағы балаларға, патронаттық тәрбиелер мен баспаналардағы балаларға ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, иммигрант балалардың саны да артып келеді.

Балабақшадағы ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру бағдарламаларына жеке түзетулер барлық мамандардың, консультативтік қызметтің және ата-аналардың ынтымақтастығымен дайындалады және жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта кеңес беру және бақылау процесіне дамуында айқын проблемалары бар 66 бала қатысады.

«Шырша» балабақшасы мүмкіндігі шектеулі балаларға ғана емес, барлық балаларға жақсы кәсіби қарым-қатынас жасаудың үлгісі болып табылады. Осылайша, мекеме Словениядағы мектепке дейінгі білім беру саласында балалар мен олардың отбасыларының әлеуметтік осал топтары үшін сараптамалық тәрбие-ағарту жұмысын енгізеді.

Словенияда мектепке дейінгі мекемелер барлық пайдаланушылар үшін оңай қолжетімді. Заңға сәйкес (1996 ж. балабақша туралы заң, ресми түрде шоғырландырылған мәтін, ресми хабаршы 100/05-бап және ерекше қажеттіліктері бар балаларды орналастыру туралы Заң 2011 ж., ZOUPP-1), ата-аналар әдеттегідей бағдарламаны, оқу жоспарын және бейімделген іске асырылатын бағдарламаларды таңдай алады. Балабақша балабақшаларға арналған әдеттегі оқу бағдарламасын ұстанады. Ерекше қажеттіліктері бар балалар әдеттегі топтарға кіреді, әр топта ең көбі екеуі; демек, балалар саны тек алты болуы мүмкін.

Балабақшаға түсу кезінде жергілікті тұрғындардан, әлеуметтік қорғалмаған отбасылардан шыққан балалар мен ерекше қажеттіліктері бар балалар басымдыққа ие болады.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды біріктіру инклюзивтілік принципіне негізделген. Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу процесінде әртүрлі білім беру қажеттіліктеріне, әсіресе балалардың күшті жақтарына және олардың әлсіз жақтарына аз дәрежеде назар аударылады.

Бейімделген бағдарламаны және балабақшадағы балаларға қосымша кәсіби көмекті жүзеге асыру барысында мамандар тобы жекелеген балалардың дамуын бақылаумен айналысатын басқа мекемелермен ынтымақтасады. Кейбір ата-аналарға кәсіби көмек баланы балабақшаға қабылдау кезінде көрсетіледі. Бұл процесс баланың дайындық кезеңінде кәсіби қызметкерлермен бірлесіп жалғасады. Балаға бейімделген іске асыру бағдарламасын және қосымша кәсіби көмек көрсету процесі баланың және оның отбасының әл-ауқаты үшін еріктілік, өзара келісім және деректердің құпиялылығы қағидаттарында жүзеге асырылады.

Барлық балалардың белсенді қатысуына балалардың хронологиялық жасына және даму жасына сәйкес білім беру процестерін жоспарлауға, іске асыруға және бағалауға белсенді қатысуы есебінен кепілдік беріледі.

Балаларға қолайлы оқу ортасы және олардың жеке қажеттіліктері мен күшті жақтарына сәйкес жеке, бірлескен және ұжымдық жұмыс түрлері қамтамасыз етіледі. Тәрбие жұмысы іс жүргізу сипатына ие және даму ерекшеліктері мен жеке қажеттіліктеріне сәйкестігін қамтамасыз етеді. Бұл жұмыс ойын бұрыштарында және күн тәртібін орындау кезінде орын алады.

Стихиялық балалар ойындарының, әртүрлі оқу жағдайларының және басқарылатын оқу іс-шараларының маңыздылығына баса назар аударылады, онда барлық балалар, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балалар, өз бастамалары бойынша және ересектердің нақты қосымша қолдауынсыз белсенді қатыса алады. Барлық балалар, соның ішінде ерекше және әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалар өздерінің күшті жақтарын көрсетуге және оларды қызықтыратын мазмұнды таңдауға мүмкіндік алады. Позитивті өзін-өзі бағалауды және құрметпен өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға үлкен мән беріледі.

Процесс тәсілін дамытудың арқасында баланың біртұтас дамуы бірінші орынға шығады. Сонымен қатар, дұрыс немесе бұрыс жауаптар жоқ, бірақ әртүрлі стратегиялардың, қабылдаудың, білдірудің және ойлаудың кең ауқымы бар. Балалардың өздері өмір сүретін әлемді білуге көмектесетін стратегияларды ашуы өте маңызды.

Кәсіби қызметкерлер баланың мүгедектігіне байланысты белгілі бір түзетулерді қамтитын ерекше қажеттіліктері бар барлық балаларға арналған жеке бағдарламаларды дайындайды. Сонымен қатар жеке бағдарламалар әртүрлі әлеуметтік және мәдени ортадағы балаларға арналған. Түзетулер мен жеке бағдарламаларды жоспарлау кезінде балалардың жеке ерекшеліктері, олардың қабілеттері, қызығушылықтары, мотивациясы, күшті және әлсіз жақтары ескеріледі. Бұл ретте жұмыстың ықтимал нысандары мен әдістерін жоспарлауға, міндеттерді бөлуге, үлгерімді бақылауға, ата-аналармен жұмыс істеуге, қажетті түзету нысандарына және басқа мекемелердің (денсаулық сақтау, мектеп және т.б.) тиісті сала мамандарымен ынтымақтастыққа үлкен мән беріледі.

Балабақшаларға арналған оқу бағдарламасы (1999 ж., Любляна: Білім және спорт министрлігі – словен тілінде) мектепке дейінгі тәрбие жұмысын ұйымдастыруда қолданылады, бұл мектеп жасына дейінгі балалармен тәрбие жұмысының негізгі принциптерін қолдануды қамтамасыз етеді.

Негізгі принциптер – бұл әр баланың оңтайлы дамуы мен жас ерекшеліктеріне тең жағдай жасайтын балалар мен мультикультурализм арасындағы әртүрлілікті тең мүмкіндіктер мен құрметтеу принциптері, сондай-ақ ескеру қажет даму мен оқудағы жеке айырмашылықтар. Бұл қағида жыныстан, Әлеуметтік және мәдени ортадан және дүниетанымнан туындайтын айырмашылықтарды білдіру үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етеді. Бұл балаларға мазмұнды, іс-әрекеттерді және материалдарды таңдауға мүмкіндік береді және оларға жақын және кеңірек орта туралы білуге мүмкіндік беретін

тәжірибеге негізделген білім алуға мүмкіндік береді. Белсенді оқыту принципі және вербализация және басқа сөйлеу тәсілдері үшін мүмкіндіктер беру балалардың оқуда белсенді болуына мүмкіндік береді. Әр бала әртүрлі, өзінің оқу, зерттеу және таным тәсілімен. Балабақшадағы балаларға арналған сабақтар өз сұрақтарына өз бетінше жауап табудың әртүрлі мүмкіндіктерін ұсынады және сонымен бірге олардан бір-бірін тыңдауды талап етеді. Баланың өзін-өзі көрсетуі-бұл бізге одан әрі жоспарлау және жаңа мақсаттар қою үшін нұсқаулар беретін маңызды тәуелсіз әрекет.

Мұғалімдердің жоспарлы және жоспардан тыс басшылығына, сондай-ақ балалардың өз бастамаларына ықпал ететін жайлы және қолайлы оқу ортасының тұрақты кепілдігіне тұрақты міндеттеме бар.

Сондай-ақ, ата-аналармен ынтымақтастық принципі қарастырылды. Ата-аналар – бұл балабақша жұмысын байыту бойынша ұсыныстар мен нақты әрекеттер жасай алатындар. Отбасылармен жұмыс істеу кезінде олардың жеке өмірін, мәдениетін, жеке басын, тілін, дүниетанымын, құндылықтарын, сенімдерін, көзқарастарын, әдеттері мен әдет-ғұрыптарын ескеру қажет.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларға бейімделген іске асырылуы және қосымша кәсіби көмегі бар балабақшалардың оқу бағдарламаларына арналған нұсқаулықтарға сәйкес (Госсидің 57-ші отырысында қабылданған, 17.4.2003 ж.) Интеграция және инклюзия қағидаттары да іске асырылуда. Сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балаларға өмір сүру жағдайларын қалыпқа келтіру және тиісті ортада жалпы білім беру қамтамасыз етіледі. Ерте анықтау мен диагностикаға, сондай-ақ балаға тиісті қолдау көрсетуге ерекше назар аударылады.

Словенияда ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру білім берудің жекелеген салаларын реттейтін заңдарда көрсетілген мақсаттар мен принциптерге, сондай-ақ келесі мақсаттар мен принциптерге негізделген:

- балалардың әртүрлілігіне тең мүмкіндіктер мен құрмет.
- баланың физикалық және интеллектуалдық дамуының әртүрлі аспектілері арасындағы тепе-теңдікті сақтау.
- ата-аналардың білім беру процесіне қатысуы.
- әр баланың оңтайлы дамуына ықпал ететін тиісті жағдайларды қамтамасыз ету.
- тиісті оқу бағдарламасына уақытылы жолдау
- тұрғылықты жеріне мүмкіндігінше жақын білім беру және кәсіптік даярлау.
- тәрбие мен білім берудің тұтастығы мен күрделілігі.
- жеке көзқарас
- білім беру бағдарламаларының сабақтастығы
- пәнаралық.

Балабақша жоғарыда айтылғандардың барлығын орындайды. Сонымен қатар ол өзінің барлық кәсіби қызметкерлеріне үздіксіз командалық жұмысты, тәжірибе алмасуды және тиісті консультативтік қызметтер мен мекемелермен

өзара әрекеттесуді қамтамасыз ете отырып, қосымша білім мен қосымша кәсіби дайындықты ұсынады.

Балабақшада ерекше қажеттіліктері бар және әртүрлі бұзылулары бар балалар кіреді – мысалы, интеллектуалды бұзылыстар, көру қабілетінің зақымдалуы, физикалық бұзылыстар, оқудағы қиындықтар және аутизм спектрінің бұзылуы – қосымша кәсіби көмекпен мектеп жасына дейінгі балаларға арналған бағдарламаларды арнайы жүзеге асыруды қажет етеді. Көзі көрмейтін қыз бен қант диабетімен ауыратын қыз физикалық кедергілерді жеңуге көмектесетін қосымша көмекшілер алады. Балабақшаға әртүрлі қиындықтары бар және бағдарламаларды жеке түзету қажеттілігі бар басқа балалар кіреді, мысалы, иммигранттардың балалары, әлеуметтік қорғалмаған отбасылардың балалары және патронаттық тәрбиедегі балалар.

Ерекше қажеттіліктері бар барлық балалар жеке бағдарламалар бойынша келесідей бейімделеді:

- топтағы балалар санының азаюы.
- қосымша жеке кәсіптік көмек және қолдау мүгедектіктің түріне және дәрежесіне немесе бөлімшеде немесе одан тыс жерлерде, сондай-ақ жеке бөлімшеде немесе бөлімшеден тыс жерлерде бұзушылықтарға байланысты нақты топтарда жүзеге асырылады.

- консультациялық кәсіби көмек.
- бағдарламаны іске асыруға бейімделген нұсқаулықтарға сәйкес және ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес объект пен объектілерді бейімдеу.

- кеңістікті реттеу: жеке жұмыс үшін жеткілікті кеңістікті (ойын бұрыштары), арнайы жабдықты (мысалы, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы орындық, әртүрлі ортопедиялық құрылғылар, тамақтандыру керек-жарақтары, коммуникатор, мүгедектер арбалары және т.б.) қамтамасыз ету.

- физикалық көмек: мүмкіндігі шектеулі балаларға көмекші беріледі.
- уақытты түзету: әртүрлі функцияларға, қозғалыстарға қосымша уақытты болжау және ауызша сипаттаманы өзінің сенсорлық/моторлық тәжірибесімен біріктіру. Әртүрлі іс-шаралар, тұрақты тәртіп арасындағы тиісті ауысуларды қамтамасыз ету. Баланың түсінігін тексеру.

- бағдарламаны іске асырудағы түзетулер: қозғалыс дағдыларын, визуалды ресурстарды және басқа ынталандыруларды дамыту және графикалық көрсету үшін қосымша оқыту құралдарын пайдалану.

Көру қабілеті зақымдалған балаларға арналған түзетулердің кейбір мысалдары:

- Физикалық кедергілерді жеңу және тәуелсіздікті ынталандыру бойынша тұрақты көмекші.

- Кеңістіктік түзету: кеңістікті үнемі жоспарлау, қоршауларда, есіктерде және еденде бағдарлау үшін тактильді белгілеу. Еркін өту үшін ойын бөлмесін нақтылау.

- Бағдарларға арналған жолдарды таңбалау, тактильді таңбалау және әртүрлі тактильді конструкциялар (балабақшаға ойын бөлмесіне кіреберістен,

ойын бөлмесіне кіреберістен, жуынатын бөлмеден және дәретханадан еден белгісі; топта тұрақты орын белгіленеді).

- Киім бөлмесінде балалардың барлық есімдері Брайль шрифтімен берілген.

- Барлық сезімдер мен компенсаторлық дағдыларды дамытатын ойыншықтар.

- Арнайы табиғи материалдарды, дизайн мен модельдерді қолдану.

- Жаңа мазмұнды, объектілерді және қозғалыстарды сипаттауға, көрсетуге және таныстыруға қосымша уақыт беру және ауызша сипаттаманы өзінің сенсорлық-моторлық тәжірибесімен біріктіру.

- Байланыс: ауызша жариялау, нақты бағдарлар, оқиғалардың сипаттамасы.

- Ерекше тәжірибе және белсенді оқыту: әртүрлі мультисенсорлық сезімдерді алу мүмкіндігі, ауызша қолдау мен түсіндірумен тактильді нұсқаулық.

- Көру қабілеті зақымдалған балалармен жұмыс істейтін барлық мамандарды қосымша оқыту, озық тәжірибелермен бөлісу, бақылау сабақтары және Любляна Зағиптар мен нашар көретін балалар институтына үнемі бару.

Балабақшаға ерекше қажеттіліктері бар балалар ғана емес, сонымен қатар қосымша көмек пен жеке көзқарасты қажет ететін әртүрлі қосымша білім беру қажеттіліктері бар балалар да келеді.

Мұндай түзетулер иммигрант балаларға, бірінші және екінші буын иммигранттарына және босқындарға арналған. Балалар Ресейден, Украинадан, Босниядан, Хорватиядан, Македония Республикасынан, Түркиядан, Болгариядан, АҚШ-тан, Сербиядан, Чехиядан және басқа елдерден келеді. Кәсіби мамандар жаңадан келген балалар мен ересектерді қабылдау және қосу үшін жағымды, қонақжай орта құруға қамқорлық жасайды. Түзетулерді дайындау кезінде олар баланың ерекшеліктерін, тілді түсінуді, әлеуметтік интеграцияны және ата-аналардың қатысуын ескереді. Словен тілін оқыту барлық балабақша мамандарының құзыреті мен міндеті болып табылады. Бұл ретте олар баланың мәдениетін сақтауға және оның жеке мәдени бірегейлігін нығайтуға, ассимиляцияға емес, ерекше назар аударады. Олар барлық балалар мен ересектерді мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысуға шақырады. Балаларды әртүрлі жағдайларда өз мәдениеті мен тілін құрдастарына таныстыруға шақырады және қолдайды. Мамандар міндетті түрде топқа кіретін иммигрант балалардың тілдеріне аударылған құжаттарды ұсынады; олар зергерлік бұйымдарды, аппликацияларды дайындауға және барлық балалардың аттарын шет тілінде жазуға қамқорлық жасайды. Олар ата-аналардың, ата-әжелердің, әртүрлі мәдени бірлестіктердің, балалардың шыққан елдерінен келген азаматтық бастамалардың келуін ынталандырады және олар бірге тойлайды, ән айтады, билейді, десерттер жасайды және әртүрлі мәдениеттер туралы біледі.

Балабақшада әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балаларды, зияткерлік қабілеті төмен ата-аналардың балаларын және дарынды балаларды жеке емдеуге болады. Бұған сондай-ақ зорлық-зомбылыққа ұшыраған және аналары баспанаға жүгінген отбасылардың балалары, ата-анасы нашақор

балалар және ата-аналарының бірі түрмеде отырған отбасылар кіреді. Сонымен қатар, ата-аналары ажырасу процесінде жүрген және қамқоршылық туралы келісе алмайтын балалардың саны артып келеді.

Балабақша барлық мамандарға медициналық орталықтар, даму клиникалары, психикалық денсаулық орталықтары және әлеуметтік жұмыс орталықтары сияқты тиісті көмекші мекемелермен үнемі қосымша білім беруді және байланыс орнатуды қамтамасыз етеді. Олар ерте анықтаудың маңыздылығын жақсы біледі. Жақсы топтық жұмыс, мұғалімдер, көмекшілер мен кеңесшілер арасындағы ынтымақтастық, үнемі бақылау және ерте анықтау бағдарламаның қажетті бейімделуіне ықпал етеді. Көмек ретінде ауытқуларды анықтауға көмектесетін ішкі сауалнама, сондай-ақ балаларды жүйелі бақылау және бағалау қолданылуы мүмкін. Бұл процеске ата аналар белсенді қатысады.

Балабақша жұмыс істейтін ортаның маңыздылығы мен әсерін жақсы біледі. Ол Словения Республикасының астанасы Любляна муниципалитетінің құрамына кіретін Бежиград ауданында орналасқан. Ол қалалық ортаның артықшылықтарынан пайда көреді, мысалы, қалалық инфрақұрылымға және қоршаған аумақтың бөлігі болып табылатын мекемелерге жақындық. Ол шектеулерді инновациялық түрде жеңеді, өйткені балабақшаның барлық бөлімшелерінде бақша учаскелері бар, ал балалар саяхатқа қабылданады және кеңірек ортаға белсенді түрде қосылады.

2008 жылы шырша балабақшасы Любляна астанасынан ескерткіш тақтамен марапатталды, бұл Люблянадағы ең жоғары құрмет. Ескерткіш тақта Любляна астанасын танымал ететін және оны барлық ұрпақ үшін прогресс, ынтымақтастық, жеке және ұжымдық өсу қаласы ретінде көрсететін балабақша жұмысы үшін берілді.

Любляна астанасының мемориалдық тақтасы келесі жобалық қызметі үшін марапатталды:

- ағылшын тілін ерте интеграцияланған оқыту
- эко-мектеп сертификатын және Эко-туды, сондай-ақ Еуропалық Эко-мектептің мектептің және жергілікті қоғамдастықтың қоршаған ортасын жақсартудағы үздік жетістіктері үшін марапатты алу.
- Хорватияның Опатия қаласындағы Халықаралық балалар карнавалында Люблянаның тұсаукесері.
- үйде және шетелде балаларға көмек көрсету бойынша гуманитарлық акциялар (Босниядағы жетім балаларға арналған ойыншықтар мен қажетті заттарды жинау, церебральды сал ауруы бар балаларға, мүмкіндігі шектеулі балаларға қаражат жинау және т.б.)
- қарт адамдармен және мүмкіндігі шектеулі адамдармен ынтымақтастық.
- басқа балабақшалармен ынтымақтастық (Менгеш, Изола, Шкофья Лока, Марибор, Птуй және Кранска Гора)
- ұрпақтар интеграциясы тұрғысынан жастар, олардың ата-аналары, ата-әжелері арасында салауатты өмір салтының маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыру [27].

13-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [28]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	1. Балабақша туралы Заң – 1996 ж., ресми түрде шоғырландырылған. Мәтін, Ресми хабаршы 100/05 бап және Заң Ерекше қажеттіліктері бар балаларды орналастыру-2011 ж (ЗООПП-1).
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	2. Иә. Бізде білім, ғылым және спорт министрлігінде заң шығару институты, сондай-ақ Словенияның Ұлттық білім беру институты, Педагогикалық институт, әлеуметтік қызметтер орталығы, қоғамдық денсаулық сақтау орталықтары, NIJZ-ұлттық денсаулық сақтау институты сияқты көмекші ұлттық институттар бар, Муниципалитеттер мен ҰЕҰ бөлімдері.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	3. Жоқ, мектепке дейінгі мекемелерге бару міндетті емес.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	4. Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасында үйден мектепке дейінгі мекемеге, сондай-ақ мектепке дейінгі мекемеден мектепке көшу біртіндеп жүруі керек делінген. Словенияның ұлттық білім институты мен педагогикалық институт дайындаған ұсыныстар бар. Әрбір мектепке дейінгі мекеме мен мектепте ауысуды мүмкіндігінше біртіндеп жасау туралы ішкі тәжірибелер мен келісімдер бар. Жақсы тәжірибелер бар: - балаларды мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына біртіндеп енгізу; - мектеп жасына дейінгі балаларға арналған сыныптан тыс жұмыстар; - әр түрлі сыныптан тыс іс-шаралар; - жеке интеграциялық жоспарлар; - ақпарат алмасу; - бірлескен жобалар, кездесулер, іс-шаралар; - мектептер мен мектепке дейінгі мекемелер арасында сапарлармен алмасу

5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	5. Ерекше қажеттіліктері бар балалар негізгі топтарға қосылады, алайда әр топта екіден көп емес балаға рұқсат етіледі; сондықтан балалар санын алтыға дейін қысқартуға болады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды біріктіру инклюзивтілік принципіне негізделген. Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс барысында әртүрлі білім беру қажеттіліктеріне, ең алдымен балалардың кемшіліктеріне емес, күшті жақтарына баса назар аударылады. Мектепке дейінгі білім беруді мүмкіндігінше қол жетімді ететін саясат бар, бірақ өте маңызды қажеттіліктері бар балалардың кейбір топтары үшін ұлттық деңгейде инклюзивтілік мүмкіндігі әлі жоқ.
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	6. Словенияда ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру жекелеген білім беру салаларын реттейтін заңдарда көрсетілген мақсаттар мен принциптерге, сондай-ақ келесі мақсаттар мен принциптерге негізделген: - тең мүмкіндіктер және балалардың әртүрлілігін құрметтеу; - баланың физикалық және психикалық дамуының әртүрлі аспектілері арасындағы тепе-теңдікті сақтау; - ата-аналарды білім беру процесіне тарту; - әр баланың оңтайлы дамуына ықпал ететін тиісті жағдайларды қамтамасыз ету; - тиісті оқу бағдарламасына уақтылы ;олдау; - тұрғылықты жеріне мүмкіндігінше жақын оқыту мен оқытуды ұйымдастыру; - тәрбие мен білім берудің тұтастығы мен күрделілігі; - жеке көзқарас; - білім беру бағдарламаларының үздіксіздігі; - пәнаралық

Испания тәжірибесі

Залео мемлекеттік мектепке дейінгі мекемесі бірегей және жан-жақты білім беру жобасымен, сондай-ақ педагогикалық инновацияларды үнемі іздеумен сипатталады, бұл оның ғылым, өнер, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) және инклюзивтілік саласындағы негізгі жобаларында көрінеді. Олардың арқасында ол ұлттық және аймақтық деңгейде үлкен

марапаттар мен сыйлықтарға ие болды. 2010 жылдан бастап ол екі саладағы еуропалық жобаларға қатысуымен және үйлестіруімен ерекшеленеді: мектепке дейінгі білім берудегі инновациялар және отбасыларды оқыту мен оқу процестеріне тарту.

Мектеп 1985 жылы ашылды. Онда 3 айдан 6 жасқа дейінгі балаларға арналған бүкіл мектепке дейінгі кезең (бірінші және екінші циклдар) оқытылады. Мектеп педагогикалық инновацияларды үздіксіз іздеумен сипатталады, бұл оның мектепке дейінгі мекемелердегі өнер, ғылым және АКТ интеграциясымен, үздіксіз командалық оқытумен және оны білім беру қауымдастығы ретінде анықтайтын тәжірибелер мен жобаларды құжаттаумен байланысты негізгі жобаларында көрінеді. Онда 0 ден 6 жасқа дейінгі оқушыларға арналған алты сынып бар.

Білім беру принциптеріне сәйкес және 21 ғасырдағы білім беру қауымдастығы ретінде Залеодағы оқыту мен оқу процесінің басты кейіпкерлері тек оқушылар ғана емес, сонымен қатар мұғалімдер мен отбасылар.

Залео үшін әртүрлі білім беру дегеніміз – әр баланың әр түрлі отбасылық, жеке және әлеуметтік жағдайлардан білім алуын жеңілдететін модельді қабылдау, олардың әрқайсысына барлық қабілеттерін оңтайлы дамытуға мүмкіндік беретін білім беру жауабын беру. Олардың барлығы өздерін білдіруге, құруға, қарым-қатынас жасауға, оқуды әртараптандыруға және құзыреттіліктің барлық түрлерін (көркем, шығармашылық, зерттеу, оқу, музыкалық, сандық және т. б.) дамытуға мүмкіндік алады. д.) мұғалімнің көмегімен мектептің ішінде және сыртында қайта құрылған білім беру ортасы арқылы олардың жасына сәйкес барлық тілдер мен ресурстарды қолданады.

Ерекше қолдау қажеттіліктері бар білім алушылардың пайызы 5-тен 10%-ға дейін (оқу жылына байланысты), бұл аймақтық ерте араласу тобы сияқты басқа сыртқы ресурстармен тығыз үйлестіруді қажет етеді. Осылайша, мектептегі әртүрлілік оны әр баланың әртүрлі отбасылық, мәдени, жеке және әлеуметтік жағдайлардан үйренуін жеңілдететін модельді қабылдауға итермелейді.

Мектепте 14 мұғалім, ағылшын тілі маманы (басқа мектепте жұмыс істейді) және алты әкімшілік және қызмет көрсететін қызметкер жұмыс істейді. Мектеп басшылығының құрамына директор мен хатшы кіреді. Бұл команда білім беру жеке және әлеуметтік даму құралы деп санайды. Ол оқуды жеке тұлға және азамат ретінде оқушылардың толық дамуына қол жеткізудің кілті ретінде қарастырады.

Әр сыныпта немесе мектеп жобасында балаларға күн сайын мектепте және, ең бастысы, мектептен тыс жерлерде картиналар мен мүсіндер көрмесі, ғылыми эксперименттер жүргізу және т.б., кітапханаларда, мәдени орталықтарда, мұражайларда және т. б. сияқты іс-шаралар арқылы жасауға, өз ойын білдіруге, өзін-өзі көрсетуге және сезінуге мүмкіндік беріледі.

Соңғы жылдары команда қабылдаған білім беру міндеттемелері маңызды болды және болып қала береді. Олар өздері іздеген және жоспарлаған рефлексия мен ішкі консенсус процесінің, сондай-ақ соңғы жылдары жүзеге асырылған өзін-өзі бағалау мен рефлексия процестерінің нәтижесінде пайда болды.

Мектептің өзіндік инновациялық-шығармашылық жобасын әзірлеу негізінен мыналарды көздейді:

- персоналды тұрақты оқыту
- топтық жұмыс-әлеуметтік жауапкершілік
- отбасылармен және олардың айналасындағы білім беру, әлеуметтік және мәдени агенттермен жұмыс істей алатын бос және ашық кеңістік.

Мектептің білім беру және әлеуметтік жобасының негізгі тіректерінің бірі болып табылатын отбасыларға келетін болсақ, 85% испан тектес, ал 15% басқа ұлт өкілдері. Олардың әлеуметтік-экономикалық деңгейі-орташа табыс. Бұл әр баланың жеке басына білім беру араласуын бейімдеуді, оқудағы қиындықтардың орнын толтыруды немесе әртүрлі әлеуметтік, мәдени және/немесе экономикалық ортадан бастау алатын айырмашылықтарды теңестіруді білдіреді. Олардың білім беру әрекеттері теңсіздікті өтеуге, балаларды ерте жастан оқуға және жазуға үйретуге және үнемі өзгеріп отыратын білім беру мәселелеріне жауап беруге бағытталған.

Олардың білім беру жұмысында басшылыққа алатын құндылықтары мен принциптері, басқалармен қатар:

- Тиісті ресурстарды құру арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың толық интеграциясын құрметтеу.

- Әр баланың қажеттіліктерін жеке-жеке шешу, оның жетілу деңгейін және эмоционалды дамуын құрметтеу, біртұтас және процедуралық әдістемені қолдану.

- Балаларды құқықтардың теңдігі, кемсітушіліктің кез келген түрін жеңу мәселелерінде тәрбиелеу.

- Әртүрлі нәсілдерді, мәдениеттерді және этникалық топтарды қабылдауға негізделген әртүрлілікті құрметтеу.

- Өз тәжірибесін бағалауға және жария етуге мүмкіндік беретін инновациялық жобаларды әзірлеу.

- Білім беру мақсаттарына жақсырақ қол жеткізуге ықпал ету үшін отбасылардың қатысуы мен ынтымақтастығын дамыту.

- Құндылықтарды тәрбиелеу: өмірге, бейбітшілікке, денсаулыққа білім беру, қоршаған ортаға деген құрмет пен ризашылық.

- Көршілес басқа мекемелермен ынтымақтастық арқылы қоршаған ортаға интеграцияға кепілдік беру.

- Ортақ мақсаттарға жету кезінде топты біріктірудің негізгі факторы ретінде топта жұмыс істеу.

- Біздің қоғамның ең прогрессивті білім беру ағымдары мен қажеттіліктерін жетілдіру және бейімделу үшін бағалау.

- Отбасылармен жан-жақты білім беруде ынтымақтасу, оларға мәдениет пен қоршаған ортаға, оқушылардың бақытты болып өсуіне және қазіргі қоғамда көрінуіне көмектесетін байытатын, ойын-сауық және қамқор ортаға есік ашу [29].

14-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [30]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	1. LOE және LOMCE (испандық білім беру жүйесін реттейтін заңнама) барлық балаларға мектепке дейінгі білім беру мекемелеріне бару құқығын береді, өйткені білім беру жүйесі инклюзивті тәсілге негізделген.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	2. Әр түрлі шаралар бар: - әртүрлі білім беру органдары (ұлттық, аймақтық және жергілікті) көрсететін экономикалық көмек; - балалары аз ауылдық жерлерде әртүрлі жастағы балалар бір сыныпта оқитын ауылдық мектептер бар; - Испания Заңына сәйкес барлық жаңа қоғамдық ғимараттар қол жетімді болуы керек. Мүмкіндігі шектеулі жандарға қол жетімділікті қамтамасыз ету үшін ескі, қол жетімді емес ғимараттар толығымен реттелуі керек; - цирктермен саяхаттайтын балаларға арналған көшпелі сабақтар бағдарламасы. Мұғалім циркте жүреді және балаларға сабақ береді.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	3. Жоқ, ЕСЕ Испанияда ерікті.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	4. Балалар мектепке дейінгі білім беруді бастайтын өтпелі кезең бар. Олар бірте-бірте мектепке барғанға дейін өткізетін сағаттар санын көбейтеді. Мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білім беруге дейінгі механизмдер жоқ.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	5. Барлық кезеңдердегі инклюзивтілік испандық білім беру жүйесінің мақсаты ретінде көрсетілген. Испания үкіметі 2-ші ЕСЕ циклін (3-6 жас) ұсынуға міндетті. Білім беру үшін 1-ші циклдің (0-3-сынып) жаңа мектептерін құру бойынша шаралар қабылдануда.

6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	6. Испанияның Білім туралы Заңына сәйкес: – білім беру органдары халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарынан оқушыларды қабылдайтын мектептерге ерекше қолдау көрсету үшін басым орталықтардың жоспарларын әзірлей алады; - білім беру органдары оқудағы ерекше қиындықтарға, СДВГ-ға, жоғары қабілеттерге, білім беру жүйесіне кеш қосылуға немесе жеке немесе білім беру жағдайларына байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері бар барлық оқушыларға қажетті ресурстарды қамтамасыз етуі керек, осылайша олар өздерінің қабілеттері мен мақсаттарының ең жоғары дамуына қол жеткізе алады. әдетте барлық оқушылар үшін белгіленген; - оқуда қиындықтарға тап болған оқушылардың білімі қалыпқа келтіру және инклюзивтілік қағидаттарын ұстанады және кемсітушіліктің жоқтығын және білім беру жүйесінде қолжетімділік пен тұрақтылықта тиімді теңдікті қамтамасыз етеді; - білім беру органдары жеке ерекшеліктері базалық білімге қол жеткізудегі бастапқы теңсіздікті білдіретін барлық балаларға барынша қолайлы жағдайларға кепілдік беретін профилактикалық және өтемақы шараларын қамтамасыз етуі тиіс. Бұл білім берудің келесі деңгейлерінде де жақсаруы керек.
---	---

Швеция тәжірибесі

Швецияның мектепке дейінгі мекемелерін барлық 290 Муниципалитет қамтамасыз етеді және үкімет білім туралы Заң арқылы реттейді. Швеция муниципалитеттері 1 жастан 5 жасқа дейінгі балаларға мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етуге міндетті. Егер ата-аналар жұмыссыз болса немесе бауырларына күтім жасау үшін демалыста болса, бұл міндеттеме шектеулі сағат ішінде (аптасына кемінде 15 сағат) болса да қолданылады. 2011 жылы Швецияда 10 000-нан астам мектепке дейінгі мекемелер болды. 2001 жылы максималды төлем енгізілгеннен бері мектепке баратын балалардың саны үнемі өсіп келеді. 2011 жылдың қазан айында 1 жастан 5 жасқа дейінгі барлық балалардың 83% - ы мектепке дейінгі мекемелерге барды. Күзгі семестрден бастап, балалар үш жасқа толғанда, олар жылына кемінде 525 сағат ақысыз мектепке дейінгі білім алуға құқылы («жалпы мектепке дейінгі білім» деп аталады). 1990-2000

жылдардың басында өскеннен кейін топтың орташа мөлшері 2006 жылдан бастап тұрақты болып қалды және топтағы 17 баладан аз болды.

Білім туралы Заңға сәйкес физикалық, интеллектуалдық немесе өзге де себептер бойынша өз дамуында ерекше қолдауды қажет ететін балаларға тиісті қолдау көрсетіледі. Ресурстар мен көмекші персоналдың саны мектепке дейінгі білім берудің барлық штаттық қызметкерлерінің шамамен 4%-на тең (Швецияның ұлттық білім беру агенттігі, фактілер мен сандар, 2012).

Білім туралы Заң және мектепке дейінгі білім берудің қайта қаралған оқу бағдарламасы мектепке дейінгі білім беру балаларға швед тілін де, ана тілін де дамытуға мүмкіндік беруі керек дейді, бірақ іс жүзінде Ана тілі швед тілінен өзгеше он баланың төртеуі ғана осы мүмкіндікті алады. бұл мүмкіндік. 2001-2011 жылдар аралығында Ана тілі швед тілінен ерекшеленетін балалар саны екі еседен астам өсті: 40 000-нан 92 200-ге дейін. Бұл мектепке дейінгі мекемелердегі он баланың екеуінде Швед тілінен басқа ана тілі бар дегенді білдіреді.

Боткирка – 90 000-ға жуық халқы бар Стокгольм маңындағы муниципалитет. Олардың 56%-ы Швециядан тыс жерде туылған (39,8%) немесе Швециядан тыс жерде туылған екі ата-анасы бар. Бұл Боткирканы Швеция муниципалитетіне айналдырады, шетелдік тұрғындардың ең көп үлесі бар. Муниципалитетте 100-ге жуық түрлі тілдер бар. Боткиркте жас тұрғындардың көп бөлігі тұрады, халықтың төрттен бір бөлігі 0-ден 17 жасқа дейінгі балалар. Боткиркте әлеуметтік-экономикалық жағынан қолайсыз тұрғындардың саны өте көп.

Боткиркте 49 мемлекеттік және 22 жекеменшік мектепке дейінгі мекеме бар, онда 1 жастан 5 жасқа дейінгі 5000 бала оқиды. 3-5 жастағы балаларға арналған сыныптарда әдетте 22-24 бала және үш мұғалім оқиды. Мақсат-әр сыныпта кем дегенде бір жоғары білімді мұғалім болуы керек, бірақ Боткирктегі білім деңгейі жалпы шведтік мектепке дейінгі мекемелермен салыстырғанда төмен (Боткирктегі 22%-ы бүкіл ел бойынша 53%-бен салыстырғанда жоғары білімге ие). Мұның басты себебі – білікті кадрларды іріктеудегі қиындықтар.

«Ортагорден» балабақшасы Боткирканың солтүстік бөлігінде орналасқан. Бұл әлеуметтік-экономикалық жағдайы қолайсыз отбасылары көп көпмәдениетті аймақ. Örtagården жеті түрлі сыныптан тұрады: үшеуі 1-2 жастағы балаларға, төртеуі 3-5 жастағы балаларға арналған. Мектепке дейінгі мекемеде бір директор және сыныпта үш мұғалім бар, сонымен қатар баланың қажеттілігіне байланысты қосымша ресурстар бар. Оқытушылар отбасының жоғары білімі бар және 24 тілде ұсынылған. Балабақша таңғы 7: 00-ден 18: 00-ге дейін ашық. Балалардың балабақшаға баратын сағаттарының саны ата-аналардың жұмыс кестесімен анықталады. Үшінші бала балалар мекемелеріне таңғы 8: 00-ден 15:00-ге дейін, шамамен 55% - 7:30-дан 16: 30-ға дейін және шамамен 15% таңғы 7-ден 17-ге дейін барады.

Инклюзивтілік – швед мектеп жүйесінің негізгі принципі. Қайта қаралған мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы білім берудің барлық балалардың қажеттіліктеріне бейімделетінін анық көрсетеді. Қысқа немесе ұзақ уақыт бойы

қолдауды қажет ететін балалар бұл қолдауды олардың жеке қажеттіліктеріне қарай алады. Сонымен қатар оқу бағдарламасы қызметкерлердің баланы түсіну және онымен қарым-қатынас жасау қабілетіне, сондай-ақ мектепке дейінгі білім беруді ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдаудың оң жүйесіне айналдыру үшін ата-аналардың сеніміне ие болудың маңыздылығына баса назар аударады. Оқу бағдарламасы сонымен қатар мектепке дейінгі білім беруде барлық балалар табысқа жетудің қуанышын сезінуі, қиындықтарды жеңуі және сыныпта пайдалы болуы керек екенін көрсетеді.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларға қатысты мектепке дейінгі мекемелер мүгедектік орталықтарымен (төмендегі 4-бөлімді қараңыз) және кейде балалар психиатриясымен ынтымақтасады, екеуін де округ ұйымдастырады. Әдетте, 3-5 жас аралығындағы балалар 1-2 жастан бастап мектепке дейінгі мекемелерге барады, сондықтан бала үш жасқа толған кезде ерекше қажеттіліктер белгілі болады.

Боткиркте, Швецияның барлық муниципалитеттеріндегідей, ерекше қажеттіліктері бар балалардың басым көпшілігі әдеттегі мектепке дейінгі сыныптарға барады. Аутизмі, көптеген мүгедектігі және сөйлеу және қарым-қатынас бұзылыстары бар балаларға арналған 19 арнайы орын бар.

Мектепке дейінгі мекеменің басшысы әрбір бөлімшенің қатысу мен инклюзивтілікке негізделуін қамтамасыз етуге жауапты. Боткирканың барлық мектепке дейінгі мекемелері сияқты, ерекше қажеттіліктері бар балаларды күтуді орталықтан ұйымдастырылған ерекше қажеттіліктері бар мұғалімдер/мұғалімдер жүзеге асырады. Бұл көмекші функцияның мақсаты – барлық балалар қатыса алатын және қатыса алатын тең және қолжетімді мектепке дейінгі білімге қол жеткізуге ықпал ету.

Мектепке дейінгі мекеме барлық балалар үшін ашық. Әдетте қолдау жеке балаларға емес, бүкіл сыныпқа беріледі. Қажет болса, қызметкерлер санын көбейтуге немесе сыныптағы балалар санын азайтуға болады. Мысалы, қарым-қатынасқа немесе өзара әрекеттесуге қатысты араласулар бүкіл сыныпты қамтиды. Сондай-ақ сыныпта балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кішірек топтар құруға болады.

Көптілді ортаға байланысты тілді дамытудың жалпы шаралары бар. Боткирка тілдің дамуына ықпал етуге арналған бес негізгі принципті («тіл кілттері») әзірледі. Бұл:

- Көптеген ауызша қарым-қатынасты қолдана отырып, балаларды тілді меңгеруге қолдау көрсету;

- Балаларды бай сөйлеуге ынталандыру;

- Мектепке дейінгі іс-шаралар балаларға өздерін білдіре алатын тілдік өзара әрекеттесу үшін көптеген мүмкіндіктер беруін қамтамасыз ету;

- Мұғалім сөйлеуді дамыту тұрғысынан баланы және оның қызметін нақты сипаттайтын бағалау құжаттамасы негізінде баланың дамуы туралы үнемі кері байланыс беруі керек;

- Мұғалімдер контекстке байланысты тілді қолдана отырып, тілді түсінікті етуі керек.

Ортағорденде балаларға қызмет көрсету аймағына қатысты көптеген мәселелер бар. Мектепке дейінгі мекемеде әртүрлі ерекше қажеттіліктері бар бірнеше балалар бар. Мектепке дейінгі мекемелердегі инклюзивті білім берудің кейбір ерекшеліктеріне орталықтан ұйымдастырылған ерекше қажеттіліктері бар тәрбиешілер/мұғалімдер, әлеуметтік қызметтермен ынтымақтастық, инклюзивті білім беру мәселелеріндегі мектеп директорлары арасындағы ынтымақтастық және инклюзивтілікке бағытталған нұсқаулық кіреді.

- сөйлеуді дамытуға назар аудару;
- муниципалитет алдын-алудың жалпы әдісі ретінде барлық жастағы балалардың ата-аналарына ата-ана тәрбиесін ұсыну;
- муниципалитеттің әлеуметтік қызметтерімен ынтымақтастық;
- аутизм, есту, көру және басқа да бұзылулары бар балаларға арналған аудандық қызметтермен ынтымақтастық;
- басқа мектепке дейінгі білім беру мекемелерімен және инклюзивтілікке ықпал ететін желілермен ынтымақтастық, мысалы, ерекше қажеттіліктері бар мұғалімдер/мұғалімдер желілері және әлеуметтік қызметтер, балалар медициналық орталықтары мен перзентханалар өкілдері [31].

15-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [32]

Сұрақтар	Жауаптар
----------	----------

1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Мектепке дейінгі білім беруді үкімет Білім туралы Заң (2010:800) және мектепке дейінгі білім берудің оқу бағдарламасы арқылы реттейді (http://www.skolverket.se/publikationer?id=2704). Мектепке дейінгі білім беруді Швецияның 290 муниципалитеті ұйымдастырады. Олар 1 жастан 5 жасқа дейінгі барлық балаларға мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етуге міндетті. Муниципалды және тәуелсіз мектепке дейінгі мекемелер бар. Тәуелсіз мектепке дейінгі мекемелерді ата-аналар немесе ұжымдық кооперативтер, қор немесе компания басқара алады. Муниципалитеттер мектепке дейінгі мекемелердің болуын қамтамасыз етуге және балаларға орын беруге міндетті. Тәуелсіз мектепке дейінгі мекемелер муниципалды мектепке дейінгі мекемелерге балама болып табылады. Бұл тәуелсіз мектепке дейінгі мекемелерді бекітетін және мектепке дейінгі мекемелердің жоғары сапа мен қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін тексеруге жауапты муниципалитеттер. Тәуелсіз мектепке дейінгі мекемелерге муниципалды мектепке дейінгі мекемелермен бірдей ережелер қолданылады. Мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз ету міндеті, егер ата-аналар жұмыссыз болса немесе бауырларына күтім жасау үшін демалыста болса, шектеулі сағатқа (аптасына кемінде 15 сағат) қолданылады. Мектепке дейінгі білім беру міндетті емес, бірақ күзгі семестрден бастап, балалар үш жасқа толғанда, олар жылына кемінде 525 сағат ақысыз мектепке дейінгі білім алуға құқылы («жалпы мектепке дейінгі білім» деп аталады). Физикалық, ақыл-ой немесе басқа себептер бойынша олардың дамуында ерекше қолдауды қажет ететін балаларға білім туралы Заңға сәйкес олардың ерекше қажеттіліктері талап ететін қолдау көрсетіледі. Ресурстық және көмекші персоналдың саны мектепке дейінгі білім берудің барлық штаттық қызметкерлерінің шамамен 4%-ға тең (Швецияның ұлттық білім беру агенттігі, фактілер мен сандар, 2012). Швецияның білім туралы Заңы мектепке дейінгі білім беру барлық балалардың дамуы мен білім алуына ықпал етуі керек деп қарастырады. Ұлттық деңгейде білім туралы Заң білім берудің орналасқан жеріне қарамастан тең болуы керек екенін қарастырады, бұл мектепке дейінгі мекемелер
---	---

	қол жеткізуге ұмтылатын ұлттық мақсаттармен анықталады. Балалардың әртүрлі жағдайлары мен қажеттіліктерін ескеру қажет, яғни мектепке дейінгі мекемелерді барлық жерде бірдей ұйымдастыруға болмайды және ресурстарды бірдей бөлуге болмайды. Барлық педагогикалық іс-шаралар мектепке дейінгі мекеменің барлық балаларының қажеттіліктерімен байланысты болуы керек. Егер балаға басқаларға қарағанда көбірек қолдау мен ынталандыру қажет болса, андасанда немесе тұрақты негізде болса, бала мүмкіндігінше жақсы дамуы үшін оның қажеттіліктері мен жағдайларына сәйкес осындай қолдауды алуы керек. Үйден мектепке дейінгі мекемеге ауысу әрдайым баланың ата-анасының бірімен бірге мектепке дейінгі мекемеге баратын кезеңі болады. Кейбір мектепке дейінгі мекемелерде қызметкерлер өздерін таныстыру үшін үйдегі балаларға да барады. Ата-аналардың баламен бірге жүретін кезеңінің ұзақтығы әр түрлі, бірақ көбінесе бұл ата-аналардың толық қатысуының үш күні, содан кейін мектепке дейінгі мекемеге барудың екі аптасы, сағаттары қысқа. Алты жасында мектепке барған кезде балалар әдетте мектепке дейінгі сыныпқа барады. Білім туралы заң мектепке дейінгі сыныпты мемлекеттік мектеп жүйесіндегі мектептің ерікті түрі ретінде анықтайды. Міндетті мектептің оқу бағдарламасы шеңберінде мектепке дейінгі сыныптарда мектепке дейінгі сабақтар мен бос уақытында оқыту әрі қарай білім берудің негізін қамтамасыз ете отырып, әрбір баланың оқуы мен дамуына ықпал етуі тиіс. Оқу бағдарламасына сәйкес, мектепке дейінгі мекеме мектепке дейінгі сыныппен жақсы жұмыс ынтымақтастығын орнатуға ұмтылуы керек. Ынтымақтастық ұлттық және жергілікті мақсаттарға негізделуі керек. Баланы мектепке дейінгі мекемеге ауыстыру уақыты жақындаған сайын, мектепке дейінгі мекеменің алдында ерекше міндет тұр: ауысуды жеңілдету және мектепке дейінгі кезеңді аяқтау. Өтпелі кезеңде ерекше қолдауды қажет ететін балаларға ерекше назар аудару керек.
--	---

Швейцария тәжірибесі

Төменде Швейцарияның Тицино кантонындағы мектепке дейінгі мектептегі бір сынып сипатталған.

Тицинодағы мектепке дейінгі мектеп 3 пен 6 жас аралығындағы балаларға қызмет етеді. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, мектепке дейінгі мектеп «баланың физикалық, аффективті және танымдық қабілеттерін дамыту арқылы әлеуметтенуін жақсартады». Барлық балалар үшін ақылы және 4 жастан бастап міндетті болып табылады.

Тицино кантонындағы институционалдық модельді ішінара инклюзивті деп санауға болады. Барлық балалар, соның ішінде оқу мүмкіндігі шектеулі немесе ерекше қажеттіліктері бар балалар, егер олар мектеп бағдарламаларында көрсетілген негізгі талаптарға сай болса, қалыпты сыныптарға қосылады.

Осы талаптарға сай келмейтіндер үшін жүйе екі түрлі нұсқаны ұсынады: немесе бала аймақ бойынша бөлінген «арнайы сыныптардың» біріне (жекелендірілген оқытудың жоғары деңгейімен) қабылданады және қарапайым мектептердің веб-сайттарында орналасқан немесе егер баланың қажеттіліктері қажет болса, олар тұрғылықты жері бар жеке мекемедегі арнайы сыныпқа неғұрлым қорғалған ортаға қабылдануы мүмкін.

Тицино кантонында арнайы сабақтарға қатысатын балалардың саны әрқашан Швейцария бойынша орташа көрсеткіштің жартысынан аз болды (Тицинода 2%, Швейцарияда 5%).

2011 жылы Тицинода арнайы мектептер туралы жаңа заңнама қабылданды. Арнайы педагогика туралы жаңа заңнамада (2012 ж.) ерекше қажеттіліктері бар балаларды қарапайым сыныптарға қосу тікелей қол жетімді опция ретінде көрсетілген.

Келесі жағдайлық зерттеу осы жаңа нормативтік база аясында басталды.

Мектеп келесі критерийлер бойынша таңдалды:

- инклюзивті сыныпты енгізу үшін муниципалитеттің ашықтығы;
- негізгі мектепте тіркелген балалар саны және заңнамалық көрсеткіштер;
- бүкіл мектептің жобаны қолдауы;
- арнайы мектепке қабылданған және осы ауданда тұратын балалардың ауру тарихы.

Инклюзивті сыныпта ерекше қажеттіліктері бар балалар арнайы мектепке ресми түрде тіркеледі, ал қалған барлық балалар негізгі мектепке дейінгі мектепке тіркеледі. Сынып жетекшісін оқытушы-маман алып жүреді.

Ұйымдастырушылық айырмашылықтарға байланысты бұл жобаны жүзеге асыру үшін қарқынды желілік қызмет қажет. Мектепке дейінгі мектептерді Муниципалитет басқарады, ал арнайы мектептер аймақтық деңгейде. Желілерді құру жобаға, оның көзқарасы мен мақсаттарына қатысатын барлық балалардың ата-аналарымен және отбасыларымен ақпарат алмасуды және қарым-қатынасты қамтиды.

Бұл пилоттық тәжірибенің мақсаты – ерекше қажеттіліктері бар балаларды әдеттегі сыныпқа қосудың жаңа түрін сынап көру, оларға құрдастарымен қарым-қатынас, сондай-ақ сараланған және жекелендірілген оқыту арқылы әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік беру.

Өртүрлі тәжірибесі мен дайындығы бар мұғалімдердің ынтымақтастығы әр балаға өзінің жеке дағдыларын дамытуға мүмкіндік беруі керек.

Жоба арнайы мектептегі балалар мен қарапайым мектептегі балалар арасындағы күнделікті өзара әрекеттесуді жеңілдетуге бағытталған және мұндай өзара әрекеттесу өзара пайда әкеледі деп болжайды.

Жобаны мектепке дейінгі жаспен шектеу туралы шешім қабылданды. Оқудың екінші жылының соңында әр баланың арнайы мектептегі педагогикалық қажеттіліктеріне баға беріледі, оның негізінде әр оқушы өз білімін қалай жалғастыратыны туралы шешім қабылданады.

Айта кету керек, бұл құжат үш түрлі деңгейге қатысты болады: ұлттық деңгей (Швейцария), аймақтық деңгей (Тицино кантоны) және жергілікті деңгей (муниципалитет). Әр сыныптағы балалардың санын және мұғалімдермен жасалған шарттарды ескере отырып, мектепке дейінгі білім беруді ұйымдастыру жергілікті деңгейде аймақтық биліктің бақылауымен жүзеге асырылады. Арнайы мектепте шешімдер өңірлік деңгейде қабылданады. Екі аймақтық басқару органдары әртүрлі және бір-бірінен тәуелсіз.

Инклюзивті сыныптағы балалар арнайы мектептің оқушылары ретінде тіркеледі және арнайы педагогика туралы заңнамада көзделген қызметтерді (қызметкерлер, көлік) пайдалана алады.

Бұл жобаның пилоттық кезеңі және қатысушы балалардың кішкентай жасы екенін ескере отырып, әр оқу жылының соңында балалардың жеке қажеттіліктерін бағалауды жүргізу орынды деп саналды, содан кейін әр баланы арнайы тіркеуді ұзарту туралы шешім қабылданды.

Инклюзивтіліктің дәстүрлі формаларында ерекше қажеттіліктері бар балаларға сабаққа үнемі қатысу оңай емес. Бұл тәжірибенің мақсаты – әр баланың қажеттіліктеріне сәйкес келетін инклюзивтілік әдісін табу, қиындықтардан емес, ресурстардан бастап.

Бастауыш сынып мұғалімі мен маман мұғалім қатысатын бірлескен оқыту тәжірибесі кестені жақсы қамтуды және сонымен бірге сыныпта қолданылатын жаңа кәсіби түсінікті қамтамасыз етеді.

Инклюзивті сынып оқушылардың жеткілікті санын қамтамасыз ету және оған ерекше қажеттіліктері бар балалар тобын қосу үшін ұйымдастырылған. Осы себепті, 2013/14 оқу жылының соңында мектеп директоры мұғалімдермен бірге мектепке дейінгі жастағы оқушыларды инклюзивті сыныпта ең көбі 15 оқушы болатындай етіп қайта бөлді: бірінші деңгейдегі 5 оқушы (3 жастан 4 жасқа дейін), екінші деңгейдегі 5 оқушы (4 жастан 5 жасқа дейін) және үшінші деңгейдегі 5 оқушы (5-тен 6 жасқа дейін жыл). Содан кейін сынып құрамы оқушылардың саны мен жынысы бойынша теңдестірілді.

Ресурстар мектепке дейінгі мұғалімге де, маман мұғалімге де беріледі. Оқытушыларды таңдау бірнеше факторларға негізделген:

2012/13 оқу жылының басында жоба мектеп мұғалімдерінің тобына ұсынылды және олардың бірі ерікті болды. Мектеп директоры мұғалімнің профилін жобаға сәйкес деп санады, өйткені ол икемділік, дайындық, өзгерістерге ашықтық, жеке және кәсіби дамуға бағытталғандық, әріптестерімен ынтымақтастықтың жаңа формаларына ашықтық және балаларды қабылдауға бейімділік көрсетті. сыныптағы мінез-құлық проблемалары. Сонымен қатар, ол

институтта толық уақытты келісімшарт бойынша жалғыз оқытушы болды, бұл түбегейлі болмаса да, ескеру қажет болды. Мектеп директоры муниципалитетті шешім туралы хабардар етті және жоба жүзеге асырылды.

Арнайы мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер 4 жастан 18 жасқа дейінгі әр түрлі жастағы балалармен жұмыс істеуге үйретілген. Сондықтан таңдалған мұғалімнің жас балалармен бұрынғы тәжірибесі болуы маңызды деп саналды. Бұл жаңа жоба болғандықтан, мұғалім өзінің Жеке ресурстарын мектепке дейінгі мұғаліммен ынтымақтастыққа және ағымдағы жобаны үнемі бақылауға салуға дайын болды. Мұғалім жаңа мектепке жаңа шешімдер іздеуде де белсенді болды. Жобаның басында ерекше қажеттіліктері бар балалар аптасына бес күн әр таң сайын сыныпта сырттай оқыды. Сондықтан маман мұғалімнің толық емес келісімшарты бар және ерекше қажеттіліктері бар балалар негізгі сыныпқа енгізілген кезде ғана жұмыс істейді.

Таңдалған мұғалім осы тәжірибеге қатысуға ерікті болды, ынтымақтастыққа дайын және жаңа ортаға бейімделу қабілеті жоғары болды. Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілер әріптестерімен жұмыс істеуге дағдыланған, сондықтан олар үшін бұл жаңа тәжірибе емес, бірақ мұны әркімнің жеке қажеттіліктерін сақтай және құрметтей отырып, 20 баладан тұратын сыныпта жасау өте қиын.

Бұл жобаның нақты аспектілері ерекше қызығушылық тудырады:

- әлеуметтік және институционалдық деңгейде консенсусқа қол жеткізу процесі (муниципалитет, мемлекеттік басқару, мектеп, отбасы);

- оны маңызды кезең ретінде міндетті мектеп білімі мен инклюзивті білім беруді қамтитын жалпы реформа процесіне қосу;

- Тицино кантонының мектепке дейінгі мекемелерінің инклюзивтілік тақырыбына ерекше назар аудару дәстүріне сілтеме;

- Тицинодағы арнайы мектептерде тіркелген балалардың саны ел бойынша орташа көрсеткішпен салыстырғанда төмен.

(а) Сыртқы тану: бұл тәжірибені өзекті деп санайтын саяси институттар қызығушылықпен бақылайды. Бұл олардың жобаға экономикалық ресурстарды инвестициялауға дайын екендігімен дәлелденді. Қазіргі уақытта Тицино кантонындағы педагогикалық білім беру университетінде осындай жобаның мониторингі жүргізілуде;

(b) Балалар мен отбасылар: жоба енді ғана басталып жатыр, сондықтан осы аспект бойынша кез келген мәлімдеме жасау мерзімінен бұрын;

(c) Қызметкерлер: инклюзивті мүмкіндіктерге арналған бөлімді қарау;

(г) Ынтымақтастық: барлық мүдделі тараптар қатысады. Бұл процесс жалпы принциптерге негізделген және олардың әлеуметтік және мектеп қауымдастығы үшін маңызы [33].

16-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [34]

Сұрақтар	Жауаптар
----------	----------

1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	1. Швейцарияның білім беру жүйесі федерализммен сипатталады және орталықтандырылмаған түрде ұйымдастырылған. Білім беру үшін негізгі жауапкершілікті 26 кантон алады. Олар федералды конституция федерацияны құзыретті деп жариялаған жағдайларды қоспағанда, білім беру жүйесіне жауап береді. Бірлескен шешімді қажет ететін мәселелерде кантондар өз әрекеттерін бір-бірімен үйлестіреді. Кейбір салаларда (мысалы, міндетті білім беру) Федералды конституция үйлестіруді талап етеді. Төрт жасқа дейінгі балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру және күтім отбасылық және әлеуметтік саясат саласына жатады. Мемлекеттік немесе жеке балабақшаларды пайдалану ерікті болып табылады және ата-аналар шығындардың бір бөлігін қаржылық мүмкіндіктеріне қарай төлейді. Швейцарияның кантондық әлеуметтік істер министрлерінің конференциясы (SODK) ұлттық деңгейде үйлестіруші рөл атқарады және жас балаларға күтім жасау бойынша ұсыныстар қабылдайды.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	2. Кантондар мектепке дейінгі білім беруді реттеуге жауап береді, ал коммуналар мемлекеттік мектепке дейінгі мекемелердің жұмысына жауап береді. Кантондар доо міндетті ме, жоқ па, соны шешеді. Мемлекеттік ЕЭК-ке бару тегін. 2007 жылы Швейцарияның кантондық Білім министрлерінің Конференциясы (EDK) Кантондар арасындағы міндетті білім беруді үйлестіру үшін Кантонаралық міндетті білім беруді үйлестіру келісімін (HarmoS келісімі) жасады. HarmoS-қа қол қойған кантондар Келісім міндетті білім берудің мақсаттары мен құрылымдарын үйлестіреді.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	3. 2015-2016 жылдары міндетті мектепке дейінгі (мектепке дейінгі) үш түрлі жүйені ажыратуға болады: - мектепке дейінгі білім берудің екі жылы міндетті (міндетті түрде бару) (17 Кантон); - мектепке дейінгі білім берудің бір жылы міндетті болып табылады, бірақ коммуналар мектепке дейінгі білім беруге екі жыл беруі керек (міндетті шарт) және ата-аналар таңдай алады (7 Кантон); - мектепке дейінгі білім берудің бір жылы міндетті болып табылады, бірақ

	коммуналар ата-анасының таңдауы бойынша мектепке дейінгі білім берудің екі жылын ұсына алады (2 Кантон). Тек Тицино кантонында коммуналар үш жылдық мектепке дейінгі білім беруге міндетті.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	4. SDK EDK мен бірге балабақшалар мен мектепке дейінгі мекемелердің немесе мектептердің қызметін үйлестіру туралы бірлескен декларация қабылдады.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	5.
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	6. 2008 жылдан бастап Кантондар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен жастардың (0-20 жас) білім алуына, сондай-ақ арнайы білім беру шараларына толық жедел, заңды және қаржылық жауапкершілікте болды. 2007 жылы EDK ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған кантонаралық ынтымақтастық келісімінің жобасын жасады (ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру келісімі). Келісімнің негізгі мақсаттарының бірі жеке қолдау көрсету арқылы барлық балаларды жалпы білім беретін мектептерге қосу болып табылады.

Солтүстік Ирландия тәжірибесі

Ларн – Шотландия мен Англия порттарымен жолаушылар мен жүктерге маңызды қызмет көрсететін айлағы бар қала. Соңғы жылдары бұл бір кездері өте гүлденген қалада жұмыссыздықтың құлдырауы мен айтарлықтай өсуі байқалды. Бұл Солтүстік Ирландиядағы сектанттық бөліну тарихымен бірге тәрбиешілер үшін ерекше қиындықтар туғызады.

Корран интеграцияланған бастауыш мектебі мен оның жанындағы балабақшаны 1991 жылы ата-аналар құрды, олар жергілікті қоғамдастықтағы келіспеушіліктерді емдеуге көмектесу үшін маңызды қадам жасағысы келді. 2011 жылы бастауыш және балабақша қызметкерлері өздерінің ерте білім беру серіктестерімен бірге ларна (LEEP) Білім министрлігі қаржыландыратын бастамаға қатысты (ұшқыш А). Осыдан кейін ларнның ерте білім беру серіктестігі пайда болды.

LEEP арқасында қызметкерлер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың (OP) нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға сенімділікке ие болады, жақсы жұмыс қатынастары құрылады, әртүрлі білім беру мекемелерінің ішінде және арасында озық тәжірибелер беріледі, сондай-ақ ерекше білім беруді

қажет ететін балаларды және сыныптың қалған бөлігі бар балаларға қолдау көрсету жақсарады.

ЛЕЕР әлеуетті арттыруға, қызметкерлерді дамытуға, озық тәжірибелермен бөлісуге және жергілікті қауымдастықпен байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Кездесулер арасында орындар ресурстарды бөліседі және қызметкерлермен алмасуды және жұмыс орындарын жасыру мүмкіндіктерін жеңілдетеді.

Серіктестікке Родденсвейл арнайы мектебінің қызметкерлерінің кәсіби тәжірибесі, сондай-ақ басқа мекемелерге бару мүмкіндігі ерекше пайда әкеледі. Алайда, негізгі бенефициарлар-жергілікті мектеп жасына дейінгі балалар, әсіресе ерекші білім беруді қажет ететін балалар және олардың отбасылары.

1998 жылдан бастап Солтүстік Ирландияның Білім министрлігі барлық балаларға кем дегенде бір жыл толық қаржыландырылған мектепке дейінгі білім береді. Кейбір балалар мектепке дейінгі ойын топтарына, басқалары балабақшаларға, басқалары жеке балабақшаларға, ал басқалары (SEN — мен бірге) арнайы мектеп балабақшасына барады. Бұл серіктестіктің шарттары барлық тектегі балаларға қолжетімді екендігі Солтүстік Ирландия контекстінде өте маңызды.

Осы жағдайлардың әрқайсысында әр бала үшін қажеттіліктерді бастапқы жеке бағалау жүргізіледі. Бұл әлеуметтік, эмоционалдық, физикалық және когнитивті дамуды бақылау үшін тұрақты бақылауларға негізделген. Барлық мектепке дейінгі білім беру мекемелері жергілікті денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру Қоры мен білім беру және оқыту инспекциясы (ETI) тарапынан жүйелі түрде тексерулер жүргізу үшін ашық, олар балалардың қаншалықты қауіпсіз екенін, сондай-ақ ведомствоның нұсқауларына қаншалықты сәйкес келетінін және балалардың қажеттіліктеріне, қабілеттері мен мүдделеріне сәйкес келетінін хабарлайды.

2005 жылғы Арнайы білім беру қажеттіліктері мен мүгедектік туралы Жарлыққа сәйкес (Солтүстік Ирландия) барлық мемлекеттік қызмет көрсету мекемелері барлық пайдаланушылар үшін физикалық қолжетімділікке ие болуы керек — мысалы, мүгедектер арбасын пайдаланушылар үшін.

Білім басқармасы ерекше білім беруді қажет ететін балаларға оқуға қол жеткізуге көмектесу және олардың берілген оқыту шеңберіндегі күнделікті әрекеттерден барынша пайда алуын қамтамасыз ету үшін оқыту көмекшілеріне қаржыландыруды қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар 2005 жылғы Ерекше білім беру қажеттіліктері мен мүгедектік туралы Жарлыққа сәйкес (Солтүстік Ирландия) балаларды жалпы білім беру жүйесіне қосу презумпциясы бар. Осылайша, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың көпшілігі қарапайым мектептерде оқиды. Мұғалімдердің бірлесіп жұмыс істеуі және маман мұғалімдерден (арнайы мектеп балабақшасынан) үйрену мүмкіндігі, сондай-ақ арнайы ресурстарды бөлісу мүмкіндігінің артықшылығы маңызды.

Әр мекемеде жүргізілетін қажеттіліктерді жеке бағалаудан басқа, әр мекеменің қажеттіліктерін серіктестік бағалау серіктестіктің шарттардың әрқайсысы үшін іс-қимыл жоспарын құруына әкелді.

Бұл позицияның ерекшелігі – оның көп қырлы сипаты мен масштабы. Солтүстік Ирландияның бөлінген контекстінде бұл серіктестік қоғамның барлық топтарының балаларын біріктіреді. Барлық қызметтер тегін болғандықтан, қаржылық кедергілер жоқ; бұл соңғы жылдары жұмыссыздық деңгейінің айтарлықтай өсуі байқалған Ларн қауымдастығы үшін маңызды.

«Сенімді старт» бағдарламасының мектепке дейінгі іс-шаралары қолдау көрсетуді мүмкіндігінше ертерек қамтамасыз етуге көмектеседі.

Бұл серіктестікте тәрбиешілер медицина қызметкерлерімен де ынтымақтасады. Мысалы, 2015 жылдың күзіне арналған ата-аналарды қолдау бағдарламасы «бюджет бойынша дұрыс тамақтану», «сәбилерге арналған күн тәртібін құру», «сөйлеуді дамыту» және «мектепке барар алдында жағымды мінез-құлық» тақырыптары бойынша сабақтарды қамтиды.

Ларнның ерте білім беру бағдарламасы балаларға бағытталған және жергілікті қоғамдастықтың әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес келетін қызметтердің үздіксіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Солтүстік Ирландияның білім басқармасы ларнның мектепке дейінгі білім беру бағдарламасын жоғары сапалы, инклюзивті мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз ету үшін кәсіби ынтымақтастықтың озық тәжірибесінің үлгісі ретінде таныды. Солтүстік Ирландияның білім басқармасының ерте даму қызметі сабақтарды жақында біліктілікке ие болған мұғалімдерге және Солтүстік Ирландияның әр түкпіріндегі басқа тәжірибешілерге көрсету үшін жазды, олар жастардың игілігі үшін осындай ынтымақтастықты ашық немесе белсенді түрде қарастыруы мүмкін.

Бүгінгі таңда бағдарламаның сәттілігінің кілті: оның балаларға бағдарлануы; қажеттіліктерді жүйелі бағалау (балалар, персонал және жағдайлар); қызметкерлердің құзыреттілігі, ынта-жігері және икемділігі (әр түрлі жағдайларда және әдеттегі жұмыс уақытынан тыс жұмыс үшін); әр білім беру мекемесі басшыларының берік міндеттемесі; сондай-ақ ашық қарым-қатынас және тараптан белсенді ынтымақтастық барлық қатысушылар [35].

17-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [36]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	Міндетті бастауыш білім Солтүстік Ирландияда (NI) 4 жастан басталады. Бұған дейін ата-аналары қалаған барлық балалар әртүрлі жағдайларда, соның ішінде балабақшалар, бастауыш мектеп балабақшалары және ерікті және жеке ойын топтары арқылы толық қаржыландырылатын мектепке дейінгі білім беру жылына қол жеткізе алады. Алайда мектепке дейінгі мекемелерге бару міндетті емес.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	Мектепке дейінгі білім берудің әр күні әдетте кем дегенде 2,5 сағатқа созылады.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	Балабақшалар мен балабақшалар толық
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	

5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	уақытты (күніне 4,5 сағат) және толық емес (күніне 2,5 сағат) сабақтарды ұсына алады. Барлық ерікті / жеке провайдерлер толық емес жұмыс күнін ұсынады. Кейбір провайдерлер таңертең немесе түстен кейін сабақ ұсынады. Жәрдемақы жылына 38 апта ішінде аптасына 5 күн беріледі. Барлық мектепке дейінгі мекемелер халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарындағы балаларды қабылдау процесінде орындарға басымдық беруі керек. Олар сондай-ақ ата-ана/қамқоршы берген дәлелдер негізінде денсаулық жағдайы сияқты арнайы факторларға негізделген орындардың басымдылығын таңдай алады. Жақында білім министрлігі (DE) мектепке дейінгі мекемелерге үйден мектепке дейінгі мекемеге және мектепке дейінгі мекемеден бастауыш мектепке ауысуды ұйымдастыруға арналған нұсқаулық шығарды. DE-дің соңғы жарияланған саясаты ерте жаста «оқыту – ерте жастағы білім беру мен оқытудың негізі» деп аталады және қолжетімді https://www.deni.gov.uk/articles/learning-learn. Бұл құрылым DE және білім беру басқармасы (EA) үшін нақты саяси бағытты қамтамасыз етеді, мұнда ерте жастағы білім беру мен оқытуға Инвестициялар балалар мен олардың балалары үшін жақсы нәтижелерді қамтамасыз ету үшін провайдерлердің кең ауқымы арасында жоғары сапалы қызметтерді қолдаумен тікелей байланысты. отбасылар. Ол сонымен қатар департаменттер мен агенттіктер арасындағы үйлестіру мен ынтымақтастықты жақсартуға негіз береді. Негіздемелік бағдарлама бірқатар негізгі принциптерді анықтайды, соның ішінде: «мүмкіндіктер теңдігі мен инклюзивтілік – бұл ерекше білім беру қажеттіліктеріне, мүгедектігіне, жынысына, мәдени, діни, әлеуметтік-экономикалық немесе тілдік мүмкіндіктеріне қарамастан, барлық балалардың ерте жастағы сапалы білім беруі мен оқуының маңызды сипаттамалары". тәжірибе олардың әлеуетін жүзеге асыруға көмектесетін ынталандырушы ортадағы практикалық, күрделі әрекеттермен қамтамасыз етілген». Негіздемелік бағдарламада оны әзірлеу кезінде Бала құқықтары және мүгедектердің құқықтары
--	--

	туралы БҰҰ Конвенциясының қағидаттары ескерілгені көрсетілген. 2016 жылдың қаңтар айының соңында NI Ассамблеясы арнайы білім беру қажеттіліктері мен мүгедектік туралы заң жобасын (SEND) қабылдады. Бұл процестің алғашқы құрылыс материалы болды, оның мақсаты кеңейтілген консультациялардың тақырыбына айналған арнайы білім беру қажеттіліктерінің күшейтілген жүйесін құру болды. және теңдік пен адам құқықтары саясатын тексеру. Бұл негіз төрт элементтен тұрады: заң жобасы, жаңа ережелер, жаңа тәжірибе кодексі және мектеп қызметкерлері мен басқарушылар кеңестерін оқыту. Қазіргі уақытта барлық мектепке дейінгі мекемелер DE 2005 жылғы ерекше білім беру қажеттіліктері (SEN) ережелерін, соның ішінде «ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау жөніндегі ережелер жинағын» іске асыруды орындауға міндетті, оған «ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау жөніндегі ережелер жинағын» ескеру қажет. Арнайы білім беру қажеттіліктері мен мүгедектігі туралы 2005 жылғы бұйрық (Солтүстік Ирландия) (SENDO).
--	---

Шотландия тәжірибесі

Килвинингтің ерте даму орталығы Пеннибурн бастауыш мектебінің кампусында орналасқан. Ол негізінен Шотландияның солтүстік Айрширіндегі Килвининг және Пеннибурн аудандарына қызмет етеді. Оларға жұмыссыздық деңгейі жоғары және бірнеше айыру аймақтары жатады (Шотландияның бірнеше айыру индексіне сәйкес). Орталық сонымен қатар айыру деңгейі ең төмен аудандарға қызмет етеді. Алайда, Солтүстік Айрширдегі жергілікті өзін-өзі басқарудың кез-келген жерінде тұратын отбасылар орын алуға өтініш бере алады.

Орталықта екі ойын бөлмесі, жақсы пайдаланылған ата-аналар бөлмесі, Жалпы демалыс бөлмесі, ашық алаң және бастауыш мектеп спорт залы мен кітапханаға кіру мүмкіндігі бар. Орталық сонымен қатар ақпараттық-насихаттық қызмет үшін жергілікті қоғамдық алаңдарды тиімді пайдаланады.

Килвинингтің ерте даму орталығы бір уақытта 45 баланы қабылдай алады: 3-5 жас аралығындағы 30 бала және 0-3 жас аралығындағы 15 бала. Қазіргі уақытта орталықта 86 адам бар. Ересектер мен балалардың арақатынасы 3 жасқа дейінгі балалар үшін 1: 3, 2-3 жастағы балалар үшін 1:5 және 3-4 жастағы балалар үшін 1:8 құрайды. Қазіргі уақытта он төрт балаға олардың қосымша қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін араласуды кезең-кезеңімен жоспарлау

арқылы қолдау көрсетіледі. Орталық сонымен қатар жергілікті билік қамқорлық жасайтын, бірақ қазіргі уақытта қолдау жоспарын қажет етпейтін бірқатар балаларды қолдайды.

Орталық штаты орталық басшысынан, орталық басшысының орынбасарынан, тоғыз ерте жастағы тәжірибешіден, заманауи оқушыдан, кеңсе көмекшісінен, әлеуметтік қызметкерден және отбасылық байланыс маманынан тұрады. Жергілікті қоғамдастыққа қызмет ететін екі бастауыш сынып мұғалімдері де орталықты өздерінің базасы ретінде пайдаланады. Басшы, Орынбасар және оқытушылар Шотландияның 9 – деңгейдегі несие және біліктілік жүйесіне (SCQF) сәйкес келеді (Еуропалық біліктілік құрылымы-EQF 6 деңгейі); тәжірибешілер әдетте SCQF 7 деңгейіне (EQF 5 деңгейі) дейін біліктілікке ие, дегенмен бұл жағдайда қызметкерлердің 80%-ы scqf 8 деңгейіне (сонымен қатар 5 EQF деңгейі) дейін қосымша біліктілікке ие болды.

Орталық «туғаннан үш жасқа дейін: Шотландияның балалары мен отбасылары үшін оң нәтижелер» (Шотландияны оқыту және оқыту, 2010), «амбицияны қалыптастыру» (Шотландия үкіметі, 2014) және «жетілдіруге арналған оқу жоспары» (Шотландияның атқарушы билігі) кітаптарын қолдана отырып, оқу жоспары мен педагогика бойынша ұлттық нұсқауларды орындайды, 2004). Орталықтың саясаты мен тәжірибесі Шотландия Үкіметінің «әр балаға бәрі дұрыс» (GIRFEC), Білім туралы Заң (қосымша оқытуды қолдау) (Шотландия) (2004), балалар туралы Заң (Шотландия) 1995 және балалар мен жастар туралы Заң (Шотландия) (2014) жан-жақты ведомствоаралық саясатын қарастырады.

Орталық қонақжай, қауіпсіз және сенімді ортаны қамтамасыз етуге бағытталған және жеке балалар мен отбасылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жоғары сапалы қызметтерді ұсынады. Ата-аналардың қатысуы мен қатысуы басымдық болып табылады және Орталық отбасылармен тығыз жұмыс істейді, балаларға арналған массаж, Bookbug Rhymetime сеанстары, тұру және ойын сабақтары және екі апталық емханаға бару сияқты бірқатар қызықты және инновациялық қызметтерді ұсынады. Көптеген бағдарламалар parent Network Scotland сияқты басқа ұйымдармен серіктестікте ұсынылады, бұл Жергілікті ата-аналардың ата-ана мәселелері сияқты бағдарламалар арқылы топтарды өз бетінше басқару біліктілігін арттыруға ықпал етеді (ата-аналарға арналған курс, оның мақсаты ата-аналарға бір-бірінен үйренуге және өздері туралы адам ретінде ойлауға мүмкіндік беру арқылы өзіне деген сенімділікті арттыру, сондай-ақ ата-аналар туралы).

Орталыққа қабылдау білім туралы Заң (қосымша оқытуды қолдау) (Шотландия) (2004), балалар туралы Заң (Шотландия) 1995 және балалар мен жастар туралы Заң (Шотландия) (2014) ескеретін жергілікті қабылдау саясатымен реттеледі). Ата-аналар орталыққа өз бетінше жүгіне алады немесе денсаулық сақтау қызметі немесе Әлеуметтік жұмыс сияқты қолдау агенттігінен жолдама ала алады. Балалардың аз бөлігі толық уақытты сабақтарға қатысады, басқалары толық емес сабақтарға қатысады (соның ішінде бірнеше толық күн), қажет болған жағдайда түскі аспен. Орындар отбасының қазіргі немесе ерекше

қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін икемді түрде пайдаланылады. Үш жасқа дейінгі балаларға арналған барлық орындарды ведомствоаралық серіктестік форумы қарайды. Шотландиядағы 3 пен 5 жас аралығындағы барлық балалар жыл сайын 600 сағатқа дейін ерте білім алуға және бала күтіміне құқылы. Жергілікті билік бақылауындағы немесе жұмыссыз отбасыларда тұратын екі жастан асқан балалар да 600 сағатқа жарамды. Ұлттық құқығы жоқ балаларға арналған орындар жергілікті қабылдау саясатына сәйкес бөлінеді. Жергілікті өзін-өзі басқару аумағында бес жасқа дейінгі балаларға арналған «арнайы» ережелер жоқ және барлық балалар жергілікті мекемелерге барады. Көлік қосымша қолдау қажеттіліктеріне байланысты қажет болған жағдайда беріледі.

Орталық жергілікті қоғамдастық арасында жақсы танымал және отбасылармен алғашқы қарым-қатынастан бастап өзара әрекеттесуді ынталандырады. Өтініш берушілерге жұмысқа кірер алдында ақпараттық-ағартушылық жұмыс және қоғамдастықтың/ата-аналардың қатысу бағдарламаларына қосылу ұсынылады. Бұл үйден ерте білім алуға және бала күтіміне біркелкі ауысуға ықпал етеді және осы өтпелі кезеңде отбасыларға қолдау көрсетеді. Орталық қызметкерлері жергілікті қоғамдастыққа жергілікті жерлерде ата-аналар мен сәбилерге арналған топтар құруға қолдау көрсетті.

Орталық инклюзивті тәсілге белсенді қарайды. Отбасыларды тексеру қорытындысы бойынша әкелердің қатысуын ынталандыру үшін арнайы бағдарламалар құрылды. Бұрын отбасына ата-анасының біреуінің түрмеге жабылғанына қарамастан, отбасылық қатынастарды сақтау және ата-аналардың оқуға қатысуы үшін қолдау көрсетілді. Бұл жағдай мәдени әртүрлілікті ескереді және жақында қызметкерлер мен ата-аналарға есту қабілеті нашар отбасыларды тек орталыққа ғана емес, сонымен қатар кеңірек қауымдастыққа толық қосуға болатындығына көз жеткізу үшін Британдық жестау тілін үйренуге қолдау көрсетілді. Жақында мектеп қызметкерлері отбасыларды бастауыш мектепке ауыстыру кезінде сабақтастықты қамтамасыз ету үшін бағдарламаға қосылды. Отбасылар әртүрлілікті атап өтіп, оқу бағдарламасын байыта отырып, өз мәдениеті мен тілін орталықта бөлісуге шақырылады. Балалар мен қызметкерлер бәрін үйде сезіну үшін бірнеше тілде негізгі сөз тіркестерін үйренеді. Орталық оқу ресурстарының әртүрлілікті көрсетуін және Ұлыбританиядағы қорғалған теңдіктің тоғыз сипаттамасы бойынша стереотиптерге қарсы тұруын қамтамасыз етеді. Орталықтың кез келген бағдарламалары үшін ақы алынбайды.

Орталықта әр отбасында оларды және олардың балаларын жақсы білетін және балалардың дамуы мен оқуы үшін жауапкершілікті өз мойнына алатын тағайындалған қызметкердің болуын қамтамасыз ететін негізгі қызметкерлер жүйесі бар. Отбасылық байланыс орталығының қызметкері отбасыларды байланыстыру және қолдау үшін немесе белгілі бір дағдылары бар негізгі қызметкерлерді босату үшін икемді түрде қолданылады. Үйге бару үнемі жүргізіледі және оны орталық немесе отбасылар бастауы мүмкін.

Ата-аналар мен балалар жұмысқа кіріспес бұрын «Мен туралы бәрі» құжатын толтырады, бұл қызметкерлердің үйде оқуын қамтамасыз етеді. Ата-

аналарға арналған ақпарат сауаттылық немесе тілдегі қиындықтар түсінуге кедергі болмауын қамтамасыз ету үшін жазбаша және жеке түрде беріледі.

Шотландия Үкіметінің заңнамасы мен саясатында «әр балаға дұрыс» (GIRFEC) принципіне көп көңіл бөлінеді. Girfec әл-ауқатының көрсеткіштерін (қауіпсіз, сау, белсенді, әдепті, табысқа жететін, құрметті, жауапты және енгізілген) барлық мемлекеттік қызметтер отбасыларға біріктірілген және үйлестірілген қызметтерді қолдау үшін пайдаланады және түсінеді. Олар барлық агенттіктерге арналған бірыңғай «балалар жоспарын» қамтитын қосымша қолдау тәсілінің негізінде жатыр. Килвинингтің ерте даму орталығының қызметкерлері бірқатар мамандандырылған және әмбебап қызметтермен, соның ішінде педагогикалық психологтармен, логопедтермен және кәсіби терапевттермен тығыз жұмыс істейді. Осы шеңберде қызметкерлер қосымша қолдауды қажет ететін барлық балалар үшін кезең-кезеңімен араласу процесін жүргізеді (қосымша қиындықтарды қоса). Барлық балаларға қосымша қолдау қажет болуы мүмкін, ал кейбіреулері өмір бойы тұрақты және тұрақты болады, ал басқалары оқу жолындағы белгілі бір кедергілерді жеңу үшін белгілі бір уақыт аралығында болады. Араласуды жоспарлаудың кезеңді процесі арқылы қызметкерлер жеке оқушылардың өзара әрекеттесуінде де, ресурстармен қамтамасыз етуде де қажеттіліктерін ескереді (мысалы, көрнекі белгілер мен кестелер). Орталық балалардың эмоционалды әл-ауқатына өте мұқият қарайды және балаларға өзін-өзі реттеуді дамытуға көмектесу үшін paths (балама ойлау стратегияларын ілгерілету) тәсілін қолданады. Қажет болса, қызметкерлер тасрас сияқты жеке қолдау бағдарламаларын пайдаланады, бұл байланыс пен әлеуметтік өзара әрекеттесуді, аутизм спектрі бұзылған балалардың сенсорлық, неврологиялық және эмоционалды дамуын жеңілдету үшін жанасу мен музыканы біріктіретін бағдарлама.

Орталықта проблемалық мінез-құлыққа оң көзқарас қолданылады: қызметкерлер мінез-құлықты сезімнің көрінісі ретінде қарастырады. Тәсілдер баланың мінез-құлқына емес, оның қажеттіліктерін қанағаттандыруға, сондай-ақ топтық жұмыс арқылы әл-ауқатты жақсартуға және алаңдаушылықты азайтуға бағытталған.

Орталықта құндылықтарға негізделген инклюзивті оқу бағдарламасы жұмыс істейді. Өзара сыйластықтың күшті рухы бар. Барлық балаларға табысты оқушылар, өзіне сенімді тұлғалар, тиімді қатысушылар және жауапты азаматтар ретінде дамуға қолдау көрсетіледі. Оқу бағдарламасы әл-ауқат көрсеткіштеріне де негізделген. Барлық балалар сынақ пен ләззат, кеңдік, прогресс, тереңдік, жекелендіру және таңдау, жүйелілік пен өзектілікті ұсынатын оқу бағдарламасына құқылы.

Балалар «жоспарлау-іс-қимыл-шолу» арқылы өздерінің оқуын жоспарлауға қатысады және олардың барлығы балалармен және ата-аналармен үнемі қаралатын және олардың оқуын құжаттайтын арнайы кітаптары бар жеке оқу мақсаттарын белгілеуге қатысады. Апта сайын балалар өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі бағалауды жүзеге асырады, сонымен қатар жеке жетістіктерін анықтайды.

Кешеннің ішкі және сыртқы аймақтары бір деңгейде орналасқан және барлығына оңай қол жетімді. Оқу ортасы мұқият таңдалған, қол жетімді ресурстар мен жақсы белгіленген дисплейлердің арқасында барлық деңгейлерде тәуелсіздікке шақырады. Ресурстар шектеулі емес және балалар таңдау еркіндігіне ие. Қызметкерлер балалардың үлгерімі мен жетістіктерін бақылау және бағалау дағдыларына ие, сонымен қатар орталықта және басқа да жергілікті жағдайларда өздерінің кәсіби пікірлерін басқарады.

Мекеменің жергілікті бастауыш мектептермен тығыз байланысы бар. Өтпелі бағдарлама әр жылдың қазан айында, балалар тамыз айында Мектепке барар алдында басталады. Оған мұқтаж балалар үшін әр жылдың ақпан айынан бастап жеке ауысудың кеңейтілген бағдарламасы жүзеге асырылуда. Қазіргі уақытта оқудың үздіксіздігін сақтауға, сондай-ақ балалар мен отбасылардың әлауқатын қолдауға баса назар аударылуда. Орталық қызметкерлеріне бастауыш мектепке ауысатын балаларды орналастыру үшін мектеп қызметкерлерімен жұмыс істеуге мүмкіндік беру үшін орталықта жылдың басталуы екі күнге кешіктіріледі. Жергілікті праймериздегі балалар жыл бойы орталықтан келген балалармен жұмыс істеуді жалғастыруда. Барлық кезеңдердегі ауысулар (үйден орталыққа, бөлмеден бөлмеге, орталықтан мектепке) жасына емес, балалардың жеке даму кезеңдері мен қажеттіліктеріне бағытталған.

Орталық балалар мен отбасыларға жеке қызметтерді ұсынады, қажет болған жағдайда қолдауды жасайды және бейімдейді. Олар "ешбір Өлшем бәріне сәйкес келмейтінін" біледі және тек өзара құрмет пен жеке тәсілдердің кең ауқымы арқылы олар ұсынатын қолдаудың жоғары деңгейін ұсына алады. Қызметкерлердің үнемі дамытатын дағдылары және дұрыс тапсырманы орындау үшін дұрыс адамды тарту арқылы олар жоғары тиімді және инклюзивті қызметтерді ұсына алады. Жеке қолдауға түрмеден зардап шеккен отбасын қолдау (түрмелерге баруды қоса алғанда), есту қабілеті нашар отбасыларға арналған Британдық жестау тілін қолдау және аутизм спектрі бұзылған балаларға арналған Тасрас сияқты балаларға арналған арнайы бағдарламалар кірді.

Күтім инспекциясы да, Шотландияның білім бөлімі де мекемеде қызмет көрсетудің өте жоғары деңгейін мойындады. Әрбір органның соңғы тексерулерінде күтім инспекциясы бұл қызметке 4-тен 3-ті «өте жақсы» деп бағалады, ал Education Scotland бұл қызметті жоғары бағалады, бұл балаларға да, отбасыларға да қатысты екенін атап өтті. Бұл марапаттар үздік немесе озық тәжірибелер үшін беріледі.

Отбасын қолдау мекемесінің қызметкері жергілікті биліктен келісімшарт бойынша талап етілетіннен асып түсетін ерекше қызметі үшін марапат алды. Орталықтың көрнекті тәжірибесін ескере отырып, ол өзінің жоғары тиімді тәжірибесімен бөлісу үшін Education Scotland веб-сайтында және Early Years Matters басылымында ұсынылды. Орталық басшысынан girfес қызметкерлерінің кәсіби дамуын қолдау жөніндегі ұлттық жұмыс тобына үлес қосуды сұрады. Оның дағдыларын жергілікті билік те мойындады, олар одан жас балаларға

арналған жоғары сапалы қызметтердің жақында кеңеюіне жетекшілік етуді сұрады.

Тексеру деректері мен өзін-өзі бағалау орталықтағы балалардың оқу мен дамуға өте жақсы жетістіктерге жететінін көрсетеді. «Өте жақсы» рейтингі «барлығы дерлік» немесе 90%-дан астамы жақсы жұмыс істейтінін көрсетеді. Қолданылатын тәсілдер «әр бала үшін дұрыс» қағидаттарына негізделген және барлық балалар белгілі бір уақытта оқу кедергілерін жеңу үшін қолдауды қажет ететінін мойындайды.

Үйде оқыту ортасын әмбебап қолдау және бірінші күннен бастап ата-аналардың қатысуы, сондай-ақ өте жақсы ерте қажеттіліктерді анықтау жүйелері (қосымша мәселелерді қоса) балалардың барлық қажеттіліктерін қанағаттандыруға кепілдік береді. Қызметкерлер өз жұмысына ынтылаы, олар бір-бірін шабыттандырады және үнемі жетілдіруге бағытталған. Олар үнемі кәсіби дамуға және біліктіліктің жоғары деңгейіне жетуге ұмтылады және қолдау көрсетеді. Олар мықты кәсіби базаға ие және балалар мен отбасыларға қолдау көрсете отырып, командада тиімді жұмыс істейді. Олар өз тәжірибелерін бағалайды, басқалардың не істеп жатқанына қарайды және болашақ қажеттіліктерді жоспарлайды. Қызметкерлер орталықта жұмыс істейтіндерін мақтан тұтады. Орталықтың басшылығы өте жақсы.

Мүдделі тараптарды тарту және серіктестік жұмыс орталықтың табысының кілті болып табылады. Орталық басшысы балалар мен отбасыларды қолдау үшін үнемі жаңа серіктестіктер іздейді. Ата-аналар бұл процестің негізгі серіктестері болып табылады және өз отбасыларының қажеттіліктерін анықтауға және орталықтың қызметтерін жоспарлауға қатысады. Барлық мүдделі тараптармен өзара әрекеттесудің жоғары деңгейі бар. Мүдделі тараптарға болашақ жақсарту жұмыстарын қолдау үшін олардың орталық жұмысына қатысуын үнемі бағалау ұсынылады. Бағалау қатысудың әсеріне бағытталған. Орталық Шотландияның ерте даму ұйымымен (ЕҮС) ынтымақтасады. Бұл әлемдегі алғашқы ведомствоаралық ұлттық жетілдіру бағдарламасы. Орталық жетекшісі-бұл орталықпен және басқа агенттіктермен ынтымақтастық тәжірибесін жақсарту үшін Шотландияның түкпір-түкпірінен келген басқа адамдармен қарым-қатынас жасайтын жергілікті биліктің «көшпелі командасының» бөлігі. Орталық қызметкерлері мекеме жағдайында өз тәжірибесін жақсарту үшін ЕҮС жетілдіру әдістемесін пайдаланады [37].

Уэльс тәжірибесі

Tremorfa Nursery – Уэльстің Кардифф қаласындағы Треморф қауымдастығына қызмет көрсететін қызмет көрсетілетін балабақша. Тремора қаладағы айыру аймағы ретінде жіктеледі, тұрғындардың 91%-ы жұмыссыздық немесе мүгедектік бойынша жәрдемақы алады.

Мекемеде үш және төрт жастағы балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру қарастырылған. Балалар үш жасқа толғаннан кейін семестрдің басында

толық емес жұмыс күніне қабылданады. Кешенді күтім қосымша ақыға да беріледі және қазіргі уақытта оған 16 бала келеді.

Жағдай көрсеткендей, балалардың 70%-дан астамы балабақшаға сөйлеу, тілдік және коммуникативтік дағдылары кешігіп келеді. Балалардың шамамен 16%-ы қосымша оқу қажеттіліктерінің тізіліміне енгізілген. Өте аз балаларда ерекше білім беру қажеттіліктері туралы мәлімдеме бар. Қазіргі уақытта балалардың 22%-ы қосымша тіл ретінде ағылшын тілінде сөйлейді.

Балабақша қызмет ететіндіктен, бұл балабақша Уэльстің дайындық кезеңінің оқу бағдарламасын — үш жастан жеті жасқа дейінгі балалардың даму деңгейіне сәйкес келетін ұлттық оқу бағдарламасын оқыту үшін қажет. Оқу бағдарламасы оқытудың жеті бағытын (Уэльс орта мектептерінде алты) қамтиды және оқыту мен оқудың тікелей, тәжірибеге негізделген тәсілін қолдайды.

Мекемеде бір мектеп директоры, үш мұғалім, төрт медбике, екі оқытуды қолдау көмекшісі және жеке көмекші қызметкерлер жұмыс істейді. Мекемеде сонымен қатар кешенді күтім кешенінің қызметкерлері және ғимараттың күтімін бақылайтын қамқоршы жұмыс істейді.

Мектепте барлық балалар, олардың қабілеттеріне, білім беру қажеттіліктеріне, мәдениеті мен жынысына қарамастан қабылданады. Қызметкерлер теңдік саясатымен таныс және ол мекеменің веб-сайтында жарияланған: <http://tremorfanursery.co.uk/policies.asp>.

Жақында бұл бөлме Денсаулық сақтау және күтім қажеттіліктері үшін дәретханалар, пандустар және т.б. сияқты қосымша өзгерістерге ұшырады. Бұл жағдайда ата-аналардың қатысуы мен серіктестігі туралы бұрыннан келе жатқан міндеттеме бар. Мысалы, ол отбасылармен және жалпы қоғаммен тығыз жұмыс істеуді жалғастыруда және жергілікті медицина мамандарымен берік қарым-қатынаста.

Бұл мекеме күн сайын қоғамдық балабақша медбикесі (CNN) жұмыс істейтін қоғамдық бөлмені пайдаланады. CNN күн сайын әртүрлі сабақтарды ұсынады: босанған ата-аналарға арналған ақпараттық сабақтардан бастап, 40-тан астам отбасына арналған сабақтар мен ойындарға дейін. Бұл жағдайда ата-аналардың ерте қатысуы балалар үшін ұзақ мерзімді оң нәтижелерге қол жеткізу үшін баға жетпес мәнге ие сияқты. Мекеме тәжірибесінің бұл элементі ерекше күшке ие және салада көшбасшы болып табылады. Ол серіктестері бар отбасылармен қарым-қатынасты арттырғысы келетін мекемелер мен мектептер үшін Қолдау көзі ретінде танылды.

Треморф балабақшасы әр баланың даму деңгейіне сәйкес келетін оқу бағдарламасына қол жеткізуін, оқу ортасы оның қажеттіліктеріне сәйкес келуін және мекемедегі барлық қызметкерлердің әрбір жеке бала туралы тұтас түсінікке ие болуын қамтамасыз ету үшін әртүрлі бағалау құралдарын пайдаланады.

1. Жұмыс басталғаннан кейінгі алғашқы алты апта ішінде Левен шкаласын қолдана отырып, әл-ауқатқа қатысу және қатысу. Тәжірибешілер «бағдарламашы жүйесін» қолданады: жасыл — проблема жоқ; кәріптас — қадағалаңыз (сіз ересектерге арналған білім беру тобына немесе қолдау тобына қатыса аласыз); қызыл — проблемалар, отбасымен / басқа мамандармен талқылаңыз.

2. Дамудың барлық салаларын бағалайтын оқытудың алғашқы жылдарындағы қабылдауды бақылау жүйесі.

3. Үйде және қоршаған ортада қолданылатын ерте сөйлеу мен тілді бағалау құралын әзірлеу кезеңдері.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларда Жеке оқу жоспары бар: өлшенетін мақсаттарды қамтитын жұмыс құжаты.

Мысалы, сөйлеу және тілдік қиындықтары бар балалар мекеменің жоғары білікті қызметкерлерінің қарқынды мақсатты араласуына қол жеткізе алады. Барлық балалардың қатысу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін қондырғыда келесі функциялар қарастырылған:

– Қамтамасыз ету үшін жергілікті арнайы мектептермен жолға қойылған байланыстар:

- қосымша оқуды қажет ететін балалар мен олардың отбасыларына үнемі қолдау көрсету;

- қызметкерлерді оқыту;

- оқу ортасы, байланыс құралдары және т. б. туралы кеңес беру.

– Оқу ортасының тұрақты шолулары. Мысалы, қазіргі уақытта бұл параметр оны аутисттерге ыңғайлы ету үшін жұмыс істейді, сондықтан дисплейлер бейтарап, ашық, басым түстерсіз болады.

– Көрнекі белгілер іс-шараға қатысатын барлық балалар үшін қолданылады.

– Қызметкерлер күнделікті кездесіп, балалардың қызығушылықтарын, дағдыларын және келесі оқу қадамдарын ескере отырып жоспарлауды талқылайды. Команданың барлық мүшелері өз тәжірибелері мен іс-әрекеттерін күнделікті бағалауда көрсете отырып бағалайды. Мекеме басшысы әрбір қызметкердің күнделікті сабақтар кезінде тыңдалуы және қызметкерлердің екі апта сайын орын ауыстыруы және әртүрлі оқу аймақтарында жұмыс істеуі өте маңызды деп санайды.

– Балалардың дамуы оқыту тарихы түрінде құжатталады. Оларға фотосуреттер, келесі қадамдар, ересектердің рөлдері кіреді. Оқу әңгімелері балалардың жеке дағдыларының тұтас көрінісін құжаттайды, сонымен қатар ата-аналармен, отбасылармен және басқа мамандармен талқылау үшін ақпарат береді.

Барлық балалар еркін ойнаудың пайдасын көреді және мұқият жоспарланған бірқатар қолайлы әрекеттерді таңдай алады. Қосымша қолдауды қажет ететін балалар графикалық таңдау тақтасы арқылы қалаған әрекеттері туралы хабарлай алады. Бұл оларға өздерінің қызығушылықтарына сәйкес келетін және үздіксіз оқу процесінде сәйкесінше алға жылжытатын икемді, сәйкес оқу бағдарламасын ұсынады.

Сондай-ақ, «Треморфа» балабақшасы ұзақ уақыт бойы ашық ауада оқыту мен ойын саласындағы озық тәжірибенің үлгісі болғанын атап өткен жөн. Ол балаларды табиғат әлемімен өзара әрекеттесуге ынталандыру үшін шағын орман мектебі және инновациялық тоған сияқты нысандарды дамыта отырып, еркін ішкі және сыртқы ортаны құру үшін көп жұмыс жасады.

Tremorfa балабақшасы өзінің инклюзивті рухымен мақтанады және ешқашан баладан бас тартқан емес. Физикалық ортаны жақсарту бойынша үздіксіз жұмыс жасаудан басқа (мысалы, «ерте балалық шақты бағалау шкаласы» бағалау құралын пайдалану), оның қызметкерлерді дамытуға белсенді көзқарасы, бүкіл команда үшін, сондай-ақ оның жергілікті арнайы мектептермен қарым-қатынасы және ең бастысы, балалардың ата-аналары/қамқоршылары мұны қамтамасыз етудің негізгі нүктесіне айналдырады.

Үздіксіз кәсіби даму – бұл ұйымның нақты күші. Тәжірибешілер топ ішінде өз тәжірибелерімен бөлісіп қана қоймай, сонымен қатар жас балаларға арналған арнайы оқытудың кең ауқымына қол жеткізе алады. Мысалы, барлық қызметкерлер кішкентай балалардың қарым-қатынас дағдыларын, балаларға арналған философияны дамытуға үйретілген және көптеген қызметкерлер орман мектебінде аккредиттелген. Неғұрлым білікті қызметкерлер көбінесе басқа қызметкерлерді дамыту үшін тәлімгер рөлін алады. Мысалы, бір балабақша медбикесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар тәлімгер рөлін алды, бұл қызметкерлердің жеке тәлімгерлігі, жеке оқу жоспарын жүзеге асыруды қолдау және тиісті ресурстардың болуын қамтамасыз ету үшін жауапкершілікті білдіреді. Барлық мамандар Ұлыбританиядағы басқа жетекші мекемелер мен мектептерге бару, сондай-ақ қаладағы басқа ұқсас мекемелермен тәжірибе алмасу мүмкіндігін пайдаланады. Олар сондай-ақ тәжірибе мен жұмыс жағдайлары туралы көбірек білгісі келетін жергілікті, ұлттық және халықаралық келушілерді үнемі қарсы алады.

Жоғарыда айтылғандай, жағдай жергілікті қоғамдастықты тарту үшін көп жұмыс істейді. Тағайындалған қызметкер үлкен қаланың өте қолайсыз аймағында ата-аналарды/қамқоршыларды сәтті тартуда өзінің дағдылары мен тәжірибесін жетілдіреді. Сонымен қатар, бұл мекемеде балалардың тәжірибесін байыту және ата-аналарды/қамқоршыларды балаларының оқуы мен дамуына тарту үшін іс-шаралар мен сапарлар жиі өткізіледі. Сонымен қатар, осы ортадағы әрбір бала байытуды және шынымен жекелендірілген оқу бағдарламасын қамтамасыз ету үшін өзінің қызығушылықтары мен оқуымен байланысты өзінің «шағын саяхатын» бастан кешіреді. Қоршаған орта өз іс-шаралары шеңберінде қоғамдастықтың мәдени әртүрлілігін көрсетуге, сондай-ақ ерекше мәдени аспектілерді анықтауға және атап өтуге бар күшін салады.

Мекеме басшысы балабақшада он жылдан астам уақыт жұмыс істеді, алдымен мұғалім, ал қазір бас мұғалім. Ол ерте жылдарға ынталы және барлық балалар мен олардың отбасылары үшін ең жақсы білім мен тәжірибені қамтамасыз етеді. Бұл құмарлық оның командасында көрінеді, ол бірге жұмыс істеуге, білім мен тәжірибені бөлісуге және дамытуға, олардың шығу тегі мен қажеттіліктеріне қарамастан балаларға ең жақсы күтім мен білім беруге ұмтылады. Команданың басқа кәсіпқойлармен қарым-қатынасы-бұл нағыз күш; мысалы, мекеме басшысы ата-анасынан бала кірген кезде жергілікті қамқоршымен (HV) сөйлесуге рұқсат алады, сондықтан ол апта сайын HV-мен кездескенде, ол кез-келген мәселелерді немесе мәселелерді тез талқылай алады және қажет болған жағдайда оларды талқылай алады.баланың ата-анасы.

Қауіпсіздік сонымен қатар осы ортаның күшті нүктесі болып табылады, өйткені кез-келген мәселені тез шешудің қатаң процедуралары бар.

Мекемеде жаңа баланы қарсы алу кезінде қызметкерлер әр баланы жеке тұлға ретінде тануға уақыт бөледі. Әрбір баланы түсінуге бағытталған бұрын айтылған бағалаулардан басқа, мекеме басшысына ата-анасымен/қамқоршыларымен, сондай-ақ баламен (егер ол әлі білмеген болса) танысу үшін уақыт қажет. Пікірталастар мен іс-шаралар өткізіледі, мысалы: «ат дегеніміз не?» мұнда отбасы мүшелері балалар мен олардың отбасыларын балабақшаға қолдау көрсету және орналастыру үшін баласының есімінің мағынасымен бөліседі. Балалар үш жасқа толғанға дейін дәм тату сабақтарына шақырылады және өз қарқынымен орналасады: мысалы, балалардың көпшілігі кезең-кезеңімен қоныстанады, бірақ кейбір балаларға сенімділік мүмкіндік берсе, ертерек толық сабақта қалуға рұқсат етілуі мүмкін.

Треморфа ең кедей аймақ болғандықтан, өте кішкентай балалар «ұшуды бастау» қолдауына ие (Flying Start — бұл Уэльс үкіметі қаржыландыратын, мақсатты аудандарда қол жетімді және барлық отбасыларға 0-3 жас аралығындағы балаларға өмірде «ұшуды бастау» беруге көмектесетін бағдарлама. Схема 0-ден 3 жасқа дейінгі балаларға және олардың отбасыларына қарқынды қолдау қызметтерін ұсынуға бағытталған). Бұл параметр "Flying Start" сілтемесі бойынша жұмыс істейтін мұғаліммен балабақшаға түсу кезінде балаларды қолдауды және баламен бірге жүретін барлық көмекші ақпаратты қамтамасыз ету үшін ауысу кезеңдерінде жұмыс істейді.

Арнайы мектептермен қарым-қатынасынан басқа, Tremorfa питомнигі қоршаған ортадан шығуды қолдау үшін қоршаған мектептермен қарым-қатынасты сақтауға бар күшін салады. Мысалы, жергілікті бастауыш мектептерде олар өз кеңістігін пайдаланады, өнер жобасында бірге жұмыс істейді немесе пикник сияқты іс-шаралар өткізеді [38].

18-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [39]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	1. Иә, үш және төрт жастағы балалардың барлығы 10 сағаттық тегін мектепке дейінгі білім алуға құқылы.
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	2. Иә, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған тәжірибе кодексі (CoP) бар (SEN) (2004). Бұл код ерте жастағы қызмет көрсетушілерге нақты ұсыныстар беруге арналған.

3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	3. Жоқ. Мектепке түсудің заңды жасы – бес жыл.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	4. Иә, бұл орын мен мектепке байланысты. Өтпелі кезең маңызды элемент болып табылады KS SEN (2004), ол ауысу туралы ақпарат береді. Уэльс Үкіметі сонымен қатар озық тәжірибені қолдау бойынша ұсыныстар шығарады.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	5. Барлық балаларға арналған жәрдемақы алу құқығы оқу құжатында нақты көрсетілген. Онда «Уэльстегі мектептер барлық балалардың өз қауымдастықтарының толыққанды мүшелері ретінде қатысуын, кеңірек оқу бағдарламасына және барлық мектеп іс-шараларына қол жеткізуін және мүмкіндігінше құрдастарымен бірге жұмыс істеуін қамтамасыз етуі керек» делінген. Бала құқықтары туралы конвенция) және іс-әрекет құқықтары, барлық балалар мен жастарға олардың жеке басы мен талантын толық дамытатын білім берілуі керек». Сондай-ақ, «мекемелерде барлық балалардың, соның ішінде сөйлеуден басқа қарым-қатынас құралдарын пайдаланатындардың толық қатысуын қолдау үшін пайдалануға болатын ақылға қонымды түзетулер, балама/бейімделген әрекеттер және тиісті жабдықтар мен ресурстар туралы кеңес алу керек» делінген.
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	6. Иә. 2002 жылғы білім туралы заң мектептердің барлық балалар мен жастардың әл-ауқатын қорғау және насихаттау міндетін одан әрі күшейтеді. Арнайы білім беру қажеттіліктері және мүгедектік туралы Заң (2001)

Англия тәжірибесі

19-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [40]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына	Міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі мектеп басталар алдында өткізілмейді.

(мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма? 2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма? 3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма? 4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма? 5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма? 6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	Қазіргі уақытта 3 және 4 жастағы барлық балалар жылына кемінде 38 апта бойы 570 сағат тегін мектепке дейінгі білім алуға құқылы. Бұл мектеп семестрінде аптасына 15 сағатқа сәйкес келеді. Шағымдардың берілген күні баланың үшінші туған күніне қашан жететініне байланысты болады. Балалар міндетті мектеп жасына жеткенше (бесінші туған күніне жеткеннен кейін семестрдің басы) мемлекет қаржыландыратын мектепке дейінгі білім алуға құқылы. Кейбір екі жасар балалар да 15 сағаттық тегін білім алуға құқылы, ал балалар арнайы білім беру қажеттіліктері туралы мәлімдеме, білім беру, денсаулық сақтау және күтім жоспары (ЕНС) (ерекше білім беру қажеттіліктері ауыр балалар үшін) болса, орын алуға құқылы. қажеттіліктер немесе мүгедектік (SEND)) немесе мүгедектік бойынша жәрдемақы алыңыз. Бұл құқыққа құқық критерийлерінің толық тізімін мына жерден табуға болады https://www.gov.uk/help-with-childcare-costs/freechildcare-and-education-for-2-to-4-year-olds. 2017 жылдың қыркүйегінен бастап 3 және 4 жастағы балалардың жұмыс істейтін ата-аналарына тегін бала күтіміне кеңейтілген құқық жарамды ата-аналарға жылына 1140 сағат тегін бала күтімін береді, бұл 38 апта бойы аптасына 30 сағат тегін бала күтіміне тең. Қосымша сағаттар ата-анасының екеуі де жұмыс істейтін отбасыларға қол жетімді болады (немесе жалғыз ата-ана жалғыз басты отбасында жұмыс істейді), әр ата-ана Ұлттық ең төменгі жалақымен немесе ең төменгі күнкөріс деңгейімен 16
--	--

	сағатқа тең апта сайын ең төменгі жалақы алады (2016 жылдың сәуірінен бастап Ұлттық күнкөріс деңгейі 25 жасында жұмысшылар үшін күшіне енеді және одан жоғары, бірақ ең төменгі жалақы 24 жастан кіші жұмысшылар үшін әлі де қолданылады). 2016 жылдың қыркүйегінен бастап нарықтық инновациялар мен қызмет көрсетудің икемділігін, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қол жетімділікті тексеру үшін 30 сағатқа ұзартылған құқық белгілі бір салаларда таратылады. Ерте іске асырудың қатысушысы болу критерийлерінің бірі (жергілікті өзін-өзі басқару органдары кеңейтілген құқықты тексереді) ерекше білім беруді қажет ететін балалардың қажеттіліктері қалай қанағаттандырылатынын нақты көрсету болып табылады. Заң бойынша, жергілікті билік баласының оларды тәрбиелеуге алғысы келетін ата-аналарға тегін жеңілдікті орындарды қамтамасыз етуге міндетті. 2014 жылғы балалар мен отбасылар туралы Заң жергілікті биліктен ерекше білім беруді қажет ететін балаларына ұсынылған бала күтімін қалай бейімдеуге ниетті екендігі туралы мәлімдемені қамтитын «жергілікті ұсынысты» талап етеді. Жергілікті билік өз аймағында балаларға жеткілікті күтім жасауды қамтамасыз етуге міндетті. «Мүгедек бала» үшін орын және «мүгедек емес бала» үшін орын жоқ; жергілікті билік барлығына жеткілікті бала күтімін қамтамасыз етуі керек. Барлық балалар үшін үйден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім
--	--

	берудің ұлттық келісілген тетіктері жоқ, бірақ көптеген жергілікті билік мұны жергілікті қолдаудың бір бөлігі ретінде жасауды жөн көреді. Барлық мектепке дейінгі тәрбиешілерде барлық балаларды, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды анықтау және қолдау, сондай-ақ олардың қамқорлығындағы балалар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету тетіктері болуы керек. Бұл талаптар 2014 жылғы Early Years Foundation Stage (EYFS) бағдарламасында көрсетілген. EYFS туғаннан 5 жасқа дейінгі балаларды оқыту, дамыту және күту стандарттарын белгілейді. Мемлекеттік қаржыландыруды алатын барлық мектепке дейінгі білім беру провайдерлері (соның ішінде қолдау көрсетілетін, жеке және ерікті секторлардағы провайдерлер) 0-25 жас аралығындағы ерекше білім беру қажеттіліктері мен мүгедектігі бар балаларға арналған практика кодексін сақтауға міндетті (бұл балалар мен отбасы істері Кодексімен бекітілген). Жергілікті билік қызмет көрсетушілердің Кодекстің талаптары туралы хабардар болуын және ерекше білім беруді қажет ететін және мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруын қамтамасыз етуі керек. Ерте жастағы провайдерлер ата-аналарға ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қалай қолдайтыны туралы ақпарат беруі керек және олар ұсына алатын қолдаудың сапасы мен кеңдігін үнемі тексеріп, бағалауы керек.
--	--

	Мектепке дейінгі мекемелердің барлық тәрбиешілері Мектепке дейінгі білім беру орындарын қамтамасыз ету кезінде 2010 жылғы теңдік туралы Заңға сәйкес өз міндеттерін орындауды қамтамасыз етуі керек. Олар мүгедектік себебінен кемсітуге, қудалауға немесе құрбан етуге міндетті емес және мүгедек балаларға Елеулі қолайсыздыққа ұшырамау үшін көмекші құралдар мен қызметтерді ұсынуды қоса алғанда, ақылға қонымды түзетулер енгізуі керек. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау бала басқа мекемеге немесе мектепке ауысқанға дейін жоспарлауды және ауысуға дайындықты қамтуы керек. Ерте жастағы балаларға қызмет көрсетушілер ақпаратты қабылдаушы мекемемен/мектеппен бөліседі және ата-аналармен қандай ақпаратты беру керектігін талқылайды деп күтілуде.
--	---

Аустрия тәжірибесі

1. Аннотация

Біздің интегративті арнайы білім беру балабақшасы Австрияның Линц маңындағы Леондинг қаласында, Сент-Исидор қаласында орналасқан. Балабақшаға мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеулі 2,5 пен 6 жас аралығындағы балалар келеді. Балалар бастапқыда қаладан, сондай-ақ Линц саяси ауданынан шыққан. Балаларды қабылдаудың критерийі-олардың балабақшаға автобуспен баруы ақылға қонымды ұзақтығы болуы керек.

Біздің мекеменің ерекшелігі – балалар топтарының гетерогенді құрамы. Қатысушы отбасылар 12 түрлі елдің өкілі, ал 17 балада неміс тілі ана тілі емес. Екі отбасында ата-аналардың ұлттары әртүрлі. Осы әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-экономикалық айырмашылықтардан басқа, қамқорлық жасайтын балалар да жеке айырмашылықтардың кең ауқымын көрсетеді. Біздің балабақшада мүгедектіктің 12-ден астам түрін табуға болады.

Педагогикалық жұмыстың негізі-ерте жетілдірудің білім беру тұжырымдамасы (өтінішке жүгініңіз). Ресурстарға бағытталған бұл

тұжырымдама біздің нақты қолдау қызметіміздің алдында тұрған көптеген міндеттерге өте жақсы сәйкес келеді. Бір жағынан, ол дараландырудың жоғары дәрежесі арқылы дамуды дәл қолдауға бағытталған, ал екінші жағынан, ол өзінің экономикалық негізделген әдістері арқылы педагогикалық жұмыстың жоғары сапасын қамтамасыз етеді.

2. Функциялар

Балабақша әдетте мүгедектігіне немесе дарындылығына қарамастан барлық балалар үшін ашық. Дегенмен, ауыр мүгедектігі бар балаларды қызметкерлер мен ұйым тұрғысынан құрылымдық шеңбер рұқсат еткенше ғана қабылдауға болады. Біздің мақсатымыз-бұл нақты балаларға біздің балабақшаға қосылуға мүмкіндік беру және Біз кез келген жағдайда қажетті құрылымдық негізді қамтамасыз етуге тырысамыз.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы дамуында немесе белгілі бір салаларда (моторика, сөйлеу дағдылары) кешігулері бар, интеллектуалды бұзылулары бар немесе физикалық кемістігі, мінез-құлық проблемалары немесе психоэмоционалдық ауытқулары бар. Бұл балалардың барлығында дерлік көптеген бұзылулар бар. Олардың даму жасы әдетте олардың хронологиялық жасына сәйкес келмейді.

Ситуациялық талдау келесі тенденцияларды анықтады:

- Жақын маңнан көбірек балалар келеді.
- интернат тобында тұратын балалар саны құлдырайды.
- Мүгедектігі ауыр балалар, мінез-құлық бұзылыстары және қолдауды қажет ететін отбасылардан шыққан балалар санының өсуі байқалады.

Отбасылардың 50%-дан астамында ата-аналардың екеуі де жұмыс істейді немесе олар жалғыз басты отбасылар болып табылады және балабақша тегін болғандықтан, түскі ас кезінде және түстен кейін бала күтімі сұранысқа ие болады.

Әр баланың қажеттіліктері әр түрлі болғандықтан, алдын-ала тіркелу, қабылдау сұхбаты және алғашқы байланыс өте маңызды.

Алдын ала тіркелгеннен кейін ата-аналарға балабақшамен танысуға, сұрақтар қоюға және біздің мекеме туралы көбірек білуге шақырылады. Бұл қабылдаудың уақыты мен күні ата-аналардың қажеттіліктеріне сәйкес таңдалады. Негізгі критерий-баланың жасы. Егде жастағы балаларға артықшылық беріледі, бірақ Бос орындар болған кезде біз 3 жасқа дейінгі балаларды да қабылдаймыз. Егер белгілі бір баланы қабылдау үшін жақсы білім беру, әлеуметтік немесе отбасылық себептер болса, жағдай өзгереді. Бауырлар біздің оқу орнына бірге бара алуы керек.

Жұмысқа орналасу кезінде сұхбат бір-бірімен жақсы танысуға мүмкіндік береді. Баланың өмірбаянынан мәліметтер алудан, медициналық тексерудің нәтижелерін беруден және балабақшаның ережелері туралы әңгімелесуден басқа, біз ризашылықпен және қолайлы кездесуге ерекше назар аударамыз. Ата - аналар-сарапшылар. Біз үшін олардың біздің мекемеге қатысты үміттері, уайымдары мен қорқыныштары туралы айту маңызды. Өзара сенімді нығайту

болашақта баланың мүддесі үшін нәтижелі ынтымақтастықтың негізі болып табылады.

Жұмысқа орналасу кезінде сұхбат бір-бірімен жақсы танысуға мүмкіндік береді. Баланың өмірбаянынан мәліметтер алудан, медициналық тексерудің нәтижелерін беруден және балабақшаның ережелері туралы әңгімелесуден басқа, біз ризашылықпен және қолайлы кездесуге ерекше назар аударамыз. Ата - аналар-сарапшылар. Біз үшін олардың біздің мекемеге қатысты үміттері, уайымдары мен қорқыныштары туралы айту маңызды. Өзара сенімді нығайту болашақта баланың мүддесі үшін нәтижелі ынтымақтастықтың негізі болып табылады.

- Негізгі педагогикалық қатынас үш негізгі тармақпен анықталады: ресурстарға бағдарлау-Интеграция

- Әлеуметтік кеңістіктегі бағдар

Бұл үйлестіру орталықтары балалардың оқу процесіне қатысатын барлық адамдармен, яғни балалардың өздерімен, ата-аналарымен, қызметкерлерімен және басқалармен қарым-қатынас кезінде байқалады.

Ресурстарға бағдарлау

Ресурстарға нақты бағдарлауды көрсететін және оларға назар аударуды күшейтетін бақылау әдістері мен құжаттама жүйелерін пайдалану. Ерте жетілдіру тәсілі балалармен және олардың отбасыларымен жұмыс істеу үшін негізгі педагогикалық тұжырымдаманы қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, персоналды біріктіру және жоғарылату жеке Дағдылар мен бейімділіктерге бағытталған. Бұл, басқалармен қатар, қызметкерлердің кең және әр түрлі қосымша білімі мен қайта даярлауында, сондай-ақ олармен байланысты жеке бағдарларда көрінеді.

Интеграция

Жалпы, барлық балалар біздің балабақшаға бара алады. Біздің оқу орындарында оқитын отбасыларда олардың әлеуметтанулық сипаттамаларында көптеген жеке айырмашылықтар бар.

Сондықтан мүгедектік, көші-қон және түрлі әлеуметтік топтарға жату сияқты мәселелерді шешу біздің педагогикалық жұмысымыздың ажырамас бөлігі болып табылады.

Әлеуметтік кеңістіктегі бағдар

Біздің жұмысымыздың маңызды бөлігі-мекеменің әлеуметтік кеңістігін және балаларымызды есепке алу. Біз ата-аналарды олардың өзіндік тиімділігі мен тәуелсіздігін ынталандыру мақсатында әдеттегіден көбірек тартамыз. Біз мектепке дейінгі білім беруге қатысы бар барлық адамдармен және мекемелермен ынтымақтастыққа ұмтыламыз және қолдаймыз. Біз «Лангхольцфельс» балабақшасымен бірлесіп жүзеге асырылатын Линц сороптимистерге қызмет көрсету клубының ерте білім беру және бала күтімі жүйесін енгізуді қолдаймыз.

Біздің педагогикалық жұмысымыздың маңызды аспектілері

Махаббат пен құрмет

Біздің балабақшада Біз Ризашылық пен өзара сыйластық атмосферасын құруға тырысамыз (тек балаларға ғана емес, әріптестер мен ата – аналарға да қатысты) - яғни әр бала өзін еркін сезінетін және қабылданған атмосфера.

Балабақшадағы бостандық пен шектеулер

Шектеулер біздің өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылады; олар теріс мағынада шектеулер емес және кондиционерлеуге қатысы жоқ; бұл жай ғана өмір сүру жағдайлары. Өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алуды және өз шешімдерін қабылдауды үйренетін балалар ғана тәуелсіз және тәуелсіз ересек бола алады.

Шектерді анықтау кезінде біз үшін келесі тармақтар маңызды:

- Балалар үшін сабақтастық пен тұрақтылықты қамтамасыз ететін дәйекті ережелер мен шектеулер болуы керек. Дегенмен, шектеулер мен ережелер ешқашан қатаң қолданылмауы керек. Қажет болса, олар өзгертілуі керек және топтардың нақты қажеттіліктеріне бейімделуі керек. Сонымен қатар, олар балалардың топтары мен жасына байланысты өсіп, кеңеюі керек.

- Шектеулер әрдайым жағдайға тікелей байланысты болуы керек, сондықтан балалар оларды логикалық нәтиже ретінде қабылдайды.

- Біз шектеулер қою үшін тіркемеден бас тартамыз.

- Балалар ересектер үшін де шектеулер мен ережелер бар екенін өз тәжірибелерінен біледі. Біз қолданыстағы ережелер мен құрылымдар жүйесіне бірдей қатысамыз.

Топтың тұтастығы мен күрделілігі принципі

Біз балаларды олардың даралығымен, күшті және әлсіз жақтарымен, бейімділіктері мен таланттарымен, дамудың белгілі бір кезеңінде қабылдаймыз, оларды жеке, ерекше қозғалыстарымен, тілімен, ойларымен, өрнектерімен, қабылдауымен және қабілеттерімен біртұтас ретінде қабылдаймыз. Белгілі бір аймаққа оқшауланған көрініс жоқ.

Баланың өзін-өзі анықтайтын және өзін-өзі басқаратын дамуы

Біз балаларға өздеріне немесе басқаларға қауіп төндірмейінше өз бетінше әрекет етуге мүмкіндік береміз. Әрбір бала біздің ең үлкен сенімімізге ие, мысалы, белгілі бір бөлмелерді тікелей бақылаусыз пайдалана алады. Осылайша, балаларға өздерінің жеке басының дамуына қолдау көрсетіледі. Біз балалардың өз іс-әрекеттерін өз еркімен таңдауға және сол арқылы нақты өмірлік жағдайларды бағалауды, бастаманы дамытуды, шешім қабылдауды, қиындықтарға тап болуды, өз әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алуды, өзіне сенуді және басқалармен қарым-қатынас орнатуды үйренуін қалаймыз

Балалардың мүдделерін ескеру-балалардың бірлескен өзін-өзі анықтауы

Рефлексия мен бақылау бізге балалардың мүдделерін ескеруге және олардың келісімінсіз жоспар құрмауға мүмкіндік береді. Біз мүмкін болатын іс-шаралар мен жобаларды талқылаймыз және жеке тілектерге, идеялар мен ұсыныстарға, сондай-ақ тәжірибе алмасуға орын бар. Бірлескен өзін-өзі анықтау мүмкіндігінің арқасында балалар өздерін қабылданған және құрметтелген сезінеді, сонымен қатар өзара қарым-қатынас жасайды, бір-бірін тыңдауға және

өз пікірлерін білдіруге үйренеді. Ауызша сөйлей алмайтын балалар өз идеяларын жеткізу үшін мимика мен қимылдарды қолдана алады. Бұл топтық әңгімелер кеңейтіліп, тұрақты балалар конференцияларына айналуы мүмкін.

3. Инклюзивті акцент

Біз мүгедектігі ауыр балалар үшін де, өте талантты балалар үшін де бірдей ашықпыз. Біздің мекеме неміс тілінде сөйлейтін әлемде білім алуға ерекше назар аудара отырып, алғашқы мемлекеттік мекемеде ерте білім беру мен бала күтімін енгізу бойынша жұмыс істейді. Арнайы білім беру топтарының бірінде біз «4 аяқты балабақша» жобасын жүзеге асырдық. Терапевт / көмекші итпен жұмыс жеке тұлғаға назар аудару талаптарына сәйкес келеді. Арнайы дайындалған ит баланың эмоциясын қабылдайды; ол икемді және баланың қажеттіліктеріне, ресурстарына және қазіргі эмоционалды жағдайына оңай бейімделеді. Ит бізге күнделікті өмірде серіктес ретінде қосылады.

Балабақшаның күнделікті өмірінде терапиялық ит/көмекші ретінде қолданылады

- Ит тәрбиешімен және басқа балалармен байланыс ретінде
- Ит әлеуметтік өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасты ынталандырады (вербалды емес, өйткені ит командалар мен сигналдарды біледі).
- Физикалық байланыс пен жанасудың оң тәжірибесі (және бұл тәжірибені өзіңізге және басқаларға беру)
- Ит Тәуелсіздік пен табандылықтың мотиваторы ретінде
- Өзіне және басқа адамдарға деген сенімділікті арттыру
- Күнделікті өмірдің ажырамас бөлігі ретінде эмоциялармен күресу және әлеуметтік қатынастарға түсу мүмкіндігі
- Эмпатияны дамыту және жауапкершілікті өз мойнына алу
- Әлеуметтік құзыреттілікті, өзін-өзі құзыреттілікті және техникалық құзыреттілікті дамыту үшін мүмкіндіктер

4. Іесе САПАСЫНЫҢ басқа дәлелдері

Сыртқы тану

Балалар мен отбасылар

Біздің негізгі шарттарымыз оқу процесін жақсарту үшін ерекше маңызға ие. Біз доп бассейні және wesco құрылыс блоктары, шеберхана, мейрамхана және т. б. сияқты қосымша кеңістіктерді қамтамасыз етеміз.

Сент-Исидордағы бөлме өте қолайлы, өйткені біз ауылдамыз. Біздің балалар / топтар үнемі көптеген жасыл алаңдарды, ойын алаңдарын, орманды алқаптарды, ойын-сауық алаңын, шанамен сырғанауды және ашық бассейнді пайдаланады.

Әулие Исидор кешенді жылқы фермасы мүмкіндігі шектеулі жандарға ерекше мүмкіндіктер ұсынады.

- Кездесу, сондай-ақ жылқымен жүру эмоционалды жылулық пен жақындықты ынталандырады және босаңсытады және жеткізеді.

- Ат жаяу жүру мүмкіндігі шектеулі адамдарға аяқтарын "қарызға береді"; бұл жаңа және әртүрлі қозғалыс сезімін қамтамасыз етеді.

- Жылқымен байланыс орнату арқылы әлеуметтік оқшауланған адамдар да тиесілілік пен қабылдау сезімін сезінеді.

Қызметкерлер мүшелері

Біздің қызметкерлеріміздің біліктілігін арттыруы біз үшін өте маңызды. Қазіргі уақытта біздің команданың бір мүшесі Зальцбург университетінде бастауыш білім беруді оқиды, ал екіншісі аутизм спектрінің бұзылуы (ТЕАССН тәсілі) бойынша оқу курсына қатысады. Кейбір қызметкерлер Линц епархиясының жеке университеттік білім беру колледжінде жестау тілі бойынша әртүрлі курстарға және басқа да біліктілікті арттыру курстарына қатысты (балалық шақтағы таланттар, теориядан практикаға көшу, ерте жаста тілді оқыту, педагогикадағы ресурстарға бағдарлау).

Біздің ассистенттер «интегративті арнайы білім беру балабақшаларында және мектептен тыс күтім орталықтарында ассистенттердің практикалық құзыреттілігін арттыру» тақырыбында төрт модульді оқу курсын аяқтады.

Барлық қызметкерлерді жеке деңгейде әрі қарай оқыту және жалпы персоналды дамыту маңызды міндеттер болып табылады. Ресми ережелер мен еңбекақы төлеу жүйесіне сәйкес одан әрі оқыту үшін жұмыспен қамту дәрежесіне байланысты белгілі бір күндер бөлінеді. Қызметкерлер ақшалай қолдау алады. Қызметкерлердің біліктілігін арттыру біздің басқару жұмысымыздың ажырамас бөлігі болып табылады. Біздің жыл сайынғы персоналды аттестаттау барысында басшы қызметкерлер оқытушыларымызбен негізгі ойлар мен мақсаттарды талқылайды, сондықтан тиісті әрі қарай оқытуды анықтайды

Топтық жұмыс

Біздің ата-ана жұмысымыздың кең ауқымы

– тіркелу: біз үшін ата-ана жұмысы ата-аналармен алғашқы қарым-қатынастан басталады, яғни бала балабақшаға бара бастағанға дейін. Ата-аналардың біздің балабақша туралы алғашқы әсері одан әрі ынтымақтастық үшін өте маңызды.

– бүкіл балабақшаға қатысты жалпы ақпарат кештері.

- отбасылармен экскурсиялар-бір-бірін жақсы білу және өзара алмасуға ықпал ету.

- топтық ата-аналар кештері немесе түстен кейінгі сағаттар, оның барысында біз топтық есептерді көрсетеміз, жобалық жұмыстарды орындаймыз және идеялар мен педагогикалық тақырыптарды талқылаймыз.

- ата-аналардың белсенді қатысуымен ата-аналар мен балалар үшін бірлескен мерекелер.

- аймақтық интеграция: аудандық фестиваль, Рождестволық базар, интеграциялық Мерекелер апталары, ата-аналар жақын ортадан қатыса алатын тақырыптық кештер. Осы мақсатта кездесу өткізілетін орын – жай арнайы қайта жанартылды.

– балабақшадағы ата-аналық әңгімелер: біздің ортақ мақсатымыз-балалар туралы ақпарат алмасу және бір-бірімізді қолдау. Алдымен, балабақша тәрбиешісі арнайы қызметтерді (мысалы, психолог, терапевт, дәрігер) пайдалана

алады. Әр оқу жылында балабақшада әр баланың ата-анасымен кем дегенде бір әңгіме болуы керек.

- «Өту» әңгімесі әдетте ұйымдастырушылық мәселелерге қатысты.

- ата-аналар сабаққа қатыса алады: Ашық ата-ана жұмысы ата-аналардың балабақшаның күнделікті өміріне қатысуын білдіруі мүмкін. Бұл ата-аналарға баласын басқа көзқараспен көруге және топтағы басқа балалармен танысуға мүмкіндік береді. Олар біздің педагогикалық стилімізбен танысып, ойынның құндылығын бағалай алады. Сабаққа қатысу, сондай-ақ бірлескен сабақтар отбасылық өмір мен балабақшадағы өмірді жақындастырады.

- ата-аналарға арналған ақпараттық хаттар, балабақшаларға арналған газеттер, хабарландыру тақталары және қарым-қатынас кітаптары түріндегі жазбаша ақпарат.

Пәнаралық ынтымақтастық

Біз келесі топтармен жұмыс жасаймыз:

- Әулие Исидор Амбулаториясы

Пәнаралық терапия тұжырымдамасының мақсаты мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуын оңтайлы қолдау болып табылады. Қызметтерге мыналар кіреді: кәсіптік терапия, логопедиялық терапия және физиотерапия, психологиялық диагностика, кеңес беру және емдеу

- Интеграцияланған конферма

Қызметтер: иппотерапия, емдік трамплиннен секіру (сонымен қатар интегративті), мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған емдік атпен жүру, интегративті атпен жүру күндері, сондай-ақ қабылдау және шоғырлану проблемалары, көру қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы жобалар және т. б.

- Психология және кеңес беру

Біздің негізгі міндетіміз – психологиялық проблемалары бар мүмкіндігі шектеулі адамдарға профилактикалық және консультациялық қолдау көрсету. Ұсынылатын қызметтер диагностикадан кеңес беру мен емдеуге дейін.

Ынтымақтастықтың одан әрі нысандары

- жоғарғы Австрия штатының Үкіметі жүргізетін жыл сайынғы логопедиялық тексеру.

- жылына екі рет әр топқа баратын PGA (денсаулық сақтаудың профилактикалық жұмыс қауымдастығы) Стоматологиялық Денсаулық бағдарламасы.

- көру терапиясы – «Х.дер Бармхерциген Брюдер» ерте араласу орталығы (Мейірімді бауырлар ауруханасы), ортопедия, плеоптика және нейро-Офтальмология бөлімі.

- «Х. дер Бармхерциген Брюдер» мейірімді ағайындылар ауруханасындағы сенсорлық және тілдік неврология институты, байланыс мәселелері бойынша амбулаториялық бөлім.

- Арнайы сарапшылар: егер балалар осы жерде айтылғандардан басқа мекемелерде болса, біз олармен ақпарат алмасу үшін байланысамыз.

Пәнаралық команда

Кейде мұғалімдерге, ата-аналарға, психотерапевттерге және басқа сарапшыларға (дәрігерлер, әлеуметтік қызметкерлер және т.б.) бір-бірімен байланысудың мағынасы бар. Әрбір сарапшының бақылауларына, жаңа клиникалық есептерді жинауға және өзара ақпарат алмасуға сүйене отырып, баланың өмірінің жекелеген салалары үшін жаңа мақсаттар мен қолдау шараларын анықтауға болады [41].

20-кесте. Ел бойынша жалпы ақпарат [42]

Сұрақтар	Жауаптар
1. Кем дегенде 3 жастан бастап барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің жалпы білім беру бағдарламасына (мектепке дейінгі) қатысуға құқық беретін ұлттық саясат пен заңнама бар ма?	Австрияда үш жастан бастап балабақшада орын алуға заңды құқық жоқ. Балабақшаға бару бес жастан бастап міндетті болып табылады, содан кейін сот талабы да туындайды (3-тармақты қараңыз).
2. Әр балаға мектепке дейінгі білім алуға мүмкіндік беретін қолдау бар ма?	Австрияда балабақшаға бару құны реттеледі. Австрияның барлық аумағында бес жастан бастап міндетті түрде бару тегін. Жоғарғы Австрия сияқты кейбір провинцияларда мектепке дейінгі білім беру ұйымына бару 36 айдан бастап тегін.
3. Мектепті бастамас бұрын міндетті мектепке дейінгі білім беру кезеңі бар ма?	2010-2011 балабақшадан бастап жарты күндік (кемінде 16 сағат) балабақшаға бару мектеп демалысын қоспағанда, қыркүйектен маусымға дейінгі бес жастағы балалар үшін міндетті болып табылады. Мектептегі демалыстан басқа, сіз үш аптаға дейін демалысқа ие бола аласыз. Мектепке барған немесе балабақша жарамсыз (эртүрлі себептермен, соның ішінде ауру, ауыр физикалық немесе психикалық мүгедектік, медициналық себептер, қашықтық және т.б.) немесе отбасының немесе күтушінің қамқорлығындағы балалар салық төлеуден босатылады. Қатысуды талап етуден босату ата-аналардың немесе басқа қамқоршылардың өтінішін, баланың білім деңгейін бағалауды, ата-аналардың немесе басқа қамқоршылардың мүдделерін заңды негіздеуді және баланың үйде болуын талап етеді.
4. Барлық балалар үшін үйде білім беруден мектепке дейінгі және мектепке дейінгі білім беруден бастауыш білімге көшудің тетіктері бар ма?	Білім беру реформасы жөніндегі комиссияның талаптары (2014 жылдың қыркүйегінен бастап): мектепке түсу кезеңі және бастауыш мектеп пакеті, жаңа тілдік қолдау: өтпелі кезеңдер олардың негізгі дағдылары, таланттары мен мүдделері нығайтылатын балаларға арналған. Балабақшада оқудың соңғы міндетті жылы

	және бастауыш мектепте оқудың алғашқы екі жылы мектепке түсу кезеңі болып саналады. Мектепке түсетін оқушылар топтары, жаңа тұтас көзқарас: мектепке көшу кезінде балабақша деректері ескеріледі. Жеке дамудың сипаттамасы (Education Compass) балалардың бастауыш білім беруін жеке жоспарлауға енгізіледі. Бастауыш сынып мұғалімдері, тәрбиешілер және басқа мамандар баланың ауысуын қолдайды. Қаржыландыруға байланысты деректермен алмасу: балабақшалар мен бастауыш мектеп мекемелері арасында берілетін деректерді тарату және пайдалану үшін жалпыұлттық база құрылады. Балабақша тәрбиешілері мен мұғалімдері балабақша портфолиосында (білім беру компасы) қолданылған бақылауларының арқасында әр баланың дамуы, күшті және әлсіз жақтары, таланттары, қызығушылықтары мен қабілеттері туралы біледі. Бұл білім жоғалмауы керек. Осылайша, ақпарат бастауыш мектепте баланың соңынан ереді және баланың дамуына ықпал етеді. Ел ауқымында балабақшалар мен бастауыш сынып тәрбиешілері мен педагогтарының (мектептер желісі) ынтымақтастығын дамыту және кеңейту жалғасуда: – өткен ынтымақтастықты бағалау; - білім беруді дамыту; - жаңа мектепке түсу кезеңін біртіндеп енгізу; - жүйеде озық тәжірибенің мысалдары туралы білім беру; - бастауыш мектеп басшыларының кездесулері. Мақсаты – жаңа мектепке түсу кезеңі, деректермен алмасу, тілдік дайындық, оқу жоспары, Даму сапасы, сондай-ақ оқу орындары арасындағы құзыреттіліктердің интенсификациясы мен өзара байланысы туралы кәсіби басшылық жасау және ойлау.
5. Инклюзивтілік мектепке дейінгі білім беруді қамтамасыз етудің мақсаты ретінде көрсетілген бе? Барлық балаларға мектепке дейінгі білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ететін саясат бар ма?	2009 жылдан бастап «Bunderländerübergreifende білім берудің бас жоспары» бүкіл Австриядағы бастауыш білім беру мекемелеріне қолданылады. «Инклюзивтілік» және «әртүрлілік» — он екі принциптің екеуі. 2012-2020 жылдарға арналған мүгедектік мәселелері жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары. Австрия

	федералды үкіметінің БҰҰ-ның мүгедектер туралы Конвенциясын жүзеге асыру стратегиясы – Мүгедектігі бар балалар: БҰҰ Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының (ТБИ) 7-бабында Австрия мүмкіндігі шектеулі балалардың барлық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын басқа балалармен тең дәрежеде пайдалана алуын қамтамасыз ету үшін барлық қажетті шараларды қабылдауы керек делінген. Скрининг процесі тиісті ерте араласу немесе терапия жүргізу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін балалардағы ауытқуларды мүмкіндігінше ертерек анықтау үшін жүргізіледі. Мұндай жағдайларда мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған орталық байланыс-үйлестіру орталықтары өңірлік деңгейде қолжетімді. Бұл ұйымдар мүгедек балаларға арналған емдеу бөлімдерін үйлестіреді. Федералдық Конституцияның 7-бабының 1-тармағына сәйкес, мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеулі адамдарға тең қарым-қатынас күнделікті өмірдің барлық салаларында қамтамасыз етілуі керек. 2011 жылғы балалар құқықтары туралы Федералдық конституциялық заңда әрбір мүгедек баланың Конституциямен кепілдендірілген ерекше қажеттіліктері талап ететін осындай қорғаныс пен күтімге құқығы бар екені анық көрсетілген.
6. Мемлекет қаржыландыратын негізгі мектепке дейінгі мекемелерді барлық балалар сабаққа қатысып, қатыса алатындай етіп өзгертулер енгізуге міндеттейтін саясат бар ма? Болса, сипаттаңыз	2012-2020 жылдарға арналған мүгедектік мәселелері жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары. Австрия федералды үкіметінің БҰҰ-ның мүгедектік туралы Конвенциясын жүзеге асыру стратегиясы. 2008 жылдан бастап бала күтімі орындарының кеңейтілген спектрі балалардың кедейлігімен күресуге көмектеседі және жұмыс пен өмірдің тепе-теңдігіне ықпал етеді. 2008-2014 жылдар аралығында федералды үкімет бұл мақсаттарға барлығы 100 миллион еуро бөлді. Жеке күтім шығындарының өсуіне байланысты мүмкіндігі шектеулі балалар мемлекет қаржыландыратын кеңейтуден пропорционалды емес пайда көреді. Мүмкіндігі шектеулі балалар: отбасылық жәрдемақы 1967 жылғы отбасылық өтемақы туралы Заңның (FLAG) негізгі

	бөлігі болып табылады. Елеулі бұзылулары немесе бұзылулары бар балалар үшін жоғары отбасылық жәрдемақы төленеді; 2010 жылы шамамен 70 000 адам жоғары отбасылық жәрдемақы алуға құқылы болды. Әр провинцияда отбасылық кеңес беру орталықтары мүгедек мүшелері бар отбасыларға кеңес береді. Жыл сайын бұл 22 Ақпараттық Орталық орталықтар анықтаған мақсатты отбасыларға отбасылық кеңес беру қорынан бөлу үшін шамамен 500 000 еуро алады. Мақсат - мүмкіндігі шектеулі балаларды ерте жастан бастап қажетті арнайы терапияны алуға ынталандыру. Балалық шақта үнемі, сапалы емдеу тұрақты ауыр мүгедектіктің төмендеуіне ықпал етеді. Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары мен туыстарына ерекше қолдау көрсетіледі. Ата-аналардың жұмыс істеуі үшін мүгедек балалар күндізгі уақытта мемлекеттік және жеке бала күтімі мекемелеріне (балабақшалар, питомниктер және т.б.) бара алады. Олар үйге мүмкіндігінше жақын және мұғалімдердің бақылауында болуы керек. Мүгедектігі бар балаларға салықтық жеңілдіктер мен отбасылық жәрдемақылардың ұлғаюы жалғасуда. Балаларды оңалту health Austria GmbH зерттеуі негізінде кеңейтіледі.
--	---

2 Балалардың мектепте оқуға дайындығының ағымдағы жағдайын талдау

Балаларды мектепте оқуға дайындау баланың жан-жақты тұлғасын қалыптастырудың маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Бұл процестің дамуындағы шешуші рөлді тек білім беру процесінің қатысушылары ғана емес – балалар, отбасы, тәрбиешілер, педагогтар, мамандар, білім беру ұйымдарының әкімшілігі, сонымен қатар қоғам, мемлекет атқарады.

Балалардың білім алу құқығына Қазақстан Республикасы 1994 жылы ратификациялаған БҰҰ-ның «Бала құқықтары туралы» Конвенциясының (бұдан әрі – Конвенция) 28, 29-баптарында кепілдік беріледі [43]. Конвенцияның 28-бабына сәйкес мемлекет балалардың тегін және міндетті бастауыш білім алуына кепілдік береді, орта білім берудің әртүрлі нысандарын (жалпы және кәсіптік) дамытуды көтермелейді, барлық балалар үшін білімнің қолжетімділігін қамтамасыз етеді. 29-бап білім беру баланың жеке басын, талантын, ақыл-ой және физикалық қабілеттерін толық көлемде дамытуға бағытталуы керек деп атап көрсетеді [43]. Конвенцияны ратификациялай отырып, мемлекет балалардың білім алу құқығын ҚР Конституциясының 30-бабында [44], «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 15-бабында бекітті, оған сәйкес «әрбір баланың білім алуға құқығы бар және оған тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алуға кепілдік беріледі» [45].

БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясынан басқа, Қазақстан ерекше қажеттіліктері бар адамдардың білім беру саласындағы қағидаттары, саясаты және практикалық қызметі туралы Саламанка декларациясы [46], Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция [47], білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы Конвенция [48] сияқты халықаралық құжаттарды ратификациялағанын атап өту маңызды. Ерекше қажеттіліктері бар және мүгедек балалардың құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы ел қабылдаған халықаралық міндеттемелерге сүйене отырып, мемлекет балалардың инклюзивті білім алуға құқықтарын реттейтін инклюзивті саясат қалыптастырды [49]. ҚР «Білім туралы» Заңының бабына сәйкес инклюзивті білім беру «ерекше білім беру қажеттіліктерін (бұдан әрі – ЕББ) және жеке мүмкіндіктерді ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс» деп түсініледі [49]. Осы анықтамаға сәйкес барлық балалар, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш білім беруді қоса алғанда, білім берудің барлық деңгейлерінде тең сапалы білім алуға құқылы. 2011 жылдан бастап Қазақстанда инклюзивті білім берудің жоспарлы дамуы елдің инклюзивті саясатын баланың диагнозына немесе бұзылуына негізделген ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінен баланың орталығында орналасқан әлеуметтік-педагогикалық саясатқа және оның жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктеріне трансформациялауға ықпал етті. Инклюзивті саясат философиясының өзгеруіне қарамастан, елдегі инклюзивті білім беру саласындағы ғылыми зерттеулерді талдау [50, 51] қазіргі уақытта елде ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделі әлеуметтік-педагогикалық

модельден басым екенін көрсетеді, бұл мүмкіндігі шектеулі балалардың (адамдардың) білім алу үшін арнайы жағдайлар жасауға басым құқығынан көрінеді (1-кірістірме).

1-кірістірме. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары

15-бап. Баланың білім алуға құқығы

Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауға сәйкес арнаулы педагогикалық тәрбиені қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балаларға мемлекеттік бюджеттен белгіленген стандарттар деңгейінде олардың білім алуына кепілдік беретін қосымша қаражат бөлінеді.

Дереккөз: «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>

3-бап. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау, оның мақсаттары, міндеттері мен принциптері

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау баланың туғанынан басталып, ол кәмелеттік жасқа толғанға дейін, жаппай кешенді медициналық, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік тексеру мен кәсіби диагностика жүргізу, оңалтудың жеке бағдарламасын әзірлеу, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қызметтер көрсету және еңбекке баулу арқылы жүргізіледі.

9-бап. Кемтар балаларға медициналық, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсететін ұйымдар

4. Көрсетілетін арнаулы білім беру қызметтеріне:

- 1) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау мақсатында балаларды тереңдетіп және кешенді зерттеп-қарау;
- 2) мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау;
- 3) арнаулы оқу бағдарламалары бойынша оқыту және тәрбие беру;
- 4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес көрсетілетін өзге де қызметтер жатады.

Дереккөз: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343>

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар

білім алу үшін арнаулы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар

Дереккөз: «Білім туралы» ҚР Заңы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>

Балалардың мектепте оқуға дайындығының жағдайын зерделеу мақсатында осы тарауда балалардың мектепте оқуға дайындығын реттейтін нормативтік құжаттарға талдау жүргізіледі. Екінші деректер негізінде (Ұлттық білім беру дерекқоры, ҚР Білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы, балалардың жағдайы туралы Ұлттық баяндамалар, ІАҚ мәселелері бойынша отандық ғылыми зерттеулердің нәтижелері), сондай-ақ 2023 жылғы тамызда инклюзивті білім беру орталығы өткізген мектепке дейінгі ұйымдар, орта мектеп әкімшілігінің сауалнамасының нәтижелері негізінде балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектепке мектепалды даярлаудың ағымдағы жағдайы талданатын болады. Педагогтердің назарына ҚР Оқу-ағарту Министрлігінің «Балаларды ерте дамыту институты» РМҚК өткізген Мектепке дейінгі ұйымдар мен мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын меңгеруі бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелері ұсынылатын болады.

Балаларды мектепте оқуға дайындауды реттейтін нормативтік құжаттарды талдау

Сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға тең қол жеткізуді қамтамасыз ету (бұдан әрі – МДТО) Қазақстан Республикасының 2023-2029 жылдарға арналған мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беру тұжырымдамасының (бұдан әрі – 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдама) басым бағыттарының бірі болып табылады [52]. 2029 жылға дейінгі МДТО дамытудың негізгі бағыттары: МДТО-ға қолжетімділікті кеңейту, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделі шеңберінде мектепке дейінгі ұйымдарда ұстауды жаңғырту, көшбасшылық негізінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласын басқарудың тиімділігін арттыру болып айқындалды.

2 жастан 6 жасқа дейінгі балалардың МДТО-ға кең қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында жекеменшік мектепке дейінгі ұйымдарда, мектепке дейінгі ұйымдар желісінде мемлекеттік тапсырысты ұлғайту, қосымша алаңдарды пайдалану есебінен мектепке дейінгі ұйымдардың қолданыстағы желісін кеңейту жоспарлануда.

Айта кету керек, барлық екі баланы, оның ішінде халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарынан шыққан балаларды қамту үшін тең мүмкіндіктер жасауға, сондай-ақ Мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіз жайлы оқу ортасын құруға ерекше назар аударылатын болады. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу жалғастырылады, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтерін әдістемелік қолдау үшін оқу-әдістемелік құралдар әзірленетін болады.

Оны Бастауыш мектепте оқыту және қоғамда әлеуметтендіру үшін қажетті базалық өмірлік дағдыларды игеруге бағытталған Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделін іске асыру жалғастырылатын болады. Білім беру

сапасын бағалау құралдарын әзірлеу есебінен МДТО сапасы арттырылатын болады. Барлық мектепке дейінгі ұйымдарда қол жетімді пәндік-кеңістіктік орта құрылады, соның арқасында бала өз мүдделеріне сәйкес сабақтарды таңдай алады. Тұжырымдамада балалары екі адаммен қамтылмаған ата-аналарды әлеуметтік психологиялық-педагогикалық қолдау мақсатында қауіпсіз жайлы жағдайлар жасауға, оның ішінде консультациялық пункттер құруға ерекше назар аударылды.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласын басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында педагогтердің біліктілігін арттыру, оның ішінде жоғары оқу орындары мен колледждердің педагогикалық факультеттерінің білім беру бағдарламаларын жетілдіру, балаларды ерте дамыту мәселелері бойынша жоғары оқу орындары мен колледждердің мектепке дейінгі ұйымдармен өзара іс-қимылын жолға қою есебінен жұмыс жүргізілетін болады. Педагогтің әр баламен сапалы өзара іс-қимылын қамтамасыз ету мақсатында оны жан-жақты дамыту үшін тәрбиеші лауазымының штат бірліктерінің санын үлкендерге (4 жастан бастап балалар), мектепалды топтарға (5 жастан бастап балалар) есептегенде ұлғайту жоспарлануда [52].

Жоғарыда аталған бастамаларды іске асыру мақсатында тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс қимыл жоспарында МДТО-ны дамытудың түйінді индикаторлары айқындалған (2-кірістірме).

2-кірістірме. 2029 жылға дейінгі МДТО дамуының негізгі индикаторлары

1 тарау. Тең бастапқы мүмкіндіктерді құру

«2 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды сапалы мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту» 1 нысаналы индикаторы

(2023 жыл – 90,2 %, 2024 жыл – 92,5 %, 2025 жыл – 95 %, 2026 жыл – 97,5 %, 2027 жыл – 99 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %);

2 нысаналы индикатор. Меншік нысанына қарамастан тәрбие мен оқыту сапасын бағалау өлшемшарттарына сәйкес келетін мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі

(2023 жыл – 20 %, 2024 жыл – 50 %, 2025 жыл – 75 %, 2026 жыл – 100 %, 2027 жыл – 100 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %)

3 нысаналы индикатор. Ауыз судың базалық көздерімен, бөлек минималды жабдықталған дәретханалармен және қол жууға арналған базалық құралдармен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі

(2023 жыл – 83,5 %, 2024 жыл – 94 %, 2025 жыл – 97 %, 2026 жыл – 100 %, 2027 жыл – 100 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %)

Дереккөз: Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249#z81>

МДТО-ның дамуын регламенттейтін тағы бір нормативтік құжат «Білімді ұлт» сапалы білім беру ұлттық жобасы (бұдан әрі – ұлттық жоба) болып табылады [53].

Ұлттық жобамен МДТО дамуының мынадай түйінді индикаторлары айқындалды (3-кірістірме).

3-кірістірме. 2025 жылға дейінгі МДТО даму көрсеткіштері

1-бағыт. Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту

1-міндет. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз ету

«Балаларды сапалы мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту» көрсеткіші

3 жастан 6 жасқа дейін

2021 ж.- 99 %, 2022 ж.- 99,3 %, 2023 ж.- 99,5 %, 2024 ж.- 99,7 %, 2025 ж.-100 %

2 жастан 6 жасқа дейін

2021 ж.- 82 %, 2022 ж.- 84,1 %, 2023 ж.- 87,3 %, 2024 ж.- 90,5 %, 2025 ж.- 95 %

Дереккөз: «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>

2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдама ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы қаулысымен бекітілгендігін, ал ұлттық жоба 2021 жылғы 12 қазанда білім беру ұйымдарының әкімшілігі мен педагогтеріне 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамамен бекітілген МДТО дамуының стратегиялық көрсеткіштеріне сәйкес МДТО дамыту жөніндегі жұмысты жоспарлау ұсынылатынын атап өту маңызды. Бұл ретте ұлттық жоба, сондай-ақ тұжырымдама Қолданыстағы НҚА болып табылатынын атап өткен жөн.

2029 жылға дейін МДТО дамуының негізгі бағыттарын қарастыра отырып, балаларды мектепте оқуға дайындауды реттейтін негізгі нормативтік құқықтық актілерді зерделейміз.

ҚР «Білім туралы» Заңының 8-бабының 2-тармағына сәйкес [49] бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік білім беру сияқты мектепалды білім беру ҚР азаматтарына тегін негізде беріледі.

«Білім туралы» ҚР Заңының 30-бабының 2-тармағы негізінде мектепалды даярлық бес жастан бастап отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында жүзеге асырылады [49].

Балаларды жалпы білім беретін мектепке одан әрі анықтай отырып, мектепалды даярлықпен қамтамасыз ету ата-аналардың немесе өзге де заңды өкілдердің міндеті болып табылатынын атап өту маңызды. «Білім туралы» ҚР Заңының 49-бабының 2-тармағы) [49].

Мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды мектепалды даярлау Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен (бұдан әрі – ҚР ОАМ № 385 бұйрығы) бекітілген Мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің үлгілік қағидаларымен регламенттеледі [54].

№ 385 ҚР ОАМ бұйрығына сәйкес мектепке дейінгі топтың, мектептің (лицейдің, гимназияның) мектепалды сыныбының (5 жастағы балалар) толымдылығы 25 баладан аспайды [54].

Ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделерін ескере отырып, ерекше білім беруді қажет ететін тәрбиеленушілер мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың оқу бағдарламасы бойынша жас топтарында (үш тәрбиеленушіден аспайтын), оның ішінде қысқартылған (бейімделген) немесе жеке және арнайы топтарда арнайы тәрбие мен оқыту бағдарламалары бойынша бұзушылықтардың түрлері бойынша тәрбиеленіп, оқи алатынын атап өту қажет.

Кіші топтарға бөлінген кезде тәрбиеленушілер саны ерекше білім беруді қажет ететін әрбір тәрбиеленушіге үш балаға азаяды. Басқаша айтқанда, егер топта 25 бала тәрбиеленіп, оқытылса, екі кіші топқа бөлінгенде, ерекше білім беруді қажет ететін баласы бар кіші топта он бала, басқа кіші топта он бес бала тәрбиеленеді және оқытылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда (бұдан әрі – МДҰ) және мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарында тәрбиелеу мен оқытудың ұзақтығы тоғыз айды құрайды (1 қыркүйектен 31 мамырға дейін). Бұл ретте мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының білім алушылары үшін демалыс қарастырылған, олардың ұзақтығы мектептің (лицейдің, гимназияның) ішкі тәртібімен реттеледі.

Мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепке дейінгі және мектепалды сыныптарындағы жазғы сауықтыру кезеңі үш айды құрайды (1 маусымнан 31 тамызға дейін).

Мектепке дейінгі ұйымда мектепалды даярлық бағдарламасынан өткен балаларды шығару жыл сайын 1 тамызға дейін, мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарында – жыл сайын 31 мамырға дейін жүзеге асырылады.

Мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптары ағымдағы жылдың 1-31 тамызы аралығында тәрбиеленушінің ағымдағы күнтізбелік жылда толық жасқа жетуін ескере отырып жинақталады.

МДҰ-дағы ата-аналардан немесе заңды өкілдерден алынатын ай сайынғы төлем мөлшері меншік нысанына және балабақша түріне байланысты:

- коммуналдық мемлекеттік қазыналық кәсіпорындардың ұйымдық-құқықтық нысанында құрылған мемлекеттік мектепке дейінгі ұйымдарда және мемлекеттік білім беру тапсырысы (бұдан әрі – мемлекеттік тапсырыс) орналастырылған жекеменшік мектепке дейінгі ұйымдарда төлем мөлшері тәрбиеленушілерді жүз пайыз көлемде тамақтандыруға арналған шығындарды қамтиды. Бұл ретте осы шығыстар жергілікті атқарушы органның шешімі бойынша жергілікті бюджеттен толық немесе ішінара өтелуі мүмкін;

- санаторлық балабақшаларда, ерекше білім беруді қажет ететін тәрбиеленушілерге арналған мектепке дейінгі ұйымдарда балалар тегін тәрбиеленеді және оқытылады;

- мемлекеттік тапсырыс орналастырылғандарды қоспағанда, жекеменшік мектепке дейінгі ұйымдардағы төлемақыны құрылтайшы МДҰ белгілейді [54].

МДҰ-ға ұсынылатын МДҰ мазмұны Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 [55] бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартымен (бұдан әрі – МЖМБС), м.а. бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларымен, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 [56], Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 557 [57] бұйрығымен бекітілген ҚР мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарларымен регламенттеледі.

МЖМБС сәйкес мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие-білім беру процесінің негізгі міндеттері:

- әр баланың мүдделерін, ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оның әлеуетін жан-жақты дамыту және ашу;

- тәрбиеленушілердің құқықтарын қорғауды, өмірін қорғауды, денсаулығын нығайтуды қамтамасыз ету;

- салауатты өмір салты негіздерін, қауіпсіз өмір сүру дағдыларын, қозғалыс, бейімделу, коммуникативтік, әлеуметтік-эмоциялық, когнитивтік дағдыларды, өзіне, отбасына, құрдастарына, қоршаған әлемге ізгілікпен қарауды, тәрбиеленушілердің қарым-қатынас мәдениетін, ұлттық бірегейлік, азаматтылық, патриотизм негіздерін қалыптастыру;

- білім алушылардың физикалық, интеллектуалдық, танымдық-сөйлеу, көркемдік-эстетикалық, шығармашылық қабілеттерін дамыту;

- Отанға, ана тіліне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу;

- баланың мектепте оқуға физикалық, психологиялық, эмоциялық, әлеуметтік дайындығы үшін тең бастапқы мүмкіндіктер жасау [55].

Балалардың коммуникативтік, танымдық, зияткерлік, шығармашылық дағдыларын, зерттеу қабілеттерін дамыту, олардың физикалық дамуы, әлеуметтік-эмоциялық дағдыларын қалыптастыру мақсатында дене шынықтыру (ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған бейімделген дене шынықтыру), жүзу (жүзу бассейні болған кезде), сөйлеуді дамыту, көркем әдебиет, сауаттылық негіздері пәндері бойынша ұйымдастырылған іс-әрекетті интеграциялау жүзеге асырылады, қазақ тілі (басқа оқыту тілдерімен топтарда), сенсорика, математика негіздері, құрастыру, қоршаған әлеммен танысу, сурет салу, мүсіндеу, аппликация, музыка.

Барлық тәрбиеленушілердің, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін тәрбиеленушілердің жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру мақсатында МДТО МЖМББС үлгілік оқу, арнайы, жеке/бейімделген білім беру бағдарламасы

бойынша тәрбиелеу және оқыту көзделген. Вариативті, жеке, бейімделген, қосымша бағдарламаларды әзірлеу кезінде мұғалімдер ескеруі керек:

1) үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнында айқындалған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу;

2) мектепке дейінгі ұйым таңдаған бағытқа және баланың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін мазмұн;

3) тәрбие мен оқыту мазмұнының сабақтастығы мен үздіксіздігі қағидаттарын қамтамасыз ету;

4) ұйымдастырылған қызметтің күтілетін нәтижесі;

5) білім беру қызметін тиімді интеграциялау;

6) тәрбиелеу мен оқытудың сыналған және бейімделген инновациялық әдістемелері мен технологияларын пайдалану.

Тәрбие-білім беру процесі барысында ұйымдастырылған балалар іс-әрекетінің әртүрлі түрлері (ойын, танымдық, коммуникативті, шығармашылық, эксперименттік, еңбек, пәндік, қозғалыс, бейнелеу) қарастырылады.

ҚР БҒМ № 499 бұйрығымен бекітілген МДТО үлгілік оқу бағдарламасына қосымшада ұсынылған туғаннан бастап 1 сыныпқа қабылдауға дейінгі дағдылар тізбесіне сәйкес баланың мүмкін болатын жетістіктерін айқындайтын нысаналы нәтижелерге бағдарланған [56].

Баланың мектепке түсуі үшін қажетті мектеп жасына дейінгі балалардың дағдылары мен дағдыларын анықтау мақсатында мектепке дейінгі топта, мектептің (лицейдің, гимназияның) мектепалды сыныбында тәрбиеленетін және оқитын 5 жастағы балалардың дағдылары мен дағдыларының тізбесін қарастырыңыз (21-кесте).

21-кесте. Мектеп алдындағы топта, мектеп алдындағы сыныпта (лицей, гимназия) тәрбиеленетін және оқитын 5 жастағы балалардың іскерліктері мен дағдыларының тізбесі

№ р/с	Дағдылар мен біліктердің тізімі	Баланың мүмкін жетістіктері
Физикалық даму		
1	Мәдени-гигиеналық және өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру	Гигиеналық шараларды өздігінен орындайды; шынықтыру шараларының маңыздылығын және қажеттілігін түсінеді.
2	Дене шынықтыру	Негізгі қимыл түрлерін өздігінен орындай алады.
3	Дербес қимыл белсенділігі	Қимылды ойындарды ұйымдастыруда бастамашылдық танытады, ойын ережелерін сақтайды.
4	Сауықтыру-шынықтыру шаралары	Шынықтыру шараларының маңыздылығы мен қажеттілігін түсінеді; салауатты өмір салты туралы бастапқы түсініктерге ие.
Коммуникативтік дағдыларды дамыту		
1	Сөзді түсіну	Ересектерді тыңдайды, түсінеді, тапсырманы орындайды

2	Белсенді сөз	Дұрыс сөйлеуге тырысады; қарапайым сұрақтарға жауап береді; 2-3 сөзден тұратын сөйлемдер айтады
3	Сөйлеудің дыбыстық мәдениеті	дұрыс, мәнерлі сөйлей алады. интонациялық мәнерлеудің түрлі тәсілдерін қолданады.
4	Сөздік қорды қалыптастыру	Сөйлеуде антоним, синоним сөздерді қолдана отырып, тілдегі сөздің көп мағыналығын түсінеді қазақ халқының құндылықтарын құрметтейді әртүрлі ойындарды бірге, келісіп ойнайды
5	Тілдің грамматикалық құрылымы	Түбірлес сөздерді жасап қолдана біледі, етістіктерді жалғаулармен қолданады, сөйлеу әдебін, жай және жайылма сөйлемдерді қолданады
6	Байланыстырып сөйлеу	Негізгі ойды дұрыс жеткізеді, өз пікірін айтады монологты байланыстырып құра біледі, әңгімені бірізділікпен айтады, шағын логикалық және хабарлау сипатындағы әңгімелерді құрастырады
7	Көркем әдебиет	Өлеңдерді мәнерлеп, интонациямен оқиды; сюжеттің бірізділігін сақтай отырып, өз бетінше шығарма мазмұнын қайталап айтады; кітаптарға қызығушылық танытады; өлеңдерді мәнерлеп оқиды
8	Қазақ тілі	Сөзінде қазақ тілінің ерекше дыбыстарын айтады; күнделікті өмірде кездесетін өнімдердің, ыдыс-аяқтардың, жиһаздардың, жемістердің, көкөністердің, жануарлардың, құстардың, адам денесінің бөліктерінің, көліктің атауларын айтады; заттардың белгілерін (түсі, мөлшері), заттармен әрекеттерін білдіретін сөздерді атайды, оларды ауызекі тілде қолданады; 10-ға дейін тікелей және кері санауды біледі; таныс сөздерді қолданады күнделікті өмірде; өзі және оның отбасы туралы әңгімелейді; айналадағы адамдармен қарым қатынас жасау үшін қажетті сөздерді қолданады; мұғалімнің үлгісі бойынша ойыншықтар мен картиналар туралы қысқа әңгімелер құрастырады; мақал-мәтелдерді жатқа айтады
9	Сауат ашу негіздері	Сөздерді буындарға бөледі, олардың саны мен ретін анықтайды; берілген буынға сөз құрастырады; сөздегі буындардың санын анықтайды; берілген сөздерден жай сөйлемдер құрастырады; қаламды дұрыс ұстай алады; қолды жазуға дайындауға берілген тапсырмаларды орындайды

Танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту		
1	Сенсорика	Үлгі мен ауызша нұсқауға сүйеніп, тапсырмаларды орындайды; заттарды негізгі түсі, көлемі, пішіні бойынша ажыратады.
2	Математика негіздері	10 көлеміндегі сандарды тура және кері санауды біледі; заттарды әртүрлі белгілері бойынша (түсі, пішіні, өлшемі, материалы, қолданылуы) салыстырады; геометриялық пішіндерді (дөңгелек, сопақша, үшбұрыш, шаршы, тіктөртбұрыш) ажыратады және атайды; заттардың қасиеттері мен белгілерін қарастырады
Балалардың шығармашылық дағдыларын, зерттеу іс-әрекетін дамыту		
1	Сурет салу	Бояулармен қолдануды, бояғышта акварельді сумен араластыруды, қанық түстер алу үшін қарындашты түрліше басып бояуды біледі.
2	Мүсіндеу	Сазбалшық, ермексаз және пластикалық массадан мүсіндеу ерекшеліктерін біледі; шынайы бейнесіне қарап және ойдан пішіндері мен өлшемі әртүрлі таныс заттарды мүсіндейді.
3	Жапсыру	Таныс немесе ойдан әртүрлі бейнелерді, қатпарланып бүктелген қағаздан бірдей бірнеше пішіндерді және екіге бүктелген қағаздан симметриялы пішіндегі заттарды қияды; жапсыруда заттардың өлшеміне қарай арақатынасын, әртүрлі заттардың бөліктерінің пішінін, олардың құрылымын, пропорцияларын береді
4	Құрастыру	Қалдық және табиғи материалдан құрастырады; көрнекілікке сүйене отырып, елестетуі, ойлауы бойынша қолдан бұйымдар жасайды; жазық қағаз пішіндерді көлемді пішіндерге өзгертеді; жұмыс орнында қауіпсіздік ережелерін сақтайды
5	Музыка	Қарапайым музыкалық жанрларды ажыратады (ән, күй, марш, би); әннің сөзін анық, дауыстап, баяу айтады, музыка сипатын қабылдайды және жеткізеді; таныс әндерді өз бетінше музыкалық сүйемелдеумен және сүйемелдеусіз орындайды
Әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру		
1	Қоршаған ортамен таныстыру	Өзінің болашағына, табысты болу үшін білімнің қажеттігін түсінеді; еңбекқорлық пен жауапкершіліктің маңызын түсінеді;

		өз күші мен мүмкіндіктеріне сенеді; туыстық байланыстарды түсінеді, жеті атасын біледі; үлкендерді сыйлайды, кішіге қамқорлық танытады; қолынан келгенше көмектесуге тырысады; отбасы мүшелерін жақсы көреді, оларға алғыс айтады, сыпайы сөйлейді; өз ойын түсінікті жеткізеді, өзінің пікірін айтады; заттардың қандай материалдардан жасалғанын өз бетінше анықтайды және олардың сапалары мен қасиеттерін сипаттайды; ұялы телефон, смартфон, компьютер, ғаламтор, теледидардың қолданылуын біледі; айналадағы заттар, ойыншықтар адамның еңбегімен жасалғанын біледі және оларға ұқыпты қарауға тырысады; еңбек ардагерлерін, қарттарды құрметтейді, үлкенді сыйлайды, олардың еңбегін бағалайды; Мемлекеттік мерекелердің маңыздылығын түсінеді, оларға белсенділікпен қатысады; Қазақстанның тұңғыш ғарышкерлерін біледі, оларды құрметтейді; Қазақстанның әсем табиғаты, көрнекі жерлері мен тарихи орындарының маңыздылығын түсінеді; қазақ халқының құндылықтарын құрметтейді; өз Отанын жақсы көреді,, Қазақстан әскері туралы түсінігі бар; Кеңес Одағының батырларын біледі, оларды құрметтейді; өз іс-әрекеттері мен басқа адамдардың іс-әрекеттерін бағалай біледі; еңбек етуде, шығармашылық әрекеттерде жақсы нәтижеге жетуге ұмтылады; сеніп тапсырған тапсырмаларды жауапкершілікпен орындауға тырысады; айналасындағыларға әрқашан әділ болуға, оларға қолдау көрсетуге, көмек беруге тырысады; балабақшаның үй-жайларында, жақын маңдағы шағын ауданда еркін бағдарлайды; арнайы көлік құралдарының қолданылуы туралы біледі; өлі табиғат заттарын адамның қолымен жасалған заттардан ажыратады; тірі және өлі табиғат, табиғат құбылыстары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды бақылайды және түсінеді;
--	--	--

		заттар мен құбылыстардың өзіне тән, сипаттамалық белгілерін бақылайды, талдайды, салыстырады, ажыратады; туған өлкенің ағаштарын, бұталарын, гүлдерін, шөпті өсімдіктерін таниды және ажыратады; өсімдіктерді бақылап, себеп-салдарлық байланыстарды ажыратады; өсімдіктерге күтім жасау әдістерін біледі; жануарларды әртүрлі белгілері бойынша топтастырады; таныс материалдармен өз бетінше эксперимент жасай алады; нанға ұқыпты қарайды, адамдардың еңбегін құрметтейді; Қазақстан аумағында мекендейтін жануарлар мен олардың төлдерін ажыратады және атайды; төрт түліктің пайдасын біледі, оларды күтіп-баптайды; жыл құстары мен қыстайтын құстарды ажыратады, құстардың пайдасын біледі, оларға қамқорлық жасайды; адамның табиғаттың бір бөлігі екендігін біледі; табиғатты қорғау, сақтау, күн мен ауаның адам, жануарлар мен өсімдіктер өміріндегі маңызы туралы біледі; тірі объектілердің өсуі мен дамуы үшін су, жарық, ауа, қорек және айналасындағылардың қамқорлығы қажет екенін түсінеді; қоршаған ортадағы тірі және өлі табиғат объектілеріне қамқорлық танытады; ата-анасының, жақындарының мамандықтары туралы әңгімелейді, ересектердің еңбегін құрметтейді және бағалайды; үй жұмыстарына көмектеседі; кезекшінің міндеттерін, топта және балабақша ауласында шамасы келетін тапсырмаларды өз бетінше орындайды; ересектердің еңбегін құрметтейді; Қазақстан Республикасының Президентін біледі, оны мақтан тұтады; жол қозғалысы ережесін біледі; қоршаған ортада, табиғатта тәртіп ережелерін біледі; ненің "дұрыс" немесе "дұрыс емес", "жақсы" немесе "жаман" екенін түсінеді және ажыратады.
2	Қауіпсіздік	Өз өмірінің қауіпсіздігін түсінеді және сақтайды; қоғамдық орындарда мінез-құлық ережелерін сақтайды;

	үйдегі, балабақша тобындағы міндеттерін біледі; ұялы телефон, смартфон, компьютер, ғаламтор, теледидардың қолданылуын біледі.
--	--

МДҰ МЖМБС сәйкес, мектепке дейінгі және мектепалды сынып түлегі келесі қасиеттерге ие болады деп болжануда:

- физикалық дамыған;
- ізденімпаз;
- бастамашыл;
- табанды;
- бейімделуге қабілетті, коммуникативті;
- өзіне сенімді;
- командада жұмыс істей білу;
- эмоционалды жауап;
- өзі, отбасы, қоғам (жақын қоғам), мемлекет (ел), әлем және табиғат туралы

алғашқы түсініктері бар

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға, оның ішінде ақыл-ой кемістігі бар (ақыл-ой кемістігінің жеңіл және орташа дәрежесі) балаларға арналған дағдылар мен дағдылардың тізбесі бұзушылықтардың түріне және баланың жеке мүмкіндіктеріне байланысты ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған жеке және арнайы оқу бағдарламаларына сәйкес айқындалатынын атап өту маңызды. Бұл тізім оның білім беру траекториясын әзірлеуге және мамандармен (психолог, логопед, дефектолог) түзету және білім беру қызметін жоспарлауға негіз болады [56].

Мектептің (лицейдің, гимназияның) мектепке дейінгі және мектепалды сыныбына дейінгі 5 жастағы мектеп алдындағы топтың ерекше білім беруді қажет ететін тәрбиеленушілерінің оқу жүктемесінің ең жоғары көлемі МДҰ анықталады (22-кесте) және 20 сағатты құрайды, балаларда құзыреттілікті қалыптастыру бойынша бір ұйымдастырылған қызметтің ұзақтығы – 20-25 минут [57].

22-кесте. Мектепке дейінгі ұйымдағы мектепалды топқа / мектептегі (лицейдегі, гимназиядағы) мектепалды сыныпқа арналған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспары (5 жастағы балалар)

№ р/с	Ұйымдастырылған іс-әрекет*/ Балалардың іс-әрекеті	Аптадағы өткізу жиілігі	Аптадағы нормативтік жүктеме
1.	Дене шынықтыру		3 сағат
	Дене шынықтыру **	күн сайын	
2.	Сөйлеуді дамыту		2 сағат
	Көркем әдебиет		2 сағат

	Қарым-қатынас іс-әрекеті	күн сайын	
	Қазақ тілі		2 сағат
	Қазақ тілі ***	күн сайын	
3.	Сауат ашу негіздері		3 сағат
	Қарым-қатынас іс-әрекеті, танымдық іс-әрекет	күн сайын	
4.	Математика негіздері		3 сағат
	Танымдық іс-әрекет, зерттеу іс-әрекеті	күн сайын	
5.	Қоршаған ортамен таныстыру		2 сағат
	Қарым-қатынас іс-әрекеті, танымдық іс-әрекет, зерттеу іс-әрекеті, еңбек іс-әрекеті	күн сайын	
6.	Сурет салу		1 сағат
	Мүсіндеу		
	Жапсыру		
	Құрастыру		
	Шығармашылық іс-әрекет, бейнелеу іс-әрекеті	күн сайын	
	Музыка		2 сағат
	Музыка ****	күн сайын	
	Барлығы		20 сағат

*Ұйымдастырылған іс-әрекет - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығымен бекітілген "Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы" (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 14235 болып тіркелген) мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын, соның ішінде мектепке дейінгі ұйымның жұмыс бағытын ескере отырып, балаларды қазақ халқының ұлттық құндылықтарына, отбасылық құндылықтарға, патриоттық сезімге, Отанға деген сүйіспеншілікке, мәдени-әлеуметтік нормаларға баулу, қауіпсіз мінез-құлық қағидаларын қалыптастыру бойынша міндеттерді іске асыру үшін күні бойы педагогтің ойын түріндегі түрлі балалар әрекеті (ойын, қимыл, танымдық, шығармашылық, зерттеу, еңбек, дербес) арқылы ұйымдастыратын кіріктірілген сабағы.

**Мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, күні бойы балалардың физикалық белсенділігіне уақыт бөлінеді.

***Мемлекеттік тілді меңгерту мақсатында күні бойы режимдік сәттерде Үлгілік оқу бағдарламасында айқындалған сөздік минимумды үйрету, түрлі балалар әрекетінде тәрбиеленушілердің ауызекі байланыстырып сөйлеуін дамыту, сондай-ақ қазақ халқының мәдениетімен, салттары мен дәстүрлерімен

таныстыру, белсенді сөздікті байыту, сөздік нормаларды, мәдениетті қарым-қатынасты игерту ұсынылады.

****Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, күні бойы музыка тыңдау, ән айту, әндерді жаттату, импровизация, ырғақты-музыкалық қимылдар, шулы балалар аспаптарында ойнау және басқа музыкалық іс-әрекетке уақыт бөлінеді.

23-кесте. Мектепалды топ/сынып тәрбиеленушілерінің қазақ тілін меңгеруі үшін қажетті сөздік қоры

Жалпы ережелер	5 жаста баланың сөздік қоры шамамен 3000 мың сөзді құрауы мүмкін, сонымен қатар байланыстырып сөйлеуі жетіледі. Бала сөйлеу барысында негізгі ұғымдарды еркін қолдана алады
Күнделікті жиі қолданылатын тұрмыстық сөздер	
Отбасы	Ана, әке, ата, апа, әже, аға, іні, қарындас, әпке, сіңлі, мен, сен, ол, біз, сіз, олар
Күнделікті жиі қолданылатын тұрмыстық сөздер	Балабақша, үй, есік, терезе, дүкен, емхана, сабын, су, кір, таза, билейік, ән айтамыз, ауа, қар, жел, жаңбыр, суық, ыстық, жылы, жылы киінеміз, жеңіл киінеміз, үстел, орындық, топ, байқа, асықпа, күт, көмектес, итерме, таласпа, қала, ауыл, көше, жол, жолда абайла! баспалдақтан байқап түс, қағаз, қайшы, бояу, кітап, желім, қатты, жұмсақ, жер, мұз, ауа, шеңбер, қалам, қылқалам, сурет, төсек, шана, аққала, орамал <i>Апта күндері:</i> дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі. <i>Ай атаулары:</i> қаңтар, ақпан, наурыз, сәуір, мамыр, маусым, шілде, тамыз, қыркүйек, қазан, қараша, желтоқсан. <i>Жиһаздар:</i> үстел, орындық кереует, кілем, сөре, теледидар, тоңазытқыш
Сыпайы сөздер	Қайырлы таң! Қайырлы күн! Қайырлы кеш! Сәлеметсіз бе! Сау болыңыз! Рақмет! Кешіріңіз! кешіріші, мен олай қайталамаймын, татуласыңдар, бірге ойнайық, алуға бола ма? Рұқсат па? Ренжімеңіз!

Азық-түлікке қатысты сөздер	Нан шәй, май, ірімшік, сүт, қаймақ, айран, жұмыртқа, су, сусын, сорпа, ботқа, дәмді, ащы, тұз, тәтті, қант, ет, балық, тамағыңды іш, ас болсын! Ұлттық тағамдар: қымыз, шұбат, бауырсақ, құрт, қазы, ірімшік. Көгөністер-жемістер: алма, банан, шие, өрік, алмұрт, қарбыз, қауын, алхоры, қияр, қызанақ, қызылша, картоп, пияз, сәбіз, қырыққабат, қарақат, таңқурай, құлпынай
Көліктер	Автокөлік, ұшақ, тік ұшақ, пойыз, трактор, метро, велосипед, самокат, жедел жәрдем көлігі, жүк көлігі, өрт сөндіргіш көлік, автобус, троллейбус, аялдама, жүргіншілер жолы, бағдаршам. Мамандықтар иесі: дәрігер, тәрбиеші, аспазшы, ұшқыш, сатушы, жүргізуші, өрт сөндіруші, құрылысшы, тәртіп сақшысы
Ойыншықтар	Доп, текше, қонжық, қуыршақ, секіртпе, асық, шелек, күрек, бесік арба (коляска)
Ыдыстар	Кесе, тәрелке, қасық, шанышқы, пышақ, шәйнек
Дене мүшелері	Дене, бет, маңдай, бас, көз, мұрын, ауыз, тіл, тіс, ерін, құлақ, шаш, бет, іш, бел, аяқ, қол, саусақ, алақан, мойын, иық, арқа, тізе, өкше
Түстер атауы	Ақ, көк, қара, жасыл, сары, қызыл, қызғылт, қызғылт сары, қоңыр, көгілдір
Іс-қимылды білдіретін сөздер	Жүр, отыр, тұр, бар, апар, бер, ал, әкел, іш, жуу, кел, секір, жүгір, қуып жет, қуып жет те ұста, ұйықта, ойна, тығыл, қаш, қу, ұста, жина, сапқа тұру, ауыздарыңды жауып шайнаңдар, әбден шайнап жеңдер, майлықпен сүртіндер, төкпей-шашпай ішіндер, екі топқа бөлініңдер, билендер, тез киіну (шешіну), жолдасына көмектесу, киімдерін ұқыпты жинау, төсекке байқап міну (тұсу), түймені дұрыс тағу, гүлге су құю, сырғанау

Кеңістікті бағдарлау сөздері	Оң, сол, жоғары, төмен, алыс, жақын, үстінде, астында, қасында, артында, жанында, ішінде.
Заттардың санын білдіретін сөздер және реттік сан есімдер	Бір, екі, үш, төрт, бес, алты, жеті, сегіз, тоғыз, он, аз, көп, бірінші, екінші, үшінші, төртінші, бесінші, алтыншы, жетінші, сегізінші, тоғызыншы, оныншы.
Табиғат әлемі	Күз, қыс, көктем, жаз. Ауа райы құбылыстары: жаңбыр, қар, жел, суық, жылы, аяз, ыстық, найзағай, кемпірқосақ, ай, күн, аспан, бұлт. Өсімдіктер әлемі: Шөп, ағаш, шырша, гүл, жапырақ, тамыр, бұтақ, бүршіктер, раушан, қарағай, терек, емен, қайын, өсімдіктер өседі, қопсыту, түптеу. Жанурлар әлемі: Үй жануарлары: қозы, қой, лақ, ешкі, сиыр, бұзау жылқы, құлын, бота, түйе, мысық, марғау, ит, күшік. Жабайы аңдар: аю, түлкі, қасқыр, арыстан, піл, қоян, жылан, жолбарыс, керік, кірпі. Үй құстары: тауық, әтеш, балапан, қаз, үйрек. Дала құстары: аққу, қарлығаш, торғай, қарға, сауысқан, көгершін, шағала, бүркіт, қыран, тотықұс.
Киім-кешек	Шалбар, көйлек, жейде, кеудеше, жемпір, ішкіім, малақай, қалпақ, тон, қолғап, етік, пима, шәлі.

Мектепке дейінгі топта, мектептің (лицейдің, гимназияның) мектепалды сыныбында тәрбие-білім беру процесін ұйымдастыру кезінде педагогтар мынадай құжаттаманы әзірлейді:

ҚР БҒМ № 557 Бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі ұйымның мектепалды тобы/мектептің (лицейдің, гимназияның) (5 жастағы балалар) мектепалды сыныбы үшін мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспары негізінде оқу жылына арналған ұйымдастырылған қызметтің перспективалық жоспары [57];

апта сайынғы циклограмма қызметі;

дағдылар мен дағдылардың қалыптасу деңгейін бақылау үшін баланың оқу жылына арналған жеке даму картасы.

Барлық мектепке дейінгі ұйымдар үшін бірыңғай МЖМБС орындалғанына қарамастан, арнайы білім беру ұйымдарында МДҰ арнайы бағдарламалары бойынша тәрбиеленетін мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалардың тәрбие-білім беру процесінің өзіндік ерекшеліктері бар екенін атап өту маңызды. Мәселен, арнайы бөбекжайлар мен арнайы балабақшалар қызметінің тәртібі ҚР БҒМ № 385 [54] бұйрығымен бекітілген Арнайы білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларымен регламенттеледі, 15-тармаққа сәйкес арнайы балабақшалардың жеті түрі бөлінеді:

- 1) көру қабілеті зақымдалған балаларға арналған;
- 2) есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған;
- 3) сөйлеу қабілеті ауыр балаларға арналған;
- 4) тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар балаларға арналған;
- 5) зияты зақымдалған балаларға арналған;
- 6) психикалық дамуы тежелген балаларға арналған;
- 7) 1-6-тармақтарда көрсетілген балалар санаттарын қоса алғанда.

№ 385 бұйрықтың 16-тармағына сәйкес өңірде арнайы балабақшалар болмаған жағдайда, арнайы балабақшалар үшін бірдей бұзушылықтардың түрлері бойынша жалпы үлгідегі балабақшаларда арнайы топтар құрылады

Арнаулы бөбекжайлар мен арнаулы балабақшаларға жолдаманы психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар (бұдан әрі – ПМПК) береді. Бұл ретте «Білім туралы» ҚР Заңының 47-бабының 1-тармағына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтары, Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар қабылдау шарттарына сәйкес білім беру ұйымдарын және білім алу нысандарын таңдауға құқылы» екенін атап өту маңызды. Басқаша айтқанда, ата-аналар (баланың заңды өкілдері) МДҰ бағдарламасының түріне (үлгілік, бейімделген, арнайы, жеке) сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін бала үшін білім беру ұйымының түрін (жалпы білім беретін немесе арнайы) таңдай алады [49].

4-кірістірме. Білім алудың арнайы шарттары

1-бап.

7-4) **білім алу үшін арнаулы жағдайлар** – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар.

8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер

6. Мемлекет инклюзивті білім берудің мақсатын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейінде даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға олардың білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді.

Арнайы немесе жалпы білім беретін мектепке дейінгі білім беру ұйымының педагогтері (тәрбиешілері) арнайы жағдайлар жасау үшін «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» ҚР БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығына (бұдан әрі – ҚР БҒМ № 4 бұйрығы) сәйкес [58] баланың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау жүргізіледі, оған мыналар кіреді кезеңдер:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауы;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуі және бағалауы;

3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауы;

4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауы.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арнайы немесе жалпы білім беретін мектепке дейінгі білім беру ұйымының педагогтері мен мамандары қажетті арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мақсатында ҚР БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау процесі ұйымдастырылады [59], оған үш кезең кіреді:

1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;

2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;

3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.

Жеке/кіші топтық / топтық түзету сабақтарын арнайы педагогтер мен психолог оқу күні ішінде және сабақтан тыс уақытта арнайы балабақша әкімшілігі бекіткен кестеге сәйкес жүргізеді.

Осы сабақтардан басқа педагогтер мен мамандар балаларды тәрбиелеу және дамыту мәселелері бойынша баланың отбасымен консультациялық жұмыс жүргізеді.

Арнайы балабақшалардағы (арнайы топтардағы) топтардың толықтығы «Мектепке дейінгі ұйымдар мен балалар үйлеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы»

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 9 шілдедегі № ҚР ДСМ-59 бұйрығының 44-тармағымен регламенттеледі [60] (24-кесте).

24-кесте. Мектепке дейінгі ұйымдардағы арнайы топтардың толықтығы

Балалар дамуының бұзылу түрі	Ерте жас (үш жасқа дейін)	Мектепке дейінгі жас (үш жастан бастап)
Ауыр сөйлеу кемістігі бар балалар үшін	10	12
Жекелеген дыбыстарды айту фонетикалық-фонематикалық дамымаған балалар үшін	10	12
Естімейтін балалар үшін	8	8
Нашар еститін балалар үшін	10	12
Көрмейтін балалар үшін	10	10
Нашар көретін, амблиопия, қыли көзді балалар үшін	10	15
Тірек-қимыл аппаратының бұзушылығы бар балалар үшін	10	12
Ақыл-ой бұзушылығы бар (ақыл есі кем) балалар үшін	6	10
Психикалық дамуы тежелген балалар үшін	6	10
Күрделі ақыл-есі кем балалар үшін	6	8
Күрделі кемістіктері бар (2 және одан да көп кемістіктер) балалар үшін	6	6
Дамуында басқа да ауытқулар бар балалар үшін	10	15

Ақыл-ой кемістігімен бірге аутистикалық спектрдағы бұзылыстары бар балалар болған жағдайда интеллектісінің бұзылулары (ақыл-ой кем) бар және психикалық дамуы тежелген балалар үшін арнайы топтардың толықтырылуы мына есептен азаяды: ерте жастағы балалар саны – 4 бала; мектепке дейінгі жастағы балалар саны – 6 бала [60].

Ақыл-ой кемістігі (ақыл-ой кемістігі) бар тәрбиеленушілер анықталған жағдайда есту, көру және тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған арнайы бөбекжайлар мен балабақшаларда күрделі бұзылулары бар балаларға арналған топтар құрылады. Толымдылығы болмаған кезде топтар әртүрлі жастағы және даму бұзылыстарын ескере отырып жинақталады.

Арнайы және жалпы білім беретін мектепке дейінгі ұйымдарды жарактандыру мен жабдықтау «Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдыктармен және жиһазбен жарактандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және

ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығына сәйкес жүзеге асырылады [61].

Мектепке дейінгі ұйымдардың мектепалды топтары үшін жабдықтар мен жиһаздар тізбесі мыналарды қамтиды:

- коммуникативтік дағдыларды дамытуға арналған оқу және ойын материалдары;
- танымдық және зияткерлік дағдыларды дамытуға арналған оқу және ойын материалдары, оның ішінде ұсынылатын қосымша материалдар мен жабдықтар;
- шығармашылық дағдыларды, зерттеу қызметін дамытуға арналған оқу және ойын материалдары, оның ішінде ұсынылатын қосымша жабдық;
- моториканы дамыту және сауықтыру үшін оқу және ойын материалдары;
- әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға, топтық жұмыс дағдыларын дамытуға арналған оқу және ойын материалдары;
- топтық бөлмеге арналған жабдық пен жиһаз, оның ішінде топтық бөлмеге ұсынылатын жабдық;
- топтық бөлмеге арналған қосалқы жабдықтар мен жиһаздар;
- қазақ тілі кабинетіне арналған жабдықтар мен жиһаздар;
- дене шынықтыру залы, оның ішінде дене шынықтыру залы үшін ұсынылатын жабдық;
- спорт алаңы, оның ішінде спорт алаңы үшін ұсынылатын жабдық;
- ойын алаңы;
- 2-ден 1-ге дейін ұсынылатын жылдам салынатын спорт ғимараты (спорт залы мен бассейн);
- музыка залы;
- бір балаға есептегендегі жұмсақ мүкәммал;
- бір топқа шаққандағы жұмсақ түгендеу;
- кір жууға арналған жабдық және жұмсақ мүкәммал.

Жоғарыда көрсетілген тізімде дамушы пәндік-кеңістіктік орта мен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жасау үшін ұсынылатын жабдықтар мен жиһаздардың болуын атап өту маңызды; мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуы үшін, мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіз жағдайлар жасау үшін арнайы жағдайлар жасау. Осы тізбеге сәйкес мектепке дейінгі ұйымның басшысы жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, тәрбиеленушілер үшін қолайлы және қауіпсіз жағдай жасау мақсатында бөлімге (білім басқармасына) бюджеттік өтінімді уақтылы тапсыруы қажет.

Балабақшалардың арнайы топтарында немесе арнайы балабақшаларда тәрбиеленетін мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалардың тәрбие-білім беру процесінің ерекшелігі ҚР БҒМ № 499 бұйрығымен (25-Қосымша) бекітілген ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың арнайы оқу бағдарламаларын пайдалану, сондай-ақ үлгілік оқу жоспарына арнайы білім беру бағдарламалары бойынша екі сабақты енгізу болып табылады (25-31-кестелер).

5-кірістірме. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларының түрлері

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (2-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – сөйлеу тілі жалпы дамымаған (бұдан әрі – СТЖД) балаларда бастауыш мектеп бағдарламасы бойынша әрі қарай ана тілін меңгеруге сапалы дайындыққа және қоршаған ортада әлеуметтік бейімделуге, жалпы дамуына ықпал ететін, қарым-қатынас мәдениетін және сөйлеу белсенділігінің базалық үрдістері мен қызметін қалыптастыру.

Көру қабілеті бұзылған балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (3-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – балалардың жастық және жекелей мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес арнайы түзетуші-компенсаторлық және әлеуметтік-бейімдік дағдылар мен икемдерді қалыптастыру; оқу, ойын, тұрмыстық іс-әрекеттің алуан түрлеріне өз бетімен қатысуға даярлау, әлеуметтік жағдайларға бейімдеу.

Есту қабілеті бұзылған балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (4-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – мектеп жасына дейінгі есту қабілеті бұзылған балалардың типологиялық, жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес рухани-адамгершілік құндылықтарын, білім, білік, дағдыларын қалыптастыру.

Зерде бұзылысы бар балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (5-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – зерде бұзылысы бар балалардың эмоционалды, зияткерлік және әлеуметтік дамуы үшін жағымды жағдай жасау және олардың тұлғалық оң қасиеттерін қалыптастыру.

Типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения детей с нарушением опорно-двигательного аппарата (6-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – тірек-қимыл аппараты бұзылысының (бұдан әрі - ТҚАБ) дәрежесі мен балалар церебральды сал ауруының (бұдан әрі - БЦСА) көріністерін есепке ала отырып, балаларда арнайы түзету-компенсаторлы және қоғамдық-бейімді біліктер мен дағдыларды қалыптастыру; жасына сай қозғалыс дағдыларына үйрету; тірек қимыл аппараты бұзылысының алдын алуды қамтамасыз ету; шынайы өмір жағдайларына сәтті тұрмыстық, ойын және қоғамдық бейімделуіне, олардың қоғамға интеграциясына түзетуші физикалық жаттығулар және арнайы қозғалыс тәртібі көмегімен алғышарттар жасау.

Дамуында күрделі бұзылыстары бар балаларды мектепке дейінгі

тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (7-қосымша)

Бағдарламаның мақсаты – баланың жас ерекшелігіне, мүмкіндігі мен қабілеттілігіне сәйкес арнайы түзете-компенсаторлық және әлеуметтік ортаға бейімделу біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыру, әртүрлі оқу әрекеті, ойын, тұрмыстық әрекетке өздігімен қатысуға, әлеуметтік жағдайларға бейімделуге даярлау.

Дереккөз: «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014235#z15>

Мүмкіндігі шектеулі балаларға қажетті психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мақсатында мектепке дейінгі ұйымда арнайы педагогтар мен психолог жүргізетін арнайы түзету қызметінің мазмұнын қарастырайық. Түзету сабақтарының көлемі 25-31 кестелерде ұсынылған Мүмкіндігі шектеулі балалардың бұзылу түрлеріне байланысты екенін атап өту маңызды [57].

25-кесте. Көру қабілеті зақымдалған балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту	аптасына үш рет
	Көру қабілеті*	аптасына екі рет
	Кеңістікте бағдарлай білу	аптасына бір рет
2.	Әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру	аптасына бір рет
	Әлеуметтік-тұрмыстық бағдар	аптасына бір рет

Ескерту:

*****Арнайы түзетуші іс-әрекетті арнайы педагог (тифлопедагог) түзете қолдауды қажет ететін балалармен шағын топтарда немесе жеке жүргізеді.

*Көзі көрмейтін балалармен көру түйсігін дамытудың орнына сезіну және сипап сезуді дамыту бойынша түзетуші іс-әрекет жүргізіледі. Нашар көретін және кейіннен соқыр болып қалған балалар мен көру қабілеті бұзылған балалар үшін жанасу мен ұсақ моториканы дамыту бойынша іс-әрекет жоғарыда аталған түзетуші іс-әрекеттің барлық түрлерінде жүргізіледі.

26-кесте. Есту қабілеті зақымдалған балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Коммуникативтік дағдыларды дамыту	аптасына төрт рет

	Сөйлеуді дамыту*	аптасына екі рет
	Есту арқылы қабылдау мен айтуды қалыптастыруды дамыту	аптасына екі рет

Ескерту:

Ауызша сөйлеуді дамыту бойынша іс-әрекет құлақ мүкістігінің ауыр дәрежесі бар (IV дәрежелі) балалармен жүргізіледі.

Көркем әдебиетпен таныстыру сюжетті-рөлдік ойынға сүйене отырып жүргізіледі.

*Тіл дамыту бойынша іс-әрекетті арнайы педагог (сурдопедагог) түзете қолдауды қажет ететін балалармен шағын топта немесе жеке жүргізеді.

Естімейтін балалар үшін ымдау тілін қалыптастыру бойынша іс-әрекет өткізіледі.

27-кесте. Тірек-қозғалыс аппаратында бұзылыстары бар балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Дене қасиеттерін дамыту	аптасына бес рет
	Емдік дене тәрбиесі	аптасына үш рет
	Түзету жұмысы*	аптасына екі рет

Ескерту:

Түзетуді қажет ететін балалармен шағын топтарда арнайы педагогтер (дефектолог, логопед), емдік дене тәрбиесі нұсқаушысы жүргізеді.

*Түзетуді қажет ететін балалармен шағын топтарда арнайы педагог (дефектолог), жүргізеді.

Сөйлеу тілінің бұзылыстары бар балалар үшін.

28-кесте. Сөйлеу тілінің бұзылыстары бар балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Коммуникативтік дағдыларды дамыту	аптасына төрт рет
	Сөйлеуді дамыту	аптасына екі рет
	Сауат ашу негіздері	аптасына бір рет
	Дыбыстап айту	аптасына бір рет

29-кесте. Психикалық дамуы тежелген балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Танымдық іс-әрекетінің кемшіліктерін түзету	аптасына үш рет
	Қоршаған ортамен таныстыру және сөйлеуді дамыту	аптасына бір рет
	Сенсорика	аптасына бір рет
	Түзету жұмысы*	аптасына бір рет

Ескерту:

*****Түзетуді қажет ететін балалармен шағын топтарда арнайы педагог (дефектолог), жүргізеді.

Зиятында бұзылыстары бар балалар үшін.

30-кесте. Зиятында бұзылыстары бар балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту	аптасына үш рет
	Ойынға үйрету	аптасына бір рет
	Ойлауды қалыптастыру	аптасына бір рет
	Сенсорика	аптасына бір рет
2.	Әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру	аптасына екі рет
	Қоршаған ортамен таныстыру	аптасына бір рет
	Коммуникативтік дағдыларды дамыту	аптасына бір рет
3.	Түзету жұмысы*	аптасына бір рет

Ескерту:

*****Арнайы педагог (тифлопедагог) түзетуді қажет ететін балалармен шағын топта немесе жеке жүргізеді.

*Арнайы педагог (дефектолог) түзетуді қажет ететін балалармен шағын топта немесе жеке жүргізеді.

31-кесте. Күрделі бұзылыстары бар балалар үшін

№	Арнайы түзетуші іс-әрекет*****	Мектепалды топ (5 жастағы балалар)
1.	Коммуникативтік дағдыларды дамыту*	аптасына бес рет
	Ымдау, дактильді-жанаспалы сөйлеуді қалыптастыру (көру және есту қабілетінің аралас бұзылуымен)	аптасына екі рет
	Символдар, суреттер-заттардың көмегімен коммуникацияны қалыптастыру (сөйлемейтін балалар үшін)	аптасына екі рет
	Сөйлеуді дамыту (дыбыстық сөйлеуді меңгеру мүмкіндігі бар балалар үшін)	аптасына бір рет
2.	Танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту	аптасына екі рет
	Сенсорика	аптасына бір рет
	Кеңістікте бағдарлай білу	аптасына бір рет
3.	Әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру	аптасына үш рет
	Тамақтану және мінез-құлыққа байланысты дағдыларды қалыптастыру	аптасына бір рет
	Киіну және киімді күту дағдыларын қалыптастыру	аптасына бір рет

Үй еңбегі және басқа жағдайларда мінез-құлыққа байланысты дағдыларды қалыптастыру	аптасына бір рет
---	------------------

Ескерту:

*Коммуникативтік дағдыларды дамытуда біріктірілген бұзылыстардың түріне байланысты жұмыстың келесі түрлерінің бірі таңдалады: дактильді-байланыс байланыс нысандары; сөйлеудің ойнатқыш/дыбыстық жағы бұзылған жағдайда (церебральды сал ауруы, алалия кезінде) объектілерді-символдарды, суреттерді пайдалануға байланысты коммуникация дағдылары қалыптасады; күрделі бұзылулардың барлық түрлерінде ауызша (дыбыстық) сөйлеуді қалыптастыру және дамыту міндетті болып табылады және оны дефектолог, логопед және тәрбиеші шағын топпен немесе жеке жүргізеді (ауызша (дыбыстық) сөйлеуді қалыптастыру және дамыту мүмкіндігі болмаған жағдайда, коммуникацияның балама түрлерін қалыптастыру жүзеге асырылады).

Көрудің алғашқы бұзылуы кезінде балаларға арналған "Тифлографика" ұйымдастырылған іс-әрекетте жеңіл дәрежелі көру қабілеті бұзылған балалармен тәрбиеші "сурет салу" іс-әрекетін, ауыр дәрежелі көру қабілеті бұзылған балалармен "Тифлографика" ұйымдастырылған іс-әрекетінде арнайы педагог жұмыс жүргізеді.

Мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды регламенттейтін негізгі нормативтік құжаттарды қарастыра отырып, білім беру мәселелері жөніндегі ресми құжаттарда жарияланған қайталама деректер негізінде, сондай-ақ МДҰ мәселелері бойынша ғылыми зерттеулердің нәтижелері негізінде балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектепке мектепке дайындаудың ағымдағы жай-күйіне талдау жүргіземіз.

Балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектепке даярлаудың ағымдағы жағдайын талдау

Балаларды мектепалды даярлау, жоғарыда айтылғандай, баланың ата-анасының (заңды өкілдерінің) тікелей міндеті болып табылады және отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында бес жастан бастап жүзеге асырылуы мүмкін [49].

Мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында екі алатын балаларды мектепалды даярлықпен қамту бойынша ағымдағы жағдайды қарастырайық.

ҰБДБ деректері бойынша 2022 жылдың соңындағы жағдай бойынша 214238 мектеп жасына дейінгі балалар 6864 мектепалды тобы бар 3 680 балабақшада, 15 091 бала – мектепалды топтары бар 739 шағын орталықта мектепалды даярлықпен қамтылды (32-кесте).

32-кесте. 2022 жылы балабақша топтары мен шағын орталықтардағы мектеп жасына дейінгі балалар контингенті

Аймақ	Барлығы 5 жастан 7 жасқа дейінгі балабақшаның мектепке дейінгі топтарындағы балалар	Мектепке дейінгі шағын орталықтарда барлығы 5 жастан 7 жасқа дейінгі балалар	балабақшаның мектепке дейінгі топтарында барлығы 5 жасар балалар	Мектепке дейінгі шағын орталықтарда барлығы 5 жасар балалар	балабақшаның мектепке дейінгі топтарында барлығы 6 жасар балалар	мектепке дейінгі шағын орталықтарда барлығы 6 жасар балалар	балабақшаның мектепке дейінгі топтарында барлығы 7 жасар балалар	мектепке дейінгі шағын орталықтарда барлығы 7 жасар бала
ҚР	214 238	15 091	187 606	12 780	26 334	2 256	298	55
Абай	4 040	833	3 575	803	460	29	5	1
Ақмола	8 689	1 173	7 339	1 030	1 342	142	8	1
Ақтөбе	8 620	272	8 374	270	240	2	6	0
Алматы	23 878	683	21 016	588	2 805	85	57	10
Атырау	6 221	936	5 490	767	728	166	3	3
БҚО	4 025	358	3 590	329	419	27	16	2
Жамбыл	10 702	746	10 043	672	659	74	0	0
Жетісу	5 830	785	5 475	769	352	14	3	2
Қарағанды	9 672	1 526	8 108	1 271	1 561	249	3	6
Қостанай	6 158	896	5 145	743	966	143	47	10
Қызылорда	9 602	304	9 057	297	544	7	1	0
Маңғыстау	9 586	257	8 459	232	1 114	25	13	0
Павлодар	8 473	370	6 722	365	1 739	5	12	0
СҚО	2 999	1 002	2 434	875	559	122	6	5
Түркістан	27 333	139	25 997	136	1 333	3	3	0
Ұлытау	1 231	105	1 155	102	76	3	0	0
ШҚО	6 172	789	5 227	653	926	135	19	1
Астана қ.	21 337	107	16 893	50	4 395	56	49	1
Алматы қ.	23 474	2 688	19 206	1 857	4 230	818	38	13
Шымкент қ.	16 196	1 122	14 301	971	1 886	151	9	0

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

32-кестеден көріп отырғанымыздай, 5 жастан 7 жасқа дейінгі балалардың ең көп саны Түркістан (27 333), Алматы (23 878) облыстарының, Алматы (23 474), Астана (21 337), Шымкент (16 196) қалаларының мектепке дейінгі ұйымдарында тәрбиеленді және оқыды; ең азы-Абай (4040), БҚО (4025), СҚО (2999), Ұлытау (1231). Жоғарыда аталған облыстардағы мектеп жасына дейінгі балалар саны бойынша жоғары көрсеткіштер халық тығыз орналасқан жердегі мектепке дейінгі ұйымдардағы орындардың тапшылығына, көші-қон ағындары мен бала туудың жоғары деңгейіне байланысты. Нәтижесінде, аталған өңірлерде 3-6 жастағы екі баланы 100% қамту қамтамасыз етілмеген: Алматы (92,9 %), Түркістан (99,3 %), Астана (99,2 %) және Алматы (94,6%) қалаларында. Аумақтық қайта құру себебінен көші-қон процестерінің салдарынан Жетісу (98,0%), Ұлытау облыстарында (89,5%) 3-6 жастағы екі баланы 100% қамту қамтамасыз етілмеген. Мектепке дейінгі ұйымдардан басқа, 5-7 жас

аралығындағы 174408 бала еліміздің 5743 мектебінде мектепалды даярлықпен қамтылған (33-кесте).

33-кесте. 2022 жылы жалпы білім беретін мектептердің мектепалды сыныптарындағы мектеп жасына дейінгі балалар контингенті

Өңір	мектептердің мектепалды сыныптарында Барлығы 5 жасан 7 жасқа дейінгі балалар	бес жасар		алты жасар		жеті жасар	
		мектептердің мектепалды сыныптарындағы барлық балалар	олардың ішінде қыздар	мектептердің мектепалды сыныптарындағы барлық балалар	олардың ішінде қыздар	мектептердің мектепалды сыныптарындағы барлық балалар	олардың ішінде қыздар
ҚР	174 408	109 382	55 719	63 558	28 334	1 468	517
Абай	7 684	3 768	1 923	3 837	1 705	79	27
Ақмола	6 084	2 971	1 498	2 992	1 347	121	47
Ақтөбе	9 600	6 902	3 517	2 665	1 159	33	8
Алматы	15 519	8 535	4 525	6 882	2 916	102	36
Атырау	9 918	6 380	3 166	3 430	1 586	108	28
БҚО	9 181	7 608	3 795	1 538	693	35	11
Жамбыл	11 758	7 678	3 894	4 016	1 794	64	31
Жетісу	8 032	4 599	2 373	3 374	1 421	59	22
Қарағанды	5 953	3 402	1 776	2 398	1 059	153	66
Қостанай	5 563	3 654	1 811	1 859	827	50	12
Қызылорда	9 477	7 588	3 765	1 868	798	21	6
Маңғыстау	9 099	6 713	3 477	2 311	1 047	75	17
Павлодар	3 579	2 265	1 162	1 276	609	38	5
СҚО	4 895	2 635	1 317	2 198	1 044	62	20
Түркістан	34 006	21 451	10 760	12 364	5 729	191	81
Ұлытау	2 792	1 887	973	886	383	19	11
ШҚО	6 180	2 997	1 551	3 103	1 379	80	35
Астана қ.	2 075	929	479	1 113	475	33	5
Алматы қ.	4 749	2 022	1 135	2 633	1 135	94	31
Шымкент қ.	8 264	5 398	2 822	2 815	1 228	51	18

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

33-кестеде мектеп жасына дейінгі балалардың ең көп саны Түркістан (34 006), Алматы (15519), Жамбыл (11758), Атырау (9918), Ақтөбе (9600) облыстарындағы жалпы білім беретін мектептердің мектепалды сыныптарында тәрбиеленгенін және оқығанын көрсетеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың ең аз саны СҚО-да (4895), Алматы қаласында (4749), Павлодар облысында (3579), Ұлытау облысында (2792), Астана қаласында (2075) мектепалды даярлықпен қамтылды.

Жалпы, соңғы 3 жылда мектепке дейінгі ұйымдарда және жалпы білім беретін мектептерде мектепалды даярлықпен қамту 68 415 балаға ұлғайды (2020 ж. - 335 322 бала, 2021 ж. – 336 614 бала, 2022 ж. - 403 737 бала (95,8 %) (34-кесте).

34-кесте. МДҰ және мектеп ұйымдарының түрлері бойынша мектепалды даярлықпен қамту, 2020-2022 жылдар, бірлік, адам.

Жыл	Мектепалды топтары бар шағын орталықтардың саны	Оларда балалар бар	Мектепалды топтары бар балабақшалар саны	Оларда балалар бар	Мектепалды сыныптары бар мектептер саны	Оларда балалар бар
2020	899	12727	2990	133 609	5942	188 986
2021	821	9941	3339	137 991	5889	188 682
2022	739	15091	3680	214238	5743	174 408

Дереккөз: «Қазақстанның білім беру статистикасы» Ұлттық жинағы [62], ҚР Білім беру жүйесінің жай-күйі мен дамуы туралы Ұлттық баяндама (Тәуелсіздіктің 30 жылы және 2021 жылы) [63], ҰБДБ деректері

2022 жылы 2-6 жастағы балаларды қамтудың 89,4% - ға (2021 жылы – 88,4 %), 3-6 жастағы балаларды 98,5%-ға (2021 жылы – 98,3%) дейін ұлғайына қарамастан, балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту саласында бала туудың жоғары болуына және демографиялық процестерге байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда орын тапшылығы проблемасы өзекті болып қалуда [52]. ҰБДҚ деректері бойынша 2022 жылы 7880 балабақшаның кезегі 291 275 баланы құрады, оның ішінде 3 - 6 жас - 15 740 (35-кесте).

35-кесте. 2022 жылы балабақшаларда орын алу кезектілігі туралы мәліметтер

Өңір	барлық балабақшалар	кезекте тұрған балалар саны	олардың ішінде		1-6 жаста	2-6 жаста	3-6 жаста
			қалалық жерде	ауылдық жерлерде			
ҚР	7 880	291 275	233 117	58 158	240 537	131 559	15 740
Абай	157	6 743	4 929	1 814	5 258	2 455	0
Ақмола	258	12 359	8 026	4 333	9 950	6 770	0
Ақтөбе	419	9 668	8 353	1 315	7 178	4 167	0
Алматы	1 041	11 240	4 203	7 037	11 240	9 592	7 253
Атырау	218	14 790	8 904	5 886	10 671	5 526	0
БҚО	332	9 685	7 944	1 741	8 051	4 188	0
Жамбыл	442	8 004	6 355	1 649	6 218	4 277	0
Жетісу	203	4 263	3 169	1 094	3 921	2 534	684

Қарағанды	203	27 157	23 199	3 958	20 881	11 256	0
Қостанай	188	9 921	7 449	2 472	7 693	3 726	44
Қызылорда	605	25 389	8 558	16 831	23 872	7 702	0
Маңғыстау	317	25 093	19 875	5 218	23 664	8 853	0
Павлодар	158	9 444	8 691	753	7 226	3 042	0
СҚО	84	4 210	3 462	748	3 074	1 147	0
Түркістан	1309	3 350	1 144	2 206	3 300	2 548	1 068
Ұлытау	49	4 239	3 892	347	4 179	2 410	1 150
ШҚО	202	4 964	4 208	756	2 942	816	0
Астана қ.	428	45 029	45 029	0	31 914	14 054	426
Алматы қ.	747	49 131	49 131	0	43 144	31 976	5 115
Шымкент қ.	520	6 596	6 596	0	6 161	4 520	0

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

Балалардың ең жоғары кезектілігі Алматы (49 131 бала), Астана (45 029 бала), Қарағанды (27 157 бала), Қызылорда (25 389 бала), Маңғыстау (25 093 бала) қалаларында байқалады. Ең аз кезек ШҚО (4964), Ұлытау (4239 бала), Жетісу (4263 бала), СҚО (4210 бала), Түркістан (3350) облыстарында байқалады.

Балабақшаларға кезекте тұрған 3-6 жас аралығындағы балалардың ең көп саны Алматы облысында (7253 бала), Алматы қаласында (5115 бала), Ұлытау облысында (1150 бала), Түркістан облысында (1068 бала) тұрады.

Астана, Алматы қалаларында, Қарағанды, Қызылорда, Маңғыстау облыстарында балабақшаларға орын алу кезегінің жоғары көрсеткіштері 2020 және 2021 жылдары осы өңірлерде бала туудың өсуімен байланысты: Астана қаласында 2020 жылы 29 664 бала, 2021 жылы - 31 584 бала, Алматы қаласында 2020 жылы - 35 450 бала, 2021 жылы - 38 231 бала; Қарағанды облысында 2020 жылы - 23 432 бала, 2021 жылы - 24 247 бала; Қызылорда облысында 2020 жылы - 21 674 бала, 2021 жылы - 23 800 бала; Маңғыстау облысында 2020 жылы - 21 721 бала, 2021 жылы - 23 512 бала (36-кесте).

36-кесте. 2016-2021 жылдардан бастап Қазақстан Республикасында туу динамикасы

Аймақ	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ҚР	400 694	390 262	397 799	402 310	425 618	450 652
Ақмола	12 496	12 307	12 426	12 265	12 509	12 922
Ақтөбе	19 769	19 138	19 599	20 493	20 651	22 845
Алматы	50 874	49 971	50 409	50 502	54 130	56 186
Атырау	16 730	16 443	17 033	16 980	18 023	18 593
БҚО	13 184	12 860	13 067	13 130	13 573	14 395
Жамбыл	28 121	26 465	27 113	27 041	29 175	30 629
Қарағанды	23 950	22 716	22 950	23 034	23 432	24 247

Қостанай	12 290	11 736	11 630	11 448	11 702	11 223
Қызылорда	19 256	18 981	19 195	19 347	21 674	23 800
Маңғыстау	19 794	19 380	19 892	20 459	21 721	23 512
Павлодар	12 613	12 025	11 856	11 558	11 861	11 736
СҚО	7 694	7 387	7 194	6 872	6 886	6 550
Түркістан	81 456	78 990	54 134	55 738	61 186	65 267
ШҚО	22 918	22 164	21 861	21 854	22 543	23 160
Астана қ.	27 845	28 276	29 181	28 736	29 664	31 584
Алматы қ.	31 704	31 423	33 259	34 308	35 450	38 231
Шымкент қ.			27 000	28 545	31 438	35 772

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

Бұл ретте Алматы, Жамбыл, Түркістан облыстарында, Шымкент қаласында басқа өңірлермен салыстырғанда төмен корреляциясы жоқ бала туудың жоғары көрсеткіштерін, осы өңірлердегі балабақшаларға орын алу кезектілігінің көрсеткіштерін (37-кесте), 2021 жылы 3-6 жас аралығындағы екі баланы қамтуды қосымша зерделеуді талап етеді (38-кесте). Мысалы, Түркістан облысында 3-6 жас аралығындағы екі бала қамтылған кезде 99,3%, 3-6 жас аралығындағы 1068 бала балабақшаға орын алуға кезекте тұр.

37-кесте. 2020, 2021 жылдары туу деңгейі жоғары және балабақшаларға орын алу кезектілігі төмен өңірлер

Өңір	2020 жылы туу коэффициенті	2021 жылы туу коэффициенті	3-6 жас аралығындағы баланы МДҰ-мен қамту (%)	Балабақшаларға орын алуға кезекте тұрған балалардың саны	
				барлығы	оның ішінде 3-6 жастан бастап
Алматы	54 130 детей	56 186 детей	92,9	11 240	7 253
Жамбыл	29 175 детей	30 629 детей	100,0	8 004	0
Түркістан	61 186 детей	65 267 детей	99,3	3 350	1 068
Шымкент қ.	31 438 детей	35 772 детей	100,0	6 596	0

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

38-кесте. Соңғы 5 жылда 3 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту

Өңір	қамту 3 жылдан 6 жылға дейін				
	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
ҚР	95,2	98,5	98,7	98,9	98,4
Абай	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Ақмола	99,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ақтөбе	98,4	100,0	100,0	100,0	100,0
Алматы	97,0	98,4	97,6	98,7	92,9
Атырау	95,2	100,0	100,0	100,0	100,0
БҚО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Жамбыл	97,1	100,0	100,0	100,0	100,0
Жетісу	0,0	0,0	0,0	0,0	98,0
Қарағанды	99,6	100,0	100,0	100,0	100,0
Қостанай	99,7	99,8	95,7	99,9	99,9
Қызылорда	100,0	100,0	100,0	98,6	100,0
Маңғыстау	97,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Павлодар	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
СҚО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Түркістан	94,7	100,0	99,6	99,6	99,3
Ұлытау	0,0	0,0	0,0	0,0	89,5
ШҚО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Астана қ.	83,7	96,1	99,0	99,0	99,2
Алматы қ.	82,7	87,1	89,5	91,0	94,6
Шымкент қ.	89,8	100,0	100,0	100,0	100,0

Дереккөз: «Қазақстанның білім статистикасы» Ұлттық жинағы [62]

Еліміздің оңтүстік өңірлерінде бала туудың жыл сайынғы өсуін ескере отырып, балабақшаларға орын алу кезегі алдағы бес жылда ұлғаятын болады. Демек, облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың білім басқармалары:

1. мектепке дейінгі ұйымдар желісін, оның ішінде туу деңгейі жоғары және халық тығыздығы тығыз өңірлерде ұлғайту жөнінде уақтылы шаралар қабылдау;

2. МДҰ балаларын (1-6 жастан, 2-6 жастан, 3-6 жастан) қамтуды ұлғайту жөніндегі жұмысты күшейту;

3. мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру қағидаларына сәйкес мемлекеттік және жеке меншік мектепке дейінгі ұйымдарда мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру есебінен мектепке дейінгі ұйымдарда жаңа орындардың санын ұлғайту [64];

4. қосымша алаңдарды, оның ішінде тұрғын үйлердің және басқа да үй-жайлардың бірінші қабаттарында пайдалану арқылы мектепке дейінгі ұйымдардың қолданыстағы желісін кеңейту.

МДҰ ағымдағы жай-күйін талдау жүйелік деңгейде шешуді талап ететін МДҰ жай-күйінің мынадай проблемаларын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

- 3-6 жастағы балаларға арналған мектепке дейінгі ұйымдар желісінің жеткіліксіздігіне байланысты 2 жастан 3 жасқа дейінгі балаларды дамыту үшін мүмкіндіктердің жеткіліксіздігі;

- халық тығыз қоныстанған өңірлерде және көші-қон ағыны мен туу деңгейі жоғары өңірлерде мектепке дейінгі ұйымдардың жеткіліксіз саны;

- мектепке дейінгі ұйымдардағы орындарға сұраныстың МДҰ жаңа объектілерін іске қосу қарқынынан артуы;

- 2020 және 2021 жылдары бала туудың өсуіне байланысты 2023-2029 жылдар кезеңінде мектепке дейінгі ұйымдарда кезектіліктің артуы;

- мектеп жасына дейінгі балалар үшін сапалы цифрлық дамыту мазмұнының жеткіліксіз көлемі;

- мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды тәрбиелеу және оқыту процесіне ата-аналардың аз қатысуы;

- балалардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес мектепке дейінгі ұйымдардың инфрақұрылымы мен білім беру ортасын жаңғырту қажеттілігі [52].

Мектепке дейінгі ұйымдар педагогтарының, оқу-әдістемелік кабинеттер (бұдан әрі – ОӘК) әдіскерлерінің, МДҰ-ға жетекшілік ететін білім басқармалары мамандарының ерекше назарын білім алу үшін арнайы жағдайларға мұқтаж ерекше білім беруді қажет ететін баланы қамтуға аудару қажет.

ҰБДБ деректері бойынша 2022 жылы мектепке дейінгі жастағы ерекше білім беруді қажет ететін 4715 бала 51 арнайы балабақшада жұмыс істейтін 375 топта қамтылды); мектепке дейінгі жастағы ерекше білім беруді қажет ететін 8839 бала жалпы үлгідегі 239 балабақшада жұмыс істейтін 630 арнайы топта тәрбиеленді және оқыды.

2022 жылы арнайы балабақшалар желісінің ұлғаюына қарамастан, ерекше білім беруді қажет ететін балаға жан басына шаққандағы нормативтің мөлшері 2 есеге артқанына қарамастан, келесі өңірлерде: Абай, Алматы, БҚО, Жамбыл, Жетісу, СҚО, Түркістан, Ұлытауда арнайы балабақшалар ашу қажеттілігі бар (39-кесте).

Балалардың инклюзивті білім беру құқығын іске асыру мақсатында 2021 жылы мектепке дейінгі ұйымдардың жалпы білім беру топтарында ерекше білім беруді қажет ететін 16305 бала тәрбиеленіп, оқыды [52]. Бұл ретте ерекше білім беруді қажет ететін балаларға (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог), педагог-психологтарға, педагог-ассистенттерге арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін арнайы педагогтардың тапшылығы проблемасы өзекті болып қала береді [52]. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдардың әкімшіліктері мен педагогтарына, ОӘК әдіскерлеріне және білім басқармаларының мамандарына:

1. МДҰ ұйымдарында білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау жөніндегі жұмысты жалғастыру

2. ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған арнайы балабақшалар (арнайы топтар) желісін ұлғайту;

3. мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру бойынша жұмысты күшейту [65];

4. мектеп жасына дейінгі ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін арнайы педагогтарды даярлау жөніндегі жұмысты жалғастыру;

5. мектеп жасына дейінгі ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс бойынша педагогтардың біліктілігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру.

Осы ұсыныстарды іске асырудан басқа, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтері 2022 жылы БҒМ № 486 [66]бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарын бағалау критерийлерін сақтауы қажет:

1. Тәрбие және оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнына өлшемшарттар:

1) оқу жұмыс жоспарлары мен ұйымдастырылған қызметтің Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29031 болып тіркелген) Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының және Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 557 бұйрығымен (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 8275 болып тіркелген) бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарының (бұдан әрі – ҰОЖ) талаптарына сәйкестігі;

2) білім беру қызметін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығымен бекітілген (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 14235 болып тіркелген) Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына (бұдан әрі – МДТО үлгілік оқу бағдарламасы) және білім беру бағдарламаларына (вариативті, жеке, бейімделген, қосымша) сәйкес іске асыру;

3) Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29329 болып тіркелген) бекітілген Мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің үлгілік қағидаларын (бұдан әрі-Үлгілік қағидалар) сақтау;

4) баланың даму мониторингін қамтамасыз ететін және оның жеке дамуын жоспарлаудың негізі болып табылатын мектепалды жастағы тәрбиеленушілерді оқыту нәтижелерінің болуы;

5) тәрбиеленушілердің даму мониторингісінің (бастапқы) болуы және нәтижелерін талдау;

б) үлгілік оқу бағдарламасына қосымшаға сәйкес балалардың жасын ескере отырып, тәрбиеленушілердің жетістіктерін мониторингілеу нәтижелерінің (қорытынды) болуы және талдау.

II. Тәрбиеленушілердің оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне өлшемшарттар:

1) МДТО ҮОЖ белгіленген тәрбиеленушілердің оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптарға сәйкестігі және сақталуы;

III. Тәрбие мен оқыту мерзіміне қойылатын талаптар:

1) балалардың жасын ескере отырып, жас топтарын қалыптастыру кезінде талаптарды сақтау;

2) тәрбиеленушіні 1-сыныпқа қабылдағанға дейін МДТО үлгілік оқу бағдарламасын игеру бойынша талаптарды сақтау.

Мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында екі алатын балаларды мектепалды даярлықпен қамту бойынша ағымдағы жағдайды зерделей отырып, 2022-2023 қорытындылары бойынша ҚР Оқу-ағарту Министрлігінің балаларды ерте дамыту институты өткізген Мектепке дейінгі ұйымдардың және мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын меңгеруі бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелерін қарастырайық оқу жыл.

39-кесте. 2022 жылы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың арнайы ұйымдарының балалар желісі мен контингенті

Өңір	мектепке дейінгі тәрбие мен арнайы мақсаттағы оқытуды ұйымдастыру	олардың ішінде		арнайы топтары бар мектепке дейінгі тәрбие және жалпы үлгідегі оқыту ұйымдары	олардың ішінде	
		топтар	балалар		топтар	балалар
ҚР	51	375	4715	239	630	8839
Абай	0	0	0	6	13	190
Ақмола	1	1	11	16	33	400
Ақтөбе	4	36	393	13	28	325
Алматы	0	0	0	15	32	689
Атырау	1	8	96	6	6	53
БҚО	0	0	0	11	23	246
Жамбыл	0	0	0	13	53	1 214
Жетісу	0	0	0	8	14	224
Қарағанды	3	32	403	28	110	1 075
Қостанай	2	8	58	14	37	360
Қызылорда	1	4	39	7	20	377
Маңғыстау	2	20	285	4	15	180
Павлодар	9	49	786	2	13	148
СҚО	0	0	0	6	13	144
Түркістан	0	0	0	23	60	1 280
Ұлытау	0	0	0	3	8	177
ШҚО	7	46	524	6	16	150
Астана қ.	3	29	331	41	105	1 139
Алматы қ.	13	96	1 209	13	25	388
Шымкент қ.	5	46	580	4	6	80

Тәрбие-білім беру процесінің тиімділігі, сондай-ақ балалардың даму динамикасы туралы ақпарат алу үшін 2022-2023 оқу жылының қорытындысы бойынша балаларды ерте дамыту институты мониторингтің қорытынды кезеңін өткізді.

Мақсаты: балалардың және педагогтың балалардың жасына сәйкес мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының (бұдан әрі – МДТО ҮОБ) мазмұнында айқындалған күтілетін нәтижелерге қол жеткізу деңгейін қадағалау.

Үлгілік оқу бағдарламасын игеру бойынша мониторингтің қорытынды кезеңімен 1 022 431 қамтылды, оның ішінде 674 337 бала 1 жастан - 4 жас аралығында, 348 094 бала мектепалды топтарда/сыныптарда, қамту 89,8% (мониторингпен қамтылмаған ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар):

- ерте жастағы топқа (1 жастағы балалар) – 21 043 (қамту 61,2%);
- кіші топқа (2 жастағы балалар) - 144 404 (қамту 86,5%);
- ортаңғы топқа (3 жастағы балалар) - 252 678 (93,0% қамту);
- ересек топқа (4 жастағы балалар) - 256 212 (қамту 88,7%);

- мектепалды топтарда/сыныптарда (5 жастағы балалар) - 348 094 (қамту 100%) құрайды.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасында айқындалған балалар мен педагогтердің күтілетін нәтижелерге қол жеткізу деңгейін бақылау мониторингінің қорытынды кезеңінің нәтижелеріне сәйкес орташа жалпы көрсеткіш келесідей:

- ерте жастағы топ (1 жастағы балалар) - дағдылардың жоғары және орташа деңгейі 16 972 оқушыны құрады, бұл 80,7%;

- кіші топ (2 жастағы балалар) - дағдылардың жоғары және орташа деңгейі 121 373 оқушыны құрады, бұл 84,1 %;

- ортаңғы топ (3 жастағы балалар) – дағдылардың жоғары және орташа деңгейі 219 542 оқушыны құрады, бұл 86,9%;

- ересек топ (4 жастағы балалар) - дағдылардың жоғары және орташа деңгейі 221 252 оқушыны құрады, бұл 86,4%;

- мектепалды топ, мектеп (лицей, гимназия) сыныбы (5 жастағы балалар) - дағдылардың жоғары және орташа деңгейі 309 218 оқушыны құрады, бұл 88,8% береді (43-кесте, 13-сурет).

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелері бойынша бағдарламаны игерудің жоғары деңгейі келесідей:

- ерте жастағы балалар арасында (1 жастағы балалар) – Жетісу (92,2%), Қызылорда (90,6%), Шығыс Қазақстан (88,3 %) облыстары, Алматы қаласы (90,2%);

- кіші топтағы балалар арасында (2 жастағы балалар) - Астана қ. (93,1%), Шығыс Қазақстан (89,8%), Батыс Қазақстан (89,1%) облыстары;

- орта топтағы балалар арасында (3 жастағы балалар) - Қызылорда (95,1%), Ақтөбе (93,2%), Шығыс Қазақстан (91,8%), Батыс Қазақстан (90,2%), Солтүстік Қазақстан (90,2%), Жетісу (90,8%) облыстары, Астана қаласы (89,7 %);

- ересек топтағы балалар арасында (4 жастағы балалар) - Ақтөбе (95,1%), Батыс Қазақстан (92,5%), Солтүстік Қазақстан (90,6%), Ақмола (89,6%), Қостанай (88,3%), Абай (88,8%), Жетісу (88,8%) облыстары;

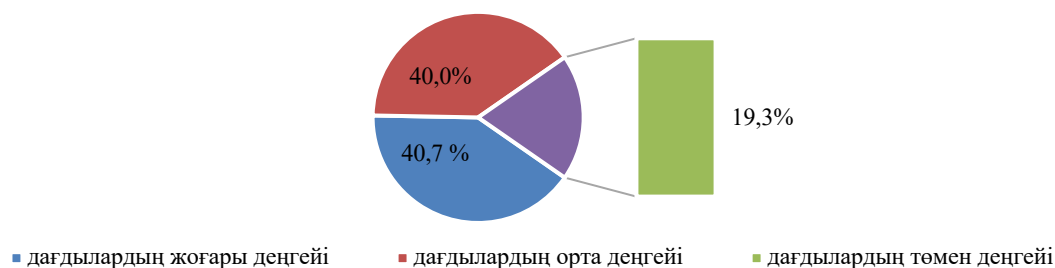
- мектепалды топтардың, сыныптардың (лицейлер, гимназиялар) (5 жастағы балалар) балалары арасында - Қызылорда (95,2%), Ақтөбе (95,2%), Солтүстік Қазақстан (92,5%), Павлодар (91,4%), Шығыс Қазақстан (90,9%), Астана қ. (89,5%), Батыс Қазақстан (89,1%), Ақмола (88,5%), Абай (88,5%), Жетісу (88,4%) облыстары, Алматы қаласы (88,4%).

Критерийлер бойынша ерте жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі:

40-кесте. Ерте мектеп жасына дейінгі балалардың ҮОБ мазмұнын игеру деңгейі

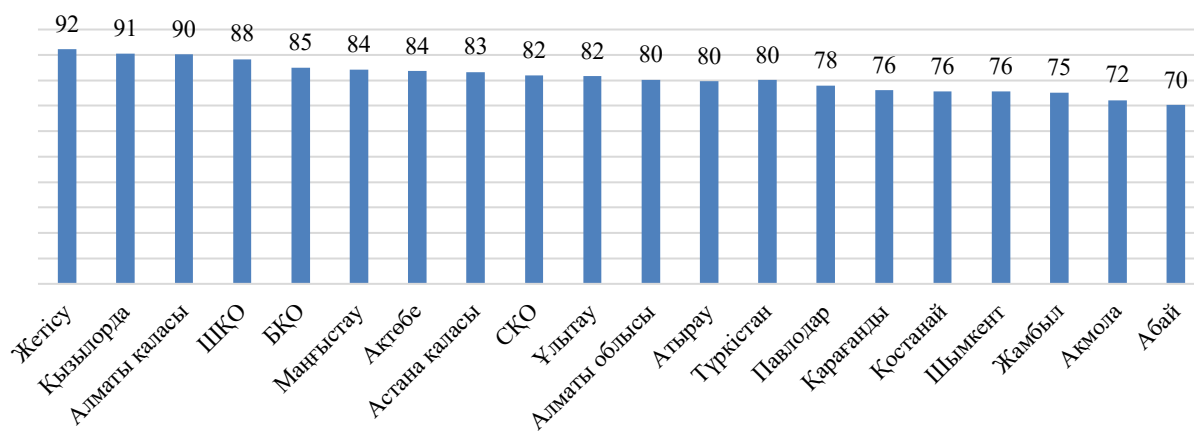
Дағдылардың жоғары деңгейі	Дағдылардың орта деңгейі	Дағдылардың төмен деңгейі
8 548	8 424	4 071
40,7 %	40,0 %	19,3 %

Ерте жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының
мазмұнын игеру деңгейі

1-сурет. Ерте жастағы балалардың ҮОБ мазмұнын игеру деңгейі, %

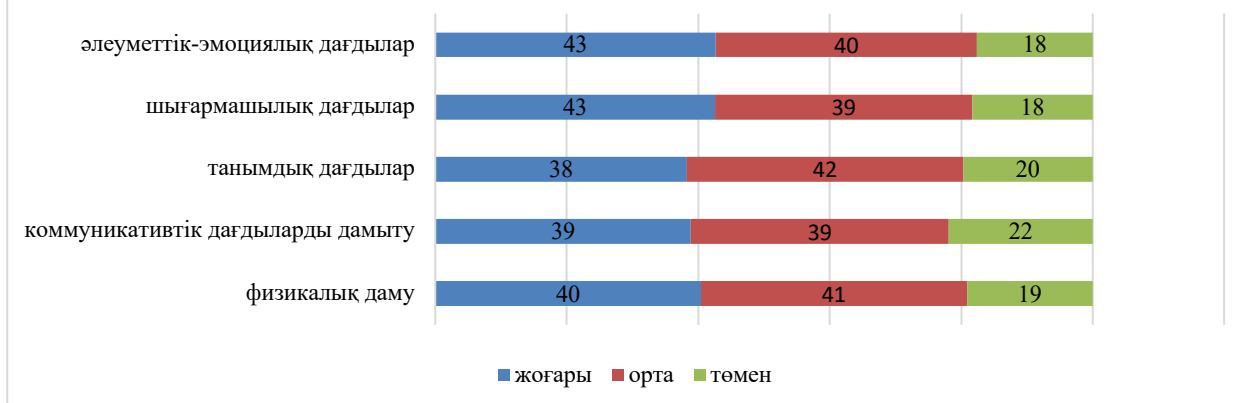
Ерте жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту
Үлгілік оқу бағдарламасының (1 жастағы балалар) мазмұнын
игеру деңгейі

2-сурет. Өңірлер бөлінісінде ерте жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының (1 жастағы балалар) мазмұнын игеру деңгейі, %

Ерте мектеп жасына дейінгі балалардың критерийлері бойынша мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың ҮОБ игеру динамикасын қарастырайық (3-сурет).

**Ерте жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту
Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру
динамикасы**

**3-сурет. Ерте жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту
Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы,
%**

3-суретте көрсетілген физикалық дамуды талдау көрсеткендей, ерте мектеп жасына дейінгі топтарда оқушылар негізгі қозғалыс түрлерінің бастапқы дағдыларын, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгерген.

Дағдылары жоғары балалар (40,4%):

- ересектердің жасаған жалпы дамыту жаттығуларын қайталайды;
- ересектердің көмегімен қарапайым өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларына ие;
- жұмсақ модульге немесе гимнастикалық орындыққа көтеріліп, одан түседі;
- заттардың арасымен жүреді;
- қимылдарды үйлестірудің бастапқы дағдыларына ие.

Дағдыларының орташа деңгейі бар балалар (40,5 %):

- дене жаттығуларын жасауға, ересектердің көмегімен өздерін ретке келтіруге ниет білдіреді;
- ересек адамның көмегімен тік жолда және гимнастикалық тақтада жүреді;
- қимыл ойындарына қызығушылық танытады;
- қозғалыстарды үйлестіру дағдыларын ішінара меңгерген.

19,1% дағдылары төмен балалар:

- олар жұмсақ модульге немесе гимнастикалық орындыққа көтеріліп, одан түсе алмайды;
- допты кішкене төбешіктен домалату;
- қозғалыстарды үйлестіруге мүдделі емес;
- ересектердің көрсеткен жалпы дамыту жаттығуларын орындауға, заттар арасында жүру оларға қиынға соғады.

3-суретте келтірілген Коммуникативті дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, ерте жаста балалар суреттерде көрсетілген сөзге сәйкес келетін ойыншықтарды, заттарды тауып, көрсете алады, ойыншық жануарлардың денесінің жекелеген бөліктерін, заттардың түстерін, өлшемдері мен формаларын

көрсете және атай алады, мазмұны жағынан түсінікті шағын әңгімелерді, өлеңдерді, әндерді қызығушылықпен тыңдай алады.

Дағдылары жоғары балалар (38,9 %):

- өтініштерді орындау;
- эмоционалды көңіл-күйді түсініп, эмоцияларын қимылмен көрсетеді;
- ойыншықтармен қарапайым сюжеттік ойындар ойнайды;
- дыбыстық тіркестерге еліктеп және дұрыс қайталайды;
- таныс шығармалардағы сөздерді қайталайды;
- олар кішкентай өлеңдерді, ертегілерді, әңгімелерді эмоционалды түрде

қабылдайды және ондағы айтылған қарапайым әрекеттерді орындай алады.

Балалардың көпшілігі (39,2 %) орташа дағдылары бар:

- кітаптардың тегіс және көлемді иллюстрацияларын қарастырады;
- таныс шығармаларды тыңдайды;
- мазмұны қарапайым сөз тіркестерін түсініп, өтініштерді орындайды

21,9% деңгейі төмен балалар келесі көрсеткіштер арқылы анықталды:

- дыбыстық сөз тіркестеріне еліктеп айтуға тырыспайды;
- олар заттардың атауларын, түстерін, өлшемдерін, көлемін, орнын біледі,

бірақ атамайды;

- олар ересектерді тыңдайды, түсінеді, бірақ тапсырманы, өтінішті орындамайды;

- олар жақын адамдарының аттарын, ойыншықтардың аттарын және күнделікті қолданылатын басқа заттарды біледі, бірақ айтпайды.

3-суретте көрсетілген Танымдық дағдылардың дамуын талдау ерте жастағы балалардың заттармен әртүрлі әрекеттерді орындайтынын, заттарды түсі, өлшемі бойынша ажырататынын, заттарды өлшеміне немесе пішініне сәйкес ұяларға орналастыратынын көрсетті..

Жоғары деңгейдегі балалар (38,3 %):

- қарапайым заттар мен құралдарды қолданып, олардың көмегімен әрекеттерді орындай алады;

- біртекті заттарды белгілері бойынша топтастырады (мөлшері, формасы);

- тиісті пішіндегі қораптар мен сандықшаларға арналған қақпақтарды таңдайды (дөңес, төрт бұрышты).

Орташа деңгейлі дағдылары бар балалар (42%):

- негізгі төрт түсті ажыратады (қызыл, көк, сары, жасыл);

- заттарды ұяға тек көлеміне сәйкес орналастырады;

- біртекті заттарды белгілерімен (көлемі, формасы) ішінара топтастырады;

- ересек адамның көмегімен 4-5 сақинадан (үлкеннен кішіге) тұратын пирамиданы дұрыс жинайды.

Дағдылары төмен балаларда (19,7%) келесі әрекеттер қиындық тудырады:

- негізгі төрт түстерді ажыратпайды (қызыл, көк, сары, жасыл);

- фигураларды ажырата алмайды, бірақ тиісті пішіндегі қораптар мен сандықшалардың қақпақтарын таңдауға тырысады;

- олар күрделі заттармен әрекеттерді орындауға тырысады.

3-суретте көрсетілген Ерте жастағы балалар арасындағы шығармашылық дағдылардың дамуын талдауда олардың музыкаға, әнге, музыкалық-ритмикалық қимылдарға белсенді қызығушылық танытатынын, музыканы эмоционалды түрде қабылдайтынын, жалаушаларды желбірететінін, сылдырмақтарды сылдырлататынын, қимылдарды дыбыстар мен сөздер арқылы сүйемелдейтінін көрсетті.

Келесі көрсеткіштер бойынша балалардың **42,6%** жоғары деңгейді көрсетті:

- пластилинді, сазды алақанымен илейді;
- алынған пішіндерді үлгі бойынша біріктіреді;
- ересек адамның орындауындағы әндерді тыңдайды;
- олар әннің кейбір сөздерін ересек адаммен бірге айтады;
- ересектермен қайталай отырып, қарапайым би қимылдарын орындайды

Дағдылары орташа деңгейлі бар балалар (**39,1%**):

- тек дөңгелек пішіндерді мүсіндейді;
- музыкаға билейді, қимылдар жасайды;
- музыканы тыңдап, соған қимылдап жүреді
- әндерді ересек адаммен бірге айтып, бірақ кейбір сөздерін түсініксіз айтады.

18,3% дағдылары төмен балалар жетістікке жете алмайды:

- мүсіндеу, ермексазды, сазды илеуге;
- үлгі бойынша ермексаздан алынған пішіндерді біріктіруге;
- балалар арналған музыкалық аспаптарында ойнауға;
- таныс музыкалық шығарманы соңына дейін тыңдауға;
- әннің кейбір сөздерін ересек адаммен бірге айтуға;
- қозғалыстарды дыбыспен еліктеп және сөздермен сүйемелдеуге, ойын ойнауға.

3-суретте көрсетілген Әлеуметтік-эмоционалды дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, ерте жастағы балалар фотосуреттерде өздерін таниды, күлімсірейді, басын изейді, таныс ересектерге қолдарын бұлғайды, қоршаған орта объектілері мен табиғат құбылыстарына қызығушылық танытады, сумен және құммен ойнайды, гүлдген өсімдікке қызығушылық танытады, жануарларға қызығушылық танытады, олардың дауыстарына еліктейді, жақын отбасы мүшелерін таниды.

Жоғары деңгейді келесі көрсеткіштер бойынша тәрбиеленушінің **42,7%** көрсетті:

- мәдени мінез-құлық дағдылары бар: сәлемдесу, қоштасу, алғыс айту;
- олар кейбір көкөністер мен жемістерді шынайы және суреттерде таниды және атайды;
- «рұқсат», «болмайды», «қауіпті» сөздерінің мағынасын түсінеді.

Балалардың **39,7%** ортаңғы деңгейге жетті:

- қоршаған орта объектілері мен табиғат құбылыстарына ішінара қызығушылық танытады;
- кейбір көкөністер мен жемістердің суреттерін таниды, бірақ оларды атамайды;

- олар қоршаған жануарлар мен құстарға қызығушылық танытады, ойындардағы қозғалыстарды қайталайды, бірақ олардың дене бөліктерін атамайды, дауыстарына еліктемейді.

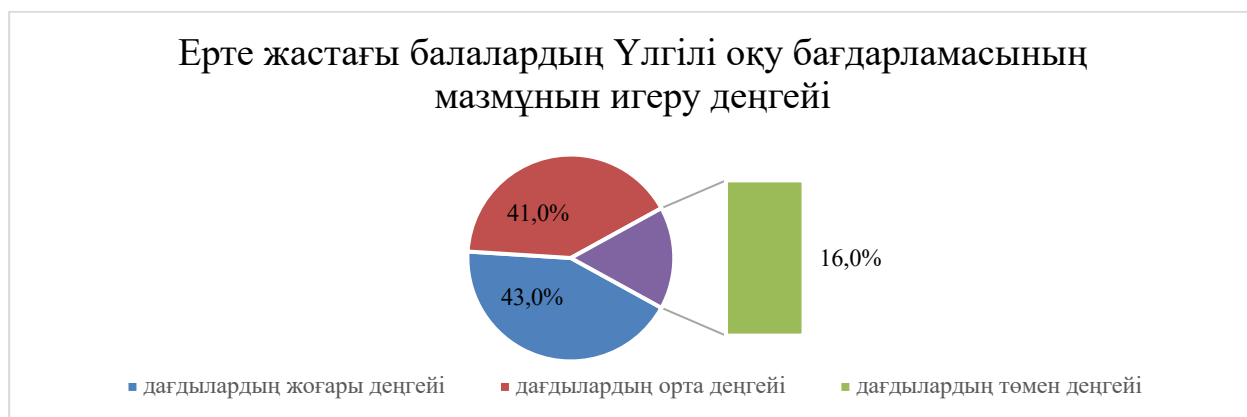
Дағдылары төмен балалар (17,6%):

- жақын ортадағы заттар мен табиғат құбылыстарына қызығушылық танытпайды;
- мәдени мінез-құлық дағдыларын игеруге тырысады: сәлемдесу, қоштасу, алғыс айту;
- өсімдіктер мен жануарларға қамқорлық жасауға тырысады;
- «рұқсат», «болмайды», «қауіпті» сөздерінің мағынасын түсінбейді.

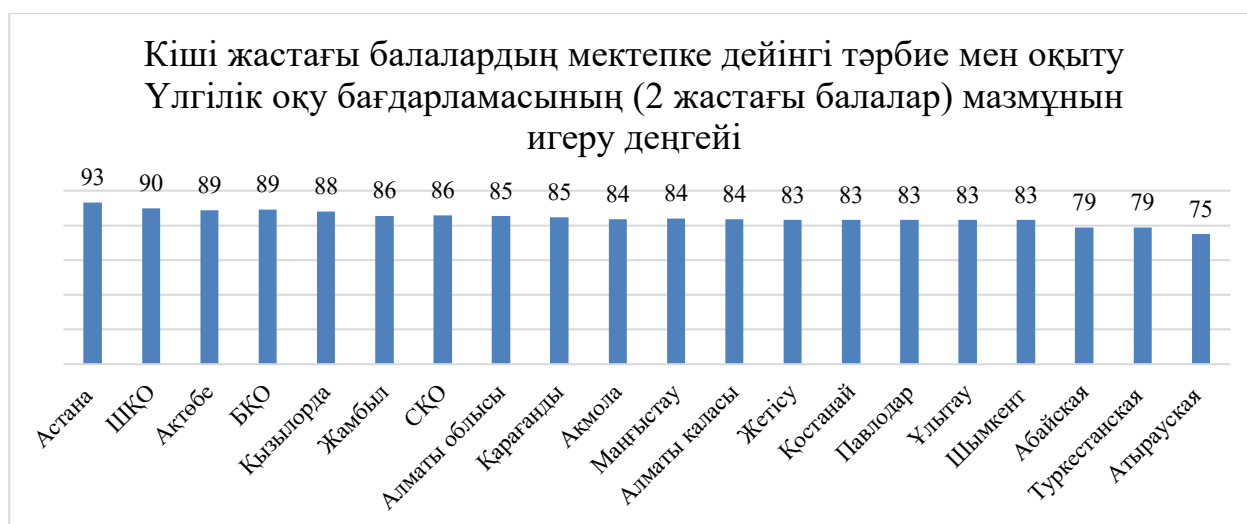
Бастауыш мектеп жасына дейінгі баланың ДТО ҰОБ мазмұнын игеру бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелерін қарастырыңыз:

41-кесте. Критерийлер бойынша кіші жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі:

Дағдылардың жоғары деңгейі	Дағдылардың орта деңгейі	Дағдылардың төмен деңгейі
62 124	59 249	23 037
43,0	41,0%	16,0

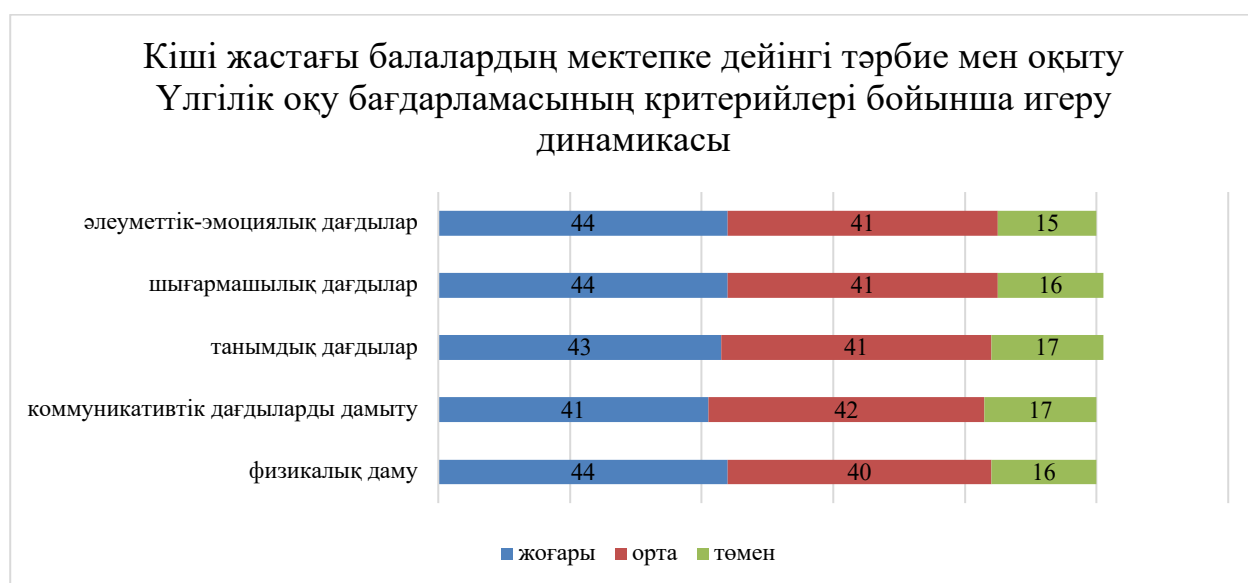

4-сурет. Бастауыш мектеп жасына дейінгі баланың МДТО ҰОБ мазмұнын игеру деңгейі, %

**5-сурет. Өңірлер бөлінісінде бастауыш мектеп жасына дейінгі балалардың
ҮОБ мазмұнын игеру деңгейі, %**

Кіші жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасын қарастырайық (6-сурет).

**6-сурет. Кіші жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту
Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы,
%**

6-суретте көрсетілген Кіші жастағы балалардағы физикалық дамуды талдау олардың шағын топтарда және қарқыны өзгерген толық топта жүре алатынын, белгі бойынша тоқтай алатынын, жүру кезінде тепе-теңдікті сақтай алатынын, ересектермен бірге физикалық жаттығулар жасай алатынын көрсетті.

Дағдылары жоғары балалар (**43,8 %**):

- белгі бойынша, әртүрлі бағытта, шеңберде, қолды әртүрлі қалыпта ұстап, берілген бағытта жүреді;

- әртүрлі заттардың астында шектеулі жазықтықта жорғалайды;
- қозғалыс белсенділігіне жағымды эмоциялар көрсетеді;
- белгілі бір ретпен киініп, шешініп, жеке заттарды қолданады;
- бұрын игерілген қозғалыстарды өз бетінше орындайды;
- бетті, қолды өз бетінше жуады;
- дастархан басында қарапайым мінез-құлық дағдыларын біледі.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар (40,3%):

- олар әртүрлі бағытта және шеңбер бойымен, қолды әртүрлі қалыпта ұстап жүруді үйренеді;

- олар шағын топтарда және үлкен топта жүреді, бірақ қарқынын өзгертпейді;

- жүру кезінде олар белгіге назар аудармайды;
- шектеулі жазықтықта, әртүрлі заттардың астында жорғалауды үйренеді;
- олар допты лақтырып, нысанаға тигізуге тырысады.

Дағдылары төмен балалар (15,9 %):

- олар өз бетінше киінуге және шешінуге тырысады;

- олар үстел басында қарапайым мінез-құлық дағдыларын сақтауға тырысады;

- жүру кезінде қарқынын өзгертуге тырыспайды;
- допты заттардың астына немесе бір-біріне айналдыруға тырыспайды;
- ересектермен бірге дене жаттығуларын жасауға ұмтылады;
- киіну және шешіну тәртібін сақтамайды.

6-суретте келтірілген Коммуникативті дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, кіші жастағы балалар ересектердің сөйлеуін тыңдайды және түсінеді, жеке дауысты және дауыссыз дыбыстарды, еліктеу сөздерді дыбыстайды, бесік жырын, халық әндерін, ертегілерді, таныс шығармаларды көрнекі сүйемелдеусіз тыңдайды.

Дағдылары жоғары балалар (41,1%):

Дағдылары мен дағдылары жоғары балалар (41,1 %):

- ойыншықтардың, киімдердің, аяқ киімдердің, ыдыс-аяқтардың, жиһаздардың, жемістердің, үй жануарларының және олардың төлдерінің, көлік құралдарының және жеке күтім заттарының атауларын білдіретін сөздерді атайды;

- еңбек әрекетін білдіретін сөздерді (жуу, суару, құю), мағынасына қарамақарсы әрекеттерді (ашу - жабу, кию - шешу, алу - беру), адамдардың қарымқатынасын сипаттайтын әрекеттерді (құшақтау, көмектесу), олардың көңілкүйін (қуану, күлу, ренжу) біледі және атайды;

- толығымен, педагогтің көмегімен өлеңдердің мәтінін қайталайды;
- 2-4 сөзден тұратын сөздер мен қарапайым сөз тіркестерді дұрыс айтады.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар (41,6%):

- олар таныс шығармалардағы жеке сөздерді, сөз тіркестерін толық аяқтамай айтады;

- кейде таныс шығармаларды көрнекі сүйемелдеусіз тыңдайды;
- кітаптардағы иллюстрацияларға қызығушылық танытады, бірақ әрқашан қойылған сұрақтарға жауап бере бермейді.

Дағдылары төмен балалар **(17,3%)** келесі дағдыларды қалыптастыруда қиындықтарға тап болады:

- кейіпкерлердің әрекеттерін (қимылдарын) ойнауға тырысады;
- артикуляциялық гимнастиканы дұрыс орындамайды;
- сөйлеуде үйренген сөздерді өз бетінше қолданбайды;
- көрнекі сүйемелдеусіз таныс шығармаларды тыңдамайды,
- педагогтің көмегімен өлеңдер мәтінін толығымен қайталауға тырыспайды.

6-суретте көрсетілген танымдық дағдылардың дамуын талдау кіші жастағы балалардың ауызша нұсқаулыққа немесе үлгіге сүйене отырып тапсырмаларды орындайтынын, қимылдарды үйлестіру дағдыларын, қолдың ұсақ моторикасын меңгергенін, ересектердің тапсырмасы бойынша түсі, өлшемі бойынша заттарды табатынын көрсетті.

Жоғары деңгейлі балалар **(42,7%)**:

- барлық белгілер бойынша заттарды табады;
- «көз-қол» сенсомоторлы кеңістіктік координациясын меңгерген;
- заттардың санын ажыратыңыз (біреуі – көп).

Дағдылары орташа деңгейлі бар балалар **(40,8%)**:

- әртүрлі көлемдегі геометриялық пішіндерді тек түстермен салыстырып таңдайды;

- көлемі, пішіні, түсі бойынша бір-біріне жақын біртекті кейбір заттарды ғана топтастырады.

Дағдылары төмен балалар **(16,5%)**:

- заттарды түсі, көлемі, пішіні бойынша зерттейді, бірақ салыстырмайды;
- негізгі белгілері бойынша әртүрлі мөлшердегі геометриялық пішіндерді салыстыра және таңдай алмайды;
- қозғалыстарды үйлестіруді, қолдың ұсақ моторикасын игеруге тырыспайды;
- заттардың әртүрлі шамаларын, олардың түсі мен формасын білдіретін сөздерді түсінбейді.

6-суретте көрсетілген кіші жастағы балалар арасындағы шығармашылық дағдыларды дамытуды талдау олардың қаламды дұрыс ұстай алатынын, қағазға тік және дөңгелек сызықтар жүргізе алатынын, түстерді ажырата алатынын және оларды дұрыс атай алатынын, құрылыс материалдары мен конструкторлардың үлкен бөлшектерінен құрастыра алатынын көрсетті. Олар саздың, ермексаздың қасиеттерін, қағаздың қасиеттерін біледі (мыжу, жырту, бүктеу), балшықпен және ермексазбен жұмыс істеудің бастапқы дағдыларына ие.

Жоғары деңгейлі балалар **(43,5 %)**:

- қағаз парағында кеңістіктік бағдарын меңгерген;
- олар өз суреттеріне қуанады, оларда не бейнеленгенін айтады;
- дөңгелек, ұзын пішіндерге ұқсас заттарды бейнелейді;
- қағаз бен құмға сурет салудың бастапқы техникасын меңгерген;

- мүсіндеудің қарапайым әдістерін меңгерген (үлкен кесектерден бөліктерді үзіп алу, оларды бір бөлікке қосуды, өз бетінше саздыилеуді);

- суреттерді орналастырады және оларды фланелеграфқа (сызықтар, квадраттар), қағаз бетіне құрастырады;

- үлгі бойынша қарапайым конструкцияларды құрайды;

- табиғи материалдармен (құм, су, тас) ойнайды;

- музыкалық шығармалардың сипатын ажыратады (баяу және көңілді әндер);

- педагогтің интонациясына, ұзақ дыбысталуына еліктей отырып, әндердің жеке буындары мен сөздерді шырқайды.

Дағдылары орташа деңгейі бар балалар (40,8%):

- дәстүрлі емес сурет салудың кейбір әдістерін меңгерген;

- дөңгелек, ұзын пішіндерге ұқсас кейбір заттарды бейнелейді;

- фланелеграфқа (сызықтарға, квадраттарға), қағаз бетіне суреттер салады және жасауға тырысады;

- үлгіге назар аудармай, қарапайым құрылымдар жасайды;

- педагогтің интонациясына еліктей отырып, кейбір буындар немесе ән сөздерін шырқайды; әнде сөз тіркестерін айтуға тырысады (ересектермен бірге).

Дағдылары төмен балалар (15,7%):

- қағаз бетінде кеңістіктік бағдары жоқ;

- мүсіндейтін заттарды зерттеуге тырыспайды;

- музыкалық шығармалардың (баяу және көңілді әндер), музыкалық аспаптардың (барабан, дабыл, маракас, асатаяқ) сипатын ажырата алмайды;

- олар салынған қарапайым құрылыстарды атамайды, құрылымдарды өз бетінше салуға тырыспайды;

- олар геометриялық фигураларды, ою-өрнектерді орналастыра алмайды, орналастырғанымен фланелеграфта қарапайым композицияларды жасай алмайды.

6-суретте көрсетілген әлеуметтік-эмоционалдық дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, кіші жастағы балалар өз есімдеріне жауап береді, өздерін айнада және фотосуреттерде таниды, ата-аналарын және басқа ересектерді, жақындарын таниды, олардың аттарын атайды, тұратын үйі мен пәтерін біледі, заттары мен әрекеттерін біледі, суретте таниды, құрдастарымен бірге ойнайды, ересектердің еңбек қызметін бақылайды.

Жоғары деңгейлі тәрбиеленушілер (44%):

- дәмі, сыртқы белгілері бойынша көкөністер мен жемістерді ажыратады және атайды;

- табиғатқа тән маусымдық өзгерістерді атайды;

- табиғи материалдардың қасиеттері туралы түсініктері бар;

- «дұрыс» немесе «бұрыс», «жақсы» немесе «жаман» дегенді түсінеді;

- көлік, көше, жол туралы алғашқы түсініктері бар: көліктің кейбір түрлерін біледі;

- олар серуенде сумен, құммен ойнау кезінде қауіпсіз мінез-құлық ережелерін біледі.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар (41,4%):

- олар заттарды біледі, оларды сурет арқылы таниды, бірақ олармен әрекет жасамайды;
- ересектердің еңбек әрекеттерін қызығушылықсыз байқылайды;
- іс-әрекеттерді орындау кезінде ересектерге еліктейді, бірақ қызығушылық танытпайды;
- көкөністер мен жемістердің кейбір түрін сыртқы ерекшелігімен ажыратып, бірнеше түрін атайды;
- кейбір үй құстарын таниды;
- табиғаттың кейбір маусымдық өзгерістерін атайды.

Деңгейі төмен тәрбиеленушілер (14,6%):

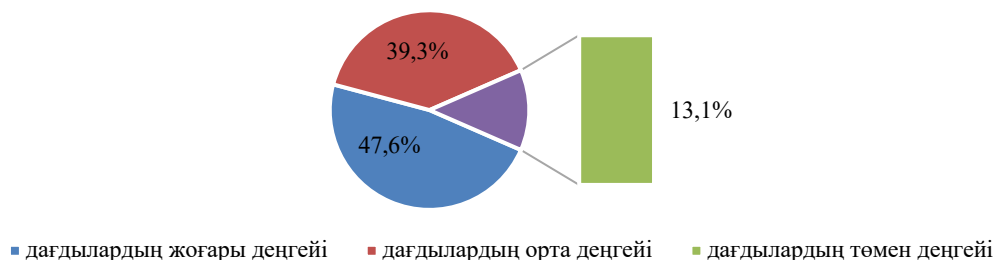
- олар табиғи материалдардың қасиеттері туралы білуге тырысады;
- көлік, көше, жол туралы түсінігі жоқ;
- көлік құралдарының түрлерін білмейді;
- олар жолдарда қауіпсіз жүріс-тұрыстың қарапайым ережелерін сақтауға тырысады.

Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейін қарастырайық.

42-кесте. Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

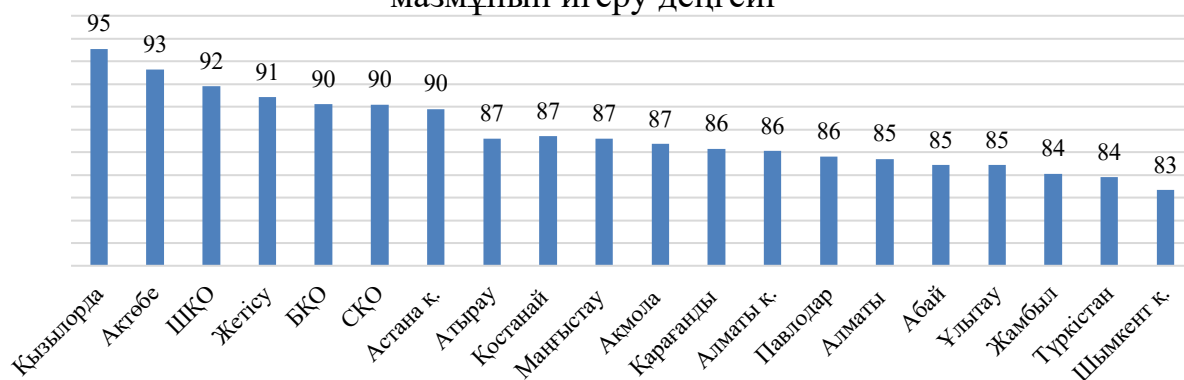
Дағдылардың жоғары деңгейі	Дағдылардың орта деңгейі	Дағдылардың төмен деңгейі
120 286	99 256	33 136
47,6%	39,3%	13,1%

Ортаңғы жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

7-сурет. Ортаңғы жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі, %

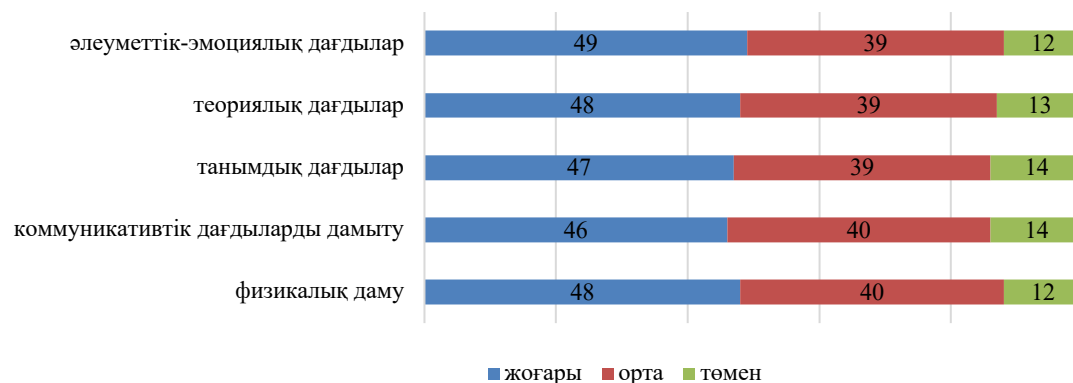
Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының (3 жастағы балалар) мазмұнын игеру деңгейі

8-сурет. Өңірлер бөлінісінде Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының (3 жастағы балалар) мазмұнын игеру деңгейі, %

Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасын қарастырайық (9-сурет).

Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы

9-сурет. Ортаңғы жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы, %

Ортаңғы жастағы балалардың физикалық дамуын талдау көрсеткендей олар әдеттегі қадаммен, аяқ ұшымен, тізені жоғары көтерумен, әдеттегі жүгірумен, аяқ ұшымен, әртүрлі бағытта, сапта бірбірден, шеңберде, шашыраңқы, заттардың айналасында жүгіре алады.

Дағдылары жоғары балалар (47,8%):

- екі аяқпен орнында, алға ілгерілей отырып, биіктіктен және ұзындыққа секіреді;

- заттарды оң және сол қолмен, көлденең және тік нысандарға қашықтықтан лақтырады;

- допты жоғары-төмен лақтырады, қағып алады;

- заттар арасында жорғалап, гимнастикалық қабырғаға көтеріліп, одан төмен түседі;

- дастархан басында өзін-өзі күту және мәдени мінез-құлық дағдыларын меңгерген;

- бірлескен ойындарға қатысады;

- жалпы дамыту жаттығуларын орындау кезінде жүйелілікті сақтайды.

Орташа деңгейлі балалар (40,1%):

- жаяу жүруде тепе-теңдікті ішінара сақтайды;

- олар аяқ ұшымен, әртүрлі бағытта дұрыс жүгіруге тырысады;

- олар екі аяғымен, биіктіктен және ұзындықтан алға қарай дұрыс секіруге тырысады;

- заттарды қызығушылықпен лақтырады;

- допты жоғары лақтырады, бірақ қағып алал алмайды.

Деңгейі төмен балалар (12,1%):

- заттарды оң және сол қолмен, көлденең және тік нысандарға лақтыра алмайды;

- колоннаға бір-бірден, шеңберге қайта тұруға, өз орнын сапта табуы қиынға соғады;

- бастапқы өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгермеген.

Коммуникативті дағдыларын дамытуды талдау ортаңғы жастағы балалар дауысты дыбыстар мен кейбір дауыссыз дыбыстарды анық айта алатынын, қоршаған орта туралы әртүрлі сұрақтарға жауап бере алатынын, бір-бірімен және ересектермен сөйлесе алатынын көрсетті.

Жоғары деңгейлі балалар (46,2%):

- барлығымен қарым-қатынас жасайды;

- қажетті сөздер мен сөз тіркестерін қолданады;

- ересектердің сөзін тыңдап, түсінеді, өз пікірін білдіреді;

- олар естігендері, көргендері туралы, өздері не істегендерін айтады;

- кітаптардағы суреттерді өз бетінше қарастырады, көргендері туралы өз ойларын айтады;

- ересектермен бірге ертегілер, қарапайым көріністер ойнайды;

- өлеңдерді, жаңылтпаштарды жатқа және мәнерлеп оқиды.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар (39,5%):

- олар кітаптардағы суреттерді өз бетінше қарастырады, бірақ көргендері туралы өз ойларын айтпайды;

- әдеби шығармалардың мазмұнын тыңдайды, бірақ ішінара түсінеді;

- барлық сюжеттерді қабылдамайды;

- өлеңдер мен жаңылтпаштарды жатқа айтып, бірақ мәнерлеп оқи алмайды.

Дағдылары төмен балалар (14,3%):

- сөздердің септік, сандық байланысын келістіре алмайды;
- көмекші сөздермен бірге зат есімдерді қолдануға тырысады;
- қазақ халқының құндылықтарына ішінара қызығушылық танытады;
- ересектермен бірге ертегілерді, қарапайым көріністерді қызығушылықсыз орындайды;

- оқылған шығармадан қызықты үзінділерді, сөздер мен қарапайым сөз тіркестерін қайталауға тырысады;

- өлеңдерді, жаңылтпаштарды жатқа айтады, бірақ мәнерлеп оқымайды.

Ортаңғы жастағы балалар арасындағы танымдық дағдылардың дамуын талдау олардың «бір», «көп» ұғымдарын ажырата алатындығын, біртекті заттарды топтастырып, олардан бөлек бөліп, қоршаған ортада бір немесе бірнеше бірдей заттарды таба алатындығын көрсетті.

Дағдылары жоғары балалар (47%):

- тең және тең емес заттар топтарын дұрыс салыстырады;
- заттарды ұзындығы, ені, биіктігі, өлшемі бойынша салыстыра алады;
- өздеріне қатысты кеңістіктегі бағыттарды анықтайды;
- олар тәуліктің қарама-қарсы бөліктерін біледі.

Орташа деңгейі бар балалар (39%):

- біртекті заттарды ішінара топтастырады;
- қоршаған ортадан бір ғана зат табады;
- геометриялық фигураларды ұстау және көру арқылы біледі және ішінара атайды.

Дағдылары төмен балаларда (14%) келесі тапсырмаларды орындау қиынға соғады:

- тең және тең емес заттар тобын салыстыру;
- қоршаған ортада бір немесе бірнеше бірдей заттарды табу;
- ұстау және көру арқылы геометриялық фигураларды тану;
- заттарды ұзындығы, ені, биіктігі, өлшемі бойынша салыстыру.

Ортаңғы жастағы балалар арасында шығармашылық дағдылардың дамуын талдау олардың сурет салу техникасының бастапқы дағдыларын меңгергенін, негізгі түстерді дұрыс атайтынын, заттарды мүсіндеуді ұнататынын, жапсыру техникасының бастапқы дағдыларын меңгергенін, бейнеленген заттарға сәйкес келетін түрлі-түсті қағаздан дайын бөлшектерді таңдайтынын, қызығушылықпен құрастыратынын, музыка тыңдау дағдыларын меңгергенін анықтады.

Дағдылары жоғары балалар (48,3%):

- сызықтарды, штрихтарды, дақтарды, бояуларды дәйекті түрде қолданады;
- қарапайым сюжеттік композицияларды құрайды;
- суреттерді қағаз бетіне орналастырады;
- фигураларды бояудың бастапқы дағдыларын меңгерген;
- өсімдіктер мен жануарлардың бірнеше бөліктерін біріктіру және қысу арқылы мүсіндейді;
- жеке жұмыстарды ұжымдық композицияларға біріктіре алады;
- желімдеу техникасын біледі және қолданады;

- қалған желімді сүрту үшін майлықты қолданады;
- құрылыс бөлшектерін ажыратады және атайды;
- әртүрлі түстер мен пішіндердің бөлшектерінен қарапайым ғимараттар тұрғызып, қызығушылықпен ойнайды;

- музыканың үш жанрын біледі және таниды: ән айту, шеру, би;
- дыбыстық ойыншықтар мен балалардың музыкалық аспаптарының дыбысын ажыратады, атайды, қарапайым ритмде соғады.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар **(38,5%)**:

- алынған фигураларды бояу дағдыларын қолдануға тырысады;
- мүсіндеудің кейбір әдістерін қолдана отырып, заттарды мүсіндейді, бірақ бөліктерді байланыстыра алмайды;

- қағаз бетіне әртүрлі пішіндегі, мөлшердегі, түстердегі кейбір дайындалған бөлшектерді салады;

- дайындалған элементтерді орналастырады, бірақ желімдемейді;
- олар желімдеу техникасын біледі және қолдануға тырысады;
- кейбір құрылыс бөлшектерін ажыратады және атайды;
- ұжымдық құрылысқа қызығушылық танытады; - ірі және ұсақ құрылыс материалдарынан тек үлгі бойынша құрастырады;

- дыбыстық ойыншықтар мен балалардың музыкалық аспаптарының дыбысын ажыратады, оларды атайды, бірақ ритмді қабылдамайды;

- әнді бәрімен бірге айта бастайды, бірақ бәрімен бірге ән айта алмайды.

Дағдылары төмен балалар **(13,2%)**:

- қарапайым сюжеттік композициялар жасау қиынға соғады;
- суретті қағаз бетіне толығымен орналастыра алмайды;
- қазақ халқының әшекейлерін, ыдыс-аяқтары мен тұрмыстық заттарын білмейді;

- қарапайым сызбалар мен үлгілер бойынша ғимараттарды талдауға тырыспайды;

- олар музыканың үш жанрын тануға тырысады: ән айту, шеру және би.

Әлеуметтік-эмоционалды дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, орта жаста балалар отбасы мүшелері мен оған жақын адамдардың есімдерін атайды, әртүрлі ойындар ойнайды, дербестік көрсетеді: киіну, жуу, тістерін тазалау.

Дағдыларды дамыту деңгейі жоғары балалар **(48,9%)**:

- рөлдік ойындарда отбасы мүшелерінің рөлдерін ойнайды;
- көлік құралдарын атайды;
- табиғат бұрышының тіршілігін бақылайды;
- табиғаттағы маусымдық өзгерістерді байқап, оларды атайды;
- туған өлкенің кейбір өсімдіктері туралы түсінігі бар;
- олар сыпайылық танытады: сәлемдесу, қоштасу, көмек үшін алғыс айту;
- үй-жайда және балабақша аумағында тазалықты сақтайды.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар **(39,2%)**:

- барлық көлік құралдарын атайды;
- балабақшаның кейбір қызметкерлері туралы түсінік бар;

- қала мен ауыл, Қазақстан Республикасының астанасы, мемлекеттік рәміздер туралы ішінара түсінігі бар;

- кейбір «дұрыс» немесе «бұрыс», «жақсы» немесе «жаман» әрекеттер туралы түсініктері бар;

- олар табиғаттағы маусымдық өзгерістерді атауға тырысады.

Дағдылары төмен тәрбиеленушілер (11,9%) келесі қиындықтарға тап болады:

- қазақ халқының тұрмыстық заттарын атауға;

- жаяу жүргіншілер мен жолаушыларға арналған қарапайым ережелерді білуге;

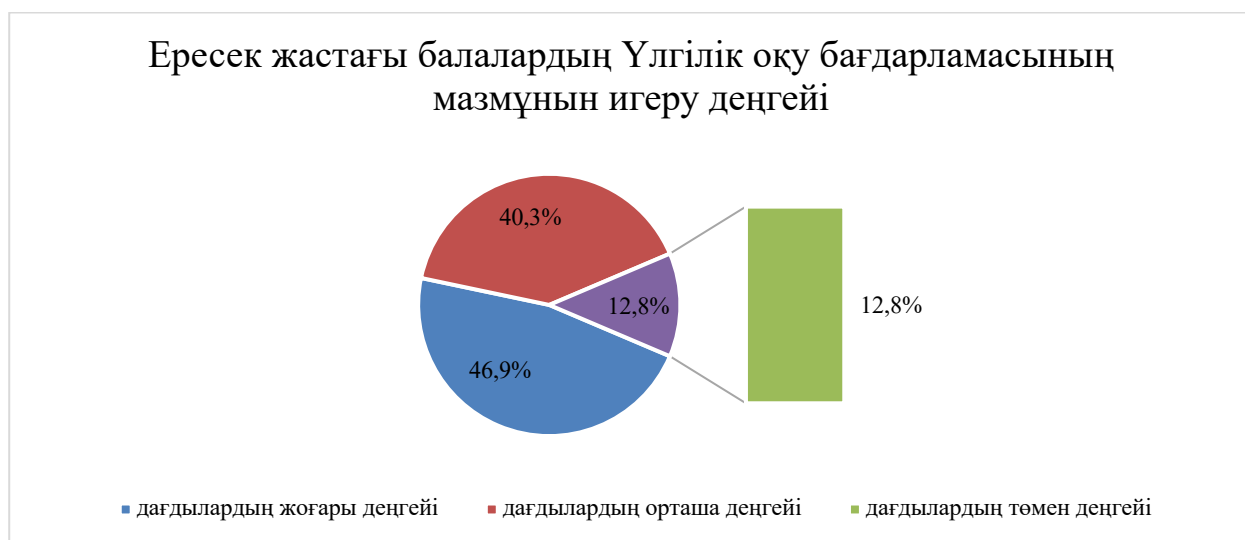
- қала және ауыл, Қазақстан Республикасының астанасы, мемлекеттік рәміздер туралы ұғым;

- топта, серуендеуде және табиғатта қауіпсіздік мінез-құлық ережелерін сақтауға.

Ересек жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының (4 жастағы балалар) мазмұнын игеру деңгейін қарастырайық.

43-кесте. Ересек жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

Дағдылардың жоғары деңгейі	Дағдылардың орта деңгейі	Дағдылардың төмен деңгейі
120 153	101 099	34 960
46,9%	40,3%	12,8%

10-сурет. Ересек жастағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі, %

Рис. 11. Өңірлер бөлінісінде ересек жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының (4 жастағы балалар) мазмұнын игеру деңгейі, %

Ересек жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасын қарастырайық (12-сурет).

12-сурет. Ересек жастағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы, %

Ересек жастағы балалардағы физикалық дамуды талдау олардың жүруді жүгірумен, секірумен, бағытын, қарқынын өзгертумен, жүгірумен, әртүрлі тапсырмаларды орындаумен, жеделдетілген және баяу қарқынмен,

басқарушыны ауыстырумен, алақан мен аяққа сүйеніп, төрт тағандап жорғалай алатынын көрсетті.

Дағдылары жоғары балалар (47%):

- өкшелерде, аяқтың сыртқы жағында, бүйірлік қадаммен жүруді үйренді;
- оңға, солға бұрылу арқылы жүре алады;
- допты кедергілер арқылы айналдырып, лақтырып және ұстап, заттарды алыстан лақтыра алады;
- екі бағанды саптан үш бағанды сапқа тұра алады.

Орташа деңгейлі балалар (41,3%):

- олар сызықтармен, арқанмен, тақтаймен, гимнастикалық орындықпен, бөренемен жүреді, бірақ әрқашан тепе-теңдікті сақтай бермейді;
- екі аяқпен, алға жылжып үнемі секіре бермейді;
- ішінара екі, үш бағанға тұрады;
- ішінара шынығу түрлерін, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгерген.

Дағдылары төмен балаларда (11,7%) келесі дағдылар қиындық тудырады:

- ауыспалы қадаммен гимнастикалық қабырғаға жоғары-төмен көтерілу;
- доптарды домалату, заттарды қашықтыққа лақтыру, доптарды кедергілер арқылы лақтыру және оларды қағып алу;
- спорттық ойындар ойнау және ережелерін сақтау;
- шынығу түрлеріне ие емес.

Коммуникативті дағдылардың дамуын талдау ересек жастағы тәрбиеленушілерінің дауысты және дауыссыз дыбыстарды дұрыс айта алатындығын, баяу және тез сөйлей алатындығын, естіген дыбысты дұрыс айта алатындығын көрсетті.

Дағдылары жоғары тәрбиеленушілер (45,9%):

- белгілі бір дыбысқа сөздерді ауызша таңдайды;
- жақын ортадан тыс заттар мен құбылыстардың атауларын біледі;
- қазақтың ұлттық тұрмыстық заттарын біледі және атайды;
- ересектердің кәсіптерін білдіретін зат есімдер мен еңбек қызметін білдіретін етістіктерді біледі;
- зат есімдер жекеше және көпше деп түрінде атайды;
- сандарды ретімен атайды, оларды зат есімдермен, жекеше және көпше түрде байланыстырады.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар (40,2%):

- ересектердің кәсіптерін білдіретін зат есімдерді біледі, бірақ еңбек қызметін білдіретін етістіктерді білмейді;
- тұрмыстық заттар мен қоршаған ортаның мәнін ішінара түсінеді;
- қазақтың кейбір ұлттық тұрмыстық заттарын біледі, бірақ атамайды;
- олар шығармалардың, ертегілердің қызықты бөліктерін қайталауға тырысады.

Дағдылары төмен (13,9%) тәрбиеленушілерде келесі дағдылар қиындық тудырады:

- сын есімдермен байланыстыра отырып, зат есімдерді атауға тырыспайды;

- сандарды ретімен атайды, бірақ оларды септеп, жекеше және көпше түрдегі зат есімдермен байланыстырмайды;
- зерттелген заттарды, суреттерді сипаттай алмайды;
- бейнеленген суреттер мен бұйымдар бойынша әңгімелер жасауға тырыспайды.

Ересек жастағы балалар арасында танымдық дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, олар 5 дейін санай алады, сандарды ретімен атайды, ұзындығы, ені, биіктігі, қалыңдығы бойынша екі затты салыстырады.

Дағдылары жоғары балалар (46,5%):

- әртүрлі мөлшердегі 2-3 затты (ұзындығы, биіктігі, ені, қалыңдығы бойынша) өсу және кему ретімен орналастырады;
- геометриялық фигуралар мен денелерді ажыратады және атайды;
- берілген бағытта қозғалады;
- шаманы салыстыру кезінде қолдану әдістерін (үстіне, жанына) қолданады.

Дағдыларды дамытудың орташа деңгейі бар балалар (39,8%):

- көру мен ұстау арқылы, геометриялық фигуралардың пішіндеріне қызығушылық танытады; - «кеше», «бүгін», «ертең» сөздерінің мағынасын ішінара түсінеді;
- өздеріне қатысты кеңістіктік бағыттарды анықтауға тырысыңыз.

Дағдылары төмен балалар (13,7%) келесі дағдыларда қиындықтарға тап болады:

- теңдік және теңсіздік туралы ұғымдар;
- өсу және кему ретімен әртүрлі мөлшердегі (ұзындығы, биіктігі, ені, қалыңдығы бойынша) 2-3 затты жаю;
- «кеше», «бүгін», «ертең» ұғымдарын ажырата алмайды;
- қарапайым себеп-салдарлық байланыстарды орнату.

Ересек жастағы балалар арасындағы шығармашылық дағдылардың дамуын талдау олардың жеке заттарды салуға және сюжеттік композициялар жасауға, пішінін, түсін ескере отырып, заттарды салуға, қызығушылықпен мүсіндеуге, қайшыны дұрыс ұстауға және пайдалануға, қағазды қысқа және ұзын жолақтарға кесуге, таныс музыкалық шығармаларды тануға қабілетті екенін анықтады.

Дағдылары жоғары балалар (47,3%):

- сурет салуда әртүрлі түстерді қолданып, түстердің көптүрлілігіне назар аударады;
- балшықтан, ермекесаздан, пластикалық жұмсақ заттан таныс заттарды әртүрлі әдістерді қолдана отырып мүсіндейді;
- мүсіндеуде қысу, созу, басу әдістерін қолданады;
- қазақ халқының тұрмыстық заттарын мүсіндеуге қызығушылық танытады;
- көкөністерді, жемістерді, гүлдер мен өрнектерді аппликациялауда бейнелеу үшін әртүрлі әдістерді қолданады;
- ұжымдық жұмыстарды орындауға қатысады;
- бөлшектерді сапасына, көлеміне және пішініне қарай өз бетінше таңдайды, құрастырады;

- жиналған құрылыс бөлшектерінің орналасуын анықтайды;
 - олар қызығушылықпен қағаздан құрастырады;
 - олар музыканың әуенін дәл жеткізе отырып, екі аяқпен еркін және оңай секіре алады;
 - ұлттық би өнеріне қызығушылық танытып, би қимылдарын орындайды.
- Дағдыларды дамытудың орташа деңгейі бар балалар **(39,5%)**:
- олар сурет салуда барлық түстерді қолданбайды және оларға назар аударады;
 - суреттерді қарындашпен, ішінара қылқаламмен бояйды;
 - заттарды бірнеше бөліктен мүсіндеп, олардың орналасуын ескере отырып, пропорцияларды сақтауға және бөліктерді біріктіруге тырысады;
 - мүсіндеуде қысу, созу әдістерін қолданады, бірақ оларды қолмен баса алмайды;
 - стекпен мүсіндеу техникасын ішінара меңгерген;
 - кішкентай элементтерді ересек адамның көмегімен жабыстыруға тырысады;
 - қазақ ою-өрнегі элементтерінен өрнектер жасап, геометриялық пішіндердің көмегімен оларды кезектестіріп, ересек адамның көмегімен ғана желімдейді;
 - сондай-ақ, ересектердің көмегімен тұрмыстық заттарды ұлттық ою-өрнектерді қолдана отырып безендіреді;
 - олар әнді топпен бірге бастауға және аяқтауға тырысады;
 - олар марштың сипатын қозғалыспен, музыканың сипатын жеңіл жүгірумен жеткізуге тырысады;
 - музыканың сипатына сәйкес қимылдарды ішінара орындайды.
- Дағдыларды дамыту деңгейі төмен балалар **(13,2%)**:
- сурет салу кезінде әртүрлі түстерді қолдануға тырыспайды, олардың әртүрлілігіне назар аудармайды;
 - түрі мен түстерді ескере отырып, сурет салуға тырыспайды;
 - заттардың арақатынасын сипаттап және жеткізе алмайды;
 - бояу әдістерін игеруге тырыспайды;
 - мүсіндеу кезінде тегістеу, созу, басу әдістерін қолданбайды;
 - тұрмыстық заттарды, ыдыстарды ұлттық ою-өрнекпен безендіруге тырыспайды;
 - қазақ халқының бұйымдары, тұрмыстық заттары қандай материалдан жасалғанын және табиғи материалдардан не жасалатынын білмейді;
 - қысқа музыкалық фразалар арасында тыныс алуды білмейді;
 - ағаш қасықтарда, маракастарда, асатаяқта, сазсырнайда, домбырада қарапайым әуендерді ойнай алмайды.

Әлеуметтік-эмоционалды дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, ересек жастағы балалар өзі туған елін, елді мекенін біледі және атайды, отбасының үлкен және кіші мүшелеріне құрметпен және қамқорлықпен қарайды.

Дағдылары жоғары тәрбиеленушілер **(47,9%)**:

- жұмысқа қызығушылық танытады, ересек отбасы мүшелерінің жұмысы туралы біледі;

- өздерін ересек адам ретінде қабылдайды, өз пікірін ашық білдіруге мүмкіндік береді;

- кезекшілердің міндеттерін өз бетінше орындайды;

- ренжіген балаға жанашырлық танытып, көмек көрсетуге дайын;

- материалды ескере отырып, заттар мен заттарды таниды.

Дағдылары орташа деңгейі бар балалар **(40,5%)**:

- әскер қызметі жайлы ішінара түсінікке ие;

- олар жақын туыстарын біледі, олардың аттарын атайды, отбасындағы сүйікті адамдар туралы айтады, бірақ отбасылық мерекелер мен дәстүрлерді білмейді;

- ренжіген балаға жанашырлық танытады, бірақ көмек көрсетуге дайын емес;

- олар басқа балалармен бірге ойнайды, бірақ құрдастарының өтініші бойынша ойыншықтармен бөліспейді;

- айналада болып жатқан оқиғалар туралы ойлана отырып, өз пікірлерін айтуға тырысады;

- кейде ренжіткені үшін құрбысынан кешірім сұрамайды;

- олар кейде ойыншықтарға, кітаптарға, ыдыс-аяққа ұқыпты қарамайды.

Дағдылары төмен балаларда **(11,6%)** келесі дағдыларды меңгеру қиынға соғады:

- табиғат пен ауа-райының маусымдық өзгерістерінде қарапайым байланыстар орнату;

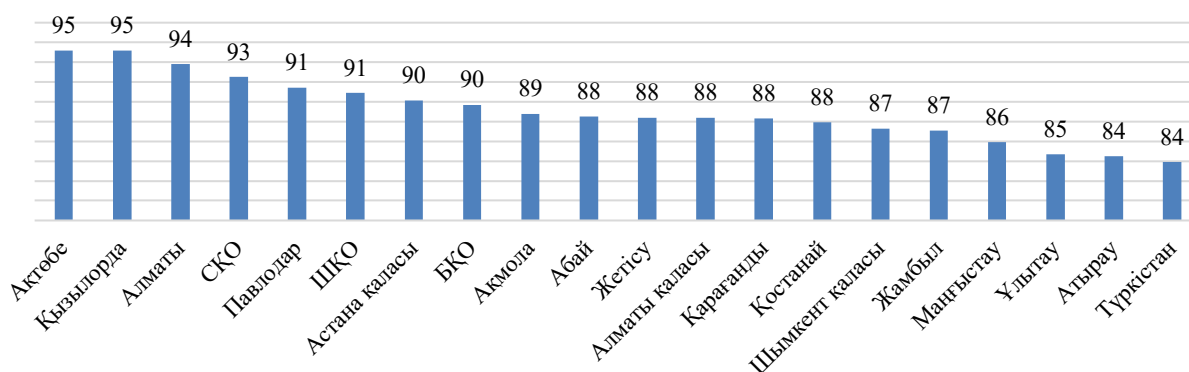
- жануарлар әлеміне тән маусымдық көріністерді салыстыру, олардың өмір сүруі үшін қажетті жағдайларды білмейді;

- өсімдіктердің өсуі үшін жердің, топырақтың, судың, күннің, жарықтың, ылғалдың, жылудың қажеттілігін түсінбейді;

- қарапайым тәжірибелерге қызығушылық танытпайды.

Мектепалды топтар/сынптағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі нәтижелерін қарастырайық.

Мектепалды топтар/сынптағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

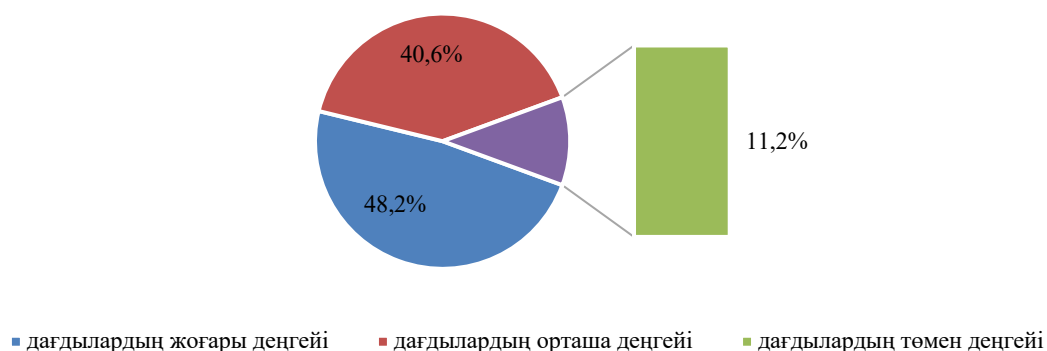

13-сурет. Мектепалды топтар/сынптағы балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі, %

43-кесте. Мектепалды топтар/сыныптағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

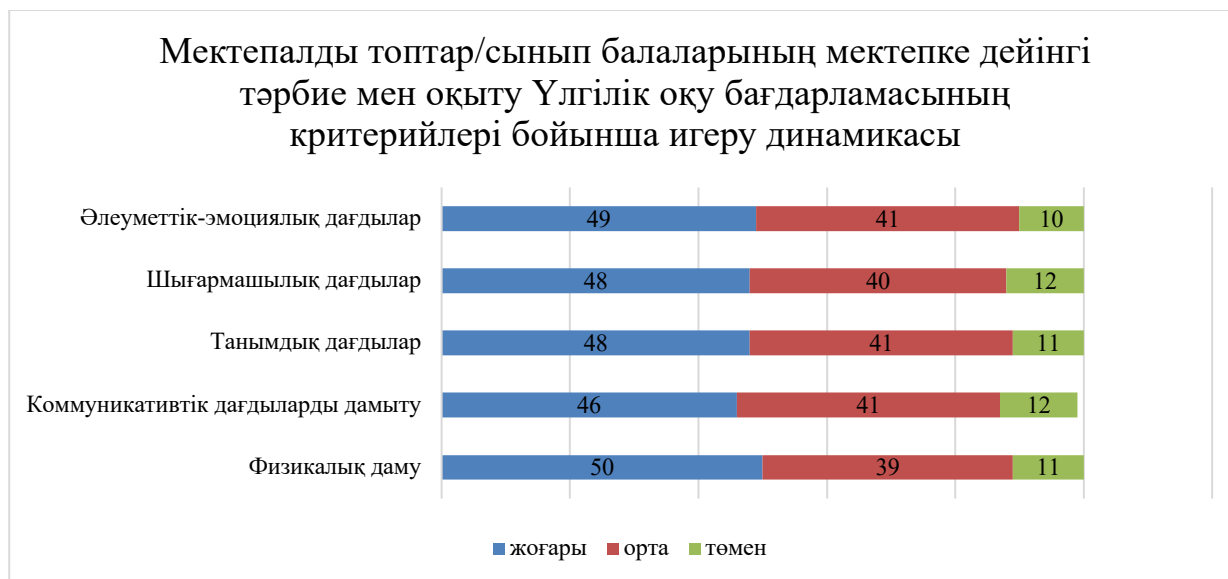
Дағдылардың жоғары деңгейі	Дағдылардың орта деңгейі	Дағдылардың төмен деңгейі
143 836	165 382	38 876
48,2%	40,6%	11,2%

Мектепалды топтар/сыныптағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі

14-сурет. Өңірлер бөлінісінде Мектепалды топтар/сыныптағы балалардың Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын игеру деңгейі, %

Мектепалды топтар/сынып балаларының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасын қарастырайық (15-сурет).

15-сурет. Мектепалды топтар/сынып балаларының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту Үлгілік оқу бағдарламасының критерийлері бойынша игеру динамикасы, %

Мектепке дейінгі топтар мен сыныптардың балаларындағы физикалық дамуды талдау көрсеткендей, олар ересек адамның белгісі бойынша тоқтап, бағытын өзгертіп, арқанмен өтіп, заттарды айналып өтіп, әртүрлі жылдамдықпен жүгіре алады – баяу, жылдам, орташа қарқынмен, тоқтамай, заттар арасында жорғалай алады.

Дағдылары жоғары балалар (50%):

- олар қатарда бір-бірден, екі-үштен, заттар арқылы өтіп, бүйірмен, екінші жағына бұрыла отырып жүреді;
- белгі бойынша олар межелі жерге дейін жылдамдықпен жүгіреді;
- гигиеналық процедураларды өз бетінше орындайды.

Орташа деңгейі бар балалар (39,3%):

- олар ересектердің белгісімен арқанмен, бағыттарын өзгертіп, заттардың арасында жүруге тырысады;
- әртүрлі жылдамдықпен жүгіруге тырысады - баяу, жылдам, орташа қарқынмен, үздіксіз;
- музыкамен сүйемелденетін қозғалыс ойындарда музыкаға сәйкес әртүрлі қарқынмен қозғалыстар орындамайды;
- ұлттық қозғалыс ойындарға, жарыс элементтері бар ойындарға және эстафеталық ойындарға қызығушылықсыз қатысады;
- заттар арасында әртүрлі тәсілдермен жорғалауға тырысады.

Деңгейі төмен балаларда (10,7%) келесі дағдылар қиындық тудырады:

- бір гимнастикалық қабырғадан екіншісіне өтіп, өрмелеуге тырыспайды;

- допты жоғары, арқанның үстіне лақтырып және бір қолымен ұстай алмайды;

- допты еденге бір қолмен лақтырып, бірақ екі қолмен ұстауға тырыспайды;

- шынығу процедураларының маңыздылығы мен қажеттілігін түсінбейді;

- салауатты өмір салты туралы алғашқы түсініктері жоқ.

Коммуникативті дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, мектепалды топтардың/сыныптардың тәрбиеленушілері ана тілінің барлық дауысты дыбыстарын анық айта алады, артикуляциялық жаттығуларды қызығушылықпен орындайды, кейіпкерлерге және олардың әрекеттеріне деген көзқарастарын білдіреді, сөздердің мағынасын түсінеді.

Дағдылары жоғары тәрбиеленушілер (46,4%):

- сөздерді дыбыстық талдауын қызығушылықпен орындайды;

- дауыссыз дыбыстарды анық айтады, дыбыстардың нақты артикуляциялық, интонациялық мәнері бар;

- сөздегі дыбыстардың орнын анықтайды;

- әңгімелесушіні мұқият тыңдап, дұрыс сұрақтар қойып және оларға қысқа немесе толық жауап береді;

- зат есімдерді сан есімдермен және сын есімдермен байланыстыра отырып, зат есімдерді айтады;

- сөйлеуде хабарлы, сұраулы, лепті сөйлемдерді қолданады;

- құрдастарымен өз бетінше қарым-қатынас жасап, әртүрлі ойындарды бірге тату ойнайды.

Орташа деңгейі бар балалар (41,2%):

- әңгімелесушіні мұқият тыңдап, дұрыс сұрақтар қойып, бірақ оларға жауап бермейді;

- негізгі ойды дұрыс тұжырымдайды, бірақ өз пікірін айта алмайды;

- әңгіменің мазмұнын өз бетінше қайталайды, бірақ сюжеттің дәйектілігін сақтамайды;

- кітаптарға қызығушылық танытуға тырысады;

- сөздерге дыбыстық талдауды орындап, сөздегі дауысты және дауыссыз дыбыстардың ретін анықтаға тырысады.

Деңгейі төмен балаларда (12,4%) келесі дағдылар қиындық тудырады:

- ересектердің көмегімен оқиганың жалғасы мен аяқталуын ойлап табуға;

- бақылаулар мен сюжеттік суреттер бойынша әңгімелер құрастыру;

- сөйлеуде мақал-мәтелдерді қолдану;

- мақал-мәтелдерді жатқа айту.

Мектепалды топтардың/сыныптардың балалары арасында танымдық дағдылардың дамуын талдау олардың 10-ға дейін және кері санақты білетіндігін, «қанша?», «Қайсы?» («Қайсысы?») және оларға дұрыс жауап береді, жиындарды бөліктерге бөліп, оларды қайта қосады.

Дағдылары жоғары тәрбиеленушілер (47,5%):

- қоршаған ортадан геометриялық фигураларға ұқсас заттарды тауып, олардың пішіндерін анықтайды;

- заттарды өсу және кему ретімен орналастырады;

- олар қағаз парағын бағдарлайды, аптаның күндерін, жыл мезгілдеріне сәйкес айларды дәйекті түрде атайды;

- заттарды кеңістікте орналастырады, қозғалыс бағыттарын біледі.

Дағдылары орташа деңгейлі бар балалар **(41,4%)**:

- теңсіздіктен теңдік алуға тырысады(теңдіктен теңсіздікті);

- заттарды әртүрлі белгілер бойынша салыстыру (түсі, пішіні, өлшемі, материалы, қолданылуы);

- заттарды өсу және кему ретімен орналастыруға тырысады.

Деңгейі төмен балаларда (11,1%) келесі дағдылар қиындық тудырады:

- сапасы әртүрлі элементтерден жиынтықтар (заттар топтамасы) жасау;

- жиындарды бөліктерге бөліп, оларды қайта қосу;

- заттардың ұзындығын, биіктігін, және қалыңдығын анықтау;

- теңсіздіктен теңдік алу (теңдіктен теңсіздікті алу).

Мектепалды топтардың/сыныптардың балалары арасында шығармашылық дағдылардың дамуын талдау олардың бояуларды қолдана алатындығын, бояғыштағы акварельді сумен араластырып, түрлі қарындашпен бояйтындығын, қанық түстерді алу үшін мүсіндеудің әртүрлі әдістерін қолдана алатындығын, әртүрлі геометриялық фигураларды қайшымен қиып, қарапайым музыкалық жанрларды (күй, ән, би, шеру) ажырата алатындығын көрсетті.

Дағдылары жоғары балалар **(48%)**:

- сурет салуда әртүрлі техниканы қолданады;

- қарапайым қозғалыстар мен позалар арқылы тірі табиғат объектілерінің бейнелерін жеткізе алады;

- өз қалауы бойынша түс таңдайды;

- ұжымдық жұмыстарды орындайды;

- сурет салу кезінде ұқыптылықты, қауіпсіз мінез-құлық ережелерін сақтайды;

- мүсіндеудің әртүрлі әдістерін қолданады;

- олар бір стендте бірнеше фигураларды орналастыра отырып, біртекті заттармен сюжеттер жасай алады;

- қазақ халқының тұрмыстық заттарын, киіз үйдің безендірілуін біледі, көрсетілген заттарды қалауы бойынша ою-өрнектермен безендіреді;

- көрнекілікке сүйене отырып, қиял арқылы біртекті заттармен қолөнер туындысын жасайды;

- шығарманың жеке фрагменттерін ажыратады (кіріспе, хор, қорытынды);

- таныс әндерді музыкалық сүйемелдеумен және сүйемелдеусіз өз бетінше орындайды.

Орташа деңгейі бар балалар **(40,3%)**:

- өз жұмысының нәтижелерін ішінара бағалайды;

- олар шынайы кейіптен әртүрлі пішіндегі және көлемдегі таныс заттарды мүсіндеуге тырысады;

- мүсіндеудің әртүрлі әдістерін қолданады;

- олар әртүрлі геометриялық фигураларды қайшымен кесуге, бірнеше бөліктен кескін жасауға тырысады;

- қалдық және табиғи материалдан құрастыруға тырысыңыз;
- ойынға қажетті конструкцияны жеке құрып, онымен ойнайды;
- олар ішінара музыкалық шығармаға деген көзқарастарын білдіреді, оның мазмұны туралы айтады;

- қарапайым музыкалық жанрларды ішінара ажыратады (күй, ән, би, шеру);
- сюжеттік ойындарды сахналау арқылы заттармен қозғалуға тырысады.

Төмен деңгейлі балалар **(11,7%)** келесі дағдыларда қиындықтарға тап болады:

- сурет салуда әртүрлі техниканы қолдана алмайды;
- сюжеттік суреттерді бейнелеуге тырыспайды;
- бір стендте бірнеше фигураларды орналастыра отырып, тек біртекті заттармен сюжеттер жасайды;

- олар таныс немесе ойлап тапқан әртүрлі бейнелерді, бүктелген қағаздан бірнеше бірдей пішіндерді және екіге бүктелген қағаздан симметриялы пішінді заттарды қиып ала алмайды; музыкалық аспаптарда қарапайым әуендерді ойнауға тырысады.

Әлеуметтік-эмоционалды дағдылардың дамуын талдау көрсеткендей, мектепалды топтарда/сыныптарда балалар туыстық қатынастарды түсінеді, шығу тегін біледі, үй шаруасына көмектеседі, үлкендерді құрметтейді, кішілерге қамқорлық жасайды.

Дағдылары жоғары балалар **(49,1%)**:

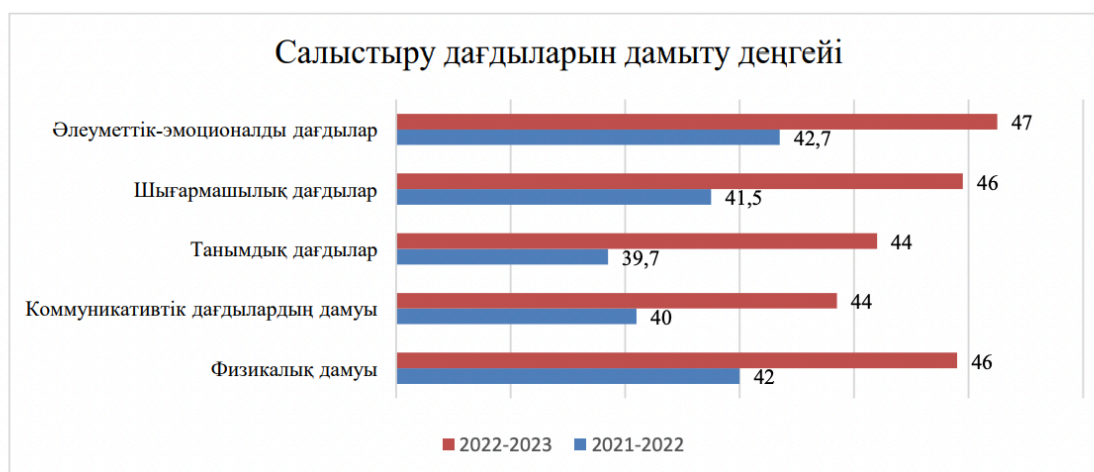
- еңбекқорлық пен жауапкершіліктің маңыздылығын түсінеді;
- өз күштері мен мүмкіндіктеріне сенеді;
- Қазақстан аумағында мекендейтін жануарлар мен олардың төлдерін ажыратады және атайды;
- үй жануарларының пайдасы туралы біледі, оларға қамқорлық жасайды;
- жүктелген тапсырмаларды жауапкершілікпен орындауға тырысады;
- олар әрқашан айналасындағыларға әділ болуға, оларды қолдауға, көмектесуге тырысады;
- жол қозғалысының қарапайым ережелерін біледі;
- ересектердің еңбегіне ұқыпты қарайды;
- өз Отанын жақсы көреді, қазақстандық әскер туралы түсінігі бар.

Дағдылары орташа деңгейлі балалар **(40,8%)**:

- олар заттардың қандай материалдардан жасалғанын өз бетінше анықтауға және олардың сапасы мен қасиеттерін сипаттауға тырысады;
- қазақ халқының құндылықтарына құрмет көрсетуді үйренеді;
- ішінара үй-жайда, балабақша аумағында, жақын маңдағы шағын ауданда бағдарланады;
- арнайы көлік құралдарын қолдану туралы біледі;
- жансыз табиғат заттарын адам қолымен жасалған заттардан ішінара ажыратады.

Төмен деңгейлі тәрбиеленушілер (10,1%) келесі дағдыларда қиындықтарға тап болады:

- заттарды анықтауға, олардың сапасы мен қасиеттерін сипаттауға тырысады;
- олар қоршаған заттардың, ойыншықтардың адам еңбегімен жасалғанын біледі, бірақ оларға ұқыпты қарай алмайды;
- еңбек ардагерлерінің еңбегіне қызығушылық танытпайды;
- олар Кеңес Одағының батырларына құрмет көрсету керек екенін түсінеді, бірақ оларды білмейді;
- тірі және жансыз табиғат, табиғат құбылыстары арасындағы себепсалдарлық байланыстарды байқайды, бірақ түсінбейді;
- заттар мен құбылыстарға тән белгілерді байқайды, салыстырады, ажыратады, бірақ талдамайды;
- олар қоныс аударатын және қыстайтын құстарды ажыратуға және атауға, құстардың пайдасы туралы ұғымды бекітуге тырыспайды.

16-сурет. Мектеп жасына дейінгі балаларда 2021-2022 және 2022-2023 оқу жылындағы дағдылардың даму деңгейі, %

Мектеп жасына дейінгі балаларда 2021-2022 және 2022-2023 оқу жылындағы дағдылардың даму деңгейін талдай отырып, әлеуметтік-эмоционалды (47%), физикалық және шығармашылық дағдылардың (46%) қалыптасуы мен дамуы да басым екенін анықтады.

Танымдық және коммуникативтік дағдылар (44%) алдыңғы дағдылардан 2 бірлікке төмен. Бұл, индикаторлар көрсеткендей, теңдік пен теңсіздіктің қиындықтарымен, сөйлеудің дамымауымен, сөздік қорының әлсіздігімен байланысты.

Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру деңгейін мониторингтеудің қорытынды кезеңінің нәтижелері бойынша төмен нәтижелер көрсетті:

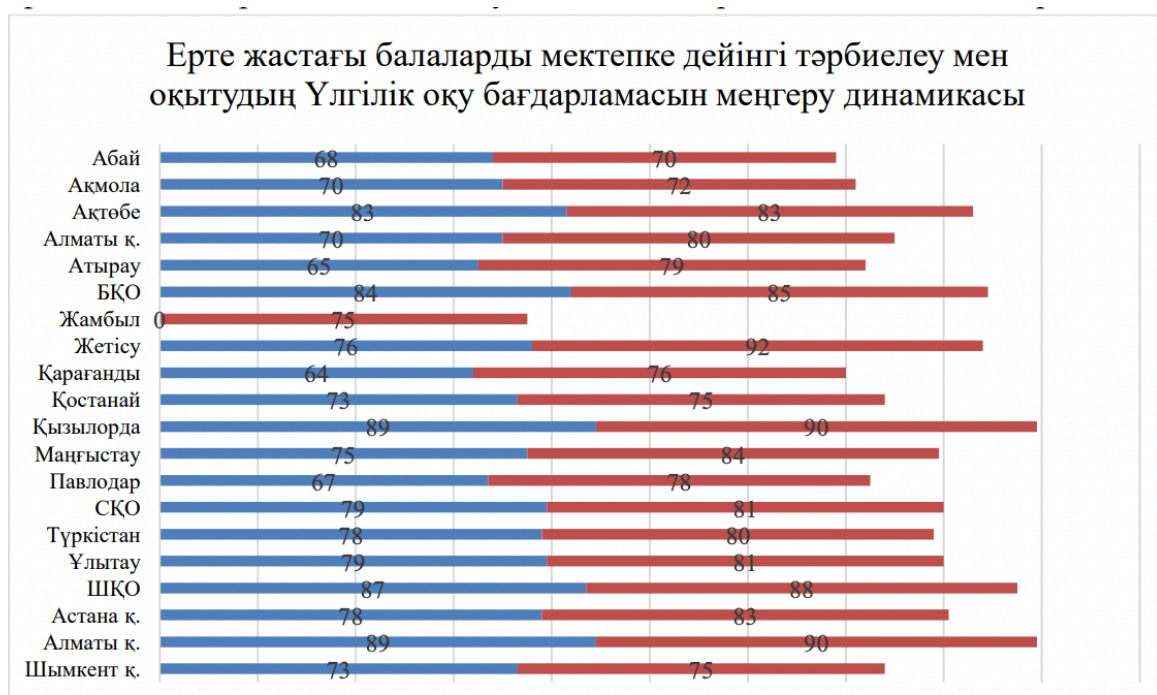
- ерте жас балалар арасында (1 жастағы балалар) Абай (70,3%), Ақмола (72,2%), Жамбыл (75,1), Қостанай (75,6%), Павлодар (78%), Атырау (79,6%) облыстары, Шымкент қаласы (75,6%);
- кіші топтағы балалар арасында (2 жастағы балалар) – Атырау (75,1%), Түркістан (78,7%), Абай (78,7%) облыстары;

- орта топтағы балалар арасында (3 жастағы балалар) – Түркістан (83,8%), Жамбыл (84,1%), Абай (84,9%), Ұлытау 84,9 облыстары;

- ересек топ балалары арасында (4 жастағы балалар) - Астана (82,3%), Шымкент (82,3%), Ұлытау (83,7%), Жамбыл (83,4%), Атырау (82,7%), Түркістан (84,7%) қалалары, облыстар;

– мектеп алдындағы топтардың, мектеп (лицей, гимназия) сыныптарының (5 жастағы балалар) балалары арасында-Түркістан (84,7%), Ұлытау (83,9%), облыстар.

Сондай-ақ, 2022-2023 оқу жылындағы барлық жас топтарындағы балалар арасында Дағдылар мен дағдылардың қалыптасуын бастапқы, аралық және қорытынды бақылаудың нәтижелері талданып, салыстырылды.

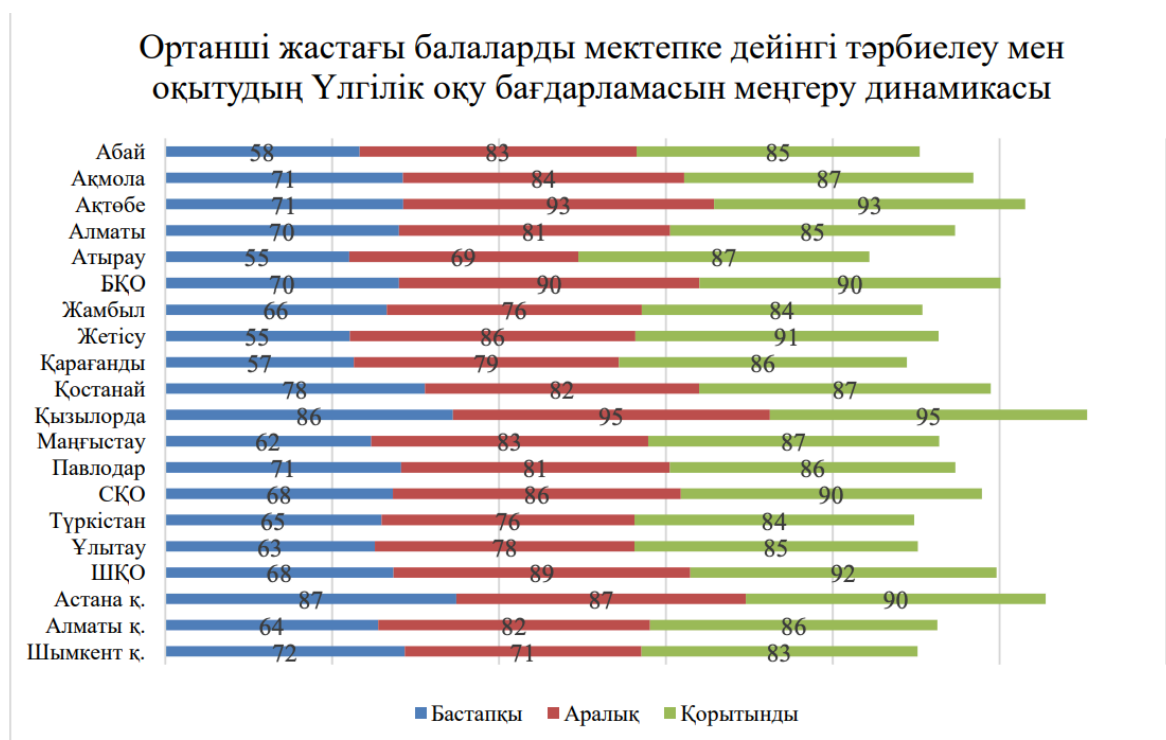
17-сурет. Ерте жастағы балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

Қорытынды мониторингте 4,4 бірлікке өсу байқалады.

18-сурет. Кіші жастағы балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

Егер аралық мониторингте 19,3 бірлікке өсу байқалса, онда қорытынды мониторингте 5,6 бірлікке.

19-сурет. Ортанші жастағы балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

Егер аралық мониторингте 14,1 бірлікке өсу байқалса, онда қорытынды мониторингте 4,9 бірлікке.

20-сурет. Ортаншы жастағы балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

Егер аралық мониторингте 8,5 бірлікке өсу байқалса, онда қорытынды мониторингте 5,3 бірлікке.

21-сурет. Мектепалды топтардың/сыныптардың балалары мектепкедейінгі тәрбиелеу мен оқытудың Үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

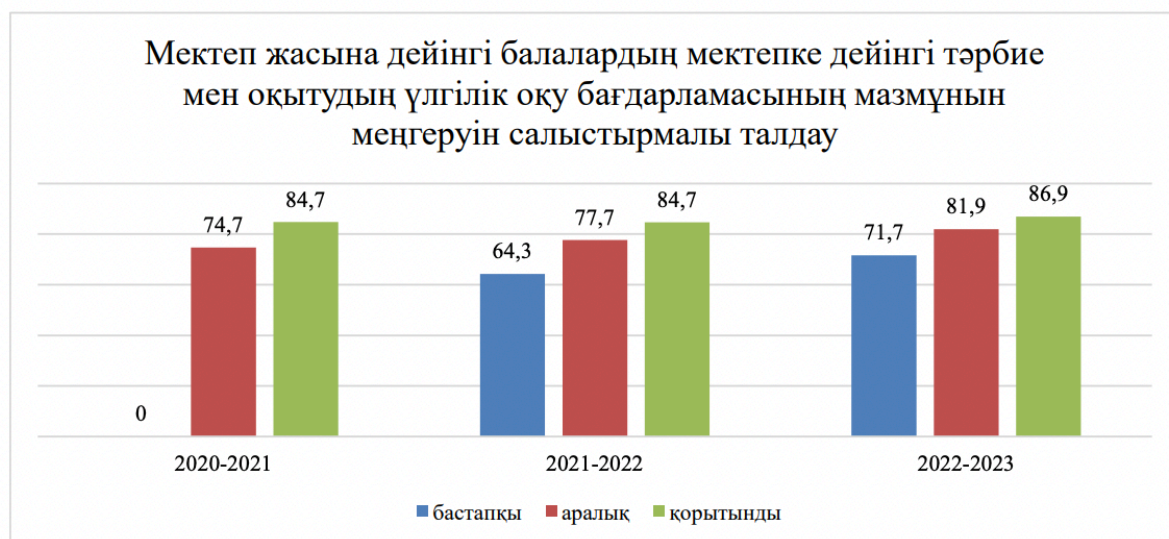
Егер аралық мониторингте 6,7 бірлікке өсу байқалса, онда қорытынды мониторингте 3,7 бірлікке.

Барлық жастағы балалар арасында дағдылар мен дағдылардың дамуын бастапқы, аралық және қорытынды бақылау нәтижелеріне салыстырмалы талдау жүргізілді (22-сурет).

22-сурет. 2022-2023 оқу жылында мектеп жасына дейінгі балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасын меңгеру динамикасы, %

Соңғы 3 жыл ішінде мектеп жасына дейінгі балалар арасында Дағдылар мен дағдылардың дамуын бастапқы, аралық және қорытынды бақылау нәтижелеріне салыстырмалы талдау жүргізілді, онда 2,2 бірлікке өсу байқалады (23-сурет).

23-сурет. Мектеп жасына дейінгі балалардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын меңгеруін салыстырмалы талдау, %

Сондай-ақ, бастапқы нәтижелерге салыстырмалы талдау жүргізілді, 1,7 бірлікке өсім байқалған соңғы 3 жылда мектепалды топтардың, сыныптардың балалары арасында дағдылардың дамуын аралық және қорытынды бақылау (24-сурет).

24-сурет. Мектепке дейінгі топтардың / сыныптардың балаларына мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнын меңгеруді салыстырмалы талдау, %

Осылайша, жаңартылған мониторинг форматы балалардың типтік бағдарламаның мазмұнын игеру деңгейін, өз білімдерін пайдалана отырып дағдыларды, дағдыларды игеруін, сондай-ақ балалар мен мұғалімнің күтілетін нәтижеге қол жеткізу деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Балалардың дағдылары мен дағдыларын дамыту деңгейіне жүргізілген талдаудан құзыреттілік тұрғысынан келесі ұсыныстар берілді:

- оқушылардың туған өлке туралы түсініктерін кеңейту, Отан туралы түсініктерін тереңдету, бәріне деген сүйіспеншілігін ояту;
- байланысты сөйлеу және дыбыстық мәдениетті дамыту;
- дұрыс сұрақтар қоюға және оларға қысқа немесе толық жауап беруге үйрету;
- бақылаулар мен сюжеттік суреттер бойынша әңгімелер құрастыру, оқиғаның жалғасы мен аяқталуын ойлап табу;
- сөйлеуді мақал-мәтелдермен байыту, оларды жатқа білу;
- күнделікті өмірде, көшеде практикалық бағдарларды дамытуға, жағдайды сурет, сурет түрінде модельдеуге назар аудару;
- ата-аналарды балалармен бірлескен өзара іс-қимылға жандандыру;
- мектепке дейінгі ұйымдарды балаларға арналған музыкалық аспаптармен жаратқандыру;

- балалардың денсаулығын сақтау және нығайту бойынша жұмысты жалғастыру;

- мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігін, қызығушылығын, зейінін, есте сақтау қабілетін дамыту.

Мектепке дейінгі ұйымдардың және мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің ҰОЖ мазмұнын игеру бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелерін зерделей отырып, жалпы алғанда, мектепалды топтардың (сыныптардың) тәрбиеленушілері мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасын (48,2 % - жоғары деңгей, 40,6 % - орта деңгей) жақсы меңгереді деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте дағдылардың төмен деңгейін (11,2%) көрсеткен тәрбиеленушілердің үлесі қосымша зерделеуді талап етеді. Бұл мониторингке ОР бар балалар кірмейтінін ескере отырып, дағдылардың төмен деңгейін көрсеткен тәрбиеленушілер арнайы білім беру қажеттіліктеріне ие болады деп болжауға болады, бұл олардың дағдылары мен дағдыларын игеруіне кедергі болды.

№ 4 БҒМ Бұйрығына сәйкес тәрбиеленушілерді анықтау (бағалау) бірінші кезеңде тәрбиешілер әрбір тәрбиеленушінің әлеуметтік-эмоционалдық әлауқатын және оқу-танымдық қызметінің ерекшеліктерін байқауды, сондай-ақ тәрбиеленушілердің жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, тәрбиелеу және оқыту процесі барысында айналысуға тиіс. Екінші кезеңде ЕБҚ бар тәрбиеленушілерді бағалаумен ППҚҚ мамандары, үшінші кезеңде – ПМПК мамандары, төртінші кезеңде – психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (бұдан әрі – ППТК), оңалту орталықтарының (бұдан әрі – ОО) мамандары айналысады.

Осыған байланысты, құзыреттілік тұрғысынан балалардың аталған дағдылары мен дағдыларын дамытудан басқа, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтері мен мамандарына оқушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ерте анықтау және оларға уақтылы арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету жөніндегі жұмысты күшейту ұсынылады.

2022-2023 оқу жылының қорытындысы бойынша ҚР Оқу-ағарту министрлігінің балаларды ерте дамыту институты өткізген Мектепке дейінгі ұйымдардың және мектептердің (лицейлердің, гимназиялардың) мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың ҰОБ мазмұнын меңгеруі бойынша мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелерін қарастыра отырып, ерекше білім беру ұйымдары бар балаларды тәрбиелеу және оқыту, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша отандық бастапқы зерттеулердің нәтижелеріне жүгінейік мектеп жасына дейінгі қажеттіліктер.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мәселелері бойынша зерттеу нәтижелерін талдау және мектепке дейінгі ұйымдарда психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру

2021 жылы арнайы мектепке дейінгі білім беру зертханасының қызметкерлері «ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуды, психологиялық-педагогикалық қолдауды, әлеуметтік оңалтуды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету» бюджеттік бағдарламасы шеңберінде зерттеуді аяқтады.

Ғылыми-зерттеу қызметінің бағыттарын таңдау ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектепке дейінгі даярлау сапасын жетілдіру және оларды жалпы білім беру ортасына қосу үшін жағдай жасау қажеттілігіне байланысты.

Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының зерттеу нәтижелерінің қорытындысы бойынша (бұдан әрі – АИБД ҰҒПО) ҚР мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жай-күйін талдау бойынша талдамалық анықтама дайындалды [67], «Жалпы білім беретін балабақшада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» әдістемелік ұсынымдар әзірленді [68], «ҚР мектепке дейінгі жалпы білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды түзету-педагогикалық қолдаудың ағымдағы жай-күйі туралы» мақала жарияланды [69].

ҚР мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау жағдайының негізгі жолдауы, п.ғ.к., аға ғылыми қызметкер А. Т. Баймуратова атап өткендей ЕБҚ бар тәрбиеленушілерді мектепке дейінгі ұйымда психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қажеттілігінен тұрады.

АИБД ҰҒПО деректері бойынша 2022 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша МДТО-мен қамтылған ЕБҚ бар 25 мыңға жуық бала тіркелді. Балалардың негізгі бөлігі (шамамен 20 мың) (81 %) жалпы үлгідегі мектепке дейінгі ұйымдарда, 4,5 мыңнан астамы (19 %) арнайы балабақшаларда тәрбиеленеді және оқытылады.

АИБД ҰҒПО ғылыми қызметкерлерінің ҚР мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жай-күйін талдауы мектепке дейінгі ұйымдарда ЕБҚ бар балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды іске асыру кезінде мынадай ағымдағы мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді [69]:

1. ЕБҚ бар балаларды мектепке дейінгі ұйымдардың жалпы білім беру ортасына жаппай енгізу, бұл ЕБҚ бар балаларды жалпы білім беру процесіне жасанды түрде енгізуден көрінеді;

2. арнайы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының жеткілікті желісінің болмауы;

3. балабақшаға түсу кезінде ПМПК анықталған ЕБҚ бар балалардың саны жеткіліксіз;

4. ЕБҚ бар балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін арнайы педагогтардың тапшылығы (педагог-психологтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, сурдопедагог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер);

5. ЕБҚ бар балаларды тәрбиелеу және оқыту үшін арнайы жағдайлар жасаудағы қиындықтар (ЕБҚ бағалау, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру және т. б.);

6. мектепке дейінгі ұйымдардың мектепалды топтарындағы мектеп жасына дейінгі балалар санының күрт төмендеуі, мектепке дейінгі ұйымдардағы балаларды сапалы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үшін жеткілікті мамандардың болмауынан туындаған;

7. ЕБҚ бар балалардың құрамында сөйлеуі ауыр бұзылған балалардың, оның ішінде күрделі бұзушылық болып табылмайтын сөйлеуі фонетикалық-фонематикалық дамымаған балалардың көп саны;

8. ЕБҚ бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін мектепке дейінгі ұйымның ППҚҚ педагогтары мен мамандарының дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі;

9. 5-10 жылдан астам жұмыс өтілі бар педагогтердің болуы, бұл кәсіби өсу үшін жоғары әлеуетті білдіреді;

10. ЕБҚ бағалау, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру кезеңдері, тәрбие мен оқытуды алу үшін арнайы жағдайлар жасаудағы қиындықтарды жеңу, тәрбиеленушілердің танымдық процестерін дамыту үшін ойын әдістерін қолдану мәселелері бойынша мамандардың біліктілігін арттыру қажеттілігі.

Мектеп жасына дейінгі ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру кезінде проблемалық сипаттағы жоғарыда аталған мәселелерге қарамастан, ел өңірлерінде ЕБҚ бар балаларды мектепке дейінгі білім беруге қосудың оң тәжірибесі жинақталды. Осыған байланысты педагогтердің назарына мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша өңірлердің тәжірибесі ұсынылады.

Ақмола облысының тәжірибесі

Ақмола облысында инклюзивті білім беру ұйымының ерекшелігі білім берудің барлық деңгейлері бойынша: мектепке дейінгі, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің барлық деңгейлері бойынша анықтау Ақмола облысы білім басқармасының бұйрығы негізінде 2014 жылы басталған инклюзивті тәжірибелерді енгізу бойынша тірек ұйымдар желісін дамыту болып табылады [70].

01.04.2023 жылғы жағдай бойынша облыста барлығы 57 тірек ұйым және 4 ресурстық орталық (мектепке дейінгі, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, қосымша білім беру ұйымдары үшін) жұмыс істейді. Мектепке дейінгі білім беру деңгейінде 24 тірек балабақша және 1 ресурстық орталық анықталды.

Инклюзивті практиканы енгізу жөніндегі тірек ұйымдардан басқа, облыстық білім басқармасының бұйрығымен Облыстың білім басқармасы жанындағы алқалы-кеңесші орган болып табылатын инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі үйлестіру кеңесінің құрамы мен жұмыс регламенті бекітілді, оның негізгі міндеті инклюзивті білім беруді енгізуге тартылған немесе мүдделі барлық құрылымдардың күш-жігерін біріктіру, мемлекеттік басқару органдары

үшін ұсынымдар мен ұсыныстар әзірлеу болып айқындалды білім беру, инклюзивті білім берудің жай-күйін жақсарту және дамыту жөніндегі білім беру ұйымдары [71]. Үйлестіру кеңесінің құрамы мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарына, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдар мен ата-аналарға проблемалар мен ұсыныстарды айтуға және талқылауға мүмкіндік беру қағидаты негізінде қалыптастырылды. Кеңестің отырыстары тұрақты негізде аудандарға барып жергілікті жерлерде инклюзивті білім берудің жай күйін қарастыра отырып және қажетті ұйымдастырушылық және әдістемелік көмек көрсете отырып өткізіледі.

ЕБҚ бар балаларды мектепте оқуға дайындау бойынша педагогтердің жұмыс тәжірибесін зерделеу мақсатында Көкшетау және Степногорск қалаларының мектепке дейінгі ұйымдарының мысалында Ақмола облысының тірек мектепке дейінгі ұйымдарының инклюзивті практикаларды енгізу тәжірибесін қарастырайық [72].

Ақмола облысы білім басқармасының Көкшетау қаласы бойынша білім бөлімі жанындағы Көкшетау қаласы «Нұрай» балабақшасы» РМҚК

26.05.2020 ж. Ақмола облысы білім басқармасының 26.05.2020 Ж. №100 ресурстық орталықтар құру туралы бұйрығы негізінде "Нұрай" д/с инклюзивті практикаларды енгізу бойынша тірек ұйым мәртебесін алды.

"Нұрай" балабақшасында түзету және инклюзивті білім беру кабинеті және екі логопедиялық топ жұмыс істейді. Түзету және инклюзивті оқыту кабинеті өз қызметін "Нұрай" балабақшасы" МКҚК жарғысына және 12.10.2011 ж. № 9821-1902-БП мемлекеттік тіркеу туралы куәлікке сәйкес жүзеге асырады.

Балабақша мақсаты баланың жеке басын одан әрі әлеуметтік бейімдеу және толыққанды дамыту үшін ерекше білім беру қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балаларға кешенді медициналық-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету болып табылады.

Балабақша міндеттері:

- * балалардағы психикалық процестерді, әр баланың жеке қасиеттері мен мүмкіндіктерін дамыту;

- * дамудың жағымсыз үрдістерін түзетуді жүзеге асыру;

- * балалардың дамуындағы қайталама бұзылулардың алдын алуды жүргізу.

- * балаларды білім беру ортасына, қоғамға қосу үшін жағдай жасау, ЕБҚ бар балаларды балабақшаның тәрбие-білім беру ортасына әлеуметтік-психологиялық бейімдеу.

Балабақшада кедергісіз физикалық орта құрылды: тұрақ, кіру пандустары, тактильді жолақтар, арнайы жабдықталған санитарлық-гигиеналық бөлмелер.

ЕБҚ бар балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін балабақшада 5 маман жұмыс істейді: логопед, дефектолог, ЕДШ нұсқаушысы, дәрігер-невропатолог, педагог-психолог және әдіскер, олар ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу бойынша кәсіби біліктілігін уақтылы арттырады (44-кесте).

44-кесте. "Айша" мамандарының біліктілігін арттыру курстары

Мамандар	Тақырып
Дефектолог	«Арнайы МДҰ дағы тіл кемістігі бар аутизмге шалдыққан және кохлеарлы имплантация жасалған балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету», 2018 ж.
Дефектолог	Инклюзивтік білім беру жағдайында ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балаларға психологиялық және түзету-дамытушы ортаны ұйымдастыру, 2019 ж.
Логопед	Сөйлеудің бұзылуы кезіндегі логопедтік массаждың дәстүрлі және инновациялық технологиялары. Логопедиялық тейіптеу, 2021 ж.
ЕДШ нұсқаушысы	«Развитие профессиональной компетентности инструктора по физической культуре и контексте обновления дошкольного воспитания и обучения», 2017 г.
Педагог-психолог	«Мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беруі психологиялық -педагогикалық сүйемелдеу», 2021 ж. 30.04, «Структурированный метод обучения детей с РАС», 2021 ж. 09.06.

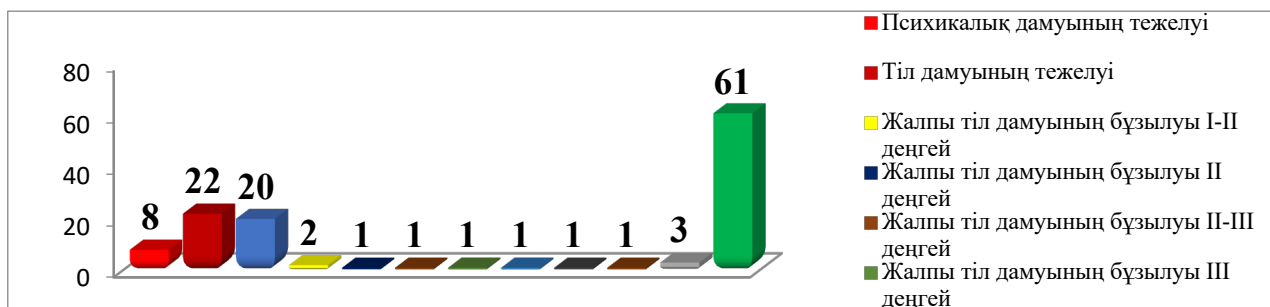
Балабақшада ұйымдастыру-әдістемелік және түзету-дамыту жұмысы оқу жылындағы бірінші педагогикалық кеңестің отырысында бекітілген жоспарға сәйкес жүргізіледі. Осы жоспарға сәйкес балалармен, ата-аналармен, педагогтармен жұмыс жүргізіледі.

ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасаудың технологиялары мен әдістерін мамандар психофизикалық дамудың ерекшеліктеріне, балалардың жеке мүмкіндіктері мен денсаулық жағдайына қарай дербес анықтайды. Балалармен сабақтар мамандардың жұмыс кестесі мен кестесіне дейін бекітілген басшыға сәйкес күннің бірінші және екінші жартысында өткізіледі. ЕБҚ бар тобының тәрбиеленушілері ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен, түзету-педагогикалық жұмыс бағыттарын таңдау бойынша қосымша ұсынымдар алу немесе медициналық кеңес алу қажет болған жағдайда жыл бойы психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияға немесе қажетті бейіндегі мамандарға консультацияға тексеруге жіберіледі.

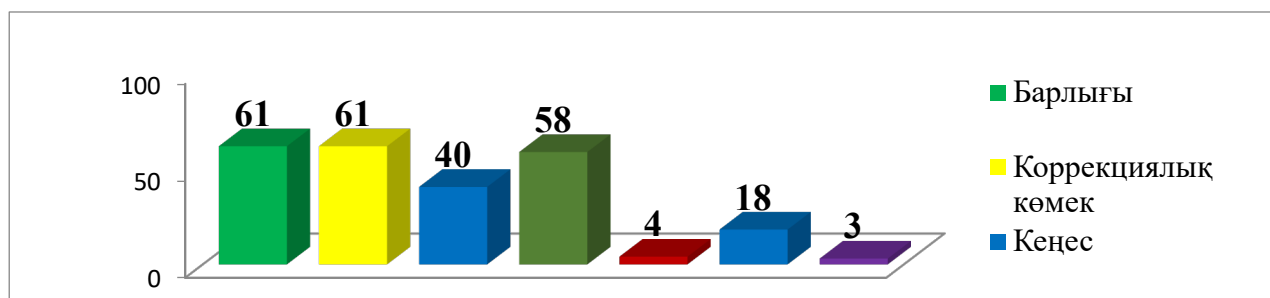
Балабақша педагогтары жүйелі негізде ЕБҚ бар балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелері бойынша отырыстарда, облыстық конкурстар мен семинарларда өздерінің педагогикалық тәжірибесін жинақтайды.

Балабақшада оларға қажетті қолдау көрсету мақсатында жүйелі негізде ЕБҚ бар тәрбиеленушілерге мониторинг жүргізіледі.

Мысалы, 25-суретте көрсетілгендей, 2017-2018 оқу жылында ЕБҚ бар балалардың ең көп саны III деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымауы (61 бала), сөйлеу дамуының кешігуі (22 бала), II деңгейдегі сөйлеудің жалпы дамымауы (20 бала) болды. Балалардың ең көп саны арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен (61) және консультациялық көмекпен (58) қамтылған (26-сурет).

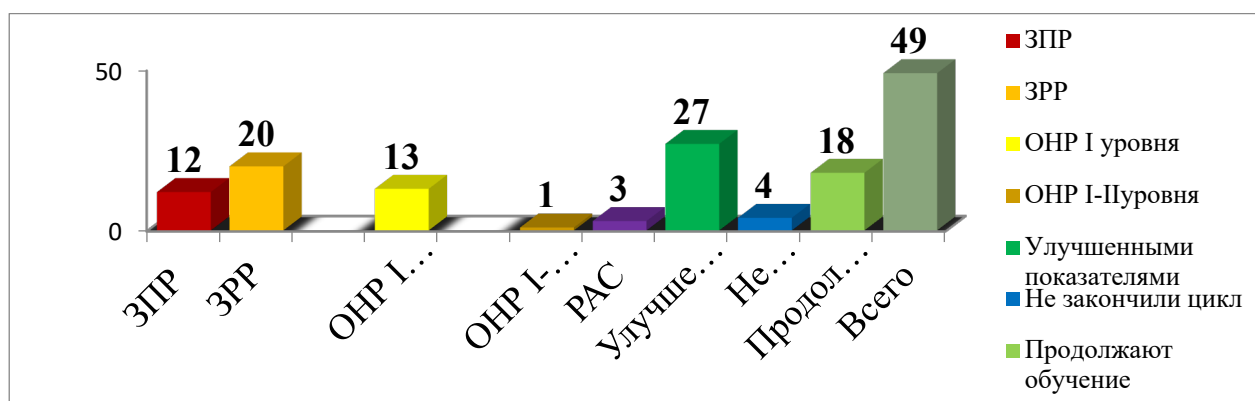

25-сурет. 2017-2018 оқу жылы, балабақшада ЕБҚ бар тәрбиеленушілер саны, адам

26-сурет. 2017-2018 оқу жылы, балабақшада ЕБҚ бар тәрбиеленушілерді арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамту, адам

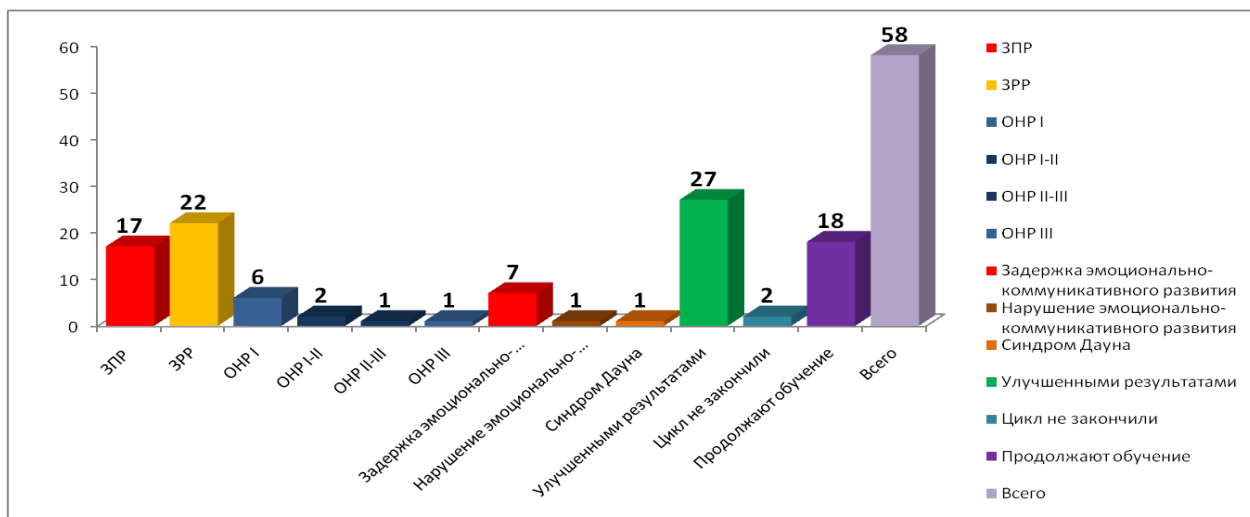
2018-2019 оқу жылында ЕБҚ бар балалардың ең көп саны сөйлеуді дамытуда кідіріске ұшырады (20 бала), I деңгейдегі ОНР (13 бала). Бұл ретте ЕБҚ бар балалардың жалпы санынан (49) 27 бала жақсартылған көрсеткіштермен Ққии – дан босатылды, 18 - циклды жалғастырды, 4-циклды аяқтамады (27-сурет).

27-сурет. 2018-2019 оқу жылы, Балабақшада ЕБҚ бар тәрбиеленушілердің мониторингі, адам.

Жыл сайын балабақшада әртүрлі бұзушылықтары бар ЕБҚ бар балалар саны артып келеді. Мысалы, 28-суретте көрсетілгендей, 2020-2021 оқу жылында

Бқии-да тоғыз бұзушылық түрі бар ЕБҚ бар 58 балаға арнайы қолдау көрсетілді. Балалардың ең көп санында сөйлеу дамуының кешігуі (22 бала), психикалық дамудың кешігуі (17 бала) болды. ЕБҚ бар балалардың жалпы санының ішінде ЕБҚ бар 27 бала жақсартылған нәтижелермен Қкио-дан босатылды, 18 – і балабақшада арнайы қолдау циклін жалғастырды, 2 бала циклін аяқтамады (28-сурет).

28-сурет. 2020-2021 оқу жылы, Балабақшада ЕБҚ бар тәрбиеленушілердің мониторингі, адам.

25-28 суреттерде көрсетілген балабақшадағы ЕБҚ бар тәрбиеленушілердің мониторингі педагогтар мен мамандарға тәрбиеленушілердің жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін уақтылы анықтауға, сондай-ақ оларға қажетті арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Балабақша педагогтары ЕБҚ бар балалар басқа тәрбиеленушілерден бөлек тәрбиеленіп, оқытылатынына қарамастан, олар балабақшаның әлеуметтік өміріне қосылып, тәрбие іс-шараларына бірлесіп қатысатынын атап өтті. Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы топтарда тәрбиеленетін және оқитын балаларда психикалық дамудың кешеуілдеуі, интеллекттің бұзылуы бар.

ЕБҚ бар балаларды тәрбие-білім беру ортасына тиімді қосу мақсатында балаларды тәрбиелеу мен оқытуға білім беру процесінің барлық қатысушылары (педагогтар, тәрбиешілер, ата-аналар (заңды өкілдер), балалар, әкімшілік) қатысатынын атап өту маңызды.

Ақмола облысы Білім басқармасының Степногорск қаласы бойынша білім бөлімі жанындағы Степногорск қаласы «Балауса» бөбекжайы» МКҚК

Инклюзивті практиканы қалыптастыру процесінде мектепке дейінгі ұйымның негізгі мақсаты әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балаларды

бірлесіп тәрбиелеу және тәрбиелеу үшін жағдайларды қамтамасыз ету болып табылады.

«Балауса» бөбекжайы 2016 жылы ашылды. 2018-2019 оқу жылында Ақмола облысының Білім Басқармасының 2018 жылғы 30 мамырдағы № 168 бұйрығы негізінде инклюзивті практиканы енгізу бойынша Ақмола облысының тірек ұйымы мәртебесін алды.

«Балауса» бөбекжайы Ақмола облысы білім басқармасының «№ 2 ауданаралық психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациясы» ММ, Степногорск қ. № 17 ППТК, Атбасар қ. № 8 ППТК, Степногорск қ. № 1 «Айгөлек» логопедиялық балабақшасымен, Көкшетау қ. «Нұрай» тірек бөбекжайымен, КММ ынтымақтасады Ақмола облысы білім басқармасының" Степногорск қаласы, № 3 арнайы мектеп-интернаты.

"Балауса" бөбекжайында мүмкіндігі шектеулі балалардың барлық топтары үшін кедергісіз физикалық және білім беру қолжетімділігі құрылды.

Кеңістіктік пәндік-дамыту ортасы бар: бассейн, сенсорлық бөлме, физиокабинет, жылыжай; ЕБҚ бар адамдарға арналған жабдық: мүгедектерге арналған кресло-арба, пандустар, тренажерлер, шақыру түймесі, интерактивті тақта; арнайы педагогтар: дефектолог, логопед.

Балабақшада жыл сайын педагогтар мен мамандарға арналған арнайы әдебиеттер қоры, ЕБҚ бар балалар мен педагогтарға арналған дидактикалық материалдар қоры толықтырылады.

Балабақша педагогтары ЕБҚ (45-кесте) ескере отырып, балалармен жұмыс істеу бойынша педагогтерге арналған білім беру бағдарламалары мен әдістемелік ұсынымдар әзірлейді.

45-кесте. Балалармен жұмыс бойынша мұғалімдерге арналған білім беру бағдарламалары мен әдістемелік ұсынымдар

Әдістемелік ұсынымдардың, білім беру бағдарламаларының атауы	Авторлардың аты-жөні	Қысқаша сипаттама
Тақырып бойынша нұсқаулық: "сенсорлық бөлменің таңғажайып әлемі"	Педагог-психолог Арзамасцева Татьяна Анатольевна	Брошюрада сенсорлық бөлмедегі мектеп жасына дейінгі балаларға арналған сабақ бағдарламасы ұсынылған, оның мақсаты балалардың, соның ішінде ОР бар балалардың психоэмоционалды саласын оңалту және түзету үшін жағдай

		жасау болып табылады
"Ата-аналармен өзара әрекеттесу арқылы Инклюзивті тәжірибеде танымдық процестерді дамыту үшін тақырыптық жиынтықтарды пайдалану" әдістемелік ұсыныстары	Дефектолог Кожемякина Екатерина Сергеевна	
"Оригами қағаз әлемі" үйірмесінің жұмысында оригами техникасын қолдануға бейімделген бағдарлама		Бағдарлама ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеудің практикалық тәжірибесін көрсетеді
"Қазақ этнопедагогикасы" жеке тәсілін ескере отырып, үлкен топ балаларымен үйірме жұмысының бағдарламасы	Тәрбиеші Шевченко Наталья Алексеевна	Бағдарламаға көп деңгейлі тапсырмаларды қамтитын тақырыптар енгізілген
"Мектеп жасына дейінгі инклюзивті топтардың балаларын музыкалық-ритакты қозғалыстарға оқыту" әдістемелік ұсынымдары		
"Сауықтыру-дамытушылық көркем гимнастика (4-6 жастағы балаларға арналған")		
3-6 жастағы балаларға арналған жүзуді оқыту бойынша жұмыс бағдарламасы, автор жүзу бойынша нұсқаушы Т. А. Котикова.		
"Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда фонематикалық есту қабілетін дамыту" БПҰ, Слесарева Г. А.		

Педагогтердің 80 % - ы инклюзивті білім беру мәселелері бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өтті, педагогтердің 20% - ы "инклюзивті мектепке дейінгі білім беру" пәнінен өтуді көрсете отырып, бакалавр дәрежесіне ие, педагогтердің жалпы санының 6% - специаль арнайы (дефектологиялық білім) бар (29-сурет)

Анықтама:

24 педагог инклюзивті білім беру мәселелері бойынша "білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы инклюзивті теория және практика: жай-күйі, проблемалары, болашағы" біліктілікті арттыру курстарынан өтті, Еуразия университеті, 2019 жыл;

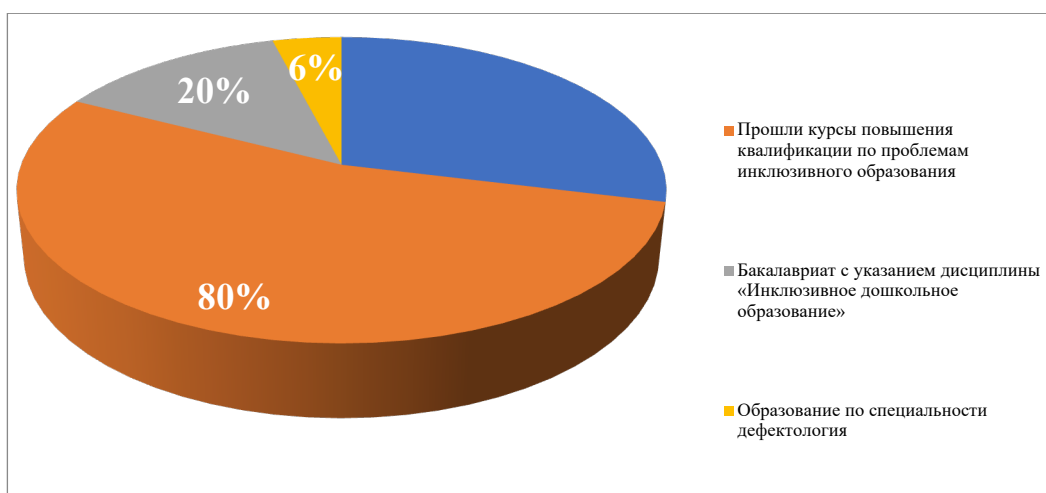
1 педагог - "білім беруді инклюзивті етейік", 2020 жыл, Назарбаев Университеті;

1 педагог – "Бейімделген дене шынықтыру – инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету", дене шынықтыру жөніндегі Республикалық оқу-әдістемелік және талдау орталығы, 2021 ж;

1 педагог – "жалпы білім беру ортасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық – педагогикалық сүйемелдеу", болашақ, 2021 жыл.

3 педагог - "Дефектология" мамандығы бойынша білім алды

6 педагог - "инклюзивті мектепке дейінгі білім беру" пәні көрсетілген бакалавр дәрежесі бар

29-сурет. "Балауса" бөбекжай – бақшасы педагогтерінің кәсіби даярлығы туралы мәліметтер

5 жыл ішінде "Балаус" бөбекжай-бақшасында 11 қалалық тәжірибеге бағытталған семинар өткізілді.

Анықтама:

"ОР бар балаларды психологиялық – педагогикалық қолдау" (қалалық), 2017 ж.

"ОР бар балаларда коммуникативті дағдыларды қалыптастыру" (УО-да), 2018 ж.

"Жаңа педагогикалық технологияларды қолдана отырып, түзету жұмыстарын жетілдіру жолдары" (қалалық), 2019 ж.

"Мектеп жасына дейінгі балалардың психологиялық қауіпсіздігі, балабақшада жайлы жағдай жасау" (УО-да), 2019 ж.

Қала басшыларына арналған "ҚР инклюзивті білім беру мониторингі шеңбері" оқыту семинары, 2019 ж.

"Инклюзивті кеңістікті қалыптастыру кезінде мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарымен жұмыс" (қалалық), 2019 ж.

"Балабақшадағы Жобалық іс-шаралар ОР балалары мен олардың ата-аналарын жалпы білім беру кеңістігіне қосу құралы ретінде" (УО-да), 2020 ж.

"Оқушының жеке жетістіктері-балабақшадағы инклюзия сапасының көрсеткіші" (қалалық), 2020 ж.

"ДУ жағдайында инклюзивті білім беруді дамыту" (УО-да), 2021 ж.

"Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің қызметке дайындығын қалыптастыру" (қалалық), 2021 ж.

Бөбекжай педагогтары инклюзивті білім беру мәселелеріне арналған облыстық семинарларға белсенді қатысады. Жыл сайын "Балауса" бөбекжай – бақшасының мамандары Ақмола облысында инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі үйлестіру кеңесінің отырыстарына қатысады.

Тәрбиеленушілердің, педагогтар мен ұжымның жетістіктерін мониторингтеу үшін жетістік карталары жүргізіледі (6, 7-қосымшалар).

6-кірістіріме. Балалардың жетістіктері.

- 2020-I дәрежелі Диплом "табиғат сұлулығы" республикалық шығармашылық байқауының жеңімпазы, 2020 ж.
- 2018 - "Алтын күз" суреттер байқауында I орын үшін Грамота, "Нова" газеті, ЕББ бар 5 тәрбиеленушінің байқауға қатысуы.
- 2019 - диплом-халықаралық РЕЧЕЦВЕТИК пони байқауының жүлдегері (Үркер орталығы).
- 2020-III дәрежелі Диплом - "білім планетасы" 2020-2 халықаралық байқауының жеңімпазы.
- 2020-I дәрежелі Диплом-"Зимушка-зима" балалар шығармашылығының III республикалық байқауында жеңімпаз.
- * 2021 - "Зерделі Ұстаз" республикалық қашықтықтан байқауының бірінші дәрежелі дипломы.
- 2021-I дәрежелі Диплом "Алтын күз" V Халықаралық шығармашылық байқауының жеңімпазы.

7-кірістіріме. Ұжымның жетістіктері.

Үздік портфолиоға отбасылық қарым-қатынас клубтарының облыстық байқауында 2 дәрежелі Диплом, 2018 жыл;
Отбасылық қарым-қатынас клубтарының облыстық байқауында 3 дәрежелі Диплом, 2018 жыл;
Отбасылық қарым-қатынас клубтарының облыстық байқауында 3 дәрежелі Диплом, 2019 жыл;
Отбасылық қарым-қатынас клубтарының облыстық байқауында 1 дәрежелі Диплом, Үздік бейнеролик, 2019 жыл;
Инклюзивті білім берудің бірінші облыстық фестиваліндегі Гран – при, 2019 жыл;
"Үздік психолог кабинеті" облыстық байқауында 2 орын;
"Birgemiz Taza Alem" шағын гранттар байқауының жеңімпаздары, 2021 жыл,
"Баршаға арналған БАҚ" жобасымен (ОПП бар балаларға арналған жылыжай).

Тәрбие мен оқыту аяқталғаннан кейін "Балауса" бөбекжайының тәрбиеленушілері Ақмола облысы мен Астана қаласының жалпы білім беретін және арнаулы ұйымдарына оқуға түседі (46-кесте).

46-кесте. "Балауса" бөбекжай-бақшасы түлектерінің білім беру ұйымдарына түсуі туралы мәліметтер

2019 жылы ЕБҚ бар барлық балалар	40	Түлектер саны	Мектепке орналастыру
Сөйлеудің бұзылуы	33	11	Жалпы білім беретін мектептер Степногорск қ.
Даун Синдромы	2		
Эпилепсия	1		

Есту қабілетінің бұзылуы	1		
Көру қабілетінің бұзылуы	1		
НОДА	1	1	
2020 жылы ЕБҚ бар барлық балалар	46	Түлектер саны	
Сөйлеудің бұзылуы	37	18	
Даун Синдромы	2	1	Мектепке орналастыру
Эпилепсия	2		Жалпы білім беретін мектептер
Есту қабілетінің бұзылуы	1		Степногорск қ.
Көру қабілетінің бұзылуы	1	1	Үйде оқыту
Аутизм	2	1	
2021 жылы ЕБҚ бар барлық балалар	60	Түлектер саны	
Сөйлеудің бұзылуы	50	26	Нұрсұлтан қаласының жалпы білім беретін мектебі, арнайы. Зағип және нашар көретін балаларға арналған сынып.
Даун Синдромы	2		Арнайы мектеп-интернат,
Эпилепсия	1	1	Степногорск қ.
Есту қабілетінің бұзылуы	2		Мектепке орналастыру
Хиршспрунг Синдромы	1		Қаланың жалпы білім беретін мектептері
Аутизм	4	1	

46-кестеден көріп отырғанымыздай, түлектердің негізгі бөлігі Степногорск қаласының жалпы білім беретін мектептеріне түседі, бұл балабақшада ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің тиімділігін көрсетеді.

Ақмола облысының мектепке дейінгі ұйымдары педагогтарының мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеу тәжірибесін зерделеп, Қостанай облысының білім беру ұйымдарының балаларды мектепке даярлау жөніндегі жұмыс тәжірибесін қарап шықты.

Қостанай облысы тәжірибесі

2021 жылы Ұлттық білім академиясы әзірлеген ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың үш деңгейлі моделін сынақтан өткізу мақсатында. С. Алтынсариннің тәжірибелік алаңдары анықталды: Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының "Рудный қаласы білім бөлімінің" №12 балабақшасы" КМҚК (бұдан әрі - № 12 балабақша) және Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының "Рудный қаласы білім бөлімінің №17 жалпы білім беретін мектебі" КММ (бұдан әрі – № 17 ЖББМ). Бұл жоба баланың тиімді үдемелі дамуын, оның осы білім беру ұйымдарында табысты тәрбиесі мен оқытылуын қамтамасыз ететін білім беру ұйымдарының мақсаттарының, міндеттерінің, мазмұнының, әдістерінің, құралдары мен нысандарының келісілуін көздейді.

"Балабақша-мектеп" моделін іске асыру бойынша тиімді инклюзивті тәжірибелерді іске асыру үшін № 17 ЖББМ-де ЕБҚ бар балаларды

психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жобасын кезең-кезеңімен іске асыруды ескере отырып, мақсаттары мен міндеттері айқындалған "үш деңгейлі модельдің логикалық шеңбері" әзірленіп, енгізілуде.

Бала № 17 ЖББМ мектепалды сыныбына түсу кезінде білім беру қажеттіліктерін бағалаудың және тәрбиеленушіні қолдаудың үш деңгейі көзделген.

Оқушының қажеттіліктері мен қолдауын бағалаудың бірінші деңгейі

Бағалау мен қолдауды баланың оқуындағы қиындықтарды бірінші болып анықтайтын мұғалім тікелей жүзеге асырады. Оның міндеті-қиындықтардың сипатын, олардың пайда болуының мүмкін себептерін тәуелсіз анықтау, қалыптасқан білімдегі олқылықтарды анықтау. Алынған ақпарат негізінде тәрбиеші сыныпта оқушыға сабақта қолдау көрсетуді ұйымдастыруы керек.

Мұғалім тарапынан тәрбиеленушіні қолдау тәсілдері болуы мүмкін:

- оқытудың вариативті, арнайы әдістерін қолдану;
- сабақтарда дараланған оқу материалдарын пайдалану;
- оқыту нәтижелерін бағалау тәсілдерін (рәсімдерін) өзгерту;
- бақылау материалдарын өзгерту;
- сыныптағы оқу орнын анықтау және бейімдеу.

Оқушының қажеттіліктері мен қолдауын бағалаудың екінші деңгейі

Қажеттіліктерді бағалауды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі (бұдан әрі - ППҚҚ) мамандарының командасы жүзеге асырады

ППҚҚ мамандары (психолог, логопед, дефектолог, әлеуметтік педагог) ата-аналарды кездесуге шақырады және мұғаліммен бірге оқуда қиындықтардың бар екендігі және мамандардың тәрбиеленушіні ЕБҚ бағалау қажеттілігі туралы хабарлайды. Оқушының мамандардың көмегіне деген қажеттіліктерін бағалау үшін ата-аналардың жазбаша келісімін алу қажет.

Әр маман арнайы әдістер мен әдістерді қолдана отырып, баланың оқу қиындықтарын тудыратын даму ерекшеліктері мен себептерін анықтау үшін терең зерттеу жүргізеді.

Тексеру барысында маман оқушының дамуының әлсіз жақтарын ғана емес, сонымен қатар күшті жақтарын, сондай-ақ оқуда табысты болу үшін қолындағы ресурстарды анықтайды. Тексеру нәтижелері бойынша мамандар:

- оқудағы қиындықтарды жеңу үшін мамандардың көмегіне мұқтаждық (психолог, логопед, дефектолог, әлеуметтік педагог);
- оқудағы қиындықтарды жеңу үшін оқыту әдістері мен әдістерінің түрлері;
- оқушының оқу орнын бейімдеу тәсілдері.

Балалардың физикалық және психикалық дамуының жалпы сипаттамасын талдау нәтижелері бойынша ППҚҚ мамандары тәрбиеленушілерді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке жоспарын әзірлейді, оған міндеттер, жұмыстың мазмұны және сүйемелдеуді жүзеге асыру процесінде жеке жоспарды түзету мүмкіндігі кіреді. Жеке жоспарды тиімді іске асыру үшін ЕБҚ бар әр тәрбиеленушіге коммуникативті паспорттар жасалады (ерекшелікті осы құжаты бар № 12 балабақша тәрбиеленушілері құрайды).

Жекелеген жағдайларда тәрбиеленушіні тексеру нәтижелерін талдағаннан кейін бірден ПМПК мамандары ПМПК ұсынымдарын алу қажеттілігі туралы шешім қабылдайды.

Қажеттіліктерді бағалау мен қолдаудың үшінші деңгейі

Тәрбиеленушінің қажеттіліктерін бағалауды ПМПК мамандары анықтайды. Қажеттіліктерді бағалау нәтижелері бойынша балаға ППҚҚ мамандарының (оның ішінде педагог-ассистенттің) көмегі ұсынылуы мүмкін. Сондай-ақ оқыту нысаны ұсынылады: тұрғылықты жері бойынша мектепте жалпы сыныпта, жалпы білім беретін мектепте арнайы сыныпта, арнайы мектепте.

Балабақша мен мектептің тәрбиеленушінің отбасыларымен жұмыс формаларының сабақтастығында тиімді өзара әрекеттесуіне ерекше назар аударылады, мұнда орталық тұлға-бала, оның білім беру қажеттіліктері. Инклюзивті білім беру ортасында ата — аналар, бір жағынан, өз мүдделері, ұстанымдары бар және белгілі бір функцияларды орындайтын субъектілер, екінші жағынан, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік қолдау объектілері болып табылады.

Бірыңғай инклюзивті білім беру кеңістігін құру жағдайында ата-аналардың инклюзивті мәдениетін арттыру жұмыстың мынадай нысандарын қолдану арқылы жүзеге асырылады: бірлескен ата-аналар дәрістері, проблемалық дәрістер-Диалогтар, дөңгелек үстелдер, тренингтер, пікірталастар, рөлдік ойындар, балалар-ата-аналар іс-шаралары, отбасының тақырыптық апталары, отбасылық клубтар, акциялар.

"Отбасы клубы" бірлескен мектепалды жобасы аясында ата-аналарға арналған:

- "Ашық есік күндері"экскурсиялық;
- балалардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктері бойынша тақырыптық отырыстар;
- "ата-ана мен бала"жұптық сабақтары;
- көрнекі байланыс құралдары (стендтік материал, көрмелер) ;
- Электрондық оқыту презентациялары мен жадынамалар-ұсынымдар функцияларын орындайтын" электрондық ақпараттық рюкзактар".

Материалды жобалаудың тұлғаға бағытталған бағыты тәрбиеші мен ата-аналардың қарым-қатынасын ынтымақтастық пен өзара түсіністіктің жаңа деңгейіне шығарады, ЕБҚ бар балалардың білім беру кеңістігін оңтайландыруға ықпал етеді.

ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың үш деңгейлі моделінің республикалық пилоттық жобасын іске асыру:

- тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына интеграциялау процесінің тиімділігі мен атаулылығына ықпал етеді;
- "балабақша-мектеп" жүйесінде оқытуда әдістер мен тәсілдерді қолданудағы сабақтастық деңгейін арттыруды қамтамасыз етеді;
- ЕБҚ бар балаларды үздіксіз оқыту процесіне, балалардың танымдық-дамыту функцияларын қалыптастыруға ықпал етеді;

- жалпы білім беретін мектептерде баланы оқыту бағдарламасының неғұрлым қолайлы түрін айқындау мақсатында тәрбиеленушілердің білім беру мүмкіндіктерін тиімді болжау үшін жағдай жасайды;
- инклюзивті білім берудегі инновацияларға қолдау көрсетеді;
- педагогикалық қоғамдастық пен жұртшылықтың психологиялық-педагогикалық мәдениетін арттырады.

3 Қазақстандық мектепке дейінгі ұйымдарда мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жағдайын зерттеу нәтижелерін талдау

Мектепте оқуға дайындалу мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жөніндегі халықаралық тәжірибені, сондай-ақ балалардың мектепте оқуға дайындығының қазіргі жай-күйін зерделей отырып, баланы мектепте оқуға сәтті бейімдеу үшін елде нормативтік құжаттардың, білім беру ұйымындағы материалдық-техникалық базаның болуы ғана емес, сонымен қатар баланың мектепте оқуға сәтті бейімделуі қажет деген қорытынды жасауға болады білім алу кезеңінде балаларды тиімді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуге ықпал ететін қолайлы қолайлы орта құру.

Соңғы үш жылда мемлекет білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін реттейтін нормативтік құқықтық құжаттарды қалыптастыру бойынша үлкен жұмыс жүргізді.

2021 жылғы 26 маусымда ел президенті Қ. Қ. Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды, оған сәйкес 2022 жылғы желтоқсанның бастап денсаулығына байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізілді. Осы Заңды іске асыру үшін мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтері қызметінің қағидалары әзірленді, білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны және ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін білім беру ұйымдары басшыларының жауапкершілігі арттырылды.

Тәрбиеленушілер мен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу оқу-тәрбие процесінің міндетті құрамдас бөлігі болып табылады, оның өзектілігі әсіресе COVID-19 пандемиясы кезеңінде қашықтықтан оқыту кезінде шиеленіскен және қазіргі уақытта ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуына және балалар үшін қолайлы, қауіпсіз және жайлы жағдай жасау, тең сапалы білім беру жөніндегі Қазақстанның стратегиялық мақсаттарына байланысты сақталуда. Барлығына арналған білім.

Педагогика және психология саласындағы ғылыми зерттеулердің нәтижелері балалардың психоэмоционалды жағдайы мен физикалық дамуы олардың оқу нәтижелеріне тікелей әсер ететіндігін көрсетеді, өйткені оқыту әр баланың өміріндегі маңызды кезеңдердің бірі болып табылады, оның барысында оған айналасындағы ересектердің: ата-аналардың (оларды алмастыратын адамдардың), тәрбиешілердің үнемі қолдауы қажет болады (педагогтар), мамандар (педагог-психолог, арнайы педагогтар), медицина қызметкерлері, қосымша білім беру педагогтері және өскелең ұрпақты тәрбиелеуге жауапты басқа да адамдар.

Мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйін зерттеудің өзектілігі елде білім алу

үшін арнайы жағдайлар жасау жөніндегі нормативтік базаның болуы мен мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды үздіксіз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесін ұйымдастыру бойынша ғылыми-негізделген ұсынымдардың болмауы арасындағы қайшылықтан туындайды.

Айта кету керек, елдің инклюзивті саясатының қарқынды дамуына қарамастан, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша қолданыстағы нормативтік құжаттар негізінен денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балаларға бағытталған және ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделіне негізделген. Бұл ретте орталығында Бала және оның жеке білім беру қажеттіліктері орналасқан ЕБҚ әлеуметтік-педагогикалық моделіне көшу жөніндегі Қазақстанның дәйекті саясатына байланысты білім беру ұйымдарының педагогтері әртүрлі қажеттіліктері (әлеуметтік, экономикалық, мәдени, тілдік факторларға байланысты қажеттіліктер) бар балалармен жұмыс істеу бойынша өздерінің кәсіби құзыреттерін тұрақты негізде жетілдіруі қажет, сондай-ақ денсаулық жағдайына байланысты).

Сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша қолданыстағы нормативтік құжаттар негізінен орта білім беру ұйымдарында осы процесті реттейді. Сонымен қатар, балаға көбінесе негізгі танымдық процестерді (есте сақтау, зейін, ойлау) дамыту, білім беру мен оқытудың бастапқы кезеңінде, атап айтқанда, мектепке дейінгі немесе мектепке дейінгі жастағы мектепте оқуға дайындық бойынша маманның (педагог-психолог, логопед, дефектолог мұғалімі) көмегі қажет болуы мүмкін. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиешілері, жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарының сынып жетекшілері, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің мамандары білім алудың барлық кезеңдерінде тәрбиеленушілердің (білім алушылардың) ерекше білім беру қажеттіліктерін уақтылы анықтап, оларға қажетті арнайы қолдау және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көрсетуі қажет.

Осыған байланысты 2023 жылдың тамызында Мектепке даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша педагогтарға әдістемелік ұсынымдар әзірлеу мақсатында Орталық қызметкерлері Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында тәрбиеленетін және оқитын мектепке дейінгі және мектепке дейінгі жастағы балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйіне ғылыми зерттеу жүргізді.

Зерттеудің мақсаты Қазақстандық мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйін зерделеу болды.

Зерттеу пәні: Қазақстандық мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жағдайы.

Зерттеу объектілері ретінде мектепке дейінгі ұйымдардың әкімшілігі, педагогтары, мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналары; жалпы білім

беретін мектептердің мектепке дейінгі және бастауыш сыныптарының әкімшілігі, педагогтары, жалпы білім беретін мектептердің білім алушыларының ата-аналары айқындалды. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін бірқатар маңызды міндеттер орындалды, олардың ішінде: зерттеу әдіснамасын әзірлеу, Мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу, мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыруды реттейтін нормативтік құжаттарды талдау, құралдарды түзету, сауалнама жүргізу, деректерді жинау және өңдеу, алынған нәтижелерді талдау, әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу.

Google Forms форматында сауалнама жалпы білім беретін мектептер мен мектепке дейінгі ұйымдардың басшылары мен педагогтары, балабақша тәрбиеленушілерінің ата-аналары және еліміздің барлық 20 өңіріндегі жалпы білім беретін мектептердің білім алушылары арасында жүргізілді. Әкімшілік бөлінісі бойынша Қазақстан 20 өңірге бөлінеді, бұл 17 облыс және Республикалық маңызы бар үш қала: Астана, Алматы және Шымкент.

Сауалнама барысында 8 067 директор, 12 542 жалпы білім беретін мектептердің мектепалды және бастауыш сыныптарының педагогтары, 1657 басшылар, 5102 мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары, жалпы білім беретін мектептердің білім алушыларының 48 057 ата-аналары және мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиеленушілерінің 14 985 ата-аналары қатысты. Сауалнамаға қатысушылардың жалпы саны 90 410 респондентті құрады.

Мониторинг нәтижелері негізінде мектепте оқуға дайындық мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды.

Бұл ұсынымдар білім басқармалары мен бөлімдерінің, оқу-әдістемелік кабинеттердің, мектептердің әкімшілігі мен педагогтарының басшылары мен әдіскерлері үшін балаларды мектепте оқуға дайындау кезінде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін ұйымдастыруда, барлық тәрбиеленушілер мен білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруда, ЕБҚ бар балаларды әлеуметтендіру және әлеуметтік бейімдеу сапасын арттыруда тиімді оқу-әдістемелік қолдау көрсетуі тиіс, педагогикалық және ата-аналар жұртшылығы арасында инклюзивті мәдениетті дамыту.

Зерттеу гипотезалары:

Мектепке дейінгі ұйымдарда және жалпы білім беретін мектептерде мектеп жасына дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесі тәрбиеленушілерді (білім алушыларды)кешенді үздіксіз кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесінің болмауына байланысты өздігінен іске асырылады:

1. мектепке дейінгі ұйымдар әкімшілігінің, педагогтерінің, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтері мамандарының орта және арнайы білім беру ұйымдарымен (ПМПК, ППТК, арнайы мектептер)ведомствоаралық өзара іс-қимылы жоқ;

2. Қазақстанның мектепке дейінгі ұйымдары мен орта білім беру ұйымдарының қызметін реттейтін нормативтік құжаттарда сабақтастық пен сабақтастық негізінде инклюзивті білім беру процесін кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қағидаттары жоқ; инклюзивті білім беру процесінде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің рөлі айқындалмаған;

3. мектепке дейінгі ұйымдар мен орта білім беру ұйымдарының педагогтері тәрбиеленушілерді (білім алушыларды) ОР анықтауда, арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көрсету кезінде, оның ішінде білім берудің бір деңгейінен екінші деңгейіне өту кезінде командалық жұмысты жүзеге асыруда қиындықтарға тап болады;

4. мектепке дейінгі және орта білім берудің барлық ұйымдарында тәрбие мен оқытудың барлық жас кезеңдерінде тәрбиеленушінің/білім алушының (оның ішінде ЕБҚ бар білім алушының) жеке басының дамуына мониторинг қамтамасыз етілмейді;

5. барлық мектепке дейінгі ұйымдар мен жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру процесінің барлық субъектілерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру жөніндегі іс-шаралар кешені іске асырылмайды.

Деректерді жинау және талдау әдістері

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1) теориялық – ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді зерделеу және талдау, жүйелеу, модельдеу тәрбиеленушілерді (білім алушыларды) психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мәнін ашуға, оның даму тенденцияларын белгілеуге, мектепке дейінгі ұйымдар мен орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру процесі субъектілерін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді модельдеудің негізгі тәсілдерін қарастыруға мүмкіндік береді, Қазақстанның мектепке дейінгі ұйымдары мен орта білім беру ұйымдарында тәрбиеленушілер мен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру мен жүзеге асырудың қалыптасқан тәжірибесінің тәжірибесін жинақтау, ЕБҚ бар тәрбиеленушілерге (білім алушыларға) психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінде туындайтын проблемалық мәселелерді анықтау;

2) диагностикалық-тәрбиеленушілерді (білім алушыларды) психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кезінде туындайтын ағымдағы жай-күйі мен проблемалық мәселелер туралы бастапқы өзекті ақпаратты жинауға бағытталған Мектепке дейінгі ұйымдар мен жалпы білім беретін мектептер әкімшілігінің, педагогтерінің сауалнамасы; тәрбиеленушілердің (білім алушылардың) ата-аналарына психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінде негізгі проблемалар мен қиындықтарды айқындау мақсатында сауалнама мектепте оқуға дайындық кезеңі;

3) эмпирикалық-алынған нәтижелерді апробациялау, жинау және статистикалық өңдеу, оларды талдау және түсіндіру.

Google Forms форматында сауалнама мектепке дейінгі, бастауыш мектеп жасындағы балалардың ата-аналарымен, әкімшілікпен, мектепке дейінгі ұйымдар мен жалпы білім беретін мектептердің педагогтарымен (мектепалды, бастауыш сынып мұғалімдері) жүргізілді. Сауалнаманы өңдеу үшін Microsoft Excel кестелері, "IBM SPSS Statistics" бағдарламалық жасақтамасы пайдаланылды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: мұғалімдердің мектепке дайындалу мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша әдістемелік ұсыныстарды қолдануы мектеп жасына дейінгі балаларды, оның ішінде ЕБҚ бар балаларды бастауыш білім алу кезеңінде бейімдеу процесін жақсартады, мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінің тиімділігіне, үлгерімі мен сапасын арттыруға, ЕБҚ бар балаларды әлеуметтендіру, қоғамда инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді.

Ата-аналар арасынан респонденттерді іріктеу

Мектепалды топтар жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымдарда сауалнамаға мектепалды топ тәрбиеленушілерінің ата-аналары (немесе заңды өкілдері) қатысты.

Жалпы білім беретін мектептерде сауалнамаға мектепалды және бастауыш сыныптарда оқитын балалардың ата-аналары (немесе заңды өкілдері), оның ішінде ЕБҚ бар балалардың ата-аналары қатысты.

Педагогтар арасынан респонденттерді іріктеу

Мектепке дейінгі ұйымдарда мектеп алдындағы топтардың басшылары, педагогтары сұхбат алды. Жалпы білім беретін мектептерге мектепалды және бастауыш сынып жетекшілері, педагогтары қатысты.

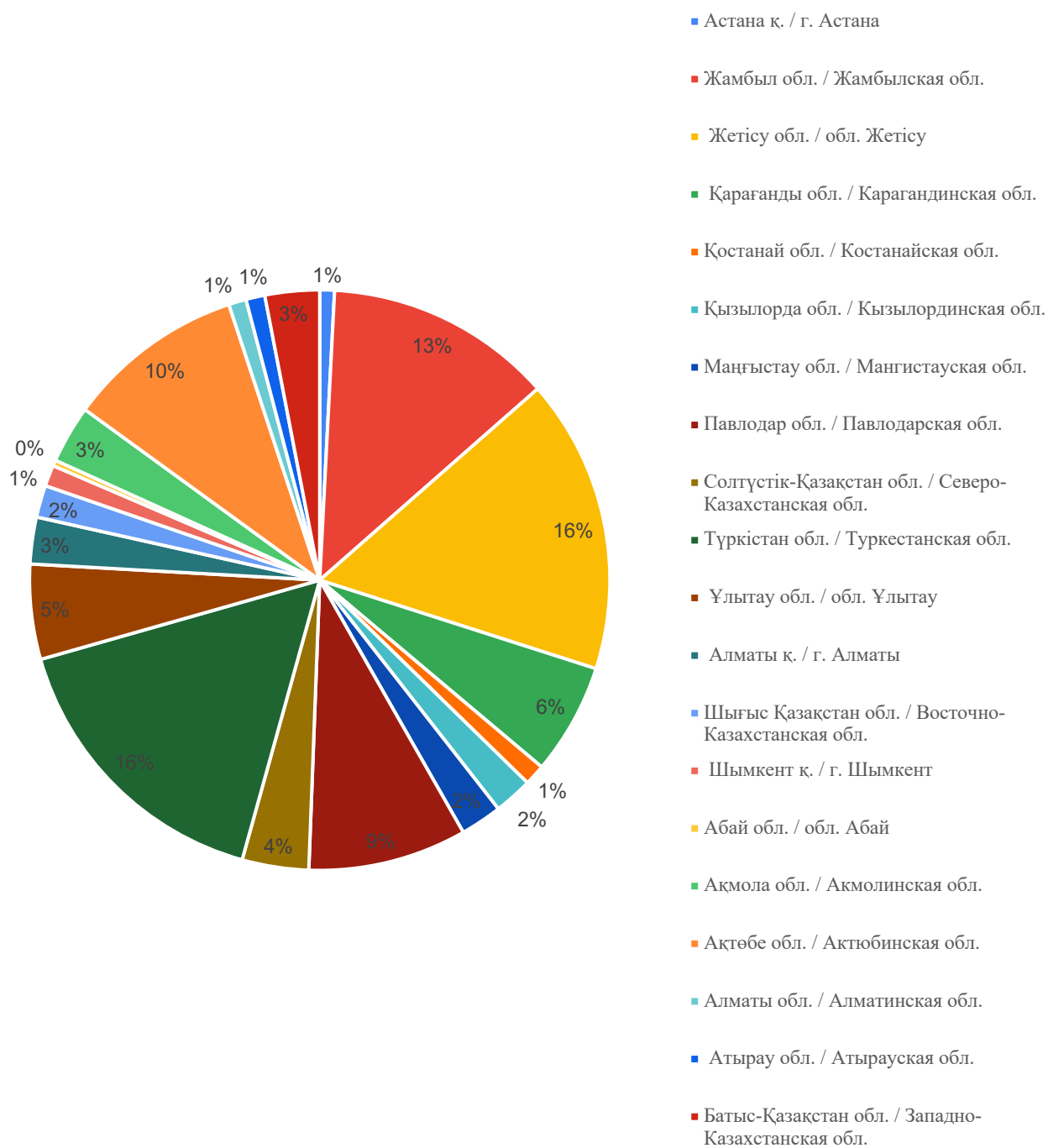
Зерттеу құралы инклюзивті білім беру орталығы бұрын әзірлеген әдіснаманы ескеріле отырып әзірленді.

Сауалнамалар әлеуметтік-демографиялық блокты (жынысы, жасы, ұлты) қоса алғанда, 10-19 сұрақтан аспайды. Әзірленген сауалнамалар қазақ және орыс тілдерінде электронды түрде ұсынылған.

3.1 ҚР 20 Өңірі мектеп директорларының Google нысандары форматында сауалнамасының нәтижелері

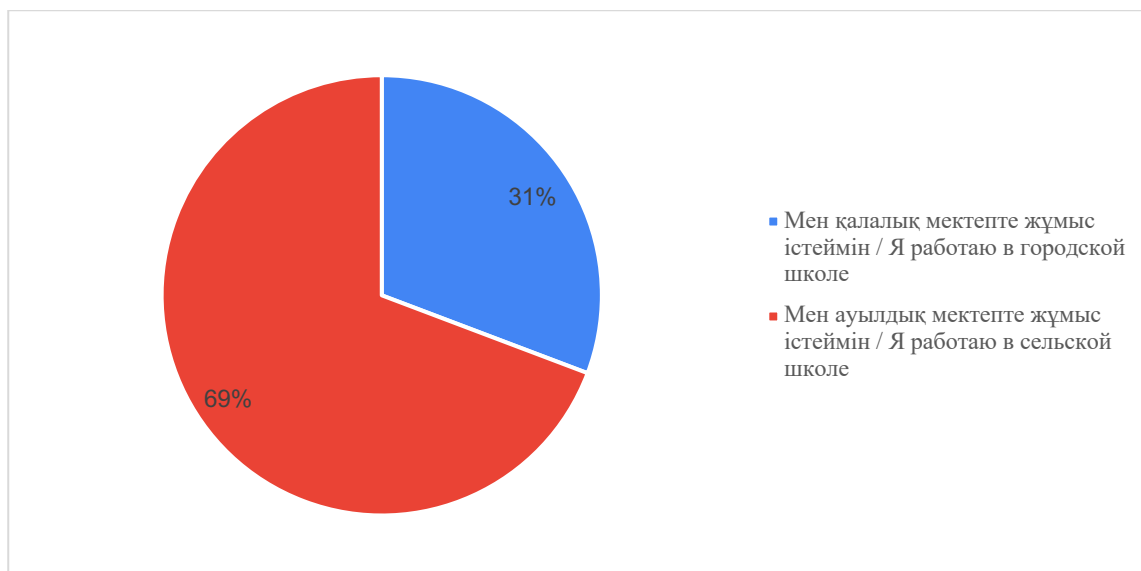
Зерттеу барысында мектеп директорларының балаларды басқаруға, үйлестіруге және стратегиялық сипаттағы көптеген компоненттерді қамтитын мектепте оқуға дайындау мақсатында оларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру мәселелері бойынша пікірлерін түсіндіру маңызды рөл атқарды. Сауалнамаға еліміздің барлық 20 өңірінен 8 067 мектеп директоры қатысты.

Ең көп қатысу үлесі Жетісу облысына (1323), ең аз үлесі Абай облысына (26) және Астана қаласына (66) тиесілі.

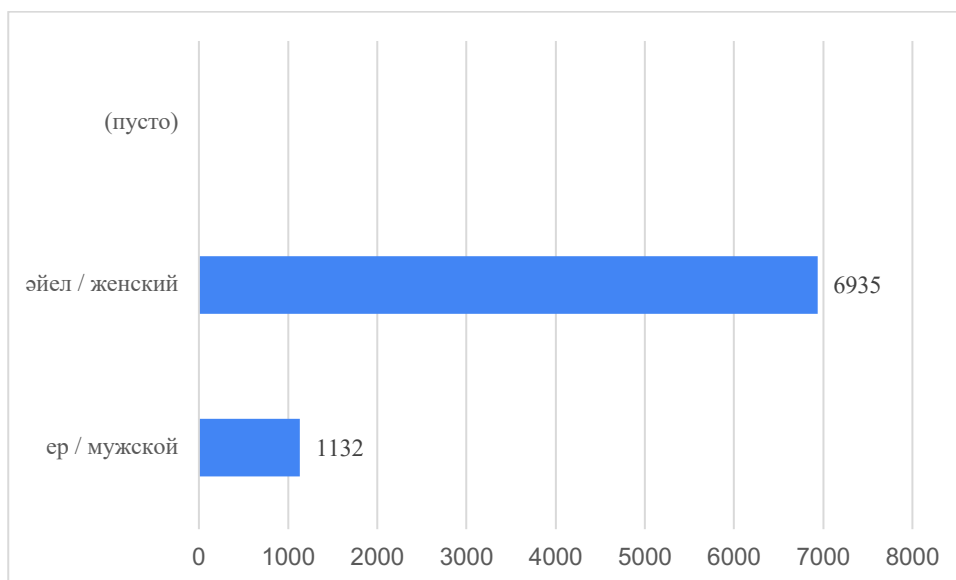
Сурет. 30. Мектеп директорларының сауалнамаға қатысуы, адам.

Сауалнамаға қатысқан мектеп директорларының ең көп пайызы ауылдық мектептерде жұмыс істейді (69 %).

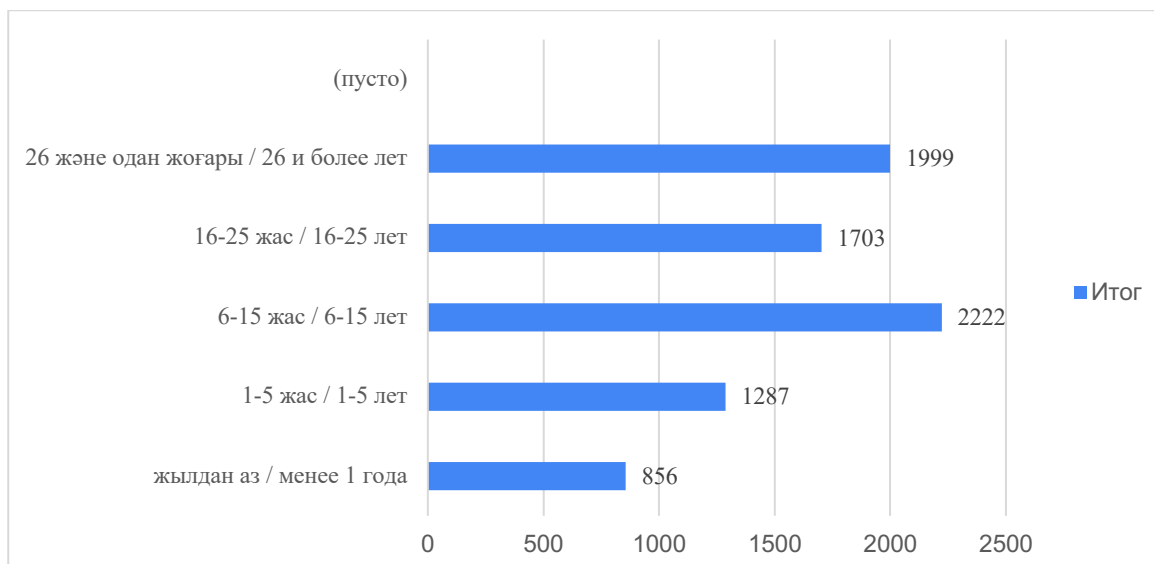
Сурет. 31. Қалалық және ауылдық жерлерден мектеп директорларының қатысуы, %

Директорлар арасынан қатысушылардың ең көп пайызы әйелдер болды – 85,9 % (6935).

Сурет. 32. Сауалнамаға қатысушылардың гендерлік құрамы, адам.

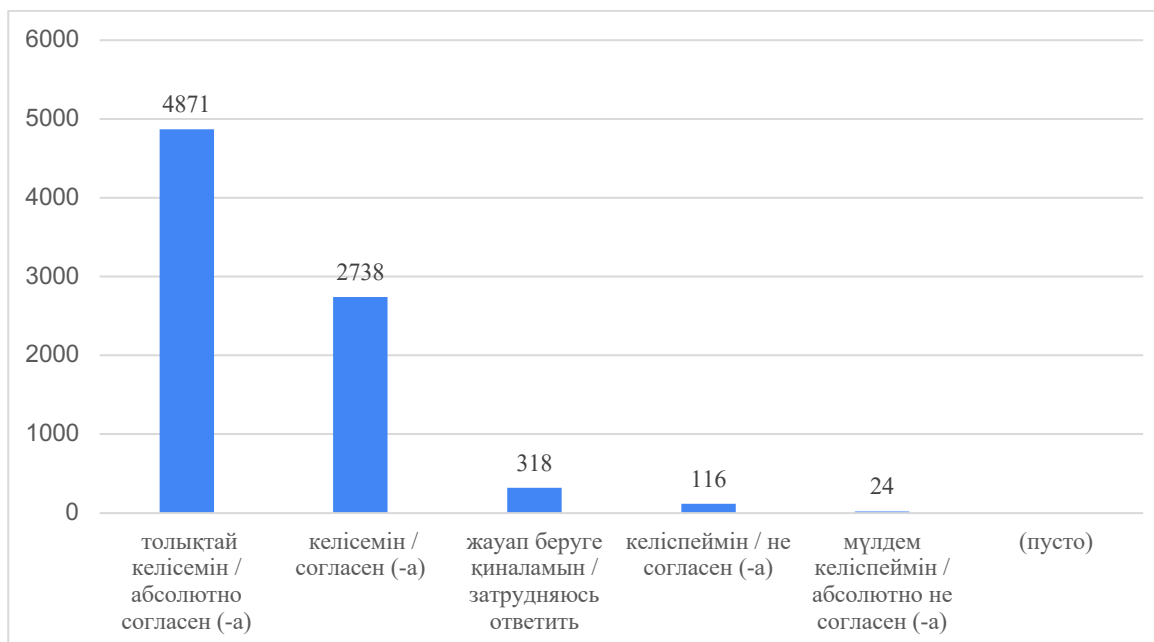
Директорлардың көпшілігі (2222) 6-15 жыл жұмыс өтілі бар, бұл сауалнамаға қатысқан директорлардың жалпы санының 27,5% құрайды (8067).

Сурет. 33. Мектеп директорларының педагогикалық өтілі, адам.

Осылайша, сауалнамаға қатысқан директорлардың басым көпшілігі 6-15 жастан (27,5%) жұмыс тәжірибесі бар ауыл мектебінде жұмыс істейтін әйелдер (85,9%) (69%) болып табылады деген қорытындыға сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің әлеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау.

Мектеп директорларына арналған сауалнаманың негізгі блогының бірінші сұрағы әкімшіліктің Мектепте қауіпсіз жайлы білім беру ортасын құру туралы пікірін зерттеуге мүмкіндік берді. "Менің мектебім балаларға қауіпсіз жайлы білім беру ортасын қамтамасыз етеді" деген тұжырыммен 4871 (60,3 %) респондент мүлдем келіседі, 2738 (33,9 %) респондент келіседі, 318 (3,9%) жауап беру қиынға соғады, 116 (1,4%) келіспейді, 24 (0,2%) мүлдем келіспейді.

Сурет. 34. Мектепте қауіпсіз жайлы білім беру ортасын құру туралы директорлардың пікірі, адам.

Айта кету керек, балалардың қауіпсіздігі, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, сондай-ақ ЕБҚ бар балалар үшін орта білімнің қолжетімділігі 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдаманың [52], балалардың әл-ауқат индексінің [73] басым бағыттары болып табылады. Осы сұраққа жауап беруге қиналған не теріс жауап берген директорлардың пайызы білім алушылар үшін қауіпсіз жайлы жағдай жасауға олардың сенімділігінің жоқтығын, сондай-ақ осы бағытта қажетті білімнің жоқтығын куәландырады. Бұл нәтижелер ЭЫДҰ – ның TALIS (2018 жыл) [74] зерттеулерінің нәтижелерін ішінара растайды, бұл басшы лауазымына тағайындау алдында басқарушылық курстардан өткен Қазақстандық директорлардың төмен пайызын (13%) көрсетеді (ЭЫДҰ-31 %). Осыған байланысты мектеп директорлары инклюзивті білім беру мәселелері бойынша нормативтік құжаттарды жүйелі негізде зерделеуі, көшбасшылық мәселелері бойынша, оның ішінде балаларды оқыту үшін қолайлы жағдай жасау бойынша өз біліктілігін арттыруы қажет.

Мысалы, БҒМ 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 [75] бұйрығымен бекітілген Білім беру ұйымдарында лауазымдарды атқаратын педагогтерді аттестаттаудан өткізу ережелері мен шарттарына сәйкес білім беру ұйымы басшысының қызметінің тиімділік көрсеткіштеріне қолайлы жағдайлар мен қауіпсіз орта жасау кіреді:

- бейнебақылаумен қамтамасыз ету;

- жаппай жиналу орындарында балаларды бақылау және бақылау мүмкіндігі ("террористік тұрғыдан осал объектілерді терроризмге қарсы қорғауды ұйымдастыруға қойылатын талаптарды бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 6 мамырдағы № 305 қаулысына сәйкес);

- істен шыққан камералардың болмауы;

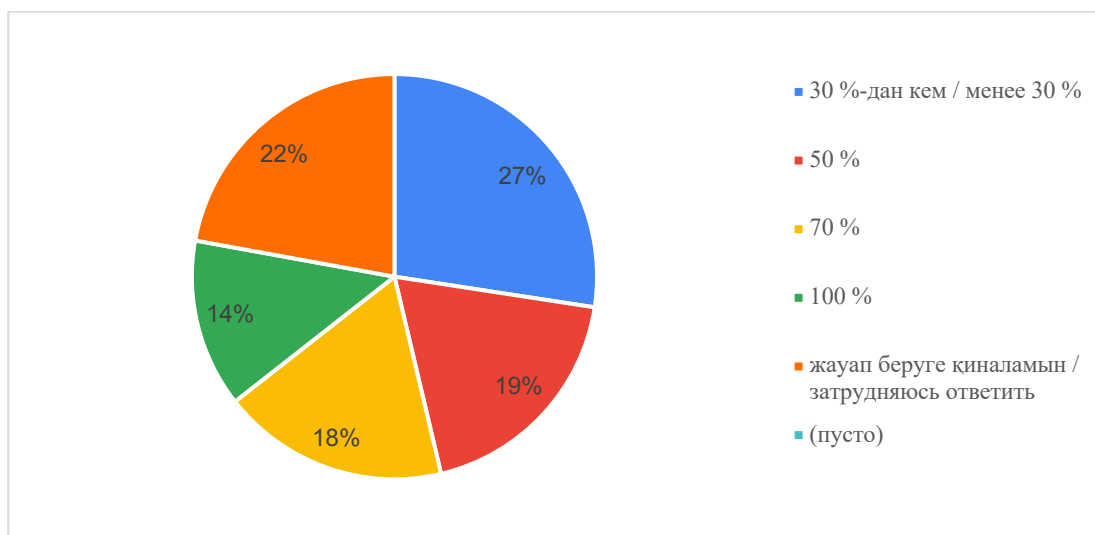
- басқа мемлекеттік органдар (ішкі істер департаментінің (бұдан әрі - ПД) және төтенше жағдайлар департаментінің (бұдан әрі-ТЖД) мониторингі бойынша айыппұл санкцияларының болмауы.

Директорлардың 5,5% жауаптардағы сенімсіздік пен келіспеушілік тәрбиешілердің ОР бар балалармен жұмыс жасаудағы қиындықтарымен де байланысты болуы мүмкін. Сонымен, ЭЫДҰ деректері бойынша қазақстандық мектеп директорларының 61% – ы педагогтар балалардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандырмайтынын көрсетті (ЭЫДҰ-30%) [74].

Директорларға арналған сауалнаманың негізгі блогының екінші сұрағы олардың мұғалімдердің инклюзивті білім беру курстарынан өтуі туралы хабардарлығын қамтыды.

Директорлардың басым бөлігі (27 %) соңғы 3 жылда педагогтардың 30% - дан азы инклюзивті білім беру курстарынан өткенін көрсетті. Директорлардың 19 % - ы бұл курстардан педагогтардың 50% - ы өткендігін атап өтті. Директорлардың 18 % - ы инклюзивті білім беру курстарынан педагогтардың 70% - ы өткенін хабарлады. Бір қызығы, директорлардың тек 14% - ы бұл курстарды барлық мұғалімдер өткендігін, ал 22% - ы жауап беру қиынға соқты. Бұл нәтижелер 2021 жылы Орталық жүргізген ел мектептеріндегі білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мониторингінің

нәтижелерімен корреляцияланады, оның барысында сауалнамаға қатысқан мектеп директорларының тек 13% - ы соңғы 3 жылда педагогтардың 70% - дан 95% - на дейін инклюзивті білім беру курстарынан өткенін хабарлады [50]. Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру қажеттілігі Tallis-2018 зерттеуіне қатысқан қазақстандық педагогтардың 14% ЕБҚ бар балалармен жұмыс бойынша курстардан өту қажеттілігімен расталады [74]. Сонымен қатар, бұл қажеттілік 50 жастан асқан әріптестеріне қарағанда 30 жасқа дейінгі мұғалімдерде айқын көрінеді.

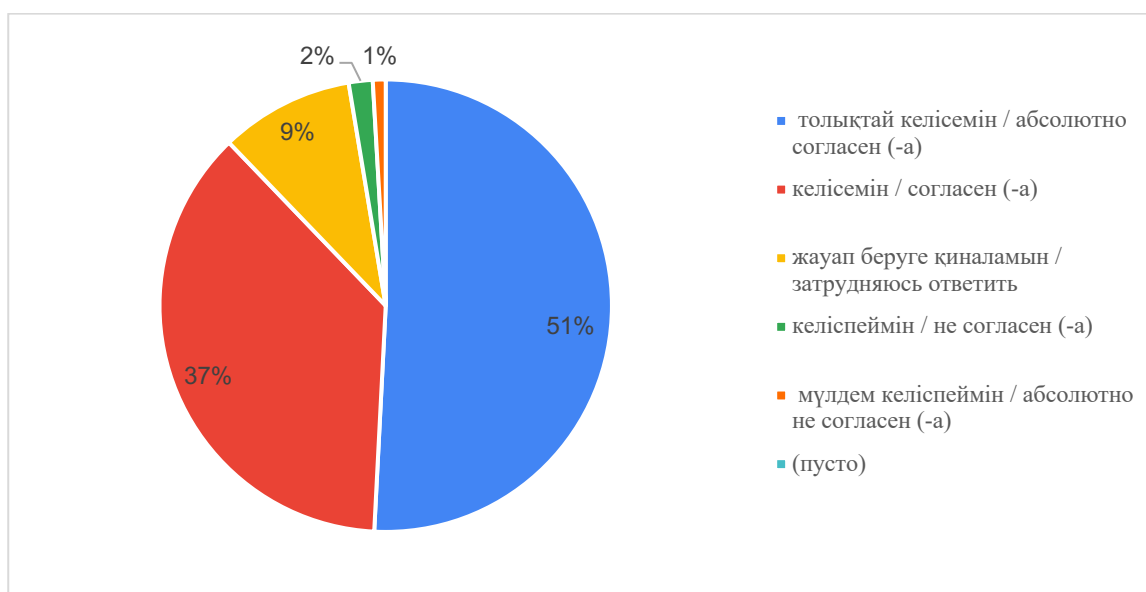
Сурет. 35. Директорлардың пікірінше, соңғы 3 жылда инклюзивті білім беру бойынша курстардан өткен педагогтердің шамамен саны (жалпы санының%) туралы мәліметтер %.

Елдегі инклюзивті білім беруді дамытудың қарқынды қарқынын, сондай-ақ Қазақстанның № 4 ТДМ қамтамасыз ету және барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі өршіл мақсаттарын ескере отырып, ЕБҚ бар балалармен жұмыс жөніндегі педагогтердің біліктілігін арттыруға бағытталған шараларды шұғыл түрде қабылдау қажет.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мектеп директорлары аудандық (қалалық) білім бөлімдеріне, білім басқармасына бюджет қаражаты есебінен педагогтердің біліктілікті арттыру курстарынан өтуіне қаржы бөлу бойынша бюджеттік өтінімдерді уақтылы қалыптастыруы, сондай-ақ педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру үшін жағдайлар жасауы қажет. Сонымен қатар, директорларға инклюзивті білім беру саласындағы ҚР заңнамасын түсіндіру, оның ішінде мектепте білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілікті арттыру бойынша педагогикалық ұжыммен тұрақты негізде ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу ұсынылады.

Сонымен қатар, білім беру ұйымының әкімшілігі БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес педагогтар сияқты білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша біліктілігін арттыруы тиіс [59].

Директорларға бағытталған үшінші мәселе директорлардың балалардың тең сапалы білім алуы мен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуіне жағдай жасауға қатысты ұстанымын анықтауға мүмкіндік берді. Директорлардың жартысынан көбі "директор ретінде мен барлық білім алушыларға, соның ішінде ЕБҚ бар балалармен бірге сапалы білім алуға және психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге күш сала аламын" деген тұжырымға оң пікір білдірді, оның ішінде директорлардың 51% - ы бекітуге абсолютті келіседі, 37% - ы келіседі. Бұл ретте өз ұстанымын білдіруге қиналған директор (9 %) мен теріс ұстанымын білдірген директор (2 % - келіспейді, 1 %- мүлдем келіспейді) дабыл қағады.

Сурет. 36. Директорлардың білім алуға және балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауға тең жағдай жасауға қатысты ұстанымы

"Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы" БҒМ 2009 жылғы 13 шілдедегі № 338 бұйрығымен бекітілген Білім беру ұйымдары басшыларының біліктілік сипаттамаларына сәйкес [76] басшының лауазымдық міндеттеріне:

- әр бар балаларды тәрбиелеу мен оқытуды ұйымдастыру үшін жағдай жасау;
- ЕБҚ бар баланы тәрбиелеу және дамыту мәселелерінде балалар мен ата-аналарды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз ету;
- психологиялық қызмет қызметін қамтамасыз ету және білім алушылар мен тәрбиеленушілерді, оның ішінде ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

Бұдан басқа, "Білім туралы" ҚР Заңының 45-бабы 3-тармағының 4-1-тармақтарына сәйкес білім беру ұйымдары басшыларының білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілігі көзделген [49].

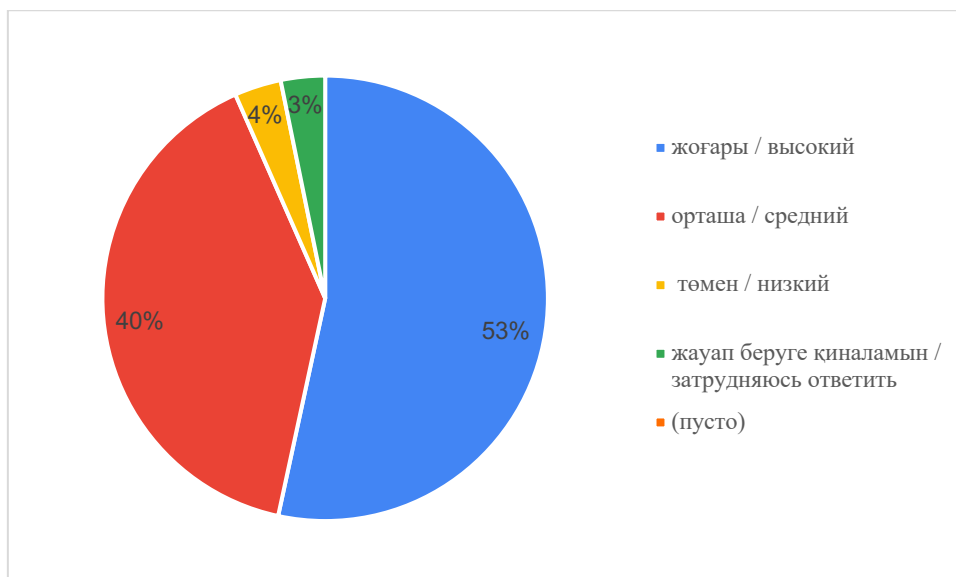
БҒМ 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 [75] бұйрығымен бекітілген Білім беру ұйымдарында лауазымдарды атқаратын педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарына сәйкес білім беру ұйымы басшысының

қызметінің тиімділік көрсеткіштеріне ОР бар балалар контингентіне сәйкес арнайы жағдайлардың болуы: кедергісіз ортаның болуы; арнайы педагогты, психологты сүйемелдеу; бос уақытты ұйымдастыру кіреді ОР бар балаларға арналған. Осыған байланысты білім бөлімдерінің әдіскерлеріне, білім басқармаларының мамандарына аттестаттаудан өту кезінде білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау бойынша жалпы білім беретін мектептер басшыларының құзыретіне ерекше назар аудару ұсынылады.

Сауалнаманың негізгі блогының төртінші сұрағы директорлардың пікірінше, мектепті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің тиімділік деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Мектеп директорларының көпшілігі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің (бұдан әрі – ППҚҚ) жұмысын жақсы бағалады: 53% жоғары деңгейді, 40% оның қызметінің тиімділігінің орташа деңгейін көрсетті. Бұл ретте осы мәселе бойынша теріс пікір білдірген (4 %) немесе оған жауап беру қиынға соққан директорлардың жауаптарына назар аудару қажет – 3 %. Бұл нәтижелер мектептерде ППҚҚ жоқтығын немесе оның жұмысының тиімсіздігін көрсетуі мүмкін. Осыған байланысты мектеп директорларына БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша жұмысты күшейту ұсынылады. Осы бұйрыққа сәйкес психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің бірінші кезеңінде мектеп директоры бұйрық шығарады және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру туралы ережені бекітеді, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандарының құрамы мен лауазымдық міндеттерін бекітеді, пәнаралық негізде педагогтар мен мамандардың кәсіби өсуіне жағдай жасайды. Бұл процесті ұйымдастыруда мектеп басшысының орынбасарлары үлкен рөл атқарады, олар білім алушыларда ЕБҚ бағалау процесін ұйымдастырады, ЕБҚ бағалау кезеңінде және ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау процесінде педагогтардың, мамандардың және ата-аналардың өзара әрекеттесуін реттейді, психологиялық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыратын мамандардың құжаттамаларын жинау мен қалыптастыруды бақылайды.

Мектеп басшысының ППҚҚ жұмысының маңыздылығын түсінуіне оның қызметін ұйымдастыру және соның салдарынан оның жұмысының тиімділігі байланысты. Осыған байланысты мектеп әкімшілігіне педагогтарға мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін ұйымдастыру мәселелері бойынша жүйелі негізде біліктілігін арттыруға, сондай-ақ ппққ қызметіне мониторинг жүргізуге кеңес беріледі.

Сурет. 37. Мектеп директорларының психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің қызметіне қанағаттануы.

Директорларға бағытталған бесінші негізгі мәселе мектепте инклюзивті тәжірибені енгізуге кедергі келтіретін факторларды анықтауға мүмкіндік берді. Бұл сұрақ респонденттерге 14 мүмкін жауаптың 1-ден 5-ке дейінгі нұсқаларын таңдауға мүмкіндік берді:

1. ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы мұғалімдердің арнайы білімінің болмауы;
2. үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша педагогтердің құзыреттерінің болмауы;
3. мектеп психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі тарапынан балаларға консультациялық көмек жеткіліксіз (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер);
4. баланың мектепте оқуға дайындығы жеткіліксіз;
5. ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге әлсіз қатысуы;
6. баланың отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы төмен;
7. ата-аналардың балаларды кешенді тексеру үшін психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация мамандарына жүгінгісі келмеуі;
8. ата-аналардың жалпы сыныпта ЕБҚ бар балаларды бірлесіп оқытудан бас тартуы;
9. мектепте ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлардың болмауы;
10. мектепте ЕБҚ бар балаларды оқытуға арналған арнайы сыныптардың болмауы;
11. арнайы педагогтардың тапшылығы (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер, сурдопедагог-мұғалімдер);
12. оқытуда қиындықтары бар балаларды жеке сүйемелдеу үшін педагог-ассистенттердің жетіспеушілігі;

13. штат кестесінде тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды алып жүру бойынша жеке көмекшілердің болмауы;

14. балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету бойынша НҚА жетілмегендігі

Директорлардың көпшілігі мектепте инклюзивті тәжірибені енгізуге кедергі келтіретін негізгі факторлар деп санайды:

✓ педагогтердің ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімінің жетіспеушілігі-респонденттердің 14,2 % ;

✓ үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша педагогтердің құзыреттерінің жетіспеушілігі – респонденттердің 10,6 % ;

✓ ата – аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге әлсіз қатысуы-респонденттердің 9,3 % ;

✓ арнайы педагогтардың тапшылығы (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер, сурдопедагог – мұғалімдер) - респонденттердің 8,7 % ;

✓ ата-аналардың балаларды кешенді тексеру үшін психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру мамандарына жүгінгісі келмеуі-8,4 %;

✓ ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін мектепте арнайы сыныптардың болмауы-7,1 %;

✓ ЕБҚ бар балаларды мектепте оқыту үшін арнайы жағдайлардың болмауы-6,9 %

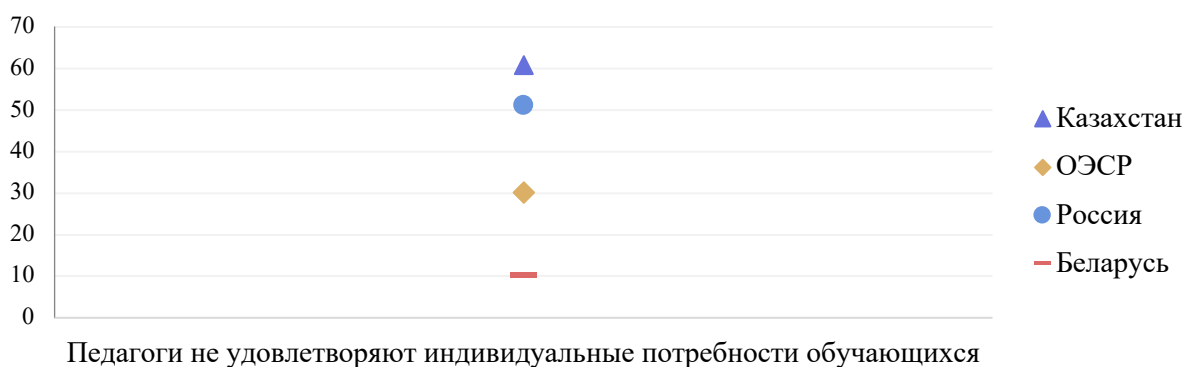
✓ мектеп психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер) тарапынан балаларға консультациялық көмек жеткіліксіз – 6,9 %.

Сурет. 38. Директорлардың пікірінше, мектепте инклюзивті тәжірибені енгізуге кедергі келтіретін факторлар.

Тұтастай алғанда, мектепте инклюзивті практиканы енгізуге кедергі келтіретін негізгі факторлар туралы директорлардың пікірлері педагогтардың балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімдерінің және типтік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын құру бойынша педагогтердің құзыреттерінің жетіспеушілігінен көрінетін ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге дайын готовстігін көрсетеді. Бұл нәтижелер Жеке оқу бағдарламаларының респонденттердің 50%-дан астамының жауаптарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкестігінің орташа дәрежесін, зерттеуге қатысушылардың 20% – в жауаптарда сәйкестіктің төмен дәрежесін көрсететін 2021 жылы КЕАҚ Тао жүргізген ел мектептеріндегі білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мониторингінің нәтижелерімен корреляцияланады [50].

Педагогтердің ЕБҚ бар балаларға арналған оқу бағдарламалары мен оқу жоспарларын бейімдеудегі қиындықтары TALLIS-2018 зерттеуінің нәтижелері бойынша анықталды, оның барысында қазақстандық мектеп директорларының 61 % - ы балалардың қажеттіліктерін қанағаттандырмайтынын (61%) атап өтті, бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен 2 есе және 5 есе жоғары Беларусьда [74].

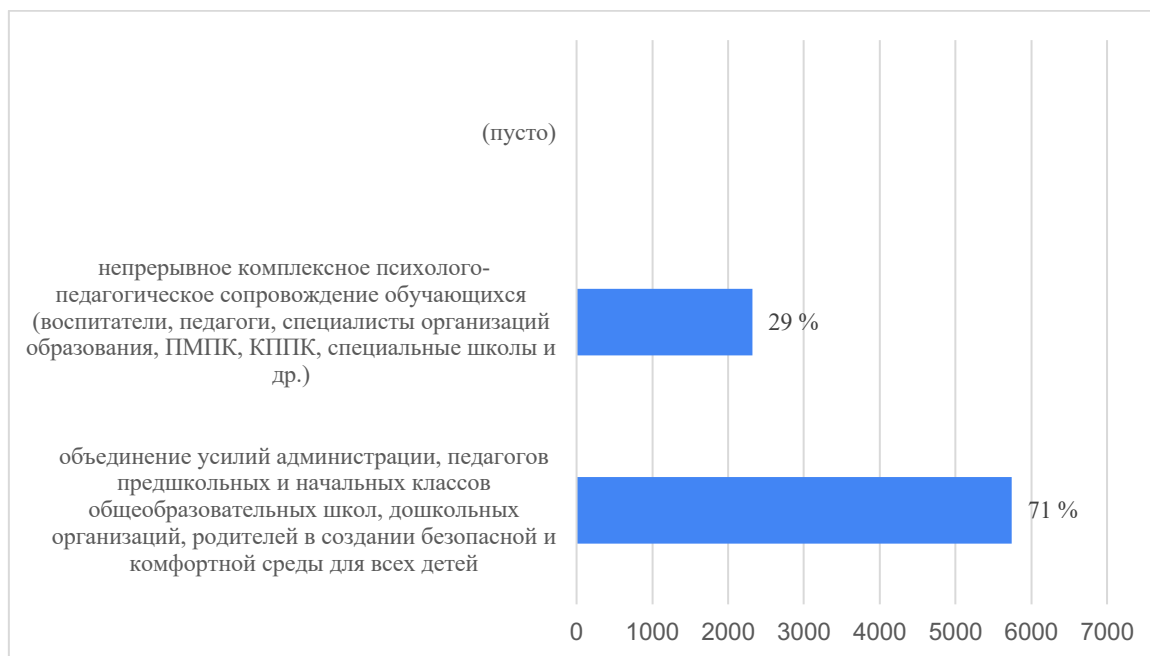
Дереккөз: Қазақстандағы PISA-2018 зерттеу нәтижелері, АТО

Сурет. 39. Мектеп басшыларының оқу процесіне жағымсыз әсер ететін мәселелер туралы көзқарастары

Алынған нәтижелер білім алушылардың ЕБҚ анықтау, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, үлгілік оқу бағдарламаларын бейімдеу және жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын іске асыру бойынша құзыреттерді дамыту мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттырудың шұғыл қажеттілігін көрсетеді. Сонымен қатар, балаларға арнайы психологиялық-

педагогикалық қолдау көрсету қажеттілігін ескере отырып, ел мектептерінде арнайы педагогтардың штат бірліктерін ұлғайту қажет. Директорлардың жауаптарының нәтижелерін талдау сонымен қатар балаларды оқыту мен тәрбиелеуге жеткіліксіз қатысатын білім алушылардың ата-аналарымен педагогтардың өзара іс-қимылын жандандыру қажеттілігін анықтады.

Директорларға арналған сауалнаманың қорытынды мәселесі мектеп директорларының балалардың мектепте оқуға бейімделу процесін жақсартуға ықпал ететін шараларға қатысты пікірлерін анықтауға мүмкіндік берді. Мектеп директорларының көпшілігі (71 %) балалардың мектепке бейімделу процесін жақсарту үшін келесі шаралар қажет деп санайды: әкімшіліктің, мектепке дейінгі және бастауыш сынып мұғалімдерінің, жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың, ата-аналардың барлық балалар үшін қауіпсіз және жайлы орта құрудағы күш-жігерін біріктіру.

Сурет. 40. Мектеп директорларының пікірінше, балалардың мектепте оқуға бейімделу процесін жақсартуға ықпал ететін шаралар.

Балалардың мектепте оқуға бейімделуі, әдетте, бірінші сыныпта басталады және ғалымдар Цукерман Г. А. мен Поливанов К. Н.-ның пікірінше, "жүйелі ұйымдастырылған мектепте оқуға көшу кезінде баланың танымдық, мотивациялық және эмоционалды-еріктік салаларын қайта құру" [77, 34-бет].

Г. м. Чуткина оқушылардың бейімделуінің келесі деңгейлерін анықтайды:

1. жоғары деңгей – баланың мектепке, мұғалімдердің талаптарына оң көзқарасы қалыптасқан, ол оқу материалын оңай игереді, бағдарламалық материалды толық түсінеді. Бейімделудің жоғары деңгейіне ие балалар, әдетте,

тәуелсіз, мұғалімнің көмегінсіз оқу тапсырмаларын орындайды, сынып ұжымында жоғары әлеуметтік мәртебеге ие.

2. орташа деңгей-баланың мектепке, сабаққа қатысуға деген оң көзқарасы қалыптасқан, оқу процесіне байланысты жағымсыз эмоциялар жоқ. Сонымен қатар, бейімделу деңгейі жоғары оқушыдан айырмашылығы, ол оқу тапсырмаларын орындау кезінде мұғалімнің сүйемелдеуін қажет етеді (көрнекі демонстрация, нұсқаулар, бақылау). Бейімделу деңгейі жоғары оқушы сияқты, бейімделу деңгейі орташа бала да құрдастарымен қарым-қатынаста қиындық көрмейді.

3. төмен деңгей-баланың оқу іс-әрекетіне қызығушылығы жоқ. Сабақтарда ол өзін демонстрациялық ұстайды, көбінесе сыныптағы тәртіпті бұзады. Оқу бағдарламасы үзінді, бастамашыл емес, мұғалімнің үнемі бақылауына мұқтаж, құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады [78].

Автор бірінші сынып оқушысының мектепке сәтті бейімделуінің келесі факторларын анықтайды: "өз позициясын барабар бағалау; отбасында тәрбиенің дұрыс әдістері; онда жанжалды жағдайлардың болмауы; құрдастар тобындағы қолайлы мәртебе; ата-аналардың жоғары білім деңгейі;" мұғалім-оқушы "және" оқушы-оқушы " сияқты қарым-қатынастардың оң стилі [79]. Сонымен қатар, Чуткина Г. М. теріс формада көрсетілген бұл факторлар бірінші сынып оқушыларының бейімделу процесін қиындатуы мүмкін екенін атап өтті.

Бірінші сынып оқушыларын бейімдеу критерийлері ретінде Э. М. Александровская ұсынады: оқу іс-әрекетінің тиімділігі, мектептегі мінез-құлық нормаларын меңгеру, әлеуметтік байланыстардың сәттілігі, эмоционалды әлауқат [80]. Бірінші сынып оқушыларын сәтті бейімдеу мақсатында келесі педагогикалық жұмысты жүргізу ұсынылады [81]:

1. мектеп жасына дейінгі және бастауыш мектеп жасына дейінгі балаларда оқу іс-әрекетін орындау үшін қажетті негізгі психикалық ісіктерді қалыптастыру (мектеп жасына дейінгі ісіктерді қалыптастыру);

2. тиімді жаңа оқу іс-әрекетін орындау үшін психологиялық әлеуетті қалыптастыру (өзекті ісіктерді қалыптастыру).

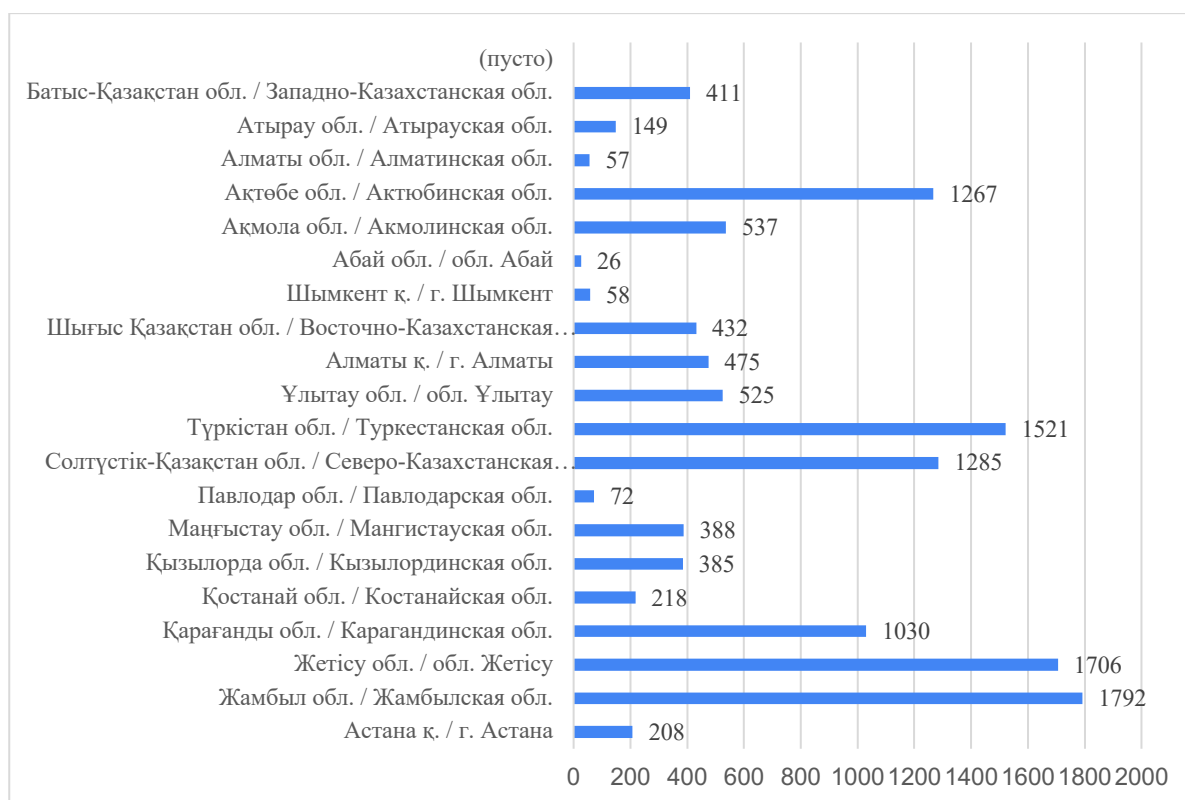
Осылайша, ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге шолу мектеп оқушыларын сәтті бейімдеу үшін білім беру процесінің барлық қатысушыларының (әкімшілік, мектепке дейінгі ұйымдардың, жалпы білім беретін мектептердің педагогтары, ата-аналар (оларды алмастыратын адамдар) үйлесімді жұмысы қажет екенін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, оқушылардың сәтті бейімделуінің ажырамас факторы-баланың психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуі, ол оқушының оң өзін-өзі бағалауын, "өзіндік тұжырымдамаға", өзіне және мектептегі жетістігіне деген сенімділікті қалыптастыруда көрінеді. Осыған байланысты балаларды мектепте оқуға табысты бейімдеу үшін білім беру процесіне қатысушылардың барлығының күш-жігерін біріктіруден басқа, білім алушыларды үздіксіз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін ұйымдастыру қажет – " білім беру ұйымдарында іске асырылатын жүйелі-

ұйымдастырылған қызмет, оның барысында білім алушыларды (балаларды) табысты оқыту және дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалады. ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде Ерекше білім беру қажеттіліктері " [49].

3.2 ҚР 20 Өңірі Жалпы Білім беретін Мектептердің Мектепалды және бастауыш сынып педагогтеріне Google Нысандары форматында сауалнама нәтижелері

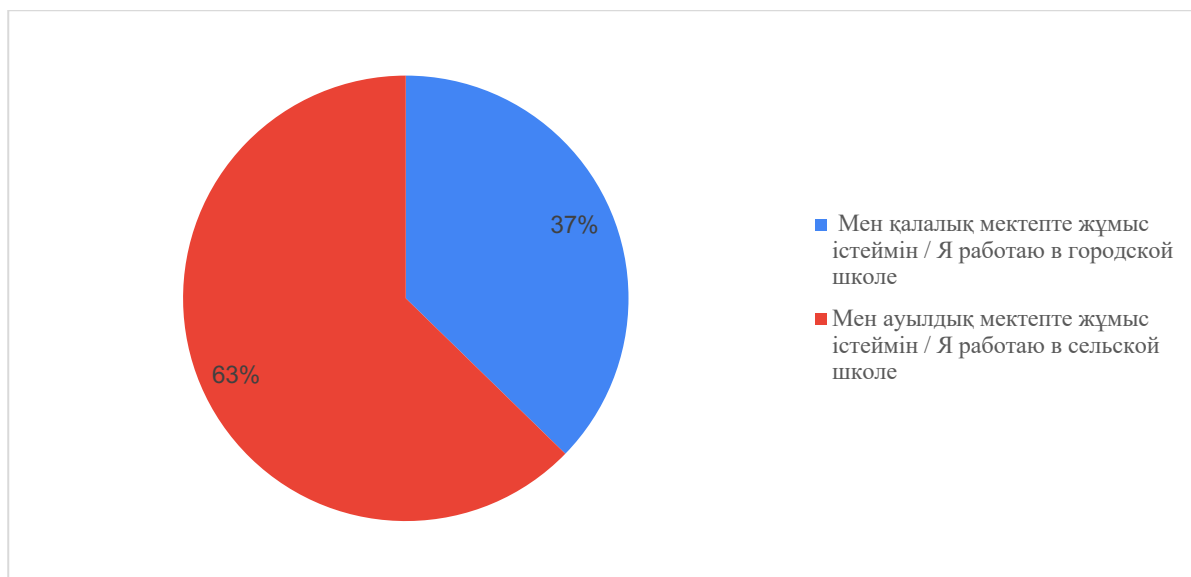
Мектепте оқуға дайындық кезінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйін зерделеу мақсатында жалпы білім беретін мектептердің мектепалды және бастауыш сынып педагогтарының пікірлері зерделенді. Демографиялық және негізгі блоктардан тұратын сауалнамаға еліміздің барлық 20 өңірінен жалпы білім беретін мектептердің 12542 педагогы қатысты.

Ең көп қатысу үлесі Жамбыл облысына (1792), Жетісу облысына (1706), Түркістан облысына (1521), ең азы Шымкент қаласына (58), Алматы облысына (57), Абай облысына (26) тиесілі.

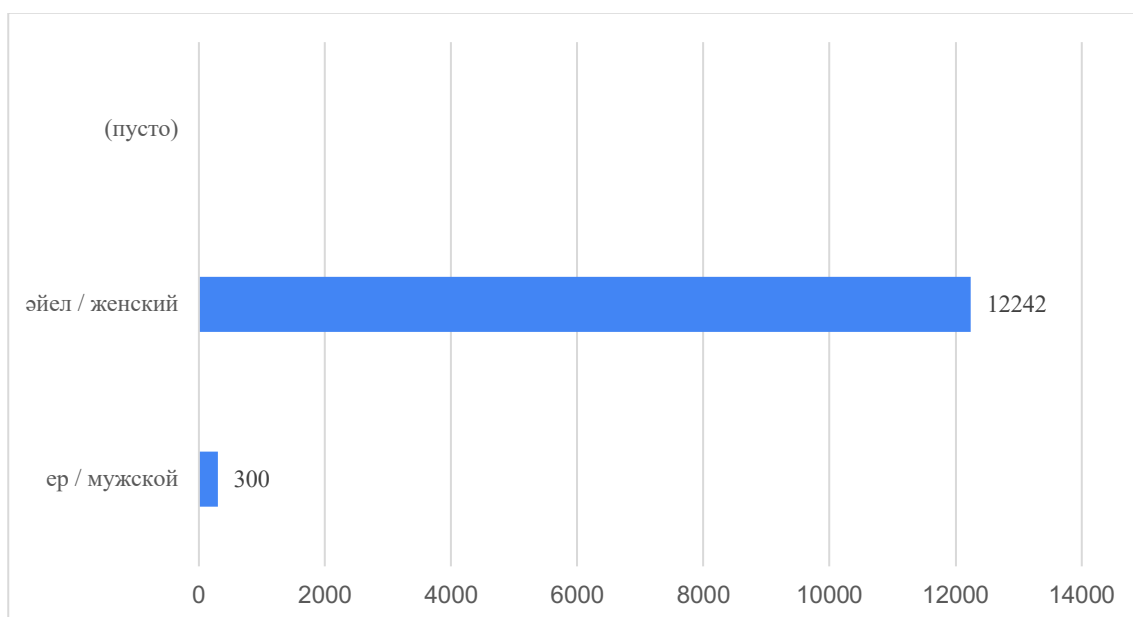
Сурет. 41. Мектеп педагогтарының сауалнамаға қатысуы, адам.

Сауалнамаға қатысқан педагогтардың басым бөлігі ауылдық мектептерде жұмыс істейді (63 %).

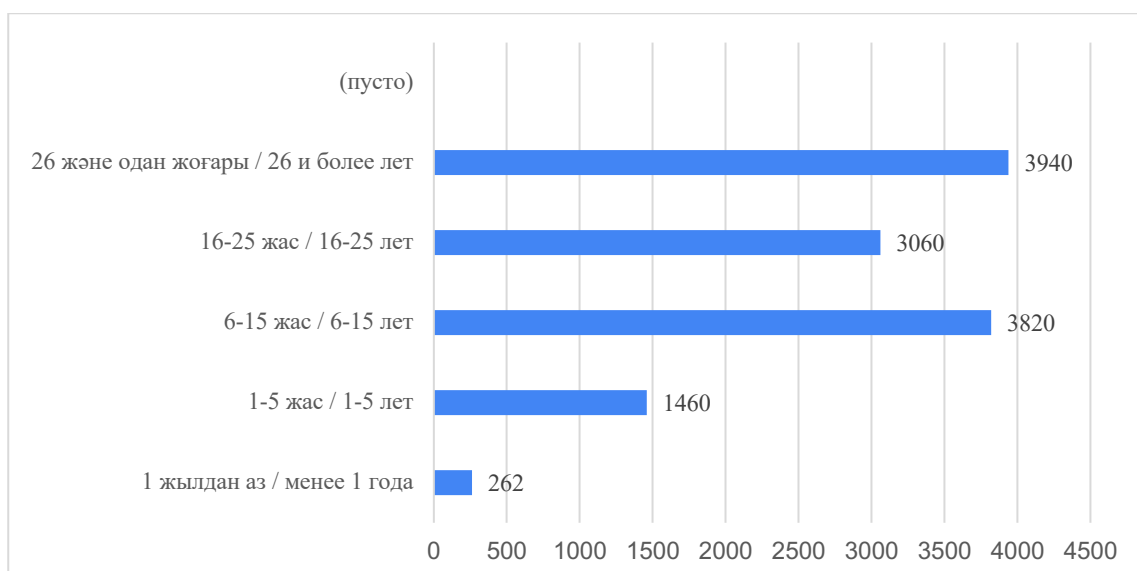
Сурет. 42. Қалалық және ауылдық жерлердегі мектеп педагогтарының қатысуы, %

Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігі әйелдер болды – 97,6 % (12242).

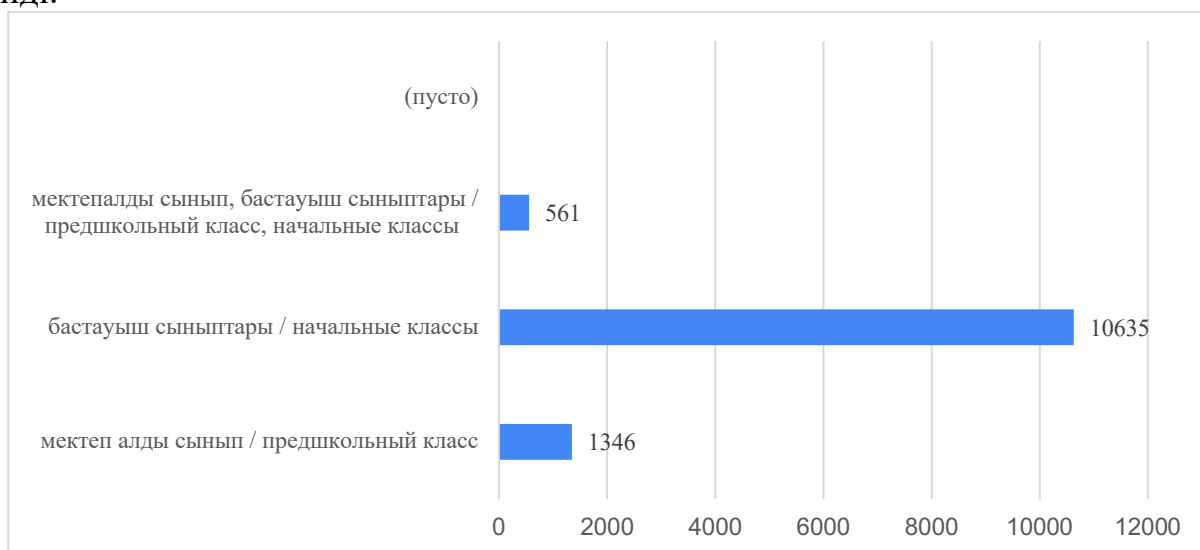
Сурет. 43. Сауалнамаға қатысқан педагогтардың гендерлік құрамы, адам.

Көптеген педагогтардың (3940) 26 және одан да көп жылдық жұмыс өтілі бар, бұл сауалнамаға қатысқан педагогтардың жалпы санының 31,4% құрайды (12542).

Сурет. 44. Жалпы білім беретін мектеп педагогтарының педагогикалық өтілі, адам

Сауалнаманың бірінші блогының соңғы сұрағы мұғалімдердің қай сыныпта сабақ беретінін анықтауға мүмкіндік берді (мектепалды/бастауыш/мектепалды және бастауыш). Мұғалімдердің көпшілігі (10 635) бастауыш сыныптарда жұмыс істейді.

Сурет. 45. Мұғалімдер жұмыс істейтін сыныптар, адам.

Осылайша, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің басым көпшілігі 26 жылдан астам тәжірибесі бар (31,4%) ауыл мектебінде бастауыш сыныптарда (84,8 %) жұмыс істейтін әйелдер (97,6%) (63%) сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің әлеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау қорытынды жасауға мүмкіндік береді).

Сауалнаманың негізгі блогының бірінші сұрағы педагогтардың ЕБҚ бар балаларды жіктеу туралы білімдерін анықтауға мүмкіндік берді.

Респонденттерге 5 жауап нұсқасы ұсынылды:

-есту, көру, сөйлеу қабілеті бұзылған, психикалық дамуы тежелген, көру қабілеті, тірек-қимыл аппараты, интеллект, эмоционалды-ерікті саласы бар балалар;

- мінез-құлық және эмоционалды проблемалары бар балалар;

- - аз қамтылған, тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалар, көшіп-қонушы балалар, босқындар, бұғаулар;

- жоғарыда аталған барлық балалар;

- сіздің жауабыңыз.

Ұсынылған нұсқалардың ішінен мұғалімдерге 1 Жауап нұсқасын таңдау қажет болды.

Педагогтердің жауаптарының нәтижелері көрсеткендей, педагогтардың көпшілігі (8133) ЕБҚ бар балаларға есту, көру, сөйлеу қабілеті бұзылған, психикалық дамуы тежелген, көру қабілеті, тірек-қимыл аппараты, интеллект, эмоционалды-ерік саласы бар балаларды жатқызады, бұл сауалнамаға қатысқан педагогтардың жалпы санының 64,8% құрайды (12542).

Педагогтар ЕБҚ бар балаларға жатқызатын балалардың екінші тобы-мінез-құлық және эмоционалды проблемалары бар балалар (1580 педагогтың пікірі бойынша), бұл 12,6% құрайды.

Аталған балалардың барлық топтары жауаптарда 2443 педагог тіркелді, бұл 19,4% құрайды.

Сурет. 46. Педагогтердің ЕБҚ бар балаларды жіктеу туралы пікірлері, адам.

"Өз жауабын" таңдаған мұғалімдердің жауаптарын шартты түрде үш кіші топқа бөлуге болады.

Педагогтердің бірінші кіші тобының пікірінше (25) ОР бар балаларға балалардың екі тобы:

-есту, көру, сөйлеу қабілеті бұзылған, психикалық дамуы тежелген, көру қабілеті, тірек-қимыл аппараты, интеллект, эмоционалды-ерікті саласы бар балалар;

- мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар балалар.

Мұғалімдердің екінші кіші тобы (10) ЕБҚ бар балаларға дарынды балалар жатады деп санайды.

Ақыл есі дамыған (Респондент 2.1)

Ақылды (Респондент 2.2)

Барлығы жаксы (Респондент 2.3)

Білімге құштар балалар (Респондент 2.4)

Білімге құштар, кабылдауы шапшаң, дарынды (Респондент 2.5)

Бывает и особо одаренные (Респондент 2.6)

Дарынды балалар (Респондент 2.7)

Деңгейі өте жоғары балаларды да жатқызуға болады (Респондент 2.8)

Жалпы оқуға қабілетті оқушылар ерекше білімді қажет етеді. Өйткені сапалы білім (Респондент 2.9)

Өте қабілетті (Респондент 2.10)

Педагогтердің үшінші кіші тобы денсаулық проблемалары бар балаларды, қолайсыз отбасылардан шыққан балаларды және мінез-құлқында проблемалары бар балаларды ЕБҚ бар балаларға жатқызды:

Ауытқулары бар (Респондент 2.11)

Дені сау балаларға (Респондент 2.12)

Денсаулығында ақауы бар бала да (Респондент 2.13)

Неблагополучные семьи (Респондент 2.14)

Мінез-құлық (Респондент 2.15)

Жалпы алғанда, мұғалімдердің осы сұраққа берген жауаптары ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінің әлеуметтік-педагогикалық қажеттіліктерден басым екендігін көрсетеді, бұл мұғалімдердің қажеттіліктеріне емес, балалардың денсаулығындағы бұзылуларға назар аударуынан көрінеді. Бұл нәтижелер 2021 жылы Орталық жүргізген білім беру ұйымдарында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мониторингін зерттеу нәтижелерімен корреляцияланады, бұл психофизикалық дамудың бұзылуы (көру, есту қабілетінің бұзылуы, психикалық дамудың кешігуі, тірек-қимыл аппаратының бұзылуы, интеллекттің бұзылуы) бар балаларды ЕБҚ бар балаларға жатқызатын педагогтардың (44%) басым екендігін куәландырады, сөйлеудің ауыр бұзылуы). Бір қызығы, осы зерттеуде мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар мұғалімдердің үлесі 2021 жылы Орталық сауалнамасына қатысқан пән мұғалімдерінің сауалнамасының нәтижелерімен салыстырғанда өсті (6%) және 12,6% құрады. Педагогтердің пікірінше, ЕБҚ бар балалардың ең аз үлесін аз қамтылған, тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалар, көшіп-қонушы балалар, босқындар, қандастар құрайды: ағымдағы жылы 2,2% және 2021 жылы 6 %.

Барлық сауалнамаға қатысқандардың ішінен педагогтардың бестен бір бөлігі ғана (19,4%) "барлық тізімделген балалар топтары" жауабын таңдады, бұл 2021 жылы БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес респонденттердің 31% ЕБҚ бар балаларды жіктеу туралы кең түсінікті көрсететін Орталық зерттеуінің нәтижелерімен сәйкес келеді [59].

Алынған нәтижелер инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарды іске асыруға қатысты педагогтармен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын күшейту қажеттігін куәландырады. Бұл жұмыс жиналыстар, семинарлар, педагогикалық кеңестер, дөңгелек үстелдер, біліктілікті арттыру курстары түрінде жүргізілуі мүмкін, нәтижесінде педагогтар ОР әлеуметтік-педагогикалық моделіне негізделген ойлауды қалыптастырады. Бұл модельдің негізінде оқу процесінің белгілі бір кезеңінде белгілі бір ерекше білім беру қажеттіліктері туындауы мүмкін білім алушы жатыр. БҒМ № 6 бұйрығында келтірілген ЕБҚ тізімі шектеулі емес екенін атап өткен жөн, өйткені қажеттіліктердің түрлері олардың мазмұны бойынша әр түрлі. Осыған байланысты мұғалімдерге бұл қажеттіліктерді бақылау барысында, оқу-тәрбие процесі кезінде, сыныптан тыс іс-шараларды өткізу және білім алушылармен бейресми қарым-қатынас кезінде уақтылы анықтау маңызды. Білім алушылардың ЕБҚ анықтаумен тек мұғалім ғана емес, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінің басқа қатысушылары: психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандары (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер), сондай-ақ ПМПК мамандары айналысатынын атап өту маңызды. Бұл ретте, егер мүмкіндігі шектеулі балаларды негізінен ПМПК мамандары анықтаса, онда мінез-құлық және эмоционалдық проблемаларға, қолайсыз психологиялық факторларға, әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік мәдени сипаттағы кедергілерге байланысты ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және (немесе) педагогикалық қызмет шешімінің негізінде айқындайтынын атап өткен жөн білім беру ұйымының кеңесі [59]. Осыған байланысты педагогтарға, жалпы білім беретін мектептердің ППҚҚ мамандарына білім алушылардың ЕБҚ уақтылы Бағалау жөніндегі жұмысты күшейту және оларға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және арнайы қолдау көрсету ұсынылады.

Сауалнаманың негізгі блогының екінші сұрағы ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу кезінде мұғалімдердің қиындықтарын анықтауға бағытталған.

Сурет. 47. Мектеп мұғалімдерінің ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасаудағы қиындықтары, адам.

Мұғалімдердің көпшілігі денсаулығына байланысты оқуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады (3566), бұл мұғалімдердің жалпы санының 28,4% құрайды. ЕБҚ бар балалардың екінші үлкен тобы, олардың жұмысында мұғалімдер қиындықтарға тап болады, мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар балалар (3124), бұл мұғалімдердің 24,9% құрайды.

Мұғалімдер әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени кедергілермен (1052) немесе мұғалімдердің 8,4% қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу кезінде ең аз қиындықтарға тап болады.

Аталған балалардың барлық топтарымен қиындықтарға тап болған педагогтардың үлесі 16 % құрады (2019).

Зерттеу үшін шартты түрде үш кіші топқа бөлуге болатын "Жауап нұсқасын" (140) таңдаған респонденттердің жауаптары маңызды.

Бірінші кіші топқа ЕБҚ (100) бар балалармен жұмыс істеуде қиындық көрмейтін респонденттердің жауаптары кіреді, бұл олардың Жауап нұсқасын таңдаған мұғалімдердің жалпы санының 71,4 % құрайды.

Балалармен жұмыс істеуде қиындық жоқ (Респондент 2.16)

Барлық балаларды оқыту мен үшін ешқандай қиындық туғызбайды (Респондент 2.17)

В работе нет таких детей (Респондент 2.18)

Жұмыс барысында қиындық тудырған мәселе болған жоқ (Респондент 2.19)

Не было в практике (Респондент 2.20)

Кейбір мұғалімдер қиындықтардың жоқтығын үлкен жұмыс өтілімен түсіндіреді:

35 жылдық тәжірибеме орай еш қиындық туындамайды (Респондент 2.21).

Мұғалімдердің бір бөлігі барлық балалармен, олардың қиындықтарына қарамастан, жұмыс істей білу керек екенін атап өтті:

Әр балаға көңіл бөлу керек (Респондент 2.22).

Әрбір балаға көңіл бөліну керек, кез-келген баламен жұмыс істеудің қиындығы бар (Респондент 2.23).

Каждому нужен верный подход (Респондент 2.24).

Любые трудности решаемы (Респондент 2.25).

Нахожу методы и приемы работы с детьми (Респондент 2.26).

Нахожу подход ко всем детям это моя первоначальная задача (Респондент 2.27).

Со всеми детьми могу найти подход в обучении (Респондент 2.28).

Каждому нужен верный подход (Респондент 2.29).

Екінші кіші топқа студенттердің денсаулығына байланысты проблемалары бар балалармен қиындықтар туындағанын хабарлаған респонденттердің жауаптары кіреді (8), бұл өз Жауап нұсқасын таңдаған мұғалімдердің жалпы санының 5,7 % құрайды.

Аутисты (Респондент 2.30)

Дені сау балалармен (Респондент 2.31)

С детьми зпр (Респондент 2.32)

Үшінші топшаға балалардың әртүрлі топтарымен жұмыс істеу кезінде қиындықтары бар екенін хабарлаған респонденттердің жауаптары кіреді.

1) с детьми, которые имеют специфические трудности в обучении (например, в письме/чтении/речи) – 11 педагогов (7,9 % от общего количества педагогов, выбравших свой вариант ответа)

1) с детьми, которые имеют поведенческие и эмоциональные проблемы - 11 педагогов (7,9 % от общего количества педагогов, выбравших свой вариант ответа)

2) с детьми, у которых имеются социально-психологические, экономические, языковые, культурные барьеры – 10 педагогов (7,1 % от общего количества педагогов, выбравших свой вариант ответа)

үйде қадағаланбайтын және ұялы телефонда көп отыратын оқушылар (Респондент 2.33)

ата-ана тарапынан сабағы қадағаланбайтын балалармен жұмыс жасау қиын с бесконтрольных семей (Респондент 2.34)

с детьми, не получившими воспитание в семье (элементарные вопросы поведения) (Респондент 2.35)

с детьми чьи родители не заинтересованы в обучении детей (Респондент 2.36)

Білім алушылармен жұмыс істеудегі қиындықтар туралы педагогтердің жауаптарының нәтижелері педагогтердің көпшілігі денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болатынын көрсетеді, бұл педагогтардың ЕБҚ бар балалар тобына респонденттердің 64,8% - ы мүмкіндігі шектеулі балаларды жатқызатынын анықтаған алдыңғы сұраққа жауаптарымен байланысты. Бұл нәтижелер денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеудегі педагогтардың қиындықтарын көрсететін Орталықтың зерттеу нәтижелерімен байланысты: сауалнамаға қатысқан

педагогтардың 20% - ы денсаулық жағдайына байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытудың ерекшеліктері туралы білімдерінің деңгейін жоғары және 10% - ы "төмен" деп бағалады; педагогтердің 49% - ы дайын ЕБҚ бар баланың жеке оқу жоспарын және жеке оқу бағдарламасын жасауға қатысу. Алынған жауаптар TALIS-2018 зерттеуінің нәтижелерімен де байланысты, олар ЕБҚ бар студенттерге сабақ беру бойынша оқытудан өткен мұғалімдердің салыстырмалы түрде аз үлесін көрсетеді "(44%) [74].

Жоғарыда аталған сұраққа жауаптарды талдау, сондай-ақ алдыңғы сұраққа жауаптардың нәтижелері, сондай-ақ 2021 жылы жүргізілген Орталық зерттеуінің нәтижелері [50] көптеген педагогтардың ойлауында медициналық моделінің әлеуметтік-педагогикалық модельден басым екендігін, сондай-ақ барлық білім алушылармен жұмыста білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ЕБҚ ескере отырып педагогтардың біліктілігін арттыру бойынша шұғыл қажеттілікті көрсетеді.

Сауалнаманың негізгі блогының үшінші мәселесі білім алушылардың олармен жұмыс істеу процесінде ерекше қажеттіліктерін анықтау бойынша педагогтердің құзыреттерін зерделеуге бағытталған.

Сурет. 48. Педагогтердің білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау әдістері, адам.

Мұғалімдердің жартысына жуығы сабақты бақылау барысында білім алушылардың оқу материалын (46,8%) игермейтінін байқайды. Педагогтерде білім алушылардың мінез-құлқындағы бұзушылықтарды анықтаудың екінші ең көп тараған әдісі-сабақта және сыныптан тыс іс-шараларда (16,9%) білім алушыларды бақылау. Ойын жаттығуларын өткізу, сауалнамаларды пайдалану

барысында балаларды оқытудағы қиындықтарды анықтаумен педагогтардың 15,6% айналысады. Аз дәрежеде мұғалімдер қиындықтарды диагностикалау үшін мамандардан көмек сұрауға бейім (педагог-психолог, мұғалім-дефектолог, мұғалім-логопед) -15,6% респонденттер.

Педагогтардың санын ерекше атап өту керек, бұл сұраққа жауап беру қиынға соғады – 4,4% және өз жауабын көрсеткендер – 0,6 %.

"Өз жауабын" таңдаған мұғалімдердің жауаптарын шартты түрде төрт кіші топқа бөлуге болады.

Педагогтердің бірінші кіші тобы ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуде аталған барлық әдістерді қолданады (сабақта, сыныптан тыс іс-шараларда оқушыларды бақылау, ойын жаттығуларын өткізу, мамандардан көмек сұрау) - 26 педагог (Жауап нұсқасын көрсеткен педагогтардың жалпы санының 32,5%)

Мұғалімдердің екінші кіші тобы бірнеше жауап нұсқаларын таңдады, олардың ішінде сабақта және сыныптан тыс іс-шараларда оқушылардың бақылаулары жиі кездеседі.

- ✓ *в ходе наблюдения на уроке замечаю, что обучающиеся не усваивают учебный материал- 18 ответов (22,5 от общего количества педагогов, указавших свой вариант ответа)*
- ✓ *в ходе наблюдения на уроке и во внеклассных мероприятиях замечаю, что у обучающихся имеются нарушения в поведении- 18 ответов (22,5 от общего количества педагогов, указавших свой вариант ответа)*
- ✓ *проводжу игровые упражнения, использую анкеты, позволяющие выявить трудности в обучении детей- 15 ответов (18,8 % от общего количества педагогов, указавших свой вариант ответа)*
- ✓ *обращаюсь за помощью к специалистам для проведения диагностики трудностей (педагогу-психологу, учителю-дефектологу, учителю-логопеду и другим)-13 ответов (16,2 % от общего количества педагогов, указавших свой вариант ответа)*

Педагогтардың үшінші кіші тобы ЕБ) бар балалармен жұмыс істеуде тәжірибесі немесе қиындықтары жоқ екенін атап өтті - 12 педагог (Жауап нұсқасын көрсеткен педагогтардың жалпы санының 15 %)

- ✓ *тәжірибе барысында мұндай балалар болған жоқ (Респондент 2.37)*
- ✓ *пока не сталкивалась (Респондент 2.38)*
- ✓ *ерекше қажеттігі бар оқушымен жұмыс жасап көрген жоқпын (Респондент 2.39)*
- ✓ *нет таких детей (Респондент 2.40)*
- ✓ *әлі сабақ бермедім (Респондент 2.41)*
- ✓ *қиындықтар жоқ (Респондент 2.42)*

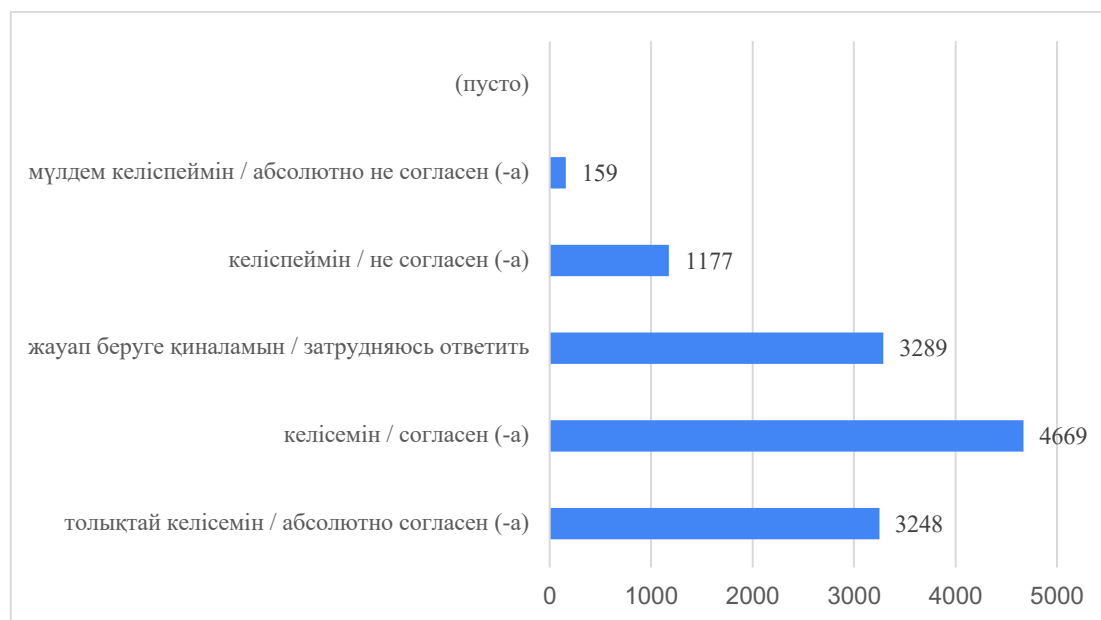
Төртінші кіші топтың жауаптары кейбір педагогтардың денсаулығында белгілі бір бұзылулардың болуы негізінде білім алушылардың қиындықтарын анықтауға бейімділігін көрсетеді, оның ішінде ПМПК - 4 педагогтың қорытындысы негізінде (өзінің Жауап нұсқасын көрсеткен педагогтардың жалпы санының 5 %)

- ✓ *Такие дети приходят со справкой ПМПК (Респондент 2.43)*
- ✓ *По заключению ПМПК (Респондент 2.44)*
- ✓ *Дети, отстающие в развитии психологически и умственно по отношению к своим сверстникам (Респондент 2.45)*

Жалпы, осы сұраққа жауаптардың нәтижелері білім алушылардың қиындықтарын анықтау бойынша педагогикалық құралдарда бақылау әдісінің басым екендігін көрсетеді. Бұл ретте педагогтар аз дәрежеде диагностикалық әдістемелерді қолдануға, білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін айқындау үшін сауалнамалар жүргізуге, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандарына кәсіби кеңес алу үшін жүгінуге бейім. Балаларды оқытудағы қиындықтарды анықтау әдістерін қолдану бойынша педагогтардың алған жауаптары 2021 жылы [50] жүргізілген Орталық зерттеуінің нәтижелерімен сәйкес келеді, бұл педагогтардың 41% - у білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау үшін бақылау әдісінің басым рөлін көрсетеді. 2021 жылмен салыстырғанда білім алушылардың қиындықтарын анықтау үшін диагностикалық әдістемелерді қолданатын педагогтардың үлесі артты: ағымдағы жылы сұралғандардың 15,6% және 2021 жылы 8,4%. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарына кәсіби көмекке жүгінетін педагогтардың үлесі азайғанын атап өткен жөн, бұл пән мұғалімдерімен ППҚҚ қызметінің жұмысының күшеюін көрсетеді: ағымдағы жылы 15,6% және 2021 жылы 28,7%.

Сауалнаманың негізгі блогының төртінші сұрағы балаларды оқытудағы қиындықтарды анықтауда мұғалімдердің сенімділік дәрежесін зерттеуге бағытталған.

Бұл сұраққа жауаптардың нәтижелері мұғалімдердің көпшілігі балаларды оқытудағы қиындықтарды сенімді түрде жеңетінін көрсетеді: 37,2 % келіседі, 25,9 % - мүлдем келіседі.

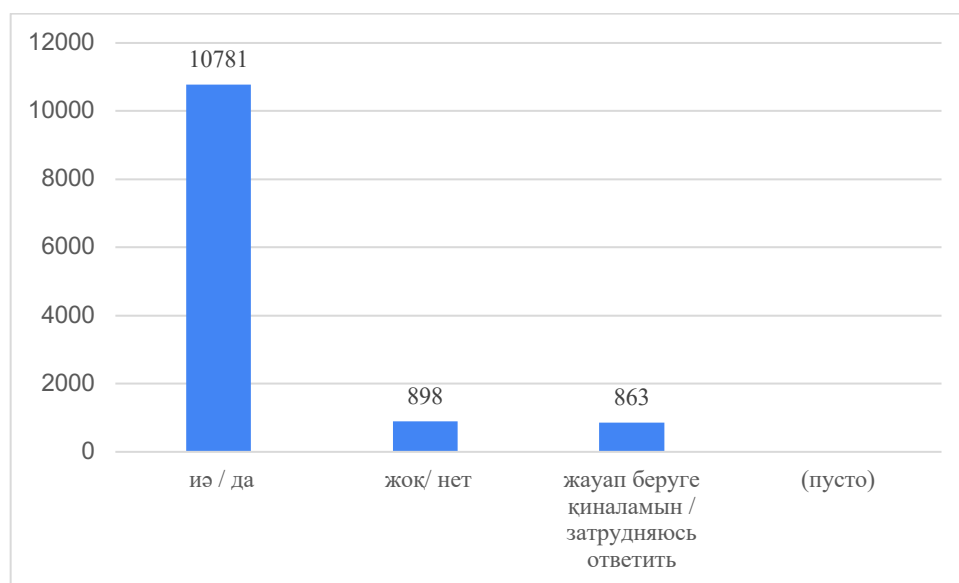

Сурет. 49. Балаларды оқытуда туындайтын қиындықтарды жеңу туралы мұғалімдердің сенімділік дәрежесі, адам.

Бұл сұраққа жауап беруге қиналған педагогтардың үлесі 26,2 %, жауаппен келіспейтіндер – 9,4 %, мүлдем келіспейтіндер – 1,3% құрайды.

Нәтижелер мұғалімдердің үштен бірінен астамы оқуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуде біліктілікті арттыруды қажет ететінін көрсетеді, бұл денсаулық жағдайы бойынша оқуда қиындықтары бар (28,4 %); мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар (24,9 %) балалармен жұмыс істеу кезінде қиындықтарға тап болған мұғалімдердің жауаптарының нәтижелерімен байланысты; әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени кедергілерге байланысты қиындықтары бар (8,4%); аталған балалардың барлық топтары (16 %).

Сауалнаманың негізгі блогының бесінші сұрағы мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің болуын анықтауға бағытталған.

Сурет. 50. Мектепте педагогтардың пікірінше, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің болуы.

Педагогтердің көпшілігі мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі (бұдан әрі - ППҚҚ) жұмыс істейтінін атап өтті (85,9 %). Бұл ретте мектепте ППҚҚ жұмыс істемейді деп жауап берген педагогтардың үлесі (7,2%), сондай – ақ осы сұраққа жауап беруге қиналған педагогтардың үлесі- педагогтардың 6,9% - ы дабыл қағады. Осы сұраққа жауаптардың нәтижелері білім алушылардың қиындықтарын диагностикалау үшін мамандардан көмек сұрайтын педагогтердің төмен үлесімен (педагог-психолог, дефектолог-мұғалім, логопед-мұғалім және басқалар) - респонденттердің 15,6% -сәйкес келеді. Осыған байланысты оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері, білім басқармаларының мамандары мектептерде ППҚҚ [59] құруға, білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін басшылардың жауапкершілігін арттыруға қатысты жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігімен түсіндіру жұмыстарын жүргізуі қажет [49].

Сауалнаманың негізгі блогының алтыншы сұрағы балалардың пікіріне сәйкес келетін 3-тен 5-ке дейін нұсқаны таңдап, балаларды мектепке бейімдеу бойынша ең тиімді іс-шараларды анықтауға мүмкіндік берді:

жазу, оқу, сөйлеу, санау дағдыларын дамыту бойынша балалармен жеке жұмыс

балалардың жауапкершілігін, тәуелсіздігін, еңбекқорлығын дамыту
білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша
диагностикалық әдістемелерді жүргізу

педагог-психологтың білім алушылардың танымдық процестерін (есте сақтау, зейін, ойлау) дамыту бойынша жеке және топтық сабақтар өткізуі

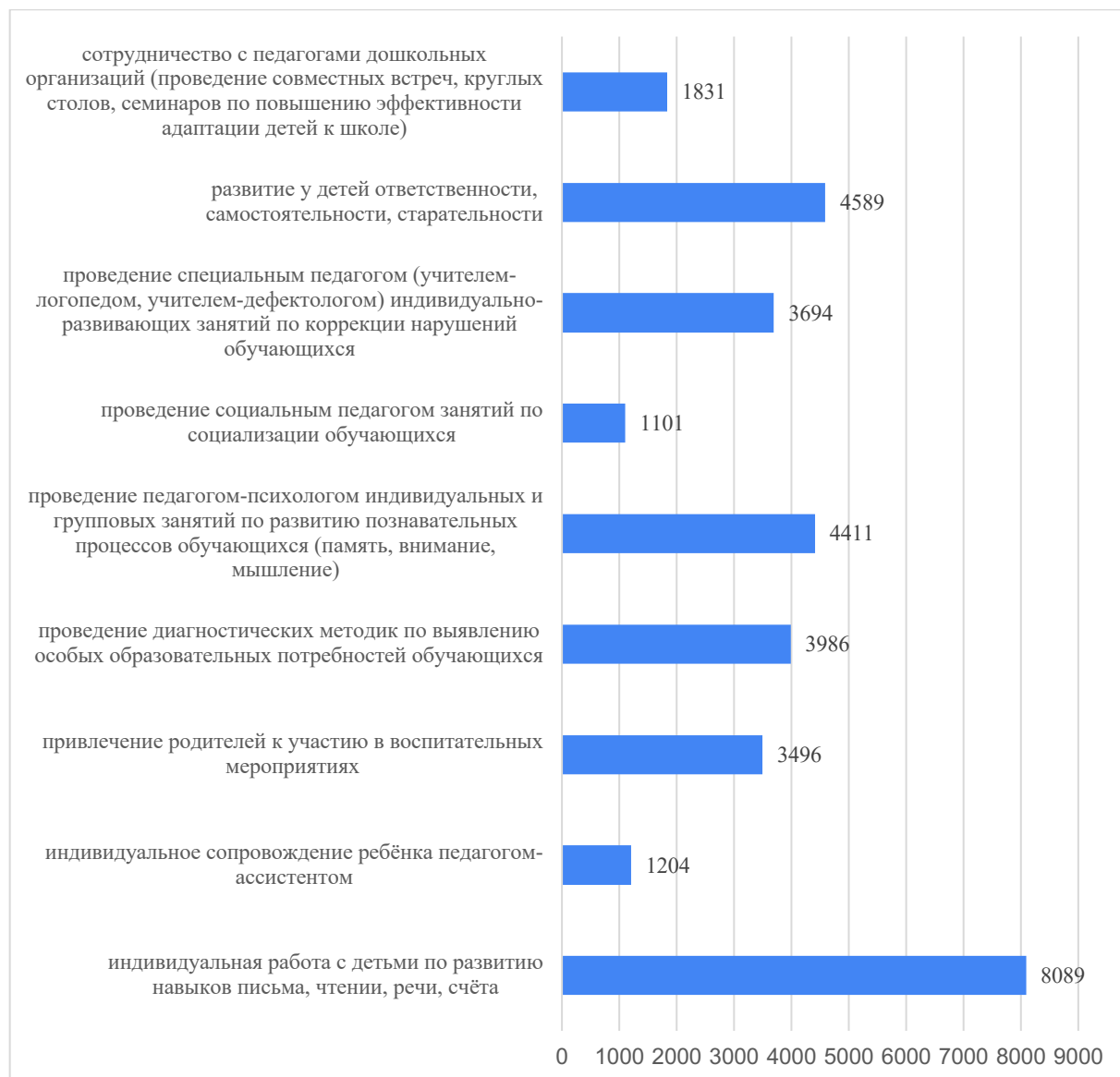
білім алушылардың бұзушылықтарын түзету бойынша арнайы педагог (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) жеке-дамыту сабақтарын өткізу

әлеуметтік педагогтың білім алушыларды әлеуметтендіру бойынша сабақтар өткізуі

педагог-ассистентпен баланы жеке сүйемелдеу

ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тарту

мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарымен ынтымақтастық орнату
(балаларды мектепке бейімдеу тиімділігін арттыру бойынша бірлескен кездесулер, дөңгелек үстелдер, семинарлар өткізу).

Сурет. 51. Педагогтердің пікірінше, балаларды мектепке бейімдеу бойынша ең тиімді іс-шаралар, жауаптар саны.

Мұғалімдердің пікірінше, балаларды мектепке бейімдеу бойынша ең тиімді бес іс-шараға келесі іс-шаралар кіреді:

жазу, оқу, сөйлеу, санау дағдыларын дамыту бойынша балалармен жеке жұмыс-8089 жауап (64,5 %);

балалардың жауапкершілігін, дербестігін, еңбекқорлығын дамыту-4589 жауап (36,6 %);

педагог-психологтың білім алушылардың танымдық процестерін дамыту бойынша жеке және топтық сабақтар өткізуі (есте сақтау, зейін, ойлау) - 4411 жауап (35,2%);

білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша диагностикалық әдістемелерді жүргізу-3986 жауап (31,8 %);

арнайы педагог (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) білім алушылардың бұзушылықтарын түзету бойынша жеке-дамыту сабақтарын өткізу – 3694 жауап (29,5 %).

Балаларды мектепке бейімдеу бойынша ең аз тиімді шаралар:

ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тарту-3496 жауап (27,9 %);

мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарымен ынтымақтастық (балаларды мектепке бейімдеу тиімділігін арттыру бойынша кездесулер, дөңгелек үстелдер, семинарлар өткізу) - 1831 жауап (14,6 %);

педагог-ассистентпен баланы жеке сүйемелдеу-1204 жауап (9,6 %);

әлеуметтік педагогтың білім алушыларды әлеуметтендіру бойынша сабақтар өткізуі – 1101 жауап (8,8 %).

Бұл сұраққа жауаптардың нәтижелері балаларды мектепке бейімдеу бойынша іс-шараларды өткізу кезінде мұғалімдер балалармен жеке жұмыс істеуге және олардың жауапкершілігін, тәуелсіздігін, еңбекқорлығын дамытуға басымдық бере отырып, өз күштеріне назар аударуға бейім екенін көрсетеді. Балаларды мектепке бейімдеуде танымдық процестерді дамыту бойынша білім алушылармен жеке және топтық жұмысты орындайтын педагог-психологтар, сондай-ақ білім алушылардың бұзушылықтарын түзету бойынша жеке-дамытушылық сабақтар өткізетін арнайы педагогтар ерекше рөл атқарады.

Әлеуметтік педагогтың білім алушыларды әлеуметтендіру бойынша іс-шаралар өткізуді, баланы педагог-ассистентпен сүйемелдеуді, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарымен ынтымақтастықты және ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тартуды таңдаған педагогтардың төмен үлесі әлеуметтік педагог, педагог-ассистент жұмысының балаларды мектепке бейімдеу жөніндегі іс-шараларда дамымағандығын, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептер педагогтарының мектепке бейімделу жөніндегі іс-шараларда мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары, ата-аналар. Осыған байланысты мектеп әкімшілігіне, ППҚҚ мамандарына, мектепалды және бастауыш сынып педагогтарына осы бағыттағы жұмысты күшейту ұсынылады.

Сауалнаманың негізгі блогының жетінші сұрағы оқуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті қолдау түрлерін анықтауға мүмкіндік берді. Респонденттерге келесі ұсынылған нұсқалардың ішінен олардың пікіріне сәйкес келетін жауапты таңдау ұсынылды:

мамандарға кеңес беру (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, арнайы педагогтар (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер)

әріптестердің әдістемелік көмегі

әкімшілік тарапынан қолдау

сабақта педагог-ассистенттің көмегі

біліктілікті арттыру курстары

өз жауабыңыз

Нәтижелер көрсеткендей, мұғалімдердің көпшілігі оқуда қиындықтары бар балалармен (респонденттердің 65,5%) жұмыс істеу үшін мамандардан (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, арнайы педагогтар (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер) кеңес алуды қажет етеді. Педагогтерге қажетті қолдаудың екінші түрі-біліктілікті арттыру курстарынан өту (респонденттердің 10,4%). Әріптестердің әдістемелік көмегіне респонденттердің 10,2%, сабақта педагог-ассистенттің көмегіне – респонденттердің 8,9% мұқтаж. Ең аз дәрежеде мұғалімдер кәсіби көмек алу үшін мектеп әкімшілігіне жүгінуге бейім-сауалнамаға қатысқандардың 4,5 %.

Қойылған мәселе бойынша өз пікірін білдірген педагогтардың жауаптары ерекше ғылыми қызығушылық тудырады (0,6 %).

Бұл жауаптар, аз үлеске қарамастан, шартты түрде жеті кіші топқа бөлуге болады.

Бірінші кіші топқа мамандардың консультациялары, әріптестердің әдістемелік көмегі, әкімшілік тарапынан қолдау, сабақтарда педагог-ассистенттің көмегі, 7 педагогтың біліктілігін арттыру курстары (өз нұсқасын таңдаған педагогтардың жалпы санының 10%) түрінде кешенді қолдау қажет деп санайтын педагогтер жатады.

Екінші кіші топқа оқытуда қиындықтары бар балалармен жұмыс жасауда ешқандай қолдау қажет емес деп санайтын мұғалімдер кіреді-8 мұғалім (өз нұсқасын таңдаған мұғалімдердің жалпы санының 10%).

Үшінші топшаға балаларды оқытудағы қиындықтарды жеңуде ата-аналардың ынтымақтастығы мен қолдауы қажет деп санайтын мұғалімдер кіреді - 11 педагог (өз нұсқасын таңдаған мұғалімдердің жалпы санының 15,7 %).

✓ *Ата-ананың қолдауы қажет. (Респондент 2.46)*

✓ *Ата-аналарының тарапынан балаларының сабаққа дайындығын қадағалау (Респондент 2.47)*

✓ *Ата-анамен байланыс (Респондент 2.48)*

✓ *Нужно работать с родителями (Респондент 2.49)*

✓ *Помощь со стороны родителей (Респондент 2.50)*

✓ *Понимание родителями проблемы и желание сотрудничать (Респондент 2.51)*

✓ *Сотрудничество с семьей (Респондент 2.52)*

✓ *Совместная работа педагогов, воспитателей и родителей (Респондент 2.53)*

Төртінші кіші топқа балаларды оқытудағы қиындықтарды жеңу үшін ұсынылған жауап нұсқаларында көрсетілген қолдаудың бірнеше түрі қажет деп санайтын мұғалімдерді жатқызуға болады – 10 мұғалім (өз нұсқасын таңдаған мұғалімдердің жалпы санының 14,3 %).

- ✓ консультации специалистов (педагоги-психологи, социальные педагоги, специальные педагоги (учителя-логопеды, учителя-дефектологи); помощь педагога-ассистента на уроках (Респондент 2.54);
- ✓ консультации специалистов (педагоги-психологи, социальные педагоги, специальные педагоги (учителя-логопеды, учителя-дефектологи); методическая помощь коллег (Респондент 2.55, 2.56);
- ✓ консультации специалистов (педагоги-психологи, социальные педагоги, специальные педагоги (учителя-логопеды, учителя-дефектологи); поддержка со стороны администрации; помощь педагога-ассистента на уроках (Респондент 2.57);
- ✓ консультации специалистов (педагоги-психологи, социальные педагоги, специальные педагоги (учителя-логопеды, учителя-дефектологи); поддержка со стороны администрации; курсы повышения квалификации (Респондент 2.58);
- ✓ консультации специалистов (педагоги-психологи, социальные педагоги, специальные педагоги (учителя-логопеды, учителя-дефектологи); методическая помощь коллег; поддержка со стороны администрации; помощь педагога-ассистента на уроках (Респонденты 2.59, 2.60);
- ✓ поддержка со стороны администрации (Респондент 2.61);
- ✓ помощь педагога-ассистента на уроках; курсы повышения квалификации (Респондент 2.62)
- ✓ Работа совместно всего педколлектива включая педагога-психолога, соц.педагога, специального педагога, учителя-логопеда, учителя-дефектолога (Респондент 2.63)

Бесінші кіші топқа ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу үшін әдістемелік материалдар қажет екенін атап өткен педагогтар кіреді – 8 педагог (өз нұсқасын таңдаған педагогтардың жалпы санының 11,4%), сондай-ақ әріптестерінің әдістемелік көмегі және курстардан өту.

- ✓ Әдістемелік кітаптар (Респондент 2.64)
- ✓ Әріптестерімнен ақылдасамын (Респондент 2.65)
- ✓ Курс (Респондент 2.66)
- ✓ Методическая поддержка, книги, методички для педагога! Наглядные материалы для детей, игры развития внимания и памяти (Респондент 2.67)
- ✓ Наличие методических материалов для работы с детьми с ООП (Респондент 2.68)
- ✓ Учебники, методическая литература (Респондент 2.69)
- ✓ Материальная помощь для приобретения карточек наглядности, материалов для обучения и развития детей с ооп (Респондент 2.70)

Алтыншы кіші топқа оқытуда қиындықтары бар балалар мамандардың (психолог, логопедтер, дефектологтар) қолдауымен арнайы құрылған жағдайларда басқа білім алушылардан бөлек оқуы керек деп есептейтін педагогтар жатады – 6 педагог (өз нұсқасын таңдаған педагогтардың жалпы санының 8,6 %).

- ✓ Восстановление спец.школ (Респондент 2.71)
- ✓ Дети должны обучаться в специализированных учебных заведениях (Респондент 2.72)
- ✓ МАД оқыған баланы 1 - сыныпқа арнайы комиссиямен тест арқылы қабылдау керек. Мүлде оқуға қабілеті жоқ оқушылар отыр алдымызда. (Респондент 2.73)
- ✓ Психолотарға сағат берілсе (Респондент 2.74)

- ✓ Хотелось бы чтобы в каждой школе были специалисты в этих направлениях несмотря что не хватает детей (Респондент 2.75)
- ✓ Что бы учились эти дети отдельно (Респондент 2.76)

Жеке Жауап нұсқасын таңдаған мұғалімдердің ең аз саны (жетінші кіші топ) олардың сыныбында оқуда қиындықтары бар балалар жоқ деп санайды – 2 мұғалім (2,9 %).

- ✓ Ондай бала жоқ (Респондент 2.77)
- ✓ Ондай жағдай кезіккен емес (Респондент 2.78)

Сондай-ақ, ЕБҚ бар балалармен жұмысты жүзеге асыру үшін құжаттаманы толтыруға байланысты жұмыстармен педагогтардың шамадан тыс жүктелуін көрсететін респонденттің мәлімдемесі тіркелді.

- ✓ Конкретная работа, а не составление планов по работе. Адаптация таких детей - это ежедневный ситуативный труд. А приходится только писать планы и отчёты для проверяющих. (Респондент 2.79)

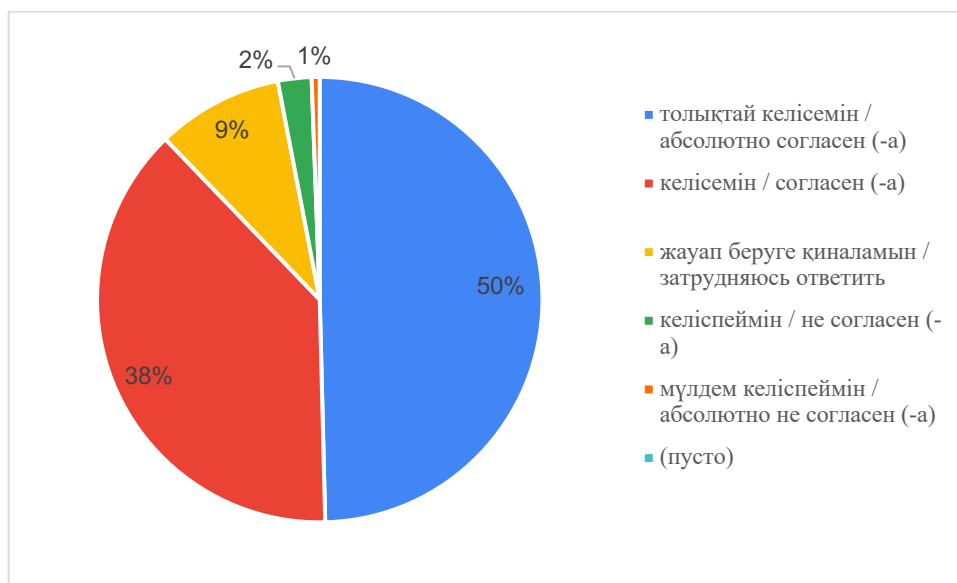

Сурет. 52. Оқытуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін мұғалімдерге қажетті қолдау түрлері, адам.

Жалпы, оқытуда қиындықтары бар балалармен жұмыста қажетті қолдау түрлері туралы сұраққа педагогтардың жауаптарының нәтижелері денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу кезінде педагогтардың қиындықтарын көрсететін сауалнаманың алдыңғы сұрақтарына педагогтардың жауаптарымен байланысты, сондай-ақ арнайы педагог (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) жүргізуі қажет) білім алушылардың бұзушылықтарын түзету бойынша жеке-дамытушылық сабақтар. Нәтижелер сонымен қатар оқытуда қиындықтары бар балалармен жұмыс жасауда мұғалімдердің біліктілігін арттырудың, сондай-ақ бүкіл педагогикалық ұжымның күш-жігерін біріктірудің, ата-аналармен жұмысты жақсартудың шұғыл қажеттілігін растады.

Сондай-ақ, кейбір педагогтардың ЕБҚ бар балаларды жеке оқыту туралы, ЕБҚ медициналық моделінің әлеуметтік-педагогикалық модельден басым екендігін және инклюзивті білім беру бойынша қолданыстағы НҚА-ны жеткіліксіз білетіндігін көрсететін мәлімдемелеріне назар аудару қажет.

Мұғалімдерге арналған сауалнаманың сегізінші сұрағы мұғалімдердің өздері жұмыс істейтін мектеп балаларға қауіпсіз, жайлы білім беру ортасын қамтамасыз етеді деген сеніміне қатысты пікірлерін анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижелер, жалпы алғанда, мұғалімдер бұл мәлімдемемен келісетінін көрсетеді (50 % - мүлдем келіседі; 38% келіседі). Бұл ретте осы сұраққа жауап беруге қиналған (9 %) және теріс пікір білдірген (2 % - келіспейді, 1 % - келіседі) педагогтар дабыл қағады.

Сурет. 52. Мен жұмыс істейтін мектеп балаларға қауіпсіз, жайлы білім беру ортасын қамтамасыз етеді.

Осы тұжырым туралы мұғалімдердің пікірлерін мектеп директорларының пікірлерімен салыстыра отырып, мұғалімдер мен жұмыс істейтін мектеп директорларға қарағанда балаларға қауіпсіз, жайлы білім беру ортасын қамтамасыз ететініне сенімді емес деген қорытынды жасауға болады (60,3% - мүлдем келіседі және 33,9 % - келіседі), бұл кедергі келтіретін факторларды қосымша зерттеу қажеттілігін көрсетеді бұл мәселеде мұғалімдердің сенімі. Бұл сенімсіздіктің себептерінің бірі ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге деген сенімділіктің жеткіліксіздігі және мұғалімдердің алдыңғы жауаптарының нәтижелері бойынша анықталған осы мәселеде мұғалімдердің біліктілігін арттыру қажеттілігі болуы мүмкін. Педагогтердің сенімсіздігінің тағы бір себебі білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге арналған мектептердің материалдық-техникалық базасының әлсіздігі болуы мүмкін (мамандар кабинеттерінің жеткіліксіз саны, оқуда қиындықтары бар балалармен сабақ өткізуге арналған арнайы жабдықтар). Үшінші себеп осы сауалнама барысында анықталған білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау

көрсету үшін мамандардың жеткіліксіз саны (педагог-психологтар, логопед-мұғалімдер, арнайы педагогтар) болуы мүмкін.

Педагогтерге арналған сауалнаманың тоғызыншы сұрағы қолжетімді инклюзивті оқыту ортасын құруға бағытталған неғұрлым тиімді іс-шаралар туралы педагогтардың пікірін зерделеуге мүмкіндік берді.

✓ Мұғалімдерге сіздің пікіріңізге сәйкес келетін жауаптардың 1-2 нұсқасын таңдау ұсынылды:

✓ әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолдану;

✓ балалардың өз бетінше таңдауы мен өз бетінше іс-әрекетін көтермелеу;

✓ сараланған тапсырмаларды қолдану ("күшті" және "әлсіз" білім алушылар үшін);

✓ арнайы сыныпта ЕБҚ бар баланы оқыту;

✓ сабақта педагог-ассистенттің көмегі.

Бұл сұраққа педагогтардың жауаптарын респонденттердің ең көп жауаптарын алған 7 кіші топқа бөлуге болады.

Бірінші кіші топқа "әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды пайдалану" - 3450 педагог (27,5%) инклюзивті орта құру үшін ең тиімді іс-шара деп санайтын педагогтер жатады.

Екінші кіші топқа жауаптың екі нұсқасын таңдаған мұғалімдер кіреді: әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолдану; сараланған тапсырмаларды қолдану ("күшті" және "әлсіз" білім алушылар үшін" - 1258 педагог (10 %).

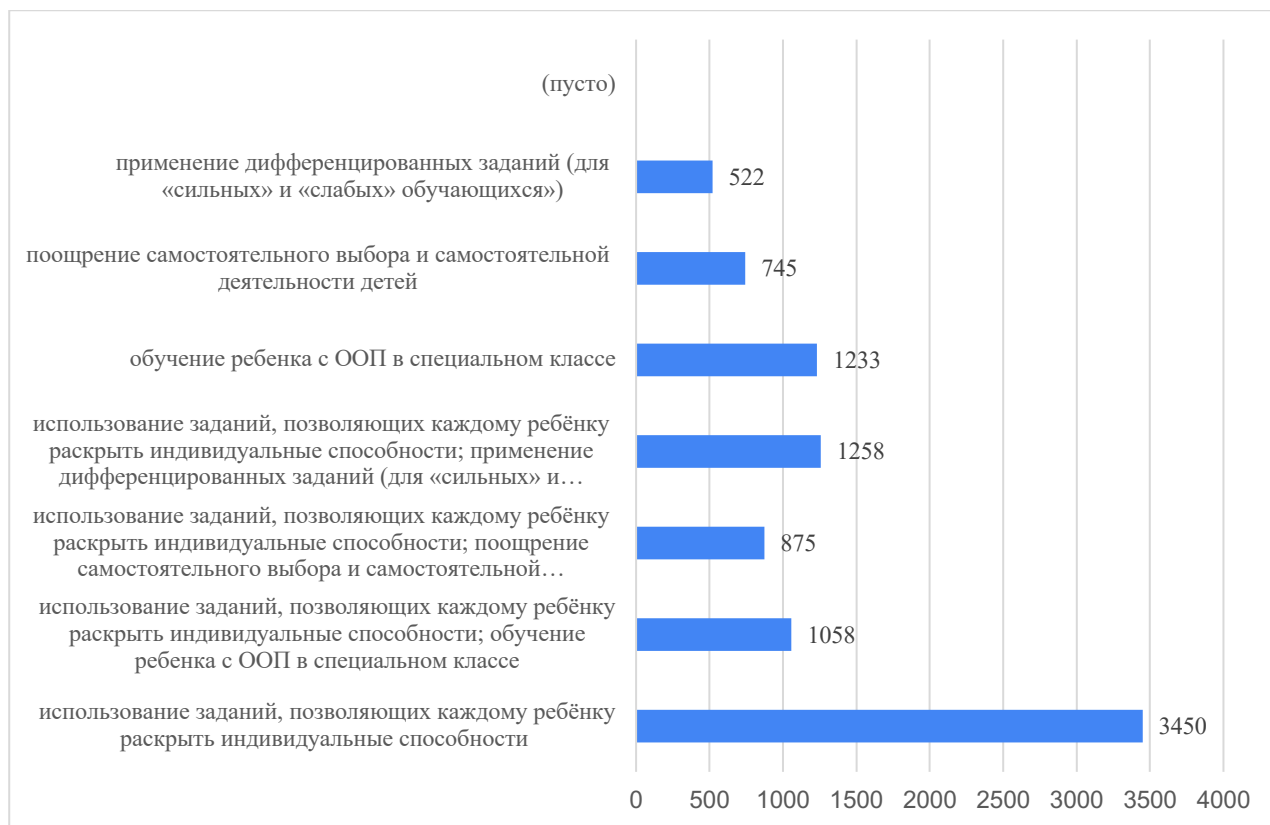
Үшінші кіші топқа инклюзивті орта құру арнайы сыныпта ЕБҚ бар баланы оқытуда ең тиімді деп санайтын мұғалімдер кіреді-1233 мұғалім (9,8 %).

Төртінші кіші топқа педагогтар кіреді, олардың пікірінше Инклюзивті ортаны құру бойынша ең тиімді іс – шаралар: әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды пайдалану, сондай-ақ арнайы сыныпта ОР бар баланы оқыту-1058 педагог (8,4 %).

Бесінші кіші топқа инклюзивті орта құру үшін ең тиімді іс – шаралар ретінде мынадай іс-шараларды таңдаған педагогтер жатады: әрбір балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды пайдалану, сондай-ақ 875 педагог (6,9%) - балалардың өз бетінше таңдауы мен өз бетінше іс-әрекетін көтермелеу.

Алтыншы кіші топқа инклюзивті орта құру үшін ең тиімді қызмет түрі балалардың тәуелсіз таңдауы мен Тәуелсіз қызметін ынталандыру деп санайтын мұғалімдер кіреді – 745 мұғалім (5,9).

Жетінші кіші топқа педагогтар кіреді, олардың пікірінше, инклюзивті орта құру бойынша ең тиімді іс – шаралар сараланған тапсырмаларды қолдану болып табылады ("күшті" және "әлсіз" білім алушылар үшін") - 522 педагог (4,2 %).

Сурет. 53. Мұғалімдердің пікірінше, инклюзивті орта құру үшін ең тиімді іс-шаралар.

Нәтижелер мұғалімдердің шамамен үштен бірі инклюзивті орта құру үшін әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолданудың маңыздылығын түсінетіндігін көрсетеді. Мұғалімдердің оннан бір бөлігіне ерекше назар аудару керек, олар әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолданумен қатар, инклюзивті білім беру ортасын құрудың ең тиімді әдістерінің бірі болып саналады. Сараланған тапсырмаларды қолдану ("күшті" және "әлсіз" білім алушылар үшін). Бұл әдіс ғалымдар Фендлер мен Музафар сипаттаған "қоңырау қисығы бойынша ойлауға" (bell-curve thinking) негізделген категориялық тәсілге негізделген [83]. Бұл ойлаудың негізінде қалыпты статистикалық үлестіру идеясы жатыр, оған сәйкес оқушылардың шамамен 50% - ы орта деңгейден төмен қабілеттерге ие болады. Бұл тәсіл ЕБҚ бар балаларды арнайы сыныптарда немесе арнайы мектептерде басқа балалардан бөлек оқытуды көздейтін арнайы білімге тән.

Мұғалімдердің 9,8% пікірі бойынша оқытудың тиімді әдістерінің бірі болып табылатын арнайы сыныптарда балаларды оқыту сияқты "күшті" және "әлсіз" білім алушылар үшін сараланған тапсырмаларды пайдалануы инклюзивті педагогика қағидаттарына қайшы келетін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бөлу процесін күшейтетін болады. Ұлыбритания мұғалімдерінің практикалық тәжірибесін зерделеу негізінде әзірленген инклюзивті педагогиканың негізгі қағидаттары ынтымақтастық қағидаттары, әрбір білім алушының құндылықтары және оған деген сенім болып табылады [84]. Әрбір білім алушының құндылық қағидаттары және оған деген сенім педагогтың әрбір

баланың жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін қолжетімді болатын оқыту әдістерін қолдануын болжайды. Мұндай әдістерді қолданатын мұғалім әр баланың жеке мүмкіндіктерін пайдаланып, жеке жетістіктеріне сүйене отырып, оның жетістігіне сенеді. Бұл жағдайда сабақта әр бала оқуға оң мотивация алады және оның жетістіктеріне сенеді.

Ел педагогтарының үштен бірінің ойлауында категориялық тәсілдің басым болуы әлеуметтік-педагогикалық моделін пайдалану бойынша мұғалімдермен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу, сондай-ақ инклюзивті педагогика қағидаттарын іске асыру бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру қажеттігін айғақтайды.

Сауалнаманың келесі оныншы мәселесі педагогтардың өздері жұмыс істейтін мектептегі әріптестерімен және білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша басқа да білім беру ұйымдарымен өзара іс-қимыл сипатын анықтауға мүмкіндік берді. Мұғалімдерге олардың пікіріне сәйкес келетін жауаптардың 1-3 нұсқасын таңдау, сондай-ақ олардың Жауап нұсқасын таңдау ұсынылды.

мектеп психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарынан (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т. б.) кеңес сұраймын.

мен психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге байланысты мәселелерді өз бетімше шешемін

мен мектеп әкімшілігінен кеңес сұраймын (директор, директордың орынбасарлары)

мен мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтін мұғалімдерден кеңес сұраймын

мектеп психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің отырысына қатысамын

мен арнайы білім беру ұйымдарының мамандарына (психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, арнайы мектептер және т.б.) кеңес алуға жүгінемін.

Мұғалімдердің жауаптарының нәтижелерін жауаптарды таңдау жиілігіне қарай сегіз кіші топқа бөлуге болады.

Бірінші кіші топқа психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т.б.) Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша кеңес алуға жүгінетін педагогтер жатады – 4187 педагог (33,4%).

Екінші кіші топқа психологиялық-педагогикалық сүйемелдеумен байланысты мәселелерді өз бетінше шешуге бейім педагогтарды жатқызуға болады – 816 педагог (6,5 %).

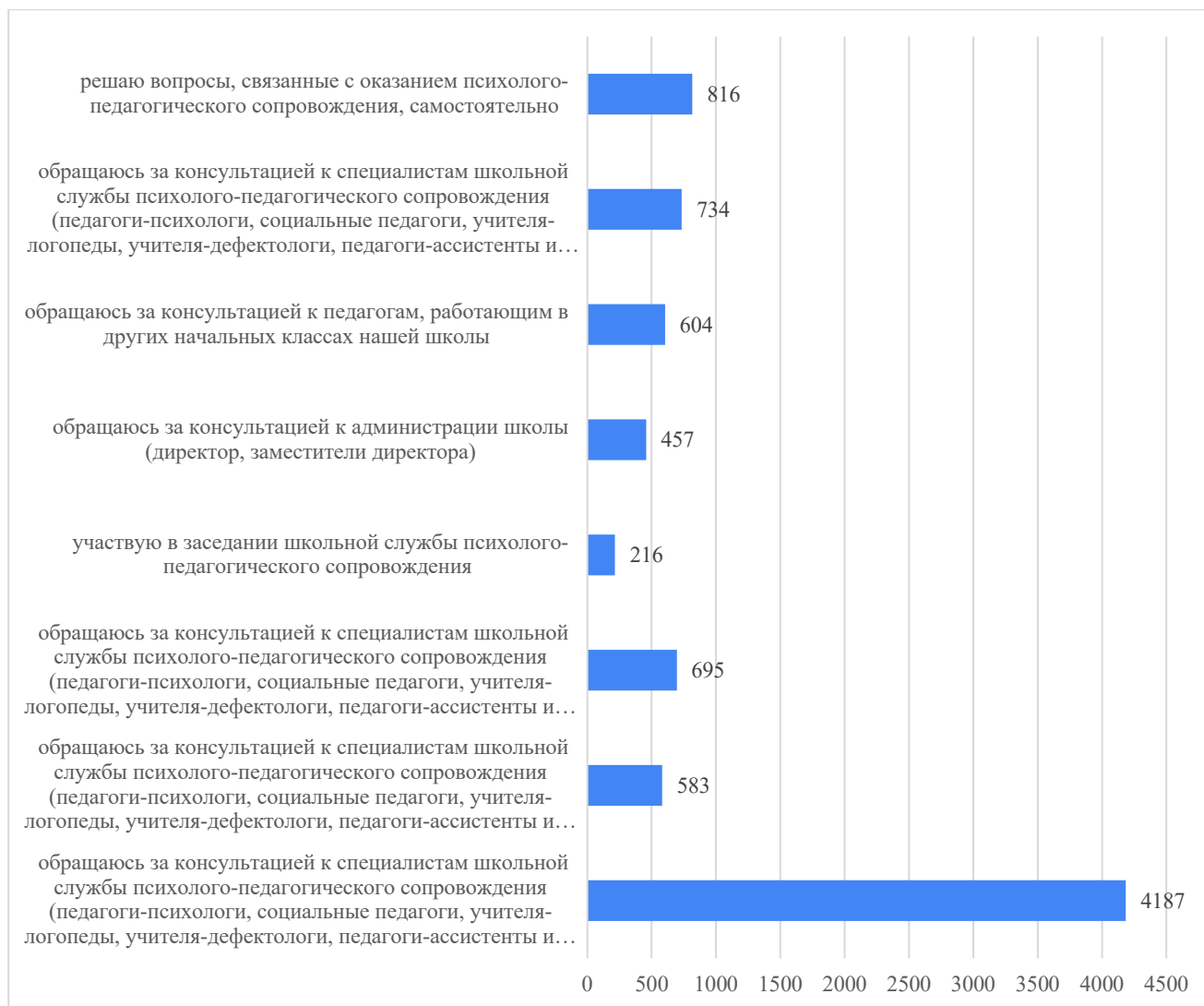
Үшінші кіші топқа психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т. б.) кеңес алу үшін жүгінумен қатар, біздің мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтін педагогтардан кеңес алу үшін жүгінетін педагогтар кіреді – 734 педагог (5,9 %).

Төртінші кіші топқа психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т. б.) кеңес алу үшін жүгінуден басқа, мектеп әкімшілігіне (директор, директордың орынбасарлары) кеңес алу үшін жүгінетін педагогтер жатады – 695 педагог (5,5 %).

Бесінші кіші топқа біздің мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтін мұғалімдерден кеңес сұрайтын мұғалімдер кіреді – 604 мұғалім (4,8 %). Алтыншы кіші топқа психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т. б.) кеңес алу үшін жүгінуден басқа, мектеп әкімшілігіне (директор, директордың орынбасарлары), сондай-ақ педагогтарға кеңес алу үшін жүгінетін педагогтер жатады біздің мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтіндер-583 педагог (4,6 %).

Жетінші кіші топқа мектеп әкімшілігіне (директор, директордың орынбасарлары) білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша кеңес алуға жүгінетін педагогтер жатады – 457 педагог (3,6 %).

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп Қызметінің отырысына тек 216 педагог қатысатынын атап өту қажет (1,7 %).

Сурет. 54. Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша мектептің және басқа да білім беру ұйымдарының әріптестерімен ынтымақтастық нысандары.

Өз жауабын таңдаған мұғалімдердің жауаптары қызықты.

Олардың кейбіреулерінің пікірінше, білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелерін шешу үшін арнайы семинарларға, конференцияларға қатысу, сондай-ақ чаттардағы ынтымақтастық қажет.

- ✓ Арнайы семинарлар, конференцияларға қатысу (Респондент 2.80)
- ✓ Серіктестік чаттар арқылы (Респондент 2.81)

Өз нұсқасын таңдаған мұғалімдердің бір бөлігі ЕБҚ бар балалармен жұмыс істемегенін, сондай-ақ бұл сұраққа жауап беру қиынға соғып, теріс ұстанымын білдіргенін атап өтті.

- ✓ Болмады (Респондент 2.82)
- ✓ В моей практике таких детей я не обучала (Респондент 2.83)
- ✓ Не приходилось работать с такими детьми. (Респондент 2.84)
- ✓ Нет детей с ООП (Респондент 2.85)
- ✓ Нет таких детей (Респондент 2.86)
- ✓ Не сталкивалась (Респондент 2.87)

Мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің жоқтығын атап өткен бір респонденттің жауабы ерекше алаңдаушылық тудырады.

✓ *Нет этих служб (Респондент 2.88)*

Сондай-ақ, ЕБҚ бар балалармен тек мамандар жұмыс істеуі керек немесе олар арнайы сыныптарда оқуы керек деп санайтын мұғалімдердің мәлімдемелері жазылған.

✓ *С ними работают специалисты, а не простые учителя (Респондент 2.89)*

✓ *Этим детям нужны отдельные коррекционные классы (Респондент 2.90)*

Жалпы, осы сұраққа жауаптардың нәтижелері білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелерін шешу үшін мұғалімдер психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т.б.) кеңес алуға бейім екенін көрсетеді. Ең аз дәрежеде педагогтар психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көрсетуге байланысты мәселелерді дербес шешуге не мектеп әкімшілігіне (директор, директордың орынбасарлары) немесе мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтін педагогтарға кеңес алу үшін жүгінуге бейім, бұл педагогтардың №БҒМ бұйрығында сипатталған білім алушыларға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көрсету тетігін жеткіліксіз түсінгендігін көрсетеді б. соған сәйкес, ППҚҚ мамандарынан басқа, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінің қатысушылары басқа да педагогтер болып табылады, сондай-ақ мектеп әкімшілігі, ата-аналар.

Өз жауабын таңдаған педагогтердің жауаптары БҒМ № 4,6 бұйрықтарына сәйкес педагогтердің ЕБҚ бар балаларды әлеуметтік-педагогикалық сыныптау туралы түсінігінің жеткіліксіздігін, сондай-ақ арнайы білімге тән ЕБҚ бар балаларды оқытуға категориялық тәсілдің басым екендігін куәландырады.

Осы сұраққа педагогтардың жауаптарын талдау БҒМ № 6 бұйрығында сипатталған психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінің барлық қатысушыларымен өзара іс-қимылдың жеткіліксіздігімен көрінетін білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне педагогтардың жеткіліксіз қатысуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ППҚҚ мамандарына кеңес алуға бейім мамандардың жоғары үлесі, бір жағынан, осы мамандардың жұмысына деген сенімнің жоғары дәрежесін, екінші жағынан, педагогтардың ЕБҚ бар студенттерге психологиялық – педагогикалық қолдау көрсету қабілетіне деген сенімінің жеткіліксіздігін көрсетеді. Бұл нәтижелер 2021 жылы жүргізілген Орталықтың зерттеу нәтижелерімен сәйкес келеді, бұл педагогтардың тек 40% - ы инклюзивті ортада ЕБҚ бар балаларды оқытуға дайын екендігін, сондай-ақ ЕБҚ бар балалармен жұмыста қажетті қолдау түрі ретінде мамандардың консультациясын таңдаған педагогтардың 41% көрсетеді [50].

Педагогтердің ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге өз дайындығына деген жеткіліксіз сенімі және мамандардың жұмыс тиімділігіне деген сенімі "Дефектология" ғылымының ұзақ әсер етуіне байланысты посткеңестік елдердің көптеген педагогтарының ойлауында басым болатын медициналық моделіне,

сондай-ақ арнайы түзету-педагогикалық әдістемелерді жүргізу арқылы мүмкіндігі шектеулі балалардағы бұзушылықтарды түзетудегі дефектологтардың маңызды рөліне негізделген [85]. Бұл ретте 2021 жылы "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Заңның қабылдануымен [86] ЕБҚ бар балаларды (адамдарды) оқыту және әлеуметтік қолдау мәселелері бойынша бірқатар нормативтік құжаттарға өзгерістер енгізілгенін атап өту қажет. Бұдан басқа, мемлекет ЕБҚ бар балаларды (адамдарды) оқыту мен тәрбиелеуді регламенттейтін қолданыстағы НҚА-ны медициналық моделінен әлеуметтік-педагогикалық моделіне көшіру жөнінде шаралар қабылдады. Осы модельге сәйкес білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу барлық білім алушыларға анықталған ерекше білім беру қажеттіліктері негізінде міндетті түрде көрсетіледі. Бұл ретте ЕБҚ жіктемесі мүмкіндігі шектеулі балалардан басқа, қолайсыз психологиялық факторларға байланысты мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар балаларды, сондай-ақ әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік мәдени сипаттағы кедергілері бар балаларды қамтиды.

Осыған байланысты жалпы білім беретін мектептердің педагогтеріне білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мәселелері бойынша өздерінің кәсіби құзыреттілігін жүйелі негізде арттыру, сондай-ақ бастауыш сынып педагогтарымен, Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарымен, мектеп әкімшілігімен, ата-аналармен ынтымақтастықты күшейту ұсынылады.

Мектеп әкімшілігіне психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің жұмысын күшейту, сондай-ақ инклюзивті педагогика қағидаттарын іске асыру бойынша, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша, оның ішінде арнаулы білім беру ұйымдарының (ПМПК, ППТК, арнаулы мектептер) мамандарымен ынтымақтастық есебінен педагогтердің біліктілігін арттыру бойынша жүйелі жұмыс жүргізу ұсынылады.

Сауалнаманың он бірінші сұрағы мұғалімдердің ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасаудағы қиындықтарын зерттеуге бағытталған. Мұғалімдерге ұсынылған нұсқалардың ішінен олардың пікіріне сәйкес келетін 1-ден 5-ке дейін нұсқаны таңдау ұсынылды.

✓ ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімнің болмауы;

✓ типтік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша құзыреттердің болмауы;

✓ баланың мектепте оқуға дайындығы жеткіліксіз;

✓ ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге әлсіз қатысуы;

✓ баланың отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы төмен;

✓ ата-аналардың балаларды кешенді тексеру үшін психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру мамандарына жүгінгісі келмеуі;

- ✓ ата-аналардың жалпы сыныпта ЕБҚ бар балаларды бірлесіп оқытудан бас тартуы;
- ✓ ЕБҚ бар балаларды мектепте оқыту үшін арнайы жағдайлардың болмауы;
- ✓ ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін мектепте арнайы сыныптардың болмауы;
- ✓ арнайы педагогтардың тапшылығы (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер, сурдопедагог-мұғалімдер);
- ✓ оқуда қиындықтары бар балаларды жеке сүйемелдеу үшін педагог-ассистенттердің жетіспеушілігі;
- ✓ тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды алып жүру үшін штат кестесінде жеке көмекшілердің болмауы;
- ✓ балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету бойынша НҚА жетілмегендігі.

Осы сұраққа жауаптардың нәтижелерін респонденттердің ең көп сайлауын алған бес кіші топқа бөлуге болады.

Бірінші топқа жататын мұғалімдердің көпшілігінде ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы Арнайы білім жетіспейді – 2095 мұғалім (16,7 %).

Педагогтердің екінші кіші тобында үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша құзыреттер жетіспейді – 995 педагог (7,9 %).

Педагогтердің үшінші кіші тобы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі тарапынан (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер) – 416 педагог (3,3%) ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеудегі қиындықтар ретінде консультациялық көмектің жеткіліксіздігін атап өтті.

Мұғалімдердің төртінші кіші тобы баланың мектепте оқуға жеткіліксіз дайындығын қиындықтарға жатқызды-404 педагог (3,2 %).

Мұғалімдердің бесінші кіші тобының пікірінше, ата – аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге әлсіз қатысуы ең тән қиындық болып табылады-316 мұғалім (2,5 %).

Сурет. 55. ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу кезінде мұғалімдердің қиындықтары, адам.

ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімнің болмауына байланысты денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасауда туындайтын мұғалімдердің қиындықтары денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу кезінде педагогтардың анықталған қиындықтарымен (28,4 %); мамандардың консультацияларын алуға мұқтаж педагогтардың жоғары үлесімен байланысты (педагог-психологтар, оқуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін әлеуметтік педагогтар, арнайы педагогтар (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер) (65,5 %); психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т.б.) кеңес алу үшін жүгінетін педагогтердің жоғары үлесі (33,4%). Сонымен қатар, педагогтардың ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімінің болмауы осы зерттеуге қатысқан директорлардың 14,2% -. сәйкес мектепте инклюзивті тәжірибені енгізуге кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасаудағы мұғалімдердің қиындықтары Орталық [50] зерттеулерінің нәтижелерімен байланысты, бұл денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балаларды оқыту ерекшеліктері туралы білімнің жоғары деңгейін көрсетеді, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің тек 20% – 1, төмен деңгей-10% - да.

Педагогтердің 7,9% - у анықталған үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша құзыреттердің болмауы Орталық [50] зерттеулерінің нәтижелерімен корреляцияланады, бұл сауалнамаға қатысқан педагогтардың тек 49% ЕБҚ бар

баланың жеке оқу жоспарын және жеке оқу бағдарламасын жасауға қатысуға дайын екендігін көрсетеді.

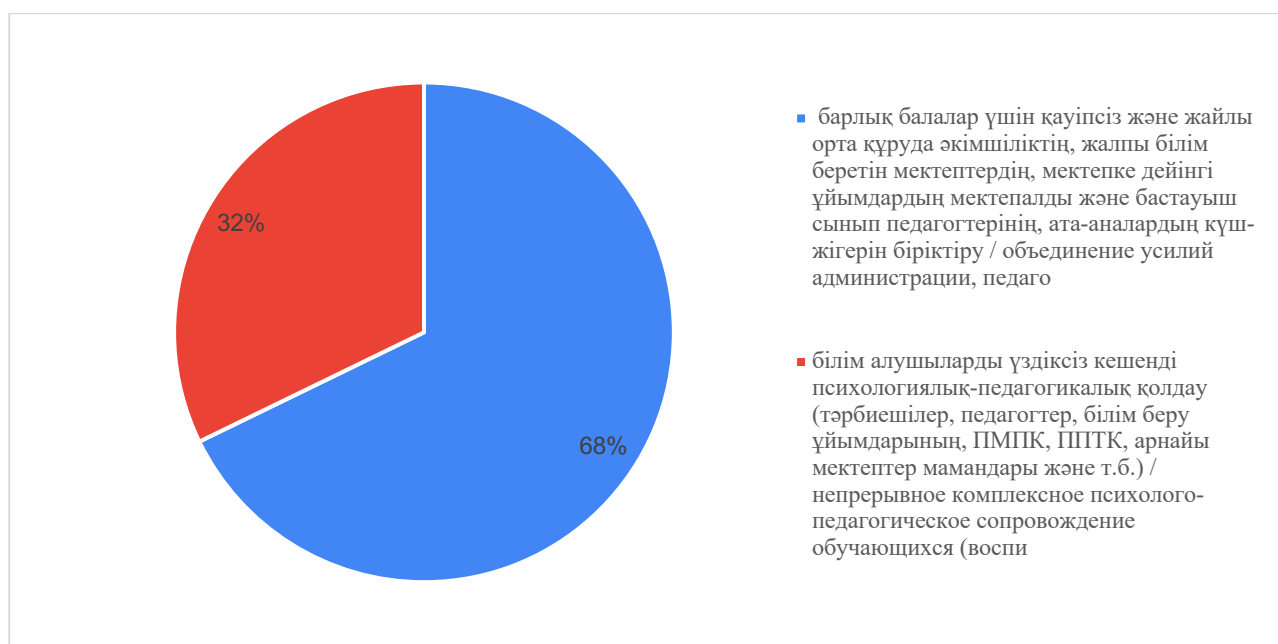
Педагогтердің 3,3% байқалған психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер) тарапынан консультациялық көмектің жеткіліксіздігі мұғалімдердің ППҚҚ мамандарымен өзара іс-қимылының жеткіліксіздігін, мамандардың тапшылығы туралы не ППҚҚ жұмысының жеткіліксіздігі туралы куәландыруы мүмкін.

Осылайша, ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу кезінде педагогтардың қиындықтары мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімнің болмауына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасаудағы сенімсіздігінен көрінетін көптеген педагогтерде медициналық моделінің басым болуы туралы алдыңғы тұжырымдарды растайды. Педагогтерде анықталған қиындықтарды шешу үшін мектеп әкімшілігіне ҚР қолданыстағы заңнамасына сәйкес психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру үшін жағдай жасау ұсынылады.

"Педагог мәртебесі туралы" ҚР Заңына [87], БҒМ бұйрықтарына сәйкес инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асыру бойынша елдің халықаралық міндеттемелері мен қолданыстағы инклюзивті саясатын басшылыққа ала отырып №6 [59], 83 [75] жалпы білім беретін мектептердің педагогтері жүйелі негізде ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша біліктілігін арттыруы қажет, ал сондай-ақ білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын іске асыру. Сондай-ақ, тармаққа сәйкес екенін атап өткен жөн. БҒМ № 83 Бұйрығының 65 "инклюзивті білім беруді іске асыратын жалпы білім беретін мектептерде сабақ беретін педагогтер дипломда көрсетілген мамандыққа сәйкес кезекті біліктілік санатын беруден өтеді, бұл ретте портфолиода ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі материалдар көрсетіледі". Біліктілікті арттыру курстарын өткізетін ұйымдарды таңдау кезінде педагогтерге 2023 жылы Қазақстан Республикасының Білім министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламаларын іске асыратын ұйымдарға артықшылық беру ұсынылады [88].

Сауалнаманың негізгі блогының қорытынды сұрағы балалардың мектепте оқуға бейімделу процесін жақсартуға ықпал ететін ең тиімді шаралар туралы мұғалімдердің пікірлерін анықтауға мүмкіндік берді.

Көптеген педагогтардың пікірінше (68 %) балалардың мектепте оқуға бейімделу процесін жақсартуға ықпал ететін ең тиімді шаралар әкімшіліктің, мектепке дейінгі және бастауыш сынып мұғалімдерінің, жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың, ата-аналардың барлық балалар үшін қауіпсіз және жайлы орта құрудағы күш-жігерін біріктіру болып табылады.

Сурет. 56. Мұғалімдердің пікірінше, балалардың мектепте оқуға бейімделу процесін жақсартуға ықпал ететін ең тиімді шаралар.

Алынған нәтижелер мұғалімдердің балаларды мектепте оқуға бейімдеу процесін жақсарту үшін білім беру процесіне қатысушылардың барлығының жүйелі өзара әрекеттесуінің рөлін түсінетіндігін көрсетеді. Бұл ретте неғұрлым тиімді шара ретінде білім алушыларды үздіксіз кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді таңдаған педагогтердің төмен пайызы (тәрбиешілер, педагогтар, білім беру ұйымдарының мамандары, ПМПК, ППТК, арнайы мектептер және т. б.) Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін ұйымдастыру бөлігінде жалпы білім беретін мектептер әкімшілігі мен педагогтерінің жұмысын күшейту қажеттігін растайды, оның ішінде балалардың мектепте оқуға бейімделу кезеңі.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін тиімді іске асыру үшін білім алушыларды, педагогтар мен ППҚҚ мамандарын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін регламенттейтін қолданыстағы нормативтік құжаттарды іске асырумен қатар, халықаралық тәжірибені ескере отырып, Орталық қызметкерлері әзірлеген оқушыны қолдаудың үш деңгейлі моделін қолдану ұсынылады [50].

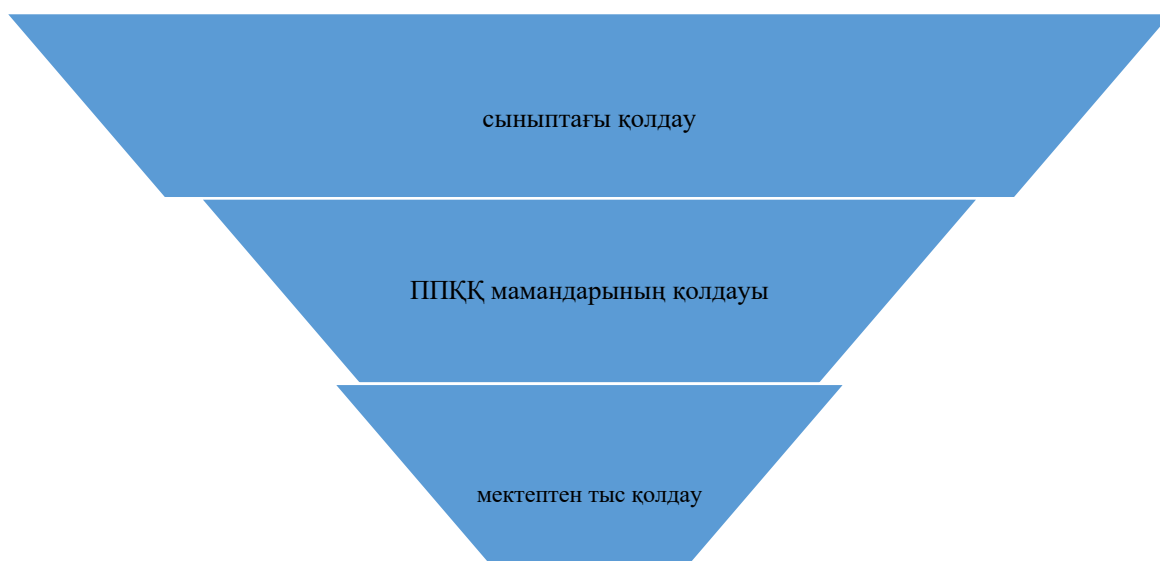
Сонымен қатар, мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды мектепте оқуға тиімді бейімдеу мақсатында мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтерімен, арнайы білім беру ұйымдарының (ПМПК, ППТК, арнайы мектептер) мамандарымен өзара іс-қимылды күшейту ұсынылады.

Оқушыны қолдаудың бұл моделі қолдаудың 3 кезеңін қамтиды:

- сыныпта, барлық балаларға (пән мұғалімдері) - саралау және даралау, оқу бағдарламаларын бейімдеу, UDL;
- мектепте, кейбір балаларға (ППҚҚ) - Жеке оқу жоспары, Жеке оқу бағдарламасы;

- сырттан қолдаумен, жеке (сыртқы мамандар)- түзету-дамыту сабақтары (сурдопедагог, тифлопедагог және т. б.)

Балаға бағытталған педагогика мұғалімдерге барлық балалардың, соның ішінде ЕБҚ бар балалардың оқу қажеттіліктеріне жауап беруге мүмкіндік береді.

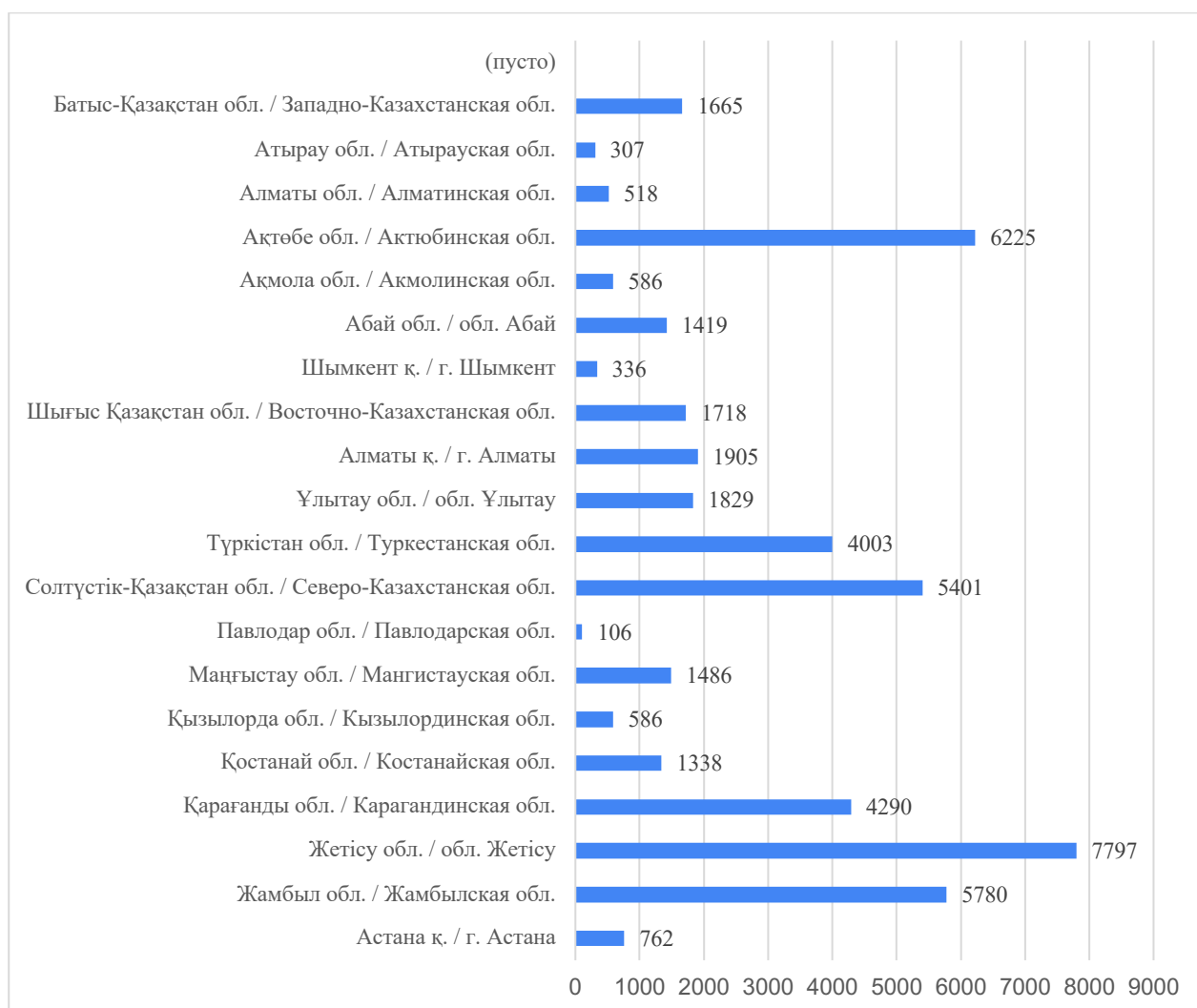

Сурет. 57. Оқушыны қолдаудың үш деңгейлі моделі, [50, 179-бет].

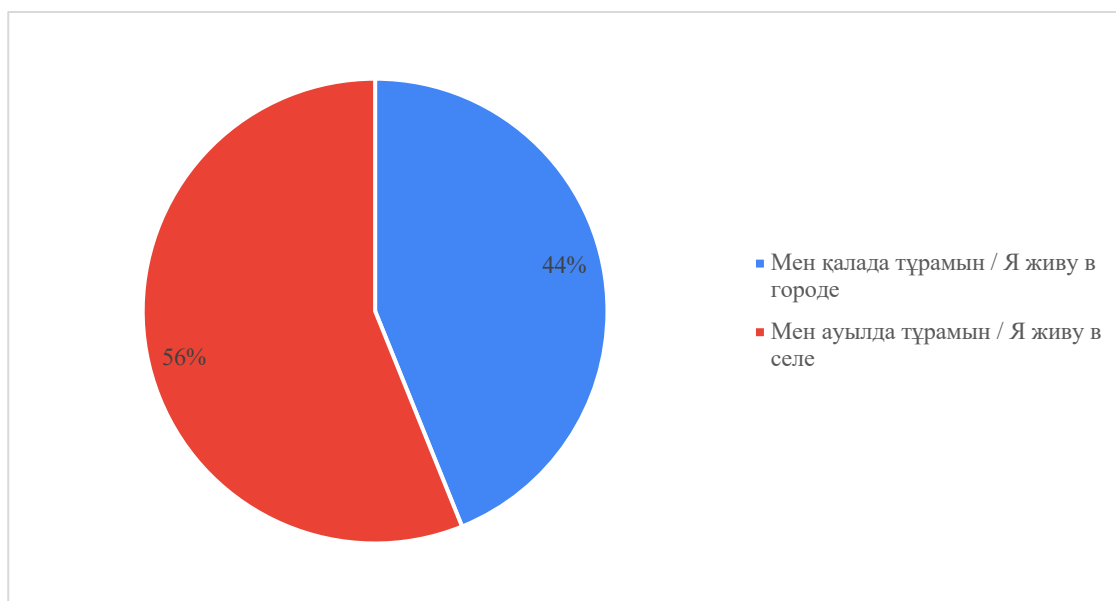
3.3. ҚР 20 Өңірі Жалпы Білім беретін Мектептердің Мектепалды және бастауыш сынып оқушыларының ата-аналарына Google Нысандары форматында сауалнама жүргізу нәтижелері

Мектепте оқуға дайындық кезінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйін зерделеу мақсатында, мектеп әкімшілігі мен педагогтардан басқа, сауалнамаға жалпы білім беретін мектептердің мектепалды және бастауыш сынып оқушыларының ата-аналары да қатысты. Демографиялық және негізгі блоктардан тұратын сауалнамаға еліміздің барлық 20 аймағынан 48 057 ата-ана қатысты.

Ата-аналар жұртшылығының ең көп қатысу үлесі Жетісу (7797), Ақтөбе (6225), Жамбыл (5780), Солтүстік Қазақстан (5401), Қарағанды облыстарына (4290) тиесілі.

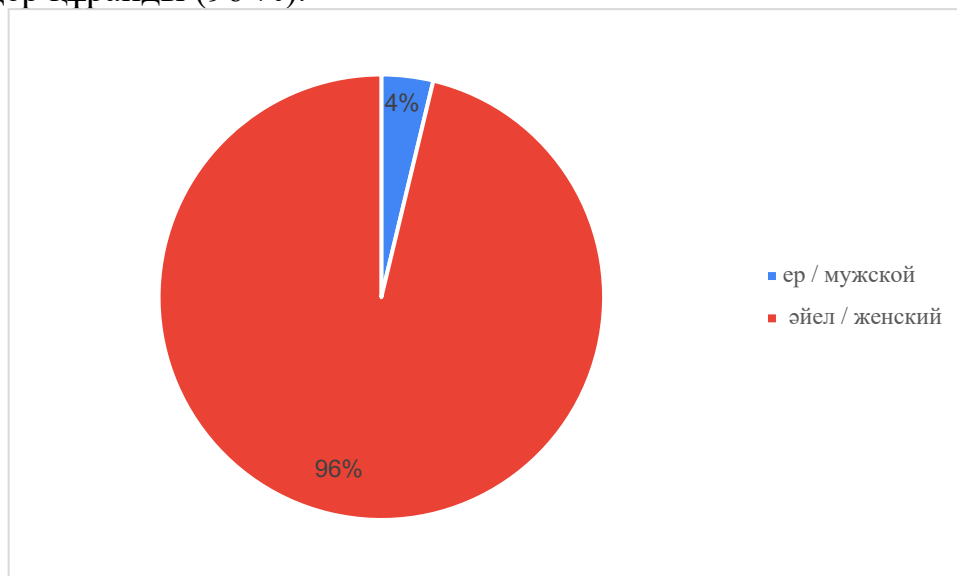

Сурет. 58. Білім алушылардың ата-аналарының сауалнамаға қатысуы, адам. Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың көпшілігі ауылдық жерлерде тұрады (56 %).

Сурет. 59. Қалалық және ауылдық жерлерден ата-аналардың қатысуы, %

Ата-аналар жұртшылығы арасынан респонденттердің ең көп санын әйелдер құрайды (96 %).

Сурет. 60. Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың гендерлік құрамы %.

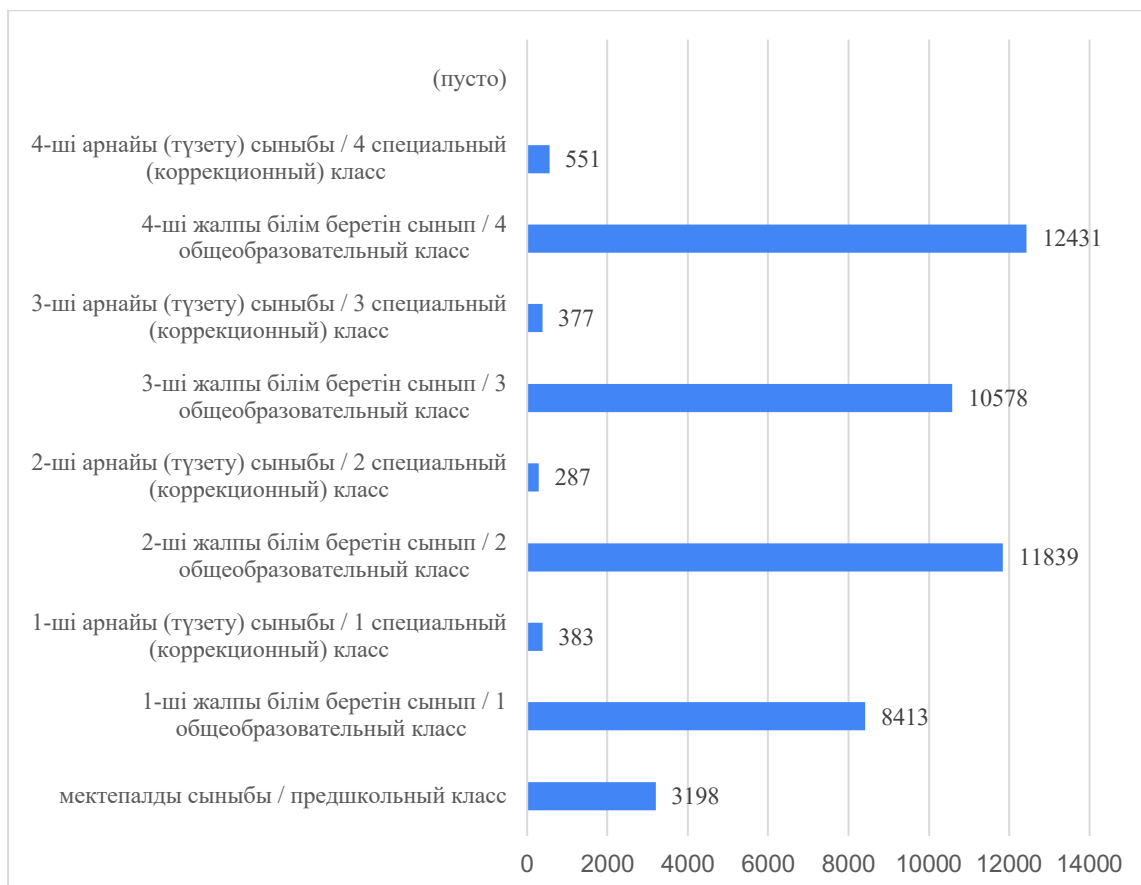
Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың көпшілігінің жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар (48 %).

Сурет. 61. Ата-аналардың білім деңгейі, %.

Осылайша, сауалнамаға қатысқан ата-аналардың басым көпшілігі ауылдық жерлерде тұратын (56%) жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар (48%) әйелдер (96%) болып табылады деген қорытындыға сауалнамаға қатысқан ата-аналардың әлеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау.

Сауалнаманың негізгі блогының бірінші сұрағы сауалнамаға қатысқан респонденттердің көпшілігі балалары 4-сыныптарда (25,9%), 2-сыныптарда – 24,6% оқитын ата-аналар екенін анықтады. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің ең аз саны Арнайы, сондай-ақ мектепалды сыныптар білім алушыларының ата-аналары болып табылады.

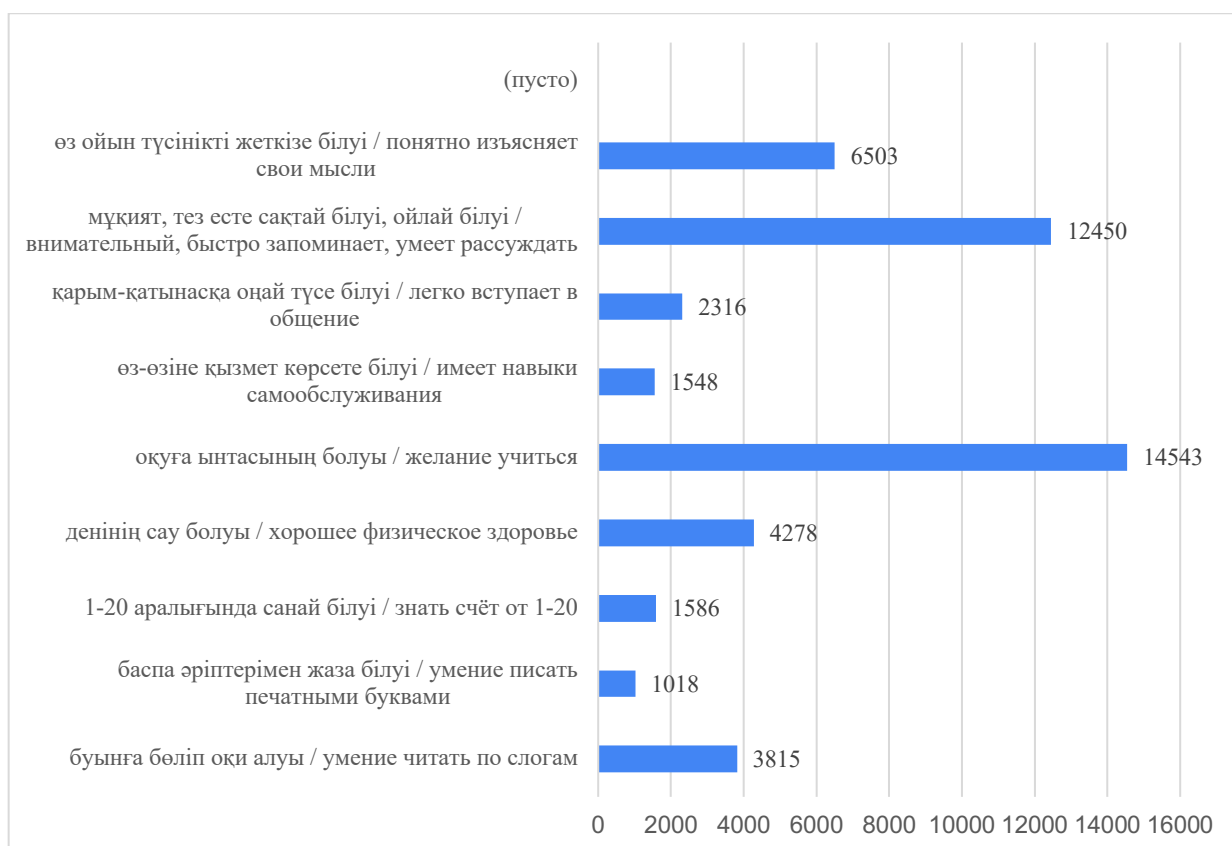
Сурет. 62. Сауалнамаға қатысқан ата-ананың баласы оқытылатын сынып.

Баланың мектепте оқуға дайындығын айқын сипаттайтын негізгі белгілер мен қасиеттерді анықтау үшін ата-аналарға ұсынылған 9 жауаптың 3-5 нұсқасын таңдау ұсынылды:

- 1) буындар бойынша оқи білу
- 2) баспа әріптерімен жаза білу
- 3) 1-20-дан бастап шотты білу
- 4) жақсы физикалық денсаулық
- 5) оқуға деген ұмтылыс
- 6) өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары бар
- 7) қарым-қатынасқа оңай енеді
- 8) мұқият, тез есте сақтайды, ойлауды біледі
- 9) өз ойын анық түсіндіреді

Нәтижелер ата-аналардың пікірінше, баланың мектепте оқуға дайындығын сипаттайтын ең маңызды қасиеттер мен дағдылар:

оқуға деген ұмтылыс – ата-аналардың 30,3 % ;
 зейін, тез есте сақтау, ойлау қабілеті-25,9 %;
 өз ойларын анық түсіндіре білу-13,5%.

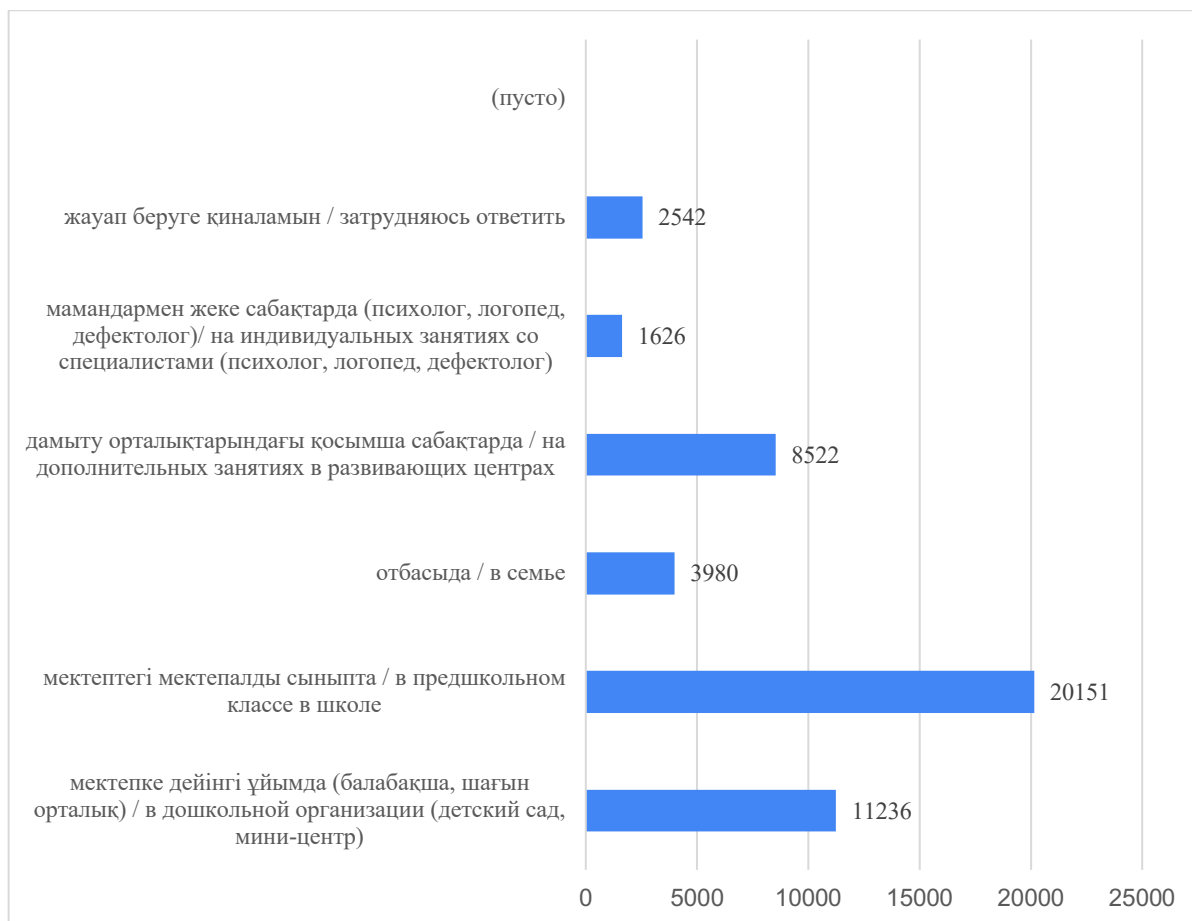

Сурет. 63. Ата-аналардың пікірінше, баланың мектепте оқуға дайындығын айқын сипаттайтын негізгі белгілер мен қасиеттер-адам.

Алынған нәтижелер ата-аналардың балалардың мектепте оқуға деген оң уәждемесін қалыптастырудың маңыздылығын түсінетіндігін, сондай-ақ олардың танымдық және коммуникативтік дағдыларын дамыту қажеттілігін көрсетеді, бұл мектеп жасына дейінгі балалардағы балаларды ерте дамыту институты жүргізген мониторингтің қорытынды кезеңінің нәтижелері көрсеткендей, әлеуметтік-эмоционалдық (47%), физикалық және шығармашылық дағдылардан едәуір төмен (46 %). Осыған байланысты мектепалды сыныптардың, мектепалды топтардың педагогтеріне мектепте оқуға дайындық кезінде балалардың танымдық және коммуникативтік қасиеттерін дамыту бойынша ата-аналармен бірлескен жұмыс жүргізу ұсынылады.

Үшінші сұрақ баланы мектепте оқуға дайындау формасына қатысты ата-аналардың пікірлерін зерттеуге бағытталған.

Ата-аналардың көпшілігі балаларды мектепке дайындаудың ең тиімді түрі- баланы мектепке дейінгі сыныпта тәрбиелеу және оқыту (41,9%) деп санайды. Ата-аналардың 23,4% - мнению сәйкес балаларды мектепке дейінгі ұйымда (балабақша, шағын орталық) мектепте оқуға дайындаған дұрыс. Балаларды дамыту орталықтарында қосымша сабақтарға дайындауды ата-аналардың 17,7% қалайды.

Сурет. 64. Сіздің ойыңызша, баланы мектепте оқуға дайындаған дұрыс, адам.

Ата-аналардың жауаптары олардың балаларын мектепке дейінгі дайындықтың маңыздылығын түсінетіндігін көрсетеді. Бұл ретте осы сұраққа жауап беру қиындаған адамдардың 5,3% - ы дабыл қағуда, бұл респонденттердің жауаптарында қиындықтар туғызатын себептерді одан әрі зерделеу қажеттігін көрсетеді. Осы себептердің бірі ата-аналары осы мәселеде қиындықтарға тап болған балаларда мектепалды даярлық тәжірибесінің болмауы болуы мүмкін. Айта кету керек, тармаққа сәйкес. БҒМ № 385 бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің 27 Үлгілік Ережесі білім беру ұйымдары жанынан балалары мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтылмаған ата-аналар үшін отбасы мен тәрбиеленушіні әлеуметтік-педагогикалық қолдау мақсатында консультациялық пункттер жұмыс істей алады [54].

Консультациялық пункттің негізгі міндеттері:

- мектеп жасына дейінгі баланы жан-жақты дамыту мәселелері бойынша ата-аналарға (заңды өкілдерге) әдістемелік көмек көрсету, мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтендіруге жәрдемдесу;
- ата-аналарға (заңды өкілдерге) бір жастан бастап бірінші сыныпқа қабылданғанға дейін балаларды тәрбиелеу, оқытудың әртүрлі мәселелері бойынша консультациялық көмек көрсету;
- ата-аналарға (заңды өкілдерге) диагностикалық көмек көрсету, мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы проблемаларды тану және диагностикалау;

- мектеп жасына дейінгі балалардың физикалық, психикалық және әлеуметтік дамуындағы әртүрлі ауытқулардың алдын алу;
- мектеп жасына дейінгі балаларды үйде тәрбиелеп отырған ата-аналарға (заңды өкілдерге) ақпараттық қолдау көрсету;
- тәрбиеленушінің толыққанды дамуын қамтамасыз ету үшін отбасымен тығыз ынтымақтастық.

Консультациялық пункттердің қызметін ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулыққа сәйкес [89] ата-аналардың (заңды өкілдердің) міндетіне мыналар кіреді:

- консультациялық пункттің жұмыс режимін сақтау;
- консультациялық пункт педагогтерінің ұсынымдарын орындау.

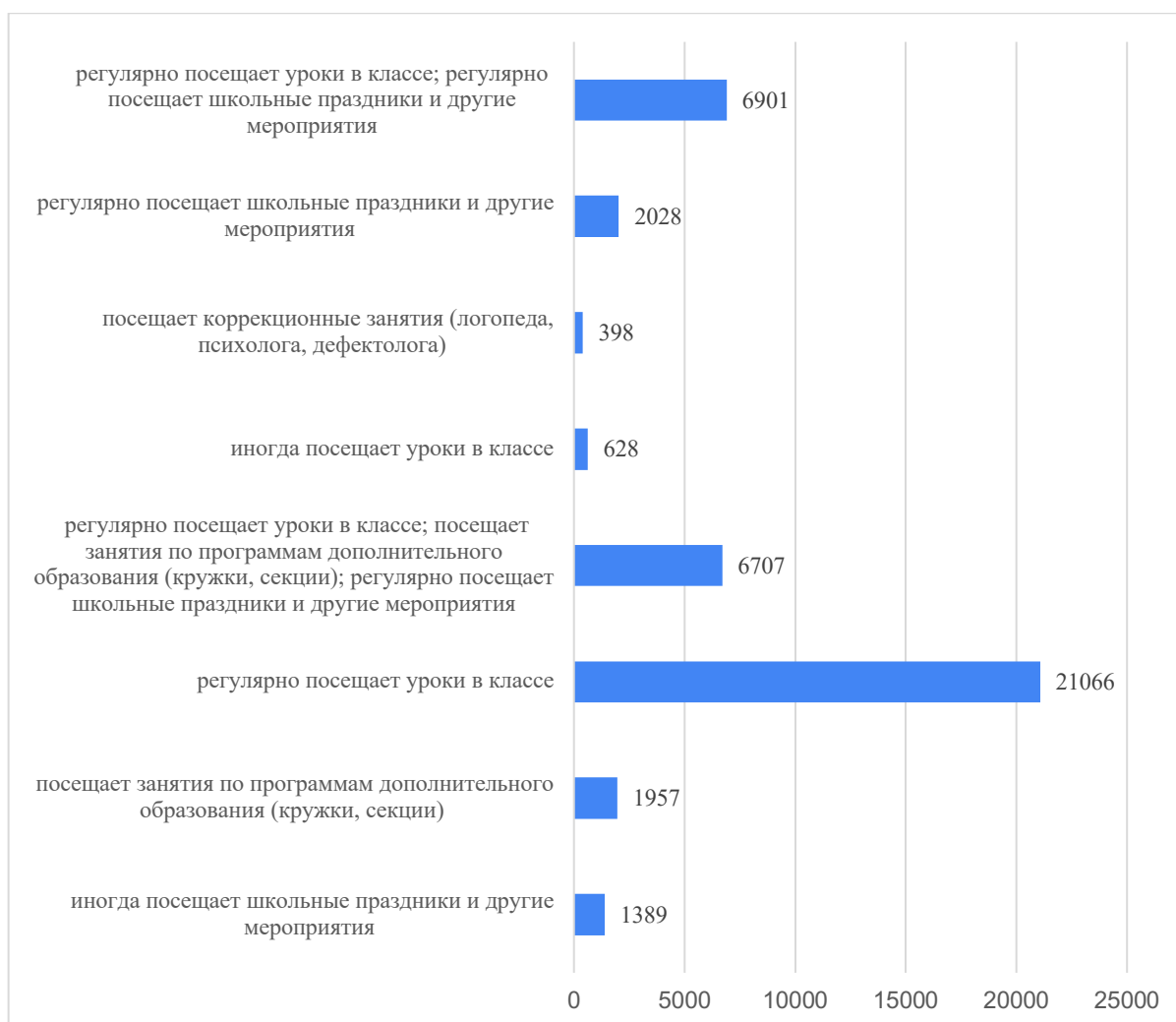
Ата-аналардың (заңды өкілдердің) құқығы бар:

- консультациялық пункт жұмысына қатысу;
- балалармен сабаққа қатысу;
- баланы тәрбиелеу мен дамытуда қажетті көмек алу;
- кеңес беру пунктінің жұмысы бойынша ұсыныстар беру, ұсыныстар беру.

Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарына сәйкес [52] "балаларды 2 жастан 6 жасқа дейінгі сапалы мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту" № 1 индикаторын орындау мақсатында балалардың ата-аналарына арналған консультациялық пункттер желісін кеңейту көзделгенін атап өту қажет, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытумен қамтылмаған. Осыған байланысты оқу-әдістемелік кабинеттердің, мектепке дейінгі ұйымдардың әкімшілігінің әдіскерлері осы бағытта жүйелі жұмыс жүргізуі қажет.

Негізгі блоктың төртінші сұрағы баланың оқу-тәрбие процесіне қатысу формасын анықтауға мүмкіндік берді.

Ата – аналардың көпшілігінің айтуынша, олардың балалары үнемі 21066 (43,8%) сыныпта сабақ алады. Сыныптағы сабақтарға қатысудан басқа, 6901 (14,4 %) ата-аналар балаларының мектеп мерекелеріне және басқа да іс-шараларға үнемі қатысатынын атап өтті. 6707 ата-ана (13,9 %) сыныптағы сабақтарға қатысудан, мектеп мерекелеріне және басқа да іс-шараларға қатысудан басқа, олардың балалары қосымша білім беру бағдарламалары (үйірмелер, секциялар) бойынша сабақтарға қатысатынын хабарлады. Айта кету керек, тек 398 ата-ана (0,8 %) балаларының түзету сабақтарына қатысатынын атап өтті (логопед, психолог, дефектолог), бұл сауалнамаға негізінен ЕБҚ жоқ, демек, арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етпейтін студенттердің ата-аналары қатысқанын көрсетеді.

Сурет. 65. Балаңызға қатысты барлық тиісті мәлімдемелерді белгілеңіз, адам.

Мектепалды және бастауыш сынып оқушыларының ата-аналарына арналған бесінші сұрақ балаларды оқытудағы қиындықтарды зерттеуге бағытталған. Респонденттерге ұсынылған 11 жауаптың 1-5 нұсқасын таңдау ұсынылды.

Ата – аналардың жартысына жуығының пікірінше, олардың балалары оқуда қиындық көрмейді-23 348 адам (48,6 %). 5328 ата – ана (11,1 %) балаларының оқуда қиындық көретінін, 4401 ата – ана (9,2 %) балалардың жазудағы қиындықтарын, 3342 ата-ананы (6,9%) есте сақтаудағы қиындықтарды, 2841 ата-ананы (5,9%) зейін қоюдағы қиындықтарды атап өтті.

Балалардың оқудағы қиындықтары мектепке дейінгі топ/сынып оқушыларының 12,4% - как балалардың ерте даму институты анықтаған қарым-қатынас дағдыларының төмен деңгейімен байланысты, олар келесі дағдылар бойынша қиындықтарды көрсетеді:

- ересектердің көмегімен оқиғаның жалғасы мен аяқталуын ойлап табу;
- бақылаулар мен сюжеттік суреттер бойынша әңгімелер жазу;
- сөйлеуде мақал-мәтелдерді қолдану;
- мақал-мәтелдерді жатқа айту.

2023-2024 оқу жылында бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнында білім алушылардың оқу сауаттылығын дамытуға бөлінетін маңызды рөлді атап өткен жөн. Оқу сауаттылығы дегеніміз-студенттердің жазбаша мәтіндерді түсіну және олардың рефлексиясы.

Үлгілік оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде оқу сауаттылығын дамыту бойынша егжей-тегжейлі ұсыныстармен педагогтар "2023-2024 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы" нұсқаулық-әдістемелік хатында таныса алады [90].

Бастауыш сынып оқушыларында оқу сауаттылығын дамыту кезінде білім басқармаларының мамандарына, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне, жалпы білім беретін мектептердің әкімшіліктері мен педагогтеріне 2022 жылы Қазақстан мектептерінде алғаш рет өткізілген Білім алушылардың білім жетістіктері мониторингінің (МБББ) нәтижелерін пайдалану ұсынылады, бұл төртінші сынып оқушыларының барлық орта және жоғары деңгейдегі тапсырмалардың үштен бір бөлігін орындаудағы қиындықтарын көрсетеді. сауаттылық [91].

Тестілеудің үш бағытының ішінде (оқу сауаттылығы, Математикалық сауаттылық, жаратылыстану сауаттылығы) оқу сауаттылығы бойынша 4 және 9 сынып оқушылары неғұрлым табысты нәтиже көрсеткеніне қарамастан – 70-72 %, Ұлттық білім академиясының сарапшылары тапсырмалардың қиындық деңгейі неғұрлым жоғары болса, оқушылар соғұрлым олармен сәтті күресетінін атап өтті. Сонымен, тестілеуге қатысушылар тапсырмаларды орындаудың жоғары пайызын көрсетті, онда жауап беру үшін ақпарат кілт сөздер, кеңестер түрінде болады. Сонымен қатар, оқушылар мәтіннің мазмұнын және оның элементтерін терең түсінуді және түсіндіруді қажет ететін тапсырмаларды орындауда қиындықтарға тап болады [90].

Осыған байланысты мектепалды және бастауыш сынып мұғалімдеріне ата-аналарымен бірлесіп сөйлеу әрекетінің 4 түрін дамыту бойынша жұмысты күшейту ұсынылады: тыңдау (тыңдау), сөйлеу, оқу және жазу, сондай-ақ жоғары тәртіп дағдылары: мәтіндерді талдау, синтездеу және бағалау.

Балалардың есте сақтаудағы қиындықтары, ата-аналардың сауалнамасы кезінде анықталған зейін қою проблемалары мектепке дейінгі топтар/сыныптар тәрбиеленушілерінің 11,1% - как балалардың ерте даму институты анықтаған танымдық дағдылардың төмен деңгейімен байланысты:

- сапасы әртүрлі элементтерден жиынтықтар (заттар топтары) құру;
- жиынды бөліктерге бөлу және оларды біріктіру;
- заттардың ұзындығын, биіктігін, Шири және қалыңдығын анықтау;
- теңсіздіктен теңдік алу (теңсіздік-теңдік).

Жоғарыда аталған дағдылар 2023-2024 оқу жылында ел мектептерінде білім беру мазмұнының басым бағыттарының бірі болып табылатын балаларда математикалық сауаттылықты дамытумен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн. Математикалық сауаттылық дегеніміз-әр түрлі контексте есептерді шешу

үшін математиканы қолдану және түсіндіру, негізделген математикалық пайымдаулар жасау мүмкіндігі.

Үлгілік оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде математикалық сауаттылықты дамыту бойынша егжей-тегжейлі ұсыныстармен педагогтар "2023-2024 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы" нұсқаулық-әдістемелік хатында таныса алады [90].

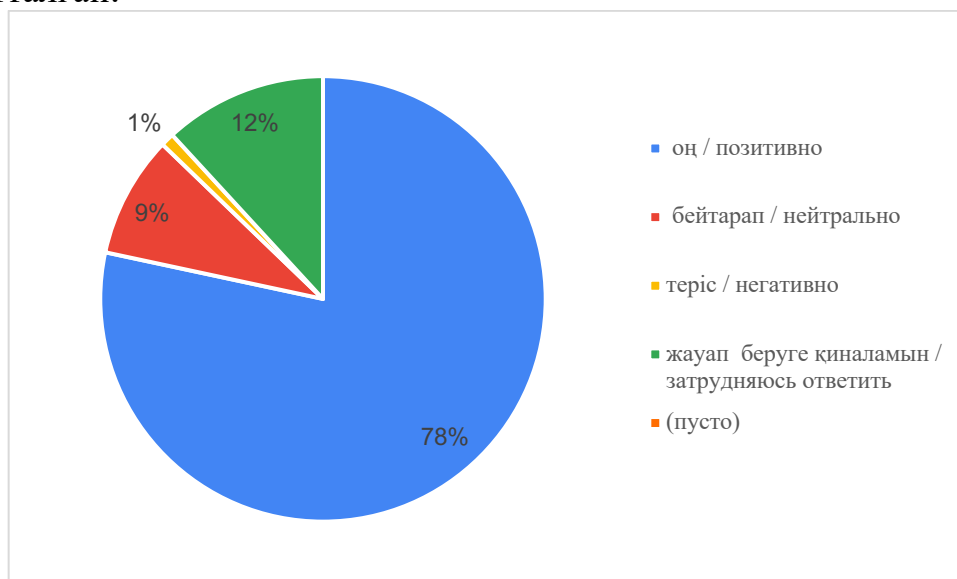
Бастауыш сынып оқушыларында математикалық сауаттылықты дамыту кезінде білім басқармаларының мамандарына, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне, жалпы білім беретін мектептердің әкімшіліктері мен педагогтеріне төртінші сынып оқушыларының математикалық сауаттылық бойынша жоғары деңгейдегі қиындықтардың 40% - дан астамын орындауындағы қиындықтарды анықтаған білім алушылардың білім жетістіктері мониторингінің (МБББ) нәтижелерін пайдалану ұсынылады [91].

Бұл сұраққа жауап беруге қиналған ата-аналардың пайызы (5,1%) ерекше атап өткен жөн, бұл ата-аналардың мектепалды және бастауыш сынып мұғалімдерімен өзара әрекеттесуінің жеткіліксіздігін, сондай-ақ ата-аналардың балаларды тәрбиелеу мен оқыту процесіне қатысуының жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін. Осыған байланысты бастауыш білім беру МЖМБС іске асыру мақсатында мектепалды және бастауыш сынып педагогтеріне ата-аналар жиналыстарын, әңгімелесулерді, сыныптан тыс іс-шараларды өткізу арқылы білім алушылардың ата-аналарымен өзара іс-қимылды күшейту, сондай-ақ білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін, оның ішінде жазудағы, оқудағы, сөйлеудегі қиындықтарды уақтылы анықтау ұсынылады.

Сурет. 66. Ата-аналардың айтуы бойынша балаларды оқытудағы қиындықтар адам.

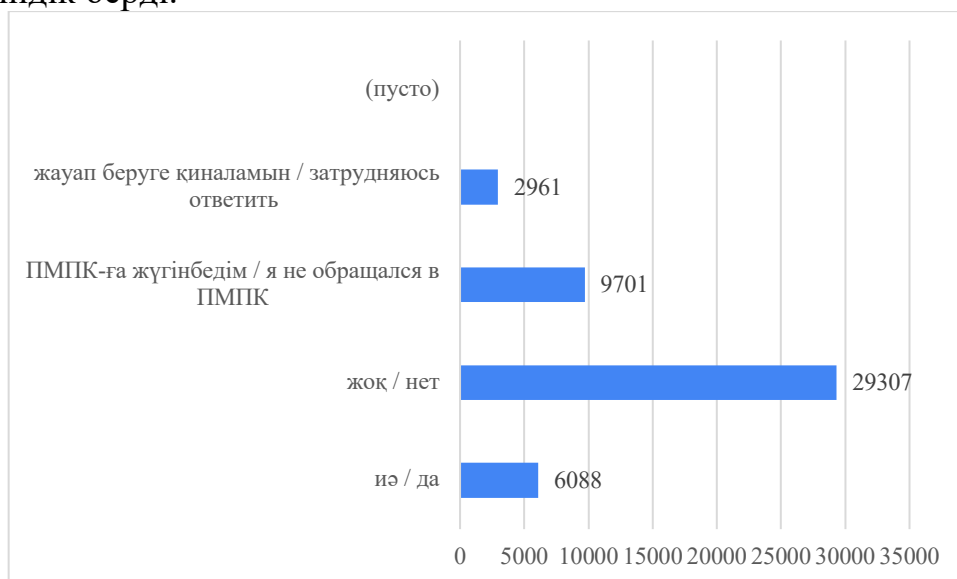
Ата аналарға арналған сауалнаманың негізгі блогының алтыншы сұрағы балаларды мектепте оқытуға қатысты ата аналардың пікірін зерттеуге бағытталған.

Сурет. 67. Ата-аналардың айтуы бойынша мұғалімдердің балаларды мектепте оқытуға қатынасы.

Ата-аналардың көпшілігінің пікірінше, мұғалімдер балаларды мектепте оқытуға қатысты оң көзқарасқа ие (78 %). Бұл ретте осы сұраққа жауап беруге қиналған ата-аналардың 12% -. назар аудару қажет, бұл әрі қарай зерттеуді талап етеді.

Жетінші мәселе ПМПК қорытындыларына сәйкес білім алушыларға ұсынылған арнайы шарттар туралы ата-аналардың хабардарлығын анықтауға мүмкіндік берді.

Сурет. 68. Сіздің балаңызға психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның (бұдан әрі – ПМПК) қорытындысында сіздің балаңызды оқыту үшін арнайы жағдайлар ұсынылды ма?, адам.

Ата-аналардың жартысынан астамының деректері бойынша (60,9 %) олардың балаларына ПМПК оқыту үшін арнайы шарттарды ұсынбаған, оларға "Білім туралы" ҚР Заңына сәйкес " оқу, сондай-ақ арнайы, жеке дамытушы және түзету-дамытушы бағдарламалар мен оқыту әдістерін, техникалық,оқу және өзге де құралдарды қамтитын шарттар жатады. өмір сүру ортасы, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, медициналық, әлеуметтік және өзге де қызметтер, онсыз ЕБҚ бар адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін емес" [49]. Респонденттердің жалпы санынан (48057) ата-аналардың 12,7% - ы (6088) балаларына арнайы оқу шарттары ұсынылғанын хабарлады. Мектепалды және бастауыш сынып педагогтары, ППҚҚ мамандары осы сұраққа жауап беру қиынға соғып, педагогтардың үлесіне (6,2 %), сондай-ақ ПМПК-ға жүгінбеген ата-аналардың үлесіне (20,2%) назар аударуы қажет. Бұл ата-аналардың "оқытудың арнайы шарттары" ұғымымен таныс болмауына немесе ПМПК функциялары туралы білмеуіне байланысты болуы мүмкін. Осыған байланысты мұғалімдер, ППҚҚ мамандары жүйелі негізде ата-аналармен ЕБҚ бар балаларды оқыту, білім алушыларды ЕБҚ ерте анықтау (қажет болған жағдайда) және оларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатысу мәселелері бойынша қолданыстағы нормативтік базаны түсіндіруге қатысты ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізуі қажет.

Сегізінші сұрақ ата аналардың мектепте балаларды оқытуға арналған арнайы жағдайлардың болуына қатысты пікірлерін зерттеуге бағытталған.

Сурет. 69. Ата-аналардың пікірінше, мектепте балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлардың болуы.

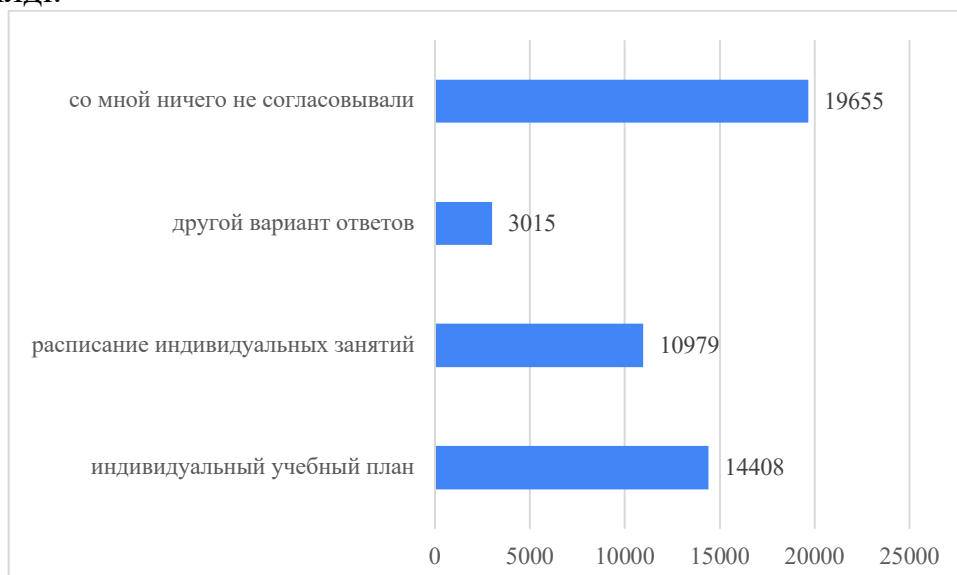
Ата-аналардың жартысынан көбі (57,8 %) балаларына арнайы оқу жағдайларын жасау қажет емес екенін атап өтті. Ата-аналардың 23,3% мәліметтері бойынша, балалары оқитын мектептерде оқуға арнайы жағдайлар жасалған. Ата-аналардың 11,3% - ы бұл шарттардың ішінара жасалғанын, ал ата-аналардың 7,7% - ы бұл шарттардың толық жоқтығын мәлімдеді. Бұл нәтижелер

балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлар жасау бойынша мектептердің жұмысының жеткіліксіздігін көрсетеді. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін басшылардың жауапкершілігін күшейту туралы мектеп әкімшілігімен жұмысты күшейтуі қажет. Ерекше жағдайлар жасауға тек әкімшілік ғана емес, сонымен қатар мектептің бүкіл педагогикалық ұжымы қатысатынын атап өткен жөн. Осыған байланысты педагогтарға, ППҚҚ мамандарына білім алушылардың ЕБҚ анықтау жөніндегі жұмысты күшейту, сондай-ақ білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жөніндегі жұмысты жақсарту қажет.

Сауалнаманың тоғызыншы сұрағы мектеп мұғалімдері мен мамандары балаларының оқу процесін реттейтін құжаттарды ата-аналарымен келіскенін анықтауға мүмкіндік берді. Респонденттерден дұрыс жауап Таңдауды немесе өз жауабын жазуды сұрады.

- 1) Жеке оқу жоспары
 - 2) жеке сабақтар кестесі
 - 3) менімен ештеңе келіспеді
- басқа (жазыңыз).

Респонденттердің жауаптарының нәтижелері ата-аналардың көпшілігімен (40,9 %) педагогтар мен ППҚҚ мамандары балаларының оқу процесін реттейтін құжаттарды (жеке сабақтар кестесі, Жеке оқу жоспары) келіспегенін көрсетеді, бұл білім алушылардың көпшілігі ата-аналарымен келісуді талап етпейтін үлгілік оқу бағдарламасы бойынша білім алатынын көрсетеді. Жеке оқу жоспары ата – аналардың 29,9% - соглас, жеке сабақтар кестесі ата-аналардың 22,8% келісілді.

Сурет. 70. Мектеп мұғалімдері мен мамандары сіздің балаңыздың оқу процесін реттейтін құжаттарды сізбен келіскен бе? адам.

"Өз жауабын" таңдаған ата-аналардың жауаптарын шартты түрде бес топқа бөлуге болады:

1) осы сұраққа жауап беруге қиналған ата-аналар:

- ✓ *А должны были? (Респондент 2.91)*
- ✓ *Ауылдық мектепте жоспар жоқ сияқты. Жеке балаға көңіл бөлінбейді (Респондент 2.92)*
- ✓ *Kanday kujat ekenin tisinbedim. Birak okuga kerek kuraldarin tanistirip wikkan (Респондент 2.93)*
- ✓ *Баламның дені 100 % сау. сұрақты түсінбедім (Респондент 2.94)*
- ✓ *Бар кітаппен оқытылады емеспа (Респондент 2.95)*
- ✓ *Билмедим (Респондент 2.96)*
- ✓ *Билмеймин не туралы сұрап тұр, бірақ психолог келісім шарт бойынша қол коямыз (Респондент 2.97)*
- ✓ *Бізде ондай қарастырылмаған әлде дұрыс түсінбедім сұрақты (Респондент 2.98)*
- ✓ *Білмедім, ондай жағдайда болмадым (Респондент 2.99)*
- ✓ *Для чего согласовывать? (Респондент 2.100)*
- ✓ *Жауап беруге киналамын (Респондент 2.101)*
- ✓ *Жеке кесте дегенді түсінбедім. Сабақ кестесін бізге обций жібереді. Сонымен оқимыз (Респондент 2.102)*
- ✓ *Мы еще даже не пошли в 1 класс, понятия не имею как будет проходить обучение (Респондент 2.103)*
- ✓ *Мы ещё не ходили в школу на этот учебный год, а в прошлом были ковидные ограничения по сборам (Респондент 2.104)*
- ✓ *Не понимаю какие именно документы считаются регламентирующими процесс обучения (Респондент 2.105)*
- ✓ *Неге бізбен келісу керек? Оқу жоспарына ата-ананың не қатысы бар? (Респондент 2.106)*
- ✓ *Сұрақты түсінбедім. баламның денсаулы 100% жақсы (Респондент 2.107)*

2) аталған не басқа да мектеп құжаттарының келісілгенін растаған ата-аналар:

- ✓ *Ар тоқсан сайын тусиндирип ескертип айтып отырады (Респондент 2.108)*
- ✓ *Ата -ананың пікірі қажет болған жағдайда ,ескертіледі (Респондент 2.109)*
- ✓ *Бағдарлама бойынша (Респондент 2.110)*
- ✓ *Балаға қатысты құжаттар ата-анасымен келісілуі міндетті (Респондент 2.111)*
- ✓ *Арнайы 0 сыныбына керекті құжаттарды дайындап бердім (Респондент 2.112)*
- ✓ *Апай баримен келісип жасайды (Респондент 2.113)*
- ✓ *Бағынады келіседі (Респондент 2.114)*
- ✓ *Баланың жеке дара басына қатысты құжаттармен және жеке сабақтарымен келісіліп отырамыз (Респондент 2.115)*
- ✓ *Баланың жеке басына қатысты мәселелермен келісім жасаймыз (Респондент 2.116)*
- ✓ *Барлығымен келісіп жұмыс жасайды (Респондент 2.117)*
- ✓ *Барлық балама қатысты іс,құжаттармен ақпараттандырыламын,ортақ келісімге келіп жатамыз (Респондент 2.118)*
- ✓ *Барлық жағынан мұғалім ескертіп отырады (Респондент 2.119)*
- ✓ *Барлық жағдай жасалған, кестені де алдын ала айтады кітапті толық береді! (Респондент 2.120)*
- ✓ *Барлық құжаттарда бізбен ақылдасып, келіседі (Респондент 2.121)*
- ✓ *Барлық құжаттармен таныстырады (Респондент 2.122)*
- ✓ *Биздин мугалимимиздн жауапкершилиги өте зор, өз кезегінде барин корсетип тусиндирп отырады (Респондент 2.123)*
- ✓ *В нашей школе нет индивидуальных занятий (Респондент 2.124)*

- ✓ *Все документы касающиеся обучения моего ребенка согласовываются в обязательном порядке. (Респондент 2.125)*
- ✓ *Все согласовывается (Респондент 2.126)*
- ✓ *Да на родит собраниях (Респондент 2.127)*
- ✓ *Да согласовали некоторые нюансы (Респондент 2.128)*
- ✓ *Да, конечно, мы всегда на связи с классным руководителем (Респондент 2.129)*
- ✓ *Бірге ақылдасып шешеміз (Респондент 2.130)*
- ✓ *Договор об обучении (Респондент 2.131)*
- ✓ *Барлығы келісіммен алдын ала жоспарлаймыз (Респондент 2.133)*
- ✓ *Әлеуметтік сұрақ бойынша ғана (Респондент 2.134)*
- ✓ *Әрине. Ұстаздарымыз әркезде байланыста. Әркезде жоспарланған шаралар бойынша ескертіп, таныстырып отырады. (Респондент 2.135)*
- ✓ *Әрқашан ата-аналармен ақылдасады (Респондент 2.136)*
- ✓ *Жалпы сабақ жоспары, сабақтар кестесі, қосымша сабақтар кестесі арнайы айтылады (Респондент 2.137)*
- ✓ *жеке бас құжаттарды жинақтауда келісім болады (Респондент 2.138)*
- ✓ *Классный руководитель всегда на связи, всегда разъясняет, всегда держит в курсе учебного процесса (Респондент 2.139)*
- ✓ *Қандай да бір баламның оқуына қатысты жағдай болса мұғалім мен ата ананың келісімі, ескертуі, түсіндіру жұмысы болады (Респондент 2.140)*
- ✓ *На родительском собрании и в группе Ватсап всегда обсуждаем такие вопросы (Респондент 2.141)*
- ✓ *На собраниях до нас доводят план обучения на год (Респондент 2.142)*
- ✓ *На собраниях обговаривается план, и все интересующие нас вопросы (Респондент 2.143)*
- ✓ *оқу жоспарымен таныспын, өйткені күнделікті үй жұмысын жасатып сабағын қадағалап отырамыз. (Респондент 2.144)*
- ✓ *Оқу жоспарының мақсатымен таныстырылады (Респондент 2.145)*
- ✓ *Оқу жылының басында келісім шартқа міндетті түрде отырамыз (Респондент 2.146)*
- ✓ *Оқу процессіне дайындықтар бойынша сұрақтар талқыланды. (Респондент 2.147)*
- ✓ *При поступлении в предшкольный класс воспитатель знакомил с учебным планом и расписанием (Респондент 2.148)*
- ✓ *Психолог брал согласие на разрешение проведение тестов и упражнений с детьми (Респондент 2.149)*
- ✓ *Психологиялық жұмыстар жүргізілгенде ескерту жасалады (Респондент 2.150)*
- ✓ *Расписание занятий и проведение тестирования психологом (Респондент 2.151)*
- ✓ *Расписание и общий план на учебный год (Респондент 2.152)*
- ✓ *Советовались насчёт пробелов в учебе моего ребёнка (Респондент 2.154)*
- ✓ *Согласие на анкетирование, диагностику (Респондент 2.155)*
- ✓ *Согласовывается по мере начала занятий. Сейчас лето-ничего не согласовывали еще (Респондент 2.156)*
- ✓ *Ставят в известность о всех новшествах и изменениях (Респондент 2.157)*
- ✓ *Сыныпта ата аналар жиналысы отип барин барынша туминдиреди ата -анамен жаксы карым-катнаста. (Респондент 2.158)*
- ✓ *Учителем проводятся собрания, на которых предоставляется информация по обучению и успеваемости моего ребенка (Респондент 2.159)*
- 3) аталған құжаттарды олармен келіспегенін хабарлаған ата-аналар:
- ✓ *Еще ничего не согласовывать только ребёнок идёт в 0 класс (Респондент 2.160)*
- ✓ *Азирше келісілген жок (Респондент 2.161)*
- ✓ *Алдағы уақытта келісіледі деп ойлаймын (Респондент 2.162)*
- ✓ *Байқамадым (Респондент 2.163)*
- ✓ *Бывало спрашивали мнение а бывало нет (Респондент 2.164)*

- ✓ *Ещё нет, мой сын ходит только в дошколу (Респондент 2.165)*
- ✓ *Әзірге ешнәрсе келісілмеді (Респондент 2.166)*
- ✓ *Әли еш нәрсе жургизилмеди бирак жургизеди деген оидамын (Респондент 2.167)*
- ✓ *Не согласовывали, но поставили в известность об учебном плане на год. (Респондент 2.168)*
- ✓ *Только подача документации при поступлении в школу (Респондент 2.169)*
- ✓ *У нас было собрание, где учитель рассказывал о требованиях и стандартах и нормативах для 2 класса, с системой оценок по 10 бальной шкале, если это и имеется ввиду то да, ознакамливали. Но так что согласовать что нужно а что нет такого не было. (Респондент 2.170)*

4) балалары үшін бұл құжаттардың келісімі талап етілмейтінін хабарлаған ата-аналар:

- ✓ *Ата-анамен келісу міндетті деп есептемеймін. Өзіндік оқу процесі бар (Респондент 2.171)*
- ✓ *Ата-анамен сабақ кестесін келісуі міндетті емес сияқты. Өз ойым. (Респондент 2.172)*
- ✓ *Балаларды жекелендіріп оқытудың қажеті жоқ деп ойлаймын (Респондент 2.173)*
- ✓ *Бала қажет етпеді (Респондент 2.174)*
- ✓ *Балам жеке жоспар қажет етпеймиз (Респондент 2.175)*
- ✓ *Балам жеке оқымайды (Респондент 2.176)*
- ✓ *Балам жеке оқу процесін қажет етпейді (Респондент 2.177)*
- ✓ *Балам жеке оқытуға жатпайды (Респондент 2.178)*
- ✓ *Балалармен бірге оқиды (Респондент 2.179)*
- ✓ *Балам жеке сабақ кестесін де жеке оқу жоспарын да қажет етпейді (Респондент 2.180)*
- ✓ *Барлық балаға бір ыңғай программа (Респондент 2.181)*
- ✓ *Барлығына бірдей план (Респондент 2.182)*
- ✓ *Барлық балаларға бірдей жасалған бағдарламамен оқиды (Респондент 2.183)*
- ✓ *Бизге үш нұсқада қажет етпейді (Респондент 2.184)*
- ✓ *В индивидуальном плане не нуждаемся (Респондент 2.185)*
- ✓ *В нашей школе нет индивидуальных занятий (Респондент 2.186)*
- ✓ *В индивидуальных занятиях не нуждается (Респондент 2.187)*
- ✓ *Ешқандай ескертуім жоқ жалпы білім беру стандартына сай білім беріледі (Респондент 2.188)*
- ✓ *Мой ребенок учится по общей программе, без индивидуальных планов и занятий (Респондент 2.189)*
- ✓ *Нам не нужен индивидуальный подход (Респондент 2.190)*
- ✓ *Нам этого не требуется. Мы вполне удовлетворены общим планом. (Респондент 2.191)*
- ✓ *Обучение осуществляется по заданной и утвержденной уполномоченными органами программы (Респондент 2.192)*
- ✓ *Процесс обучения моего ребенка не требует особых регламентов обучения (Респондент 2.193)*
- ✓ *Я думаю что моему ребенку на данном этапе обучения не требуется индивидуальная помощь требуется (Респондент 2.194)*

Балаларының оқу процесін реттейтін құжаттарды келісу талап етілмейді деп санайтын ата-аналардың жауаптары ата-аналардың балаларды оқытуға арнайы жағдайлар жасау туралы тар түсінігін көрсетеді, бұл білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес оқу жоспарларын бейімдеуді білдіреді. Сонымен, кейбір ата-аналар, егер олардың балаларының денсаулығына байланысты проблемалар болмаса және оларға

түзету қолдауы қажет болмаса, балалардың оқу процесін реттейтін құжаттарды келісу мүмкін емес деп санайды. Арнайы оқытуды қажет етпейді (Респондент 2.195)

✓ Балам сау (Респондент 2.196)

✓ Баламда бәрі дұрыс (Респондент 2.197)

✓ Біз ондай жекелеген сабақтарға мұқтаж емеспіз (Респондент 2.198)

✓ Біз ебқб емеспіз (Респондент 2.199)

✓ В коррекции не нуждается (Респондент 2.200)

✓ Всё в порядке. Когда у нас было заключение от ПМПК, то первый класс мы отучились на общих основаниях, но с тьютером, во втором классе мы изъявили желание продолжать обучение без дополнительной помощи. (Респондент 2.201)

✓ Для моего ребенка не требуются особые условия, он обучается по общепринятым правилам и планам. (Респондент 2.202)

✓ Ерекше білім алатын бала болмағандықтан оған жеке жоспар жасалмайды. (Респондент 2.203)

✓ Жалпы білім беру сыныбында сабақ пен тәриесі жөнінде мұғалім бәрін хабардар етіп отрады, арнайы қарауды қажет етпейміз (Респондент 2.204)

✓ Мой ребёнок не обучается по спецпрограмме! (Респондент 2.205)

✓ Он не в коррекционном классе (Респондент 2.206)

5) өз баласын оқыту және тәрбиелеу, психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша тілектерін білдірген ата-аналар:

✓ Балама жеке қосымша сабақтар қажет. Оқу жағынан қиналып жүрміз. (Респондент 2.207)

✓ Ешқандай жеке сабақ бірдеңе жеке өзіне берген емес барлық балаға қалай қараса менімде балама солай қарайды бірақ менім балама арнайы програмамен өзін жеке оқыту керек жалпы 25 баланың ортасында ештеңе үйренген жоқ (Респондент 2.208)

✓ Оставляют после уроков чтоб он правильно понял все предметы (Респондент 2.209)

✓ Өзіміздің мұғалімдер сабақтан тыс үйретсе бізге жақсы болатын еді (Респондент 2.210)

✓ Ешқандайда көңілім толмайды меның балам екі әріпті зорға қосып оқыды қатарынан (Респондент 2.211)

✓ қалық қосымша шаралар жасалмайды басқа жерге ақылы оқытуға шамам келмейды (Респондент 2.212)

Үйде оқитын балалардың ата-аналарының мектептегі сабақтарға қатысатын сөздері жазылған. Бұл ретте ата-аналар алған білімдерінің сапасына қатысты теріс пікірді көрсетті, бұл үйде білім алушыларға педагогтар мен ППҚҚ мамандары ұсынатын білім сапасын жақсарту қажеттігін көрсетеді.

✓ Обучение на дому, но просят что бы посещал занятия, учат его говорят но тетради пусты. (Респондент 2.213)

Кейбір ата-аналар балаларды тәрбиелеу мен оқытуға олар толығымен сенетін тәрбиешілер ғана жауапты деп санайды.

✓ По поводу этого вопроса, мы доверяем своему педагогу. Так как они имеют опыт, знания, и специализации по этому профилю. (Респондент 2.214)

✓ Пусть педагог сам разбирается как учить моего ребенка. (Респондент 2.215)

✓ Келісуге міндетті емес, мектеп мұғалімдері мен басшылары арасында келісетін мәселе деп ойлаймын (Респондент 2.216)

Ата-аналардың бір бөлігі олармен сабақтан тыс уақытта өткізілетін балалармен қосымша сабақтар келісілгенін атап өтті.

Приобретаем рекомендуемое пособие для дополнительных занятий (Респондент 2.217)

Дополнительные занятия т. к. ребенок обучается в школе -лицее (Респондент 2.218)

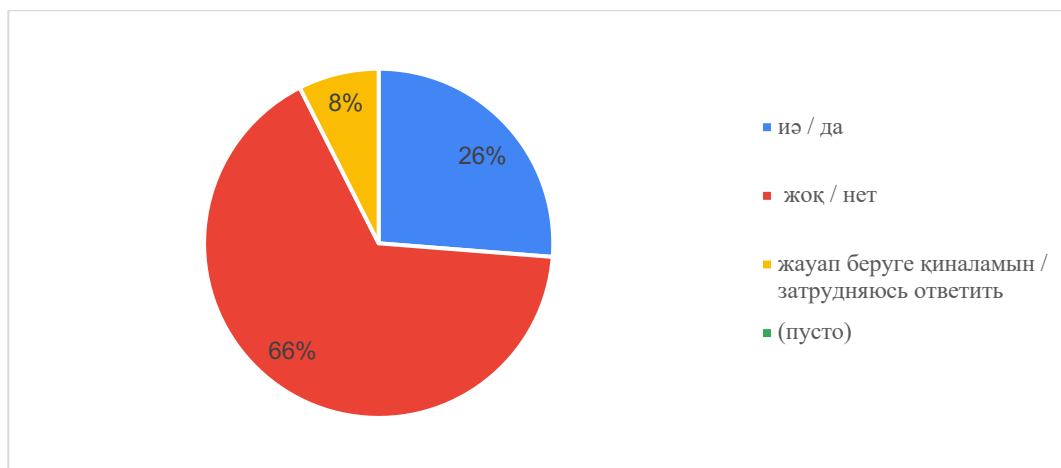
Расписание уроков, о дополнительных кружковых занятиях (Респондент 2.219)

Ата-аналардың ашық жауаптарының нәтижелері ата-аналардың көпшілігінде, сондай-ақ мұғалімдерде, категориялық тәсілге негізделген және арнайы білімге тән ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінің басым екендігін көрсетеді. Осыған байланысты педагогтар, ППҚҚ мамандары ата-аналармен ерекше білім беру қажеттіліктерін кеңінен түсінуге, оларды уақтылы анықтауға және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатысуға қатысты ақпараттық-ағарту жұмыстарын жүргізуі қажет.

Ашық сұраққа жауаптар көрсеткендей, мұғалімдер ата-аналармен келісетін негізгі құжаттар: оқыту шарты, оқу жоспары, сабақ кестесі, психологиялық диагностика жүргізу, қосымша және үйірме сабақтарының кестесі. Бұл ретте ата-аналардың аз бөлігі жеке оқу жоспарын келісу туралы айтты, сондай-ақ осы сұраққа жауап беру кезінде қиындықтарға тап болды, бұл ата-аналардың осы мәселеде құзыреттілігінің жеткіліксіздігін көрсетеді. Осыған байланысты педагогтарға, ППҚҚ мамандарына балаларды оқыту және тәрбиелеу, білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатысу мәселелері бойынша ата-аналардың құқықтық сауаттылығын арттыру жөнінде жүйелі негізде іс-шаралар жүргізу қажет.

Ата-аналарға арналған сауалнаманың оныншы мәселесі ата-аналардың оқыту мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің отырысына қатысуын анықтауға бағытталған.

Жауаптардың нәтижелері ата-аналардың көпшілігі білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатыспайтынын көрсетеді (66%), бұл ата-аналардың білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатысуын күшейту қажеттілігі туралы қорытындыларды растайды. Бұл нәтижелер сонымен қатар 2021 жылы жүргізілген Орталық зерттеуінің нәтижелерімен байланысты, бұл ата-аналардың білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесіне қатысуының төмен деңгейін анықтады [50].

Сурет. 71. Сіз балаңызды оқыту мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің отырысына қатыстыңыз ба? адам.

Сауалнаманың он бірінші сұрағы ата-аналардың балаларын оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарына көмек сұрағанын анықтауға мүмкіндік берді.

Ата-аналардың көпшілігі (85,7 %) балаларын оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарынан көмек сұрамады. Ата – аналардың ең көп саны логопедтен (7,2 %), ең азы педагог-ассистенттен (0,5%) консультациялық көмек сұрады. Кейбір ата-аналар (2,1 %) бұл сұраққа жауап беру қиынға соқты.

Сурет. 72. Сіз балаңызды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарынан көмек сұрадыңыз ба? адам.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметтеріне консультациялық қолдау сұрамаған ата-аналардың жауаптарының жоғары үлесі олардың жұмысының жеткіліксіздігін немесе білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін мектепте арнайы педагогтардың жоқтығын көрсетеді. Бұл нәтижелер сонымен қатар мектептегі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарынан көмек сұрамаған ата-аналардың жартысынан көбін көрсететін жалпы білім беретін

мектептердегі білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мониторингінің нәтижелерімен корреляцияланады [50]. Ата-аналардың ППҚҚ отырыстарына қатысуының төмен үлесі білім алушылардың ЕБҚ анықтау, ата-аналармен, сондай-ақ білім алушылардың ЕБҚ уақтылы бағалау, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бөлігінде ППҚҚ мамандарымен өзара іс-қимылды күшейту бойынша педагогтердің жұмысын жақсарту қажеттігін куәландырады.

Ата-аналарға арналған сауалнаманың он екінші сұрағы ата-аналардың SPPS мамандарына жүгінетін негізгі мәселелерін зерттеуге бағытталған. Ата-аналарға ұсынылған 10 жауаптың 1-3 нұсқасын таңдау ұсынылды.

Сурет. 73. Ата-аналар психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мектеп қызметінің мамандарына жиі жүгінетін сұрақтар (логопедтер, психологтар, дефектологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог-ассистенттер)?

Нәтижелер ата-аналардың көпшілігі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарынан кеңес сұрамағанын көрсетеді (83,9%), бұл ата-аналардың ППҚҚ мамандарына жүгінуінің төмен деңгейін анықтаған алдыңғы сұраққа жауаптармен байланысты.

Ата-аналар ППҚҚ мамандарына жиі кездесетін сұрақтар:

жеке мәселелер-респонденттердің 3,9 % ;

басқа сұрақтар-респонденттердің 3,4 % ;

респонденттердің 2,4% - ы танымдық процестерді дамыту (есте сақтау, зейін, ойлауды дамыту) және баланың бұзылуын түзету (сөйлеу, есту және т.б. түзету).

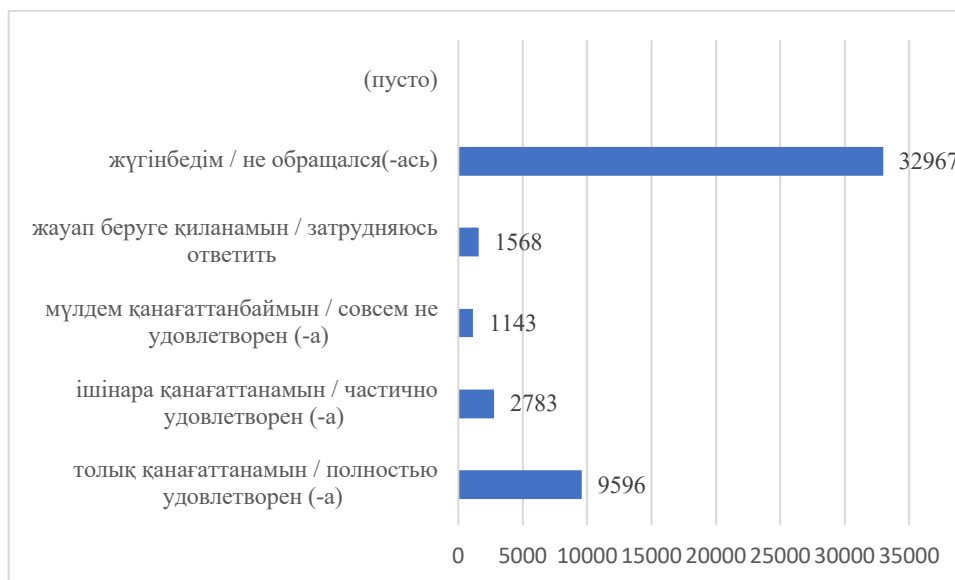
Ата-аналар ППҚҚ мамандарына жүгінетін ең аз кездесетін сұрақтар:

✓ баланың құрдастарымен қарым – қатынасы-респонденттердің 2,3%.

- ✓ баланы оқыту мен тәрбиелеудегі қиындықтар-респонденттердің 1,2 % ;
- ✓ баланың педагогтармен қарым-қатынасы-респонденттердің 1,1 % ;
- ✓ баланың мектепке бейімделуіндегі қиындықтар-респонденттердің 0,9 % ;
- ✓ психологиялық диагностика жүргізу (бейімділік, қабілет, танымдық процестердің дамуы және т. б.) – 0,5 %;
- ✓ отбасы ішіндегі қақтығыстар-0,4 %.

Тұтастай алғанда, жоғарыда аталған сұраққа ата-аналардың жауаптарының нәтижелері педагогтердің ата-аналармен, ППҚҚ мамандарымен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері бойынша, оның ішінде: баланың құрдастарымен, педагогтармен қарым-қатынасын нығайту, оқудағы қиындықтарды шешу және т. б. мәселелер бойынша өзара ынтымақтастық бөлігінде жұмысын күшейту қажеттілігіне қатысты сауалнаманың алдыңғы нәтижелеріне тұжырымдарды растайды. Балаларды тәрбиелеуде, балаларды мектепте оқуға бейімдеуде.

Ата-аналарға арналған сауалнаманың он үшінші сұрағы ата-аналардың балаларына ұсынылатын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының (логопедтер, психологтар, дефектологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог-ассистенттер) қызметтеріне қанағаттану деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Сурет. 74. Сіздің балаңызға ұсынылған психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының (логопедтер, психологтар, дефектологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог-ассистенттер) қызметтеріне қаншалықты қанағаттанасыз? адам.

Жауаптардың нәтижелері ата-аналардың көпшілігі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының (логопедтер, психологтар, дефектологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог – ассистенттер) қызметтерін

пайдаланбағанын көрсететін алдыңғы тұжырымдарды растайды-68,6 %. Респонденттердің жалпы санының 19,9% - ы ППҚҚ қызметтеріне толық қанағаттанған, 5,8% - ы ішінара қанағаттанған. Кейбір ата-аналар бұл сұраққа жауап беру қиынға соқты – 3,3 %, ал 2,4% мамандар қызметінің сапасы туралы теріс пікір білдірді.

Бұл нәтижелер әкімшіліктің, педагогтардың, ППҚҚ мамандарының білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру жөніндегі, оның ішінде білім алушыларды оқыту, тәрбиелеудегі қиындықтарды бірлесіп шешуге ата-аналар жұртшылығын тарту, сондай-ақ оларды психологиялық-педагогикалық қолдау жөніндегі жұмысын күшейту қажеттігін айғақтайтын алдыңғы тұжырымдармен корреляцияланады.

Ата-аналарға арналған сауалнаманың соңғы сұрағы ата-аналардың мектепте оқуға бейімделу кезеңінде балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу сапасын жақсарту бойынша ұсыныстарын зерделеуге мүмкіндік береді.

Бұл сұраққа ата-аналардың жауаптарының нәтижелерін жеті кіші топқа бөлуге болады.

Бірінші кіші топқа балалардың оқуға деген қызығушылығын ойын түрінде сабақтар, бейресми жағдайда сыныптан тыс іс-шаралар өткізу арқылы дамытуды ұсынған ата-аналар жатады.

Проводить иногда весёлые игры. Быть добрыми по отношению к детям (Респондент 2.220)

*Балаларды қызықатын турлы ойындармен қызықтырып сабаққа ынтасын арттыру
Встречи на нейтральной территории. Пикники, праздники*

Баланы мұқият зерттеу, талабына құлақ асу, сабақты ойын түрінде жүргізу

Баланың Білімге деген қызығушылығын ояту

Әр түрлі тренинг, ойындар жүргізу арқылы баланың ішкі дүниесін білу

Побольше занятий в игровой форме.

Практиковать вне учебные утреники, классные часы , чаепитие , открытые классные часы и т д этого почти уже нет ..

Балалар бір біріне тез үйрену үшін, сабақта қызықты ойындар ойнату.

Балаларға әртүрлі логикалық қызықты ойындар ойнату арқылы сабаққа қызығушылықтарын арттырар едім. Әртүрлі іс шараларға белсенді қатыстырып ой өрістерін дамытар едім

балаларды қызықтыратын түрлі нәрселер ойлап табу оқуға қатысты

баланың ойын, белсенділігіне жақсартатын әдіс тәсілдер көп қолданылса

Дружить с ними. Учить на игровом фоне.

Ну наверное, по больще проводить беседы с детьми, введе игар что бы им было интересно.

Оқушылармен көбірек методикалық ойындар , жаттығулар жүргізу. есте сақтау, ойлау, зейін процестеріне.

Проводить релакс игры и занятия со всеми детьми в виде танцевальных упр сидя за партой. Дарить детям по больше позитивных эмоции. На переменах общешкольный флешмоб организовывать не только по праздникам. Понедельник, среда, пятницу спортивный вид танца, а во вторник и четверг баланный танец. Что то в этом роде. По радиорубке объявлять успехи детей и школьные новости. Оторвать детей от интернет зависимости. Не все дети смотрят инстограм школы.

Пятидневная учебная неделя. Мероприятия, объединяющие детей (экскурсии, походы, праздники, конкурсы)

Екінші кіші топтың ата-аналары мұғалімдерге баламен қарым-қатынасқа, оның психоэмоционалды жағдайына, жеке ерекшеліктеріне, сондай-ақ оның айналасында жағымды қарым-қатынас ортасын қалыптастыруға көбірек уақыт бөлуді ұсынды.

Больше общаться на начальных этапах обучения, что бы ребёнок мог привыкнуть к учителю!

Быть как можно добрее и обращать внимание на общение детей между собой

Балалармен көбірек сөйлессе екен деймін

Быть внимательными и мягкими к деткам.

Больше разговаривать с детьми

Балаға көбірек көңіл бөлу, баланы тым қатты шаршатпау

Балалармен ұстаздардың қарым қатынасы жақсы болса екен

Внимания к детям

Оқушылармен жақсы қарым қатынаста болу

Психологиялық ойындар ойнатып, ашық әңгімеге шақыру

Смотреть за их психологическим состоянием. ни в коем случае не ругать и унижать их перед всем классом.

Бала мен тез тіл табысып баламен дос секілді сырласу керекті

балаға көңіл бөлу, оны тыңдау

Балалармен әңгімелесуін жеке жеке

Балалармен жеке жеке жұмыстану. Сыныпта психологиялық ойындарды көбірек ұйымдастыру

баланың ерекшеліктеріне қарай жұмыс жасау

Баланың сабаққа деген ынтасын ашуы керек деп ойлаймын

баланың қабылдау қабілетіне байланысты түсіністікпен қарау , баланы басқа балалардың алдында төмендетпеу , ұрыспау жалпы кішіге де сыйластық білдіру .

беседовать индивидуально с каждым ребенком.

В наше время достаточно хорошо работают профессионалы,но каждый подходит особенно к каждому ребенку и быстро заинтересовывает занятием ,общением .

Грамотный подход педагога ко всем детям, без ущемления их прав. Без выбора любимчика. На глазах всего класса.

Әр пәннің мұғалімі жеке жеке балаға көңіл бөлуге үлгеру. Бөліп жармау

Қазіргі балалардың психикасы бөлек,ұрысып айтқанды қабылдамайды,қабылдаса да қорыққаннан қабылдайды,бірақ есінде қалмайды.Сол себепті баланы алдап ұстау керек

Мұғалімдер балаларға қолдау көрсету керек деп ойлайм

На этапе адаптации за ребёнком наблюдают и стараются не лезть в основном это не садик ,это школа . Так как оценки ставят не будут в 1 классе. За 1 класс педагогу нужно расположить к себе детей,показать тем самым что для него они все одинаковы.

Заслужить авторитет.Научить чтоб они слушали и слушались и тогда во 2м классе проблем быть не должно.

позитивно влиять на детей, не делить детей относится одинаково, уделять каждому ребенку индивидуально, поддержать, выслушать

ортасымен жақсы қарым қатынас

Создать оптимально благоприятную среду для дальнейшего обучения в школе

Уметь индивидуально подходить к каждому ребёнку без каких либо требований, предложений и рекомендаций со стороны родителей и преподавателей.

...освещение больше о проблемах буллинга

Балалармен ортақ жиын ұйымдастыру

К третьей подгруппе относятся родители, предложившие увеличить штат специалистов (психологи, логопеды, дефектологи) для проведения специальных занятий с детьми.

Увеличить профессионалов

Ар пан мугалымдер жеткиликті болсын.

Балалармен сол психолог маман жиі сабақ беріп турса

Арнайы логопед маманын мектепте болса

Ассистент болуы, сынып жетекші документация мен ғана айналысса

Балалармен психологтар көп жұмыс істеу керек

Әлімжеттік болмасын. Мектепте психолог мамандығын көбітукерек баларға тусінікті тілмен жеткізу ішін

Логопед дефектологтың сабақ оқу кестесіне қосылуы

Максимально квалифицированный состав ПМПК, если таковой имеется. Это очень важно в наше время

Мамандар керек

Мектепте логопед болса екен

Мектепте пмпк адамдары болса екен

психологтар балалармен көп жұмыс жасаса

психологтар жоспарлы түрде аптасына 3-4 рет жұмыс жасаса

Психологтар жүйелі жұмыс жүргізбейді

психологтар оқушылардан сауалнама алып, тренингер өткізіп жиі байланыста болса

Работа логопедов в начальном звене с каждым ребенком, который нуждается в их ней услуге Не только с сильными детками но и со слабым

Тренингерді көбірек ұйымдастыру есте сақтау қабілеті нашар балалармен және инклюзивті балалармен

У логопеда не хватает время заниматься с детьми, часы добавьте

1 айда 1 рет психолог маманы балалармен жұмыс жасағанын қалаймын.

1 емес 1 неше психолог.логопед.дефектолог болса жаксы болар еді

1 логопед, 1 психолог на всю школу, разве это правильно?

1 сыныптан бастап психологтар арнай сабақтар өткізсе балаларға. Әсіресе мейірімділік жайында

1 раз в неделю работа с психологом

Баланың мектепке бейімделуіне класс жетекшінің тек қана сабақ үйретуі емес, психологиялық тұрғыдан көмек беретіндей деңгейінің жоғары болу керек. Мектепте БІЛІКТІ логопед, дефектолог мамандар жоқ, 1 жыл оқыды, жыл бойы маман жоқ деп келді. Психолог маманы 1 ак адам, әр баламен жұмыс жасау уақыты аз, сондықтан да пайдасы болмайды, Осындай мамандарды , именно біліктілік жағы жоғары мамандардың штаттары санын көбейту, себебі қазіргі заманда баланың мектепке бейімделуі өте актуалды мәселе

1-шиден психологтардын айлығын көтерсин. Мектепте психологтын жұмысына қажетинин бари болсын. Ар мектепке 1-2 емес оқушы санына карай кобирек алу қажет.

2-3 психолог маман болса, жалғыз психолог 1 үлкен мектепке аз

1Мұғалімнің өзін психологтан өткеру керек.2Әр балаға жеке жеке тұлға ретінде қарау , мүмкіндігін ескеру.3Әрбір психологтың өз ісінің маманы болуы қадағалануы тиіс.4Психолог қол жетімді болу керек және психологтың алдына барған адамның құқығы сақталуы тиіс.

Арнайы жоғары білімді мамандар көп болса екен. Жетіспейді. Жұмыстарына көңілім толған емес. Стажной мамандар көп болса екен. Қазір көбі жастар өз жұмыстарын дұрыс жасамайды.

Арнайы жұмыстар откизу

Арнайы қосымша сабақтардың жүргізілуі

Арнайы логопед маманы анық сөйлей алмайтын балалармен жұмыс істеуі керек.

*Арнайы мамандар балалармен жиі жиі жұмыс жасап тұрса
Арнайы психологиялық сабақтар*

Төртінші кіші топтың ата-аналары балаларды мектепке бейімдеу үшін баланың жан-жақты дамуына, оның ішінде қосымша сабақтар өткізу кезінде, жұмыста кәсібилік таныту маңызды деп санайды.

*1.Баланы жан -жақты дамыту 2.Сапалы білім 3. Дұрыс тәрбие
балаларға қосымшалар ашылса екен деймін
Баламен жұмыс жасау, қосымша сабақтарын қосуды ұсынамын
осымша сабақ болса математика және қазақ тіл ден
Знать свою работу , и быть профессионалом в своём деле
Қосымша сабақтары ашылса жақсы болар еді
Организация досуга детей,плавание
Педагогические технологии в воспитательно-образовательной работе
Үйірмелер көп болса
Окуға үлгермей калатын балаларды жеке оқытуды қалаймын*

Бесінші кіші топқа балаларды мектепке дайындау процесінде мұғалімдер, мамандар мен ата-аналар арасындағы тығыз қарым-қатынасты, сондай-ақ білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеуге кешенді көзқарасты маңызды деп санайтын ата-аналар жатады.

*Ата ана ,мұғалім арасында тығыз қарым қатынас болуы керек
ата анамен дұрыс тіл табыса алатын психолог керек деп ойлаймын.
Ата анамен тығыз байланыста болу
Ата анамен уздиксиз қарым қатынас жасаса*

*Бастауыш сыныпта баланың ортада сәтті әлеуметтенуі, бейімделуі, таным
үрдістерін дамыту:әсіресе зейін шоғырландыру өте маңызды. Сондықтан педагогикалық-
психологиялық сүйемелдеу тобының мүшелері (психолог, логопед, әлеуметтік педагог) сынып
жетекшімен, а*

*Личностно ориентированный подход к ребенку и сопровождение до поступления в 1й
класс, ведение портфолио ребенка с дошкольного класса и до 4го с динамикой его развития
Мұғалімдермен жакын соилесип. бир уинин отбасы ретинде жакын қарым қатынаста
болса екен деимин сауболңыз*

*1.Чуткие квалифицированные с опытом учителя. 2. Строгие требование к единной
школьной форме, включая обуви, верхнюю одежду и даже канцелярские принадлежности. 3.
Индивидуальный подход к отстающим. 4. По больше выходов на природу, в бассейн, и в целом
фи*

Алтыншы кіші топқа балаларды мектепке сәтті бейімдеу үшін мектептің жақсы материалдық-техникалық базасы қажет деп санайтын мұғалімдер кіреді.

*Нашей школе нужны светлые и просторные классы, так как это влияет на психолого-
педагогическое обучение!*

*Арнайы жабдықталған кабинеттер болса
Арнайы жабдықталған кабинет*

Жетінші кіші топтың ата-аналары мектепалды, 1, 2 сынып оқушыларының бейімделуіне қатысты пікір білдірді.

*1 сынып жетекшісіне қосымша ақы төлеп, балалармен көбірек жұмыс жасауға жағдай
жасау*

*1 сынып оқушыларымен алғаш жарты жылда жеке сөйлессе деймін
1 сынып оқушыларына үй тапсырмасы берілмеуі керек деп ойламын.*

*1 сыныпта 15 бала болса деймін 25 бала емес сыныптағы бала саны аз болған сайын білім сапасы артады деп ойлаймын.мұғалімнің ар балаға көңіл бөлуге уақыты да жетеді
1 сыныпта мұналім қайта қайта өзгермей, тұрақты бір мұғалім болу керек*

Подход к каждому ребёнку. Средне - требуемая результативность. Привитие ребенка к самостоятельности

Я бы предложила для первоклассников первые две четверти проводить не более 3-х уроков в день, чтобы была постепенная адаптация к школе без физических перегрузок. У детей не пропадёт желание учиться.

Пересмотреть существование классов предшкольной подготовки в таком виде, в котором они существуют сегодня.

1-2 сынып оқушыларының аптасына бір екі рет оқу форматын өзгертсе (ойын, спорт түрлерін қосып т.б) балалардың мектепке баруға, сабаққа деген қызығушылығын арттыру үшін.

1-сынып оқушыларымен психолог сөйлесуі қажет,өйткені балалар әр түрлі

1сыныпта 30 бала болса 2сыныпқа бөлу

5жарым жастан мектепалды даярлық сыныбына алса екен

Адаптация к 1классу

Адаптация кезеңінде балаға педагог көп көңіл бөлінсе

Адаптация кезеңінен өтуге балаға ПМПК тарапынан қолдау көрсетілсе

Жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігі, мектепалды және бастауыш сынып мұғалімдерінің сауалнамасын қорытындылай келе, барлық білім алушылар, соның ішінде ЕБҚ бар білім алушылар қажетті психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтылмаған деген қорытынды жасауға болады. Негізгі себептердің бірі-ҚР БҒМ № 4, 6 бұйрықтарымен бекітілген ЕББ бар балалардың әлеуметтік-педагогикалық сыныптамасын педагогтардың жеткіліксіз түсінуі, сондай-ақ білім алушылардың ЕБҚ анықтауға, оқытуда жеке тәсілді қолдануға, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бейімдеуге педагогтердің жеткіліксіз дайындығы болып табылады. Екінші себеп-ЕБҚ бар балаларға арнайы қолдау көрсету бойынша арнайы педагогтардың тапшылығы (педагог-психологтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер). Үшінші себеп-мұғалімдердің басқа педагогтармен, ППҚҚ мамандарымен, әкімшілікпен, білім алушылардың ата-аналарымен жеткіліксіз қарым-қатынасы. Жалпы, мектепте оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесі жеткіліксіз деңгейде жүзеге асырылады деп қорытынды жасауға болады. Осыған байланысты психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесінің барлық қатысушыларының (ата-аналар, педагогтар, мамандар, әкімшілік) оқушыларды мектепте, әсіресе мектепалды даярлық кезеңінде және мектепте оқудың бірінші жылында сапалы даярлау үшін күш-жігерін біріктіру қажет. Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үздіксіздігі мен сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында педагогтердің, жалпы білім беретін мектептер мамандарының мектепке дейінгі, арнайы білім беру ұйымдарымен (ПМПК, ППТК) ынтымақтастығы қажет.

Еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде жүргізілген сауалнаманы қорытындылай келе, мектепке дейінгі ұйымдарда жүргізілген сауалнамаға көшейік.

3.4 ҚР 20 Өңірінің мектепке дейінгі білім беру ұйымдары басшыларының GOOGLE FORMS форматында сауалнамасының нәтижелері

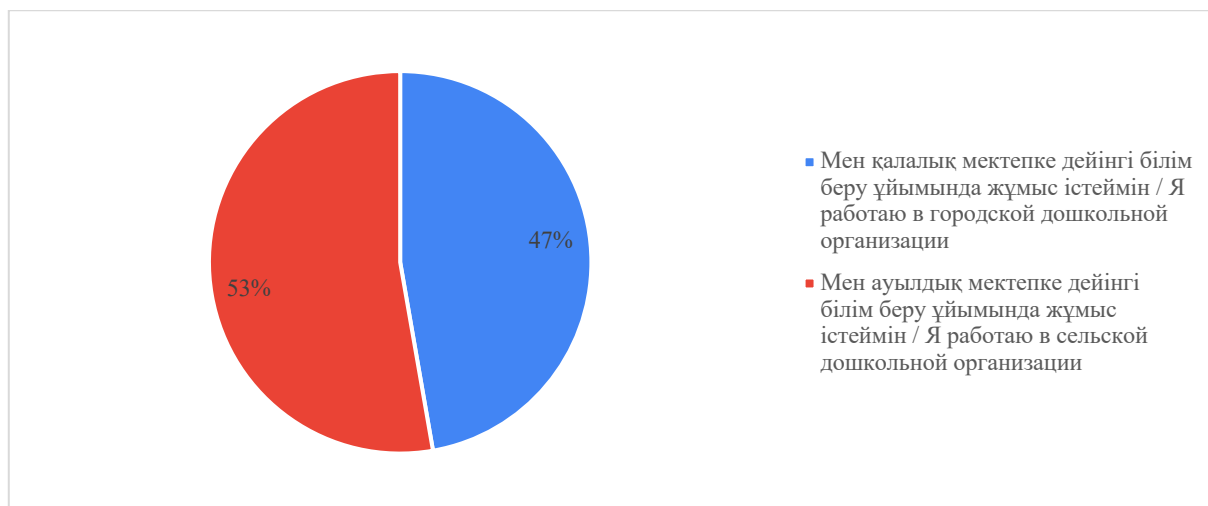
Мектеп әкімшілігінің сауалнамасының нәтижелері инклюзивті білім беру принциптерін ілгерілетудегі көшбасшылардың рөлі туралы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін растайды [92]. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру ұйымдары басшыларының инклюзивті білім беру философиясын түсінуіне мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында тәрбиеленетін және оқитын психологиялық-педагогикалық балалардың үдерісін іске асырудың табыстылығы да байланысты болады.

Сауалнамаға еліміздің барлық 20 өңірінен 1657 мектепке дейінгі ұйымдардың басшылары қатысты.

Сауалнамаға қатысқан директорлардың ең көп саны Жетісу облысынан (283), ең азы Атырау облысынан (9), Шымкент қаласынан (12).

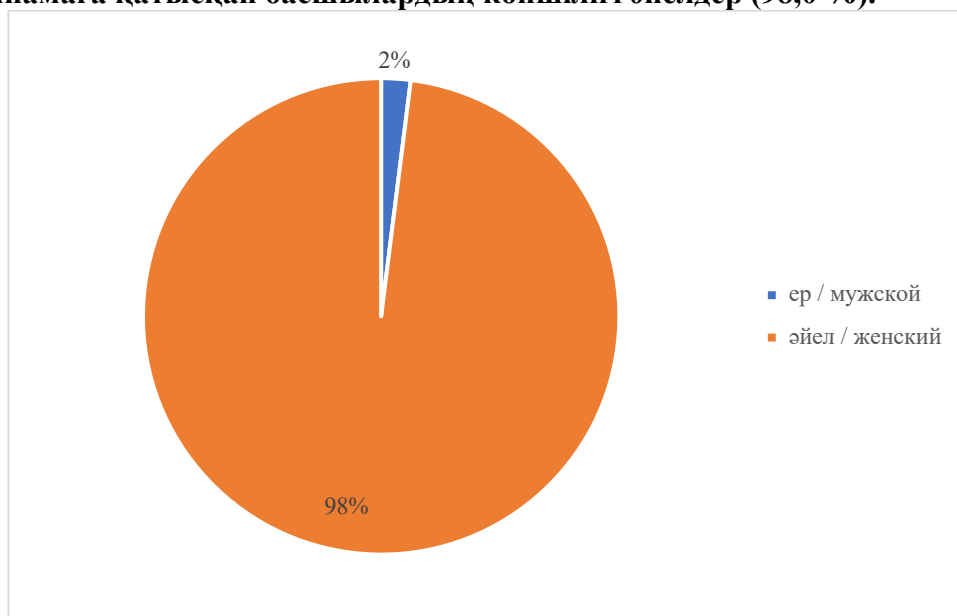

Сурет. 75. Мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының сауалнамаға қатысуы, адам. Сауалнамаға қатысқан басшылардың көпшілігі ауылдық жерлерде тұрады (52,7 %).

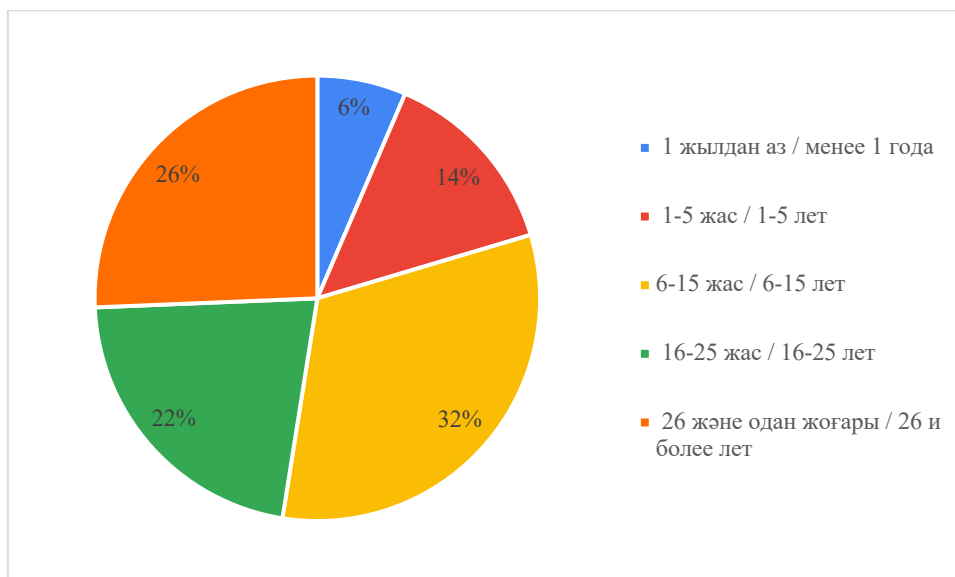

Сурет. 76. Қалалық және ауылдық жерлерден мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының қатысуы, %

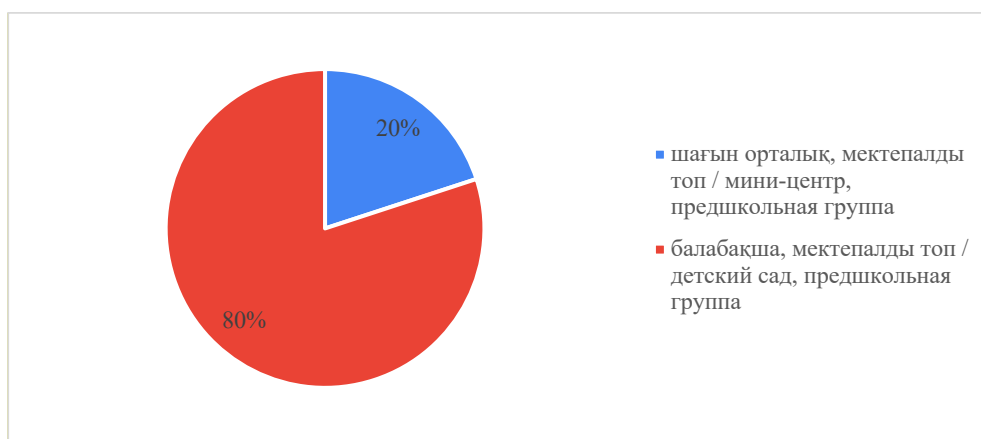
Сауалнамаға қатысқан басшылардың көпшілігі әйелдер (98,0 %).

Сурет. 77. Мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының гендерлік құрамы
Сауалнамаға қатысқан басшылардың көпшілігінің жұмыс өтілі 6-15 жылдан (32,1 %), ең азы 1 жылдан (6%) аз.

Сурет. 78. Мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының жұмыс өтілі
Мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының ең көп саны балабақшаларда жұмыс істейді (80,0 %).

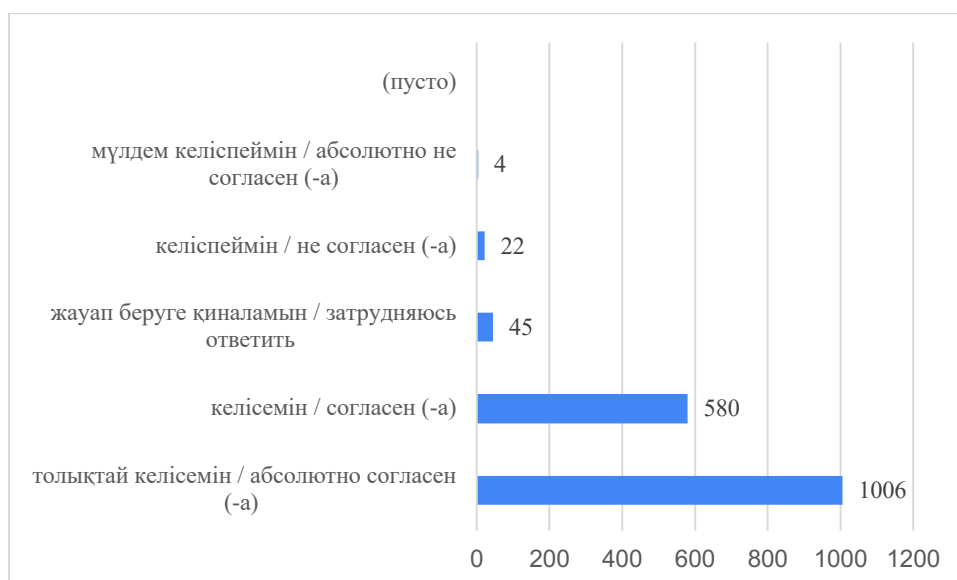

Сурет. 79. Басшылар жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымның түрі, адам.

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық және кәсіптік сипаттамаларын талдау сауалнамаға қатысқан мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының басым көпшілігі ауылдық жерлерде тұратын (52,7%), балабақшаларда жұмыс істейтін (80,0%) және 6-15 жылдан (32,1 %) жұмыс өтілі бар әйелдер (98%) екенін көрсетті.

Сауалнаманың негізгі блогының бірінші сұрағы ата-аналардың өздері жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымды, қауіпсіз жайлы білім беру ортасын қамтамасыз етуге қатысты пікірлерін анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер басшылардың көпшілігі "менің мектепке дейінгі ұйымым балаларға қауіпсіз жайлы білім беру ортасын қамтамасыз етеді" (60,7 абсолютті келіседі, 35% келіседі) деген тұжырыммен келісетінін көрсетеді, бұл басшылардың балаларды тәрбиелеу мен оқыту үшін қауіпсіз және жайлы орта құру үшін жауапкершілікті түсінетіндігін көрсетеді. мектепке дейінгі білім беруді дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылады. 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдама.

Сурет. 80. Менің мектепке дейінгі ұйымым балаларға қауіпсіз жайлы білім беру ортасын ұсынады

4. Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар

Тәуелсіздігіміздің отыз жылында Қазақстан балалардың тең сапалы білім алу құқығына кепілдік беретін халықаралық құжаттарды ратификациялады, нормативтік құқықтық база әзірленді, елдің негізгі бағдарламалық құжаттарында инклюзивті білім беруді дамытудың стратегиялық бағыттары айқындалды.

2023 жылғы 1 қыркүйектегі "әділ Қазақстанның экономикалық бағыты" Жолдауында Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев азаматтардың мүдделері мен қажеттіліктеріне, сондай-ақ инклюзивтілік, әділдік және прагматизм қағидаттарына негізделген жаңа экономикалық бағытты құруға міндеттер қойды [93]. Мемлекет басшысы Қазақстан халқының үштен бірін құрайтын жастардың рөлін атап өтті, оның дамуының басым бағыттары, сондай-ақ балалық шақта үйлесімді тұлға мен жауапты азаматты қалыптастыру қажеттілігі айқындалды. Ел Президенті балалардың психикалық денсаулығын қорғауға, психологиялық қолдау қызметтерінің жұмысын күшейтуге, зорлық-зомбылық, қорқыту және т.б. әлеуметтік мінез-құлықтардың алдын алуға, қауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аударды. Білім алушыларды сапалы білім берумен қамтамасыз ету мәселесі әлі де өзекті болып отыр, сондықтан педагогтердің құзыреттілігін арттыру да түйінді мәселелердің бірі болып табылады.

Айта кету керек, елімізде қалыптасқан инклюзивті саясатқа қарамастан, мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың ағымдағы жағдайын талдау, бұрын жүргізілген зерттеулердің қорытындылары бойынша қайталама деректерді талдау кешенді шешуді қажет ететін бірқатар проблемалық мәселелерді анықтады.

Осыған байланысты осы бөлімде Қазақстандық мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жай-күйін зерттеу қорытындылары бойынша, сондай-ақ балаларды мектепте оқуға даярлау жөніндегі қайталама деректерді талдау негізінде алынған негізгі тұжырымдар тұжырымдалатын болады. Бұдан әрі ұсынылған қорытындылар негізінде зерттеушілер мектепте оқуға дайындалу мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жетілдіру бойынша жалпы білім беретін мектептер мен мектепке дейінгі ұйымдардың әкімшілігі үшін ұсынымдар тұжырымдады.

Негізгі қорытындылар

1. Алты жасқа толған, бірақ жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктеріне байланысты 6 жасында 1-сыныпқа бару үшін ЕБҚ бар балалар көбінесе тәрбие мен оқытумен, сондай-ақ қажетті психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтылмайды.

Қайталама деректерді (статистикалық деректер, талдамалық баяндамалар, АПН) талдау қорытындылары бойынша баланың жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, мектепке дейінгі ұйымнан жалпы білім беретін мектепке көшу тетігін әзірлеу қажеттілігі анықталды. Қазіргі уақытта "білім

туралы" ҚР Заңының 31-бабының 1-тармағына сәйкес мүмкіндігі шектеулі балалар білім беру ұйымдарына алты – он жастан бастап қабылдана алады. Бұл ретте мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің тәртібін регламенттейтін ҚР қолданыстағы заңнамасына сәйкес (мысалы, п. ҚР "Білім туралы" Заңының 30-бабының 1-тармағы, 31-бабының 1-тармағы) мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу бала 1-сыныпқа түскенге дейін, яғни ол алты жасқа толғанға дейін жүзеге асырылады.

2. 2022 жылы 2-6 жастағы балаларды қамтудың 89,4% - ға дейін ұлғаюына қарамастан, бала туудың жоғары болуына және демографиялық процестерге байланысты мектепке дейінгі ұйымдардағы орын тапшылығы проблемасы өзекті болып қала береді. Мектепке дейінгі ұйымдарға балалардың ең көп кезектілігі Алматы қаласында (49 131 бала), Астана қаласында (45 029 бала), Қарағанды қаласында (27 157 бала), Қызылорда қаласында (25 389 бала), Маңғыстау қаласында (25 093 бала) байқалады. 3-6 жастағы екі баланы 100% қамту қамтамасыз етілмеген: Алматы (92,9 %), Түркістан (99,3 %), Астана (99,2 %) және Алматы (94,6%) қалаларында, Жетісу (98,0 %), Ұлытау облыстарында (89,5 %).

3. Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі" нысаналы көрсеткіші бойынша ҰБДБ деректерін талдау қорытындылары бойынша жергілікті атқарушы органдар ұсынатын деректерді есептеу әдістемесіндегі әртүрлі оқылымдармен байланысты өңірлер арасындағы көрсеткіштер мәндерінің айтарлықтай ауытқуы және өз нәтижелерінің күрт ұлғаюы немесе азаюы анықталды.

4. ЕБҚ бар балалар ҚР Білім Министрлігінің ерте даму институты өткізетін мектептердің, гимназиялардың мектепке дейінгі және мектепалды сыныптарының тәрбиеленушілерінің ҮОБ игеруіне мониторингке қатыспайды. Дағдылардың төмен деңгейін (11,2%) көрсеткен мектепалды топтардың (сыныптардың) тәрбиеленушілерінің үлесі қосымша зерделеуді талап етеді. Бұл нәтижелер мектепке дейінгі ұйымдағы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің жеткіліксіз жұмысымен байланысты, оның міндеттеріне тәрбиеленушілердің уақтылы анықтау, сондай-ақ қажетті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кіреді. Мектеп жасына дейінгі балаларда физикалық, шығармашылық дағдылар.

5. 2019 жылы РСИО ҰҒПО жүргізген ҚР мектепке дейінгі ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды түзету-педагогикалық қолдаудың жай-күйін зерттеу қорытындысы бойынша: ЕБҚ бар балаларды қажетті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеусіз мектепке дейінгі ұйымдардың жалпы білім беру ортасына жаппай қосу; арнаулы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының жеткілікті желісінің болмауы; 2019 жылы АИБД ҰҒПО жүргізген ЕБҚ бар балалардың жеткіліксіз саны анықталды. балабақшаға түсу; ЕБҚ бар балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін арнайы педагогтардың тапшылығы; педагогтердің психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын әзірлеудегі қиындықтары; ЕБҚ бар балаларды тәрбиелеу мен оқытуды ұйымдастыру бойынша НҚА әкімшілігі мен

педагогтерінің жеткіліксіз білімі; басқа балалармен ортақ топтарда ЕБҚ бар балаларды бірлесіп оқыту идеясын қабылдауға қатысты ата-аналардың инклюзивті мәдениетінің төмен деңгейі.

6. 2023 жылғы тамызда КЕАҚ Тао жүргізген Қазақстандық мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі және мектепке дейінгі жастағы балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жай-күйін зерттеу қорытындылары бойынша директорлардың пікірінше, мектепте инклюзивті практиканы енгізуге кедергі келтіретін негізгі факторлар:

- ✓ педагогтердің ЕБҚ бар балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімінің жетіспеушілігі-респонденттердің 14,2 % ;
- ✓ педагогтердің ҮОБ және ҮОЖ бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын жасау бойынша құзыреттерінің жетіспеушілігі – респонденттердің 10,6 % ;
- ✓ ата – аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге әлсіз қатысуы-респонденттердің 9,3 % ;
- ✓ арнайы педагогтардың тапшылығы-респонденттердің 8,7 %.

7. Жалпы білім беретін мектептердің (64,8 %) және мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарының көпшілігі ЕБҚ бар балаларға тек даму мүмкіндігі шектеулі балаларды жатқызады, ал жалпы білім беретін мектептер педагогтарының тек 19,4% денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балаларды, сондай-ақ қолайсыз психологиялық факторларға байланысты мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары бар балаларды, сондай-ақ кедергілері бар балаларды жатқызады әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік мәдени сипаттағы.

8. Жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың директорлары инклюзивті білім беру саласындағы ҚР нормативтік құжаттамасын іске асыру бойынша, оның ішінде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру бойынша біліктілігін арттыруды қажет етеді.

9. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің көпшілігі (33,4 %) денсаулық жағдайына байланысты ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасауда қиындықтарға тап болады және ЕБҚ анықтауға байланысты мәселелерді шешуден гөрі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарынан (педагог-психологтар, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер және т. б.) көмек сұрауға бейім білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын дербес іске асыру (оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бейімдеу, Жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын әзірлеу) немесе басқа әріптестерден кеңес алу үшін жүгіну.

10. Тәрбиеленушілер мен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын іске асыру бойынша педагогтердің, ППҚҚ мамандарының ата-аналармен өзара іс-қимылының жеткіліксіз деңгейі. Мысалы, жалпы білім беретін мектептердегі білім алушылардың ата-аналарының көпшілігі (85,7 %) балаларын оқыту және

тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептегі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандарынан көмек сұрамайды.

11. Мектеп жасына дейінгі тәрбиеленушілер мен білім алушылар мектепте оқуға бейімделу кезеңінде, әсіресе 1-сыныпта бейімделу кезінде үздіксіз психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етеді.

12. Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтарының көпшілігі (36,3 %) мінез - құлық және эмоционалдық проблемалары бар балалармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады; 27% - денсаулық жағдайына байланысты ОР бар балалармен.

13. Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары, мамандары педагогтармен, жалпы білім беретін мектептердің мамандарымен үздіксіз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бөлігінде жеткіліксіз дәрежеде өзара іс-қимыл жасайды.

14. Мектепке дейінгі ұйымдарда және жалпы білім беретін мектептерде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, логопед-мұғалімдер, педагог-ассистенттер) штат бірліктерінің тапшылығы анықталды.

15. Инклюзивті тәжірибелерді іске асыруға кедергі болып табылатын мектептер, мектепке дейінгі ұйымдар педагогтарының көпшілігінің ойлауындағы әлеуметтік-педагогикалық қажеттіліктерден ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінің басым болуы анықталды.

Тұжырымдалған тұжырымдар негізінде ұсынылады:

Білім басқармаларына, оқу-әдістемелік кабинеттерге:

1. МДҰ-да, оның ішінде туу деңгейі жоғары және халық тығыздығы тығыз өңірлерде мемлекеттік және жеке МДҰ-да мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру есебінен орындарды ұлғайту, қосымша алаңдарды, оның ішінде тұрғын үйлер мен басқа да үй-жайлардың бірінші қабаттарында пайдалану жолымен МДҰ-ның қолданыстағы желісін кеңейту жөнінде шаралар қабылдау;

2. Балаларды, оның ішінде ЕБҚ бар балаларды 2-6 жас аралығындағы балаларды, МДТО қамтуды ұлғайту жөніндегі жұмысты күшейту;

3. Арнайы мектепке дейінгі ұйымдардың (арнайы топтардың) санын көбейту;

4. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру жөніндегі жұмысты күшейту;

5. Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың үлесін ұлғайтуға бағытталған шаралар қабылдау;

6. ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу бойынша педагогтерді даярлауға, қайта даярлауға және олардың біліктілігін арттыруға бағытталған шараларды қабылдау.

Жалпы білім беретін мектептер, мектепке дейінгі ұйымдар әкімшілігінің ұсынымдары:

1. Инклюзивті саясатты іске асыру мәселелері бойынша, көшбасшылық құзыреттер мәселелері бойынша кәсіби құзыреттерді жақсарту жөнінде шаралар қабылдау;

2. ЕБҚ бар балаларға білім беру үшін арнайы жағдайлар жасау бойынша жұмысты жалғастыру;

3. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің жұмысын күшейту;

4. ЕБҚ бар балалармен жұмыс бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру;

5. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, логопед-мұғалімдер, логопед-мұғалімдер, педагог-ассистенттер) штат бірліктерін ұлғайту жөнінде шаралар қабылдау;

6. Тәрбиеленушілер мен білім алушылар үшін қолайлы жағдайлар мен қауіпсіз орта жасау жөнінде шаралар қабылдау (бейнебақылау және т. б.);

7. Педагогтердің ата-аналар жұртшылығымен; мектептермен/мектепке дейінгі ұйымдармен, арнайы ұйымдармен ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үздіксіз процесі мәселелері бойынша өзара іс-қимылын күшейту жөнінде шаралар қабылдау.

Жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтеріне ұсынымдар

1. ЕБҚ бар балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелері бойынша (ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламаларын жасау, білім беру процесінде инклюзивті педагогика әдістерін қолдану, рефлексивті құзыреттерді дамыту бойынша) кәсіби құзыреттілікті жүйелі негізде арттыру;

2. Тәрбиеленушілер мен білім алушылардың ЕБҚ анықтау және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын іске асыру мәселелері бойынша басқа педагогтар қатарындағы әріптестермен, ППҚҚ мамандарымен, мектептер/мектепке дейінгі ұйымдар Әкімшілігімен, арнайы білім беру ұйымдарымен (ПМПҚ, ППТҚ) жүйелі негізде ынтымақтасуға;

3. 2021 жылы Орталық әзірлеген үш деңгейлі оқушыны қолдау моделін қолданыңыз;

4. Тәрбиеленушілер мен білім алушылардың ЕБҚ анықтау және психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мәселелері бойынша тәрбиеленушілер мен білім алушылардың ата-аналарымен жүйелі негізде ынтымақтасуға, ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тартуға.

Жалпы білім беретін мектептердің ППҚҚ мамандарына ұсынымдар

1. Жүйелі негізде тәрбиеленушілер мен білім алушылардың ЕБҚ анықтау, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын іске асыру мәселелері бойынша кәсіби құзыреттілігін арттыру;

2. Педагогтармен, білім алушылардың ата-аналарымен, арнайы білім беру ұйымдарының мамандарымен тығыз ынтымақтастық жүргізу.

Қорытынды

Ерте балалық шақтан бастап үйлесімді дамып келе жатқан тұлғаны қалыптастыру, балалар үшін қолайлы және қауіпсіз орта құру, тең сапалы білім беру елдің мемлекеттік саясатын дамытудың басым бағыттары болып табылады.

Тәуелсіздіктің отыз жылында Қазақстан Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі, оның ішінде балалардың тең сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі халықаралық құжаттарды ратификациялады, барлық балалар үшін тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету жөніндегі нормативтік база әзірленді, 2029 жылға дейін инклюзивті білім беруді дамытудың стратегиялық бағыттары айқындалды.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделіне сәйкес мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесі дені сау, дербес, ізденімпаз, коммуникативті, сыни тұрғыдан ойлайтын балаларды қалыптастыру мен әлеуметтендіруді көздейтін тәрбие мен оқыту жүйесін трансформациялау жоспарлануда. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуде тәрбиеленушілер мен білім алушылардың ата-аналарымен бірлесіп, ҚР қолданыстағы заңнамасына сәйкес психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін жүзеге асыратын білім беру ұйымдарының әкімшілігіне, педагогтарына, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің мамандарына ерекше рөл берілетінін атап өту маңызды. Осыған байланысты осы әдістемелік ұсыныстарды әзірлеуде балаларды мектепке дайындау мәселесін, сондай-ақ оларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу процесін реттейтін негізгі нормативтік құжаттарды талдауға көп көңіл бөлінеді.

Балаларды мектепте оқуға дайындаудың ағымдағы жағдайын талдау, сондай-ақ балаларды ерте дамыту институты, арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығы, Ғылыми зерттеулердің ұлттық білім беру академиясы жүргізген талдау қорытындылары бойынша алынған қорытындылар білім беру ұйымдарын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің, мектепке дейінгі ұйымдардың, жалпы білім беретін мектептердің күш-жігерін біріктірудің қызметін күшейту қажеттігін көрсетті, арнайы білім беру ұйымдарының, олардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, балаларға үздіксіз психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде, мектепке дейінгі ұйымдар мен жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігінің, педагогтары мен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің мамандарының біліктілігін үнемі арттыруда.

2023 жылғы 1 қыркүйектегі Президент Жолдауында Мемлекет басшысы белгілеген мемлекет дамуының адамға бағытталған моделінің қағидаттарын басшылыққа ала отырып, қауіпсіз және бақытты балалық шақ үшін жағдай жасау мақсатында қазіргі педагогикалық қоғамдастықтың алдына өзінің кәсіби құзыреттерін тұрақты дамыту, сондай-ақ әрбір баланың әл-ауқатын қамтамасыз ету, сондай-ақ оның табысты әлеуметтенуі үшін дербес жауапкершілікті арттыру міндеті қойылады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. Inclusive Early Childhood Education: Literature Review (F. Bellour, P. Bartolo and M. Kyriazopoulou, eds.). Odense, Denmark
2. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Finland%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
3. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Finland%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
4. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/France%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
5. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/France%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
6. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Estonia%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
7. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Estonia%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
8. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Germany%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
9. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Germany%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
10. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Greece%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
11. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Greece%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
12. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Hungary%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
13. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Hungary%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
14. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Iceland%20%281%20and%202%29%20IECE%20%E2%80%93%20Description%20of%20inclusive%20practice.pdf>
15. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Iceland%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
16. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Ireland%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
17. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Italy%20%281%20of%202%29%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
18. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Italy%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
19. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Latvia%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>

20. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Latvia%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
21. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Norway%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
22. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Norway%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire%202016.pdf>
23. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Poland%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
24. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Poland%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
25. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Slovakia%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
26. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Slovakia%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire%202016.pdf>
27. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Slovenia%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
28. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Slovenia%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
29. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Spain%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice%20.pdf>
30. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Spain%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
31. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Sweden%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
32. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Sweden%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
33. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Switzerland%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
34. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Switzerland%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
35. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/UK%20%28Northern%20Ireland%29%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
36. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/UK%20%28Northern%20Ireland%29%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
37. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/UK%20%28Scotland%29%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
38. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/UK%20%28Wales%29%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice.pdf>
39. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/UK%20%28Wales%29%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>

40. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/UK%20%28England%29%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
41. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Descriptions/Austria_Appendix%20IECE%20-%20Description%20of%20examples%20of%20inclusive%20practice_0.pdf
42. URL: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/agency-projects/IECE/Qs/Austria%20IECE%20Country%20Survey%20Questionnaire.pdf>
43. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года «О ратификации Конвенции о правах ребенка». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400>
44. Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_/compare
45. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года N 345 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_/compare
46. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями // Организация Объединенных Наций. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
47. Конвенция о правах инвалидов / Организация Объединенных Наций. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
48. Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования / Организация Объединенных Наций. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/educat.shtml
49. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>
50. Методические рекомендации по итогам проведения мониторинга по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в организациях среднего образования. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 2136 с.
51. А.А. Мусабалинова, Ф. Полат. Контекстуализация инклюзивного дошкольного образования в образовательной политике Казахстана // Вестник Карагандинского университета. 2023. Серия «Педагогика». № 1 (109). С. 32-44.
52. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249 «Об утверждении Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249#z81>
53. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726 «Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>
54. «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 31 августа 2022 года № 385 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2022 г.) URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329/compare>
55. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.06.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>

56. Приказ и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 августа 2016 года № 499 «Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения» *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.10.2022 г.)*. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014235>
57. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 декабря 2012 года № 557 «Об утверждении типовых учебных планов дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан» *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2022 г.)*. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008275>
58. Приказ МОН РК от 12 января 2022 года № 4 «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618>
59. Приказ Министра образования и науки РК от 12 января 2022 года № 6 «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях образования» URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513/compare>
60. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 9 июля 2021 года № ҚР ДСМ-59 «Об утверждении Санитарных правил «Санитарно-эпидемиологические требования к дошкольным организациям и домам ребенка» *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.04.2023 г.)*. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023469>
61. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 22 января 2016 года № 70 «Об утверждении норм оснащения оборудованием и мебелью организаций дошкольного, среднего образования, а также специальных организаций образования *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2023 г.)*. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272>
62. Национальный сборник «Статистика образования Казахстана» - АО «Национальный центр исследований и оценки образования «Талдау» имени Ахмет Байтұрсынұлы»: Астана, 2023. – 312 стр.
63. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (за 30 лет Независимости и 2021 год). – г. Астана: Министерство просвещения Республики Казахстан, Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 322 стр.
64. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 27 августа 2022 года № 381 «Об утверждении Правил размещения государственного образовательного заказа на дошкольное воспитание и обучение, среднее образование, дополнительное образование детей и на подготовку кадров с техническим и профессиональным, послесредним образованием с учетом потребностей рынка труда». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029323>
65. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 29 декабря 2022 года № 532 «Об утверждении Правил размещения государственного образовательного заказа на специальную психолого-педагогическую поддержку детей с ограниченными возможностями». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031505>
66. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 5 декабря 2022 года № 486 «Об утверждении критериев оценки организаций образования». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031053>
67. Аналитическая справка «Анализ состояния психолого-педагогической поддержки детей с ООП в дошкольных организациях образования РК». – г. Алматы: Национальный научно-практический центр специального и инклюзивного образования, 2019. – 43 стр.
68. Методические рекомендации «Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательном детском саду». URL: <https://special-edu.kz/news/113/single/517>
69. Баймуратова А. Т. О текущем состоянии коррекционно-педагогической поддержки детей с особыми образовательными потребностями в дошкольных общеобразовательных организациях Республики Казахстан// Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқу процессіне енгізу: тарихыб мәселелері және даму болашағы= Включение детей с

ограниченными возможностями в образовательный процесс: история, проблемы и перспективы развития= Including children with disabilities to the educational process: history, problems and development prospects: Материалы Международной науч.-практич. Конф. - Алматы: ННПЦ РСИО, 2022- 669 с.- Каз., рус., англ.

70. Ибраев М.У., Темирбаева М.Ж. О системном подходе в развитии инклюзивного образования (из опыта работы) // Сб. мат. межд. науч.-практ. конф. «Инклюзивное образование: теория, практика, опыт». Нур-Султан: НАО им. И. Алтынсарина, 2019. С. 32–38.

71. Ибраев М.У. Региональная модель взаимодействия различных структур по развитию инклюзивного образования // Республиканский научно-методический журнал «Открытая школа». URL: https://open-school.kz/glavstr/inclusiv_obraz/arhiv_stat_2012_2015/144.pdf

72. Сборник материалов из опыта работы по внедрению и развитию инклюзивного образования в организациях образования в Акмолинской области в 2011-2021 годы. / Под общ. ред. Ибраева М.У. Составители: Дударева М.А., Дмитриева-Лепешева О.Г., Жанғали І.Ә. – Кокшетау, 2022. – 210 с

73. «Об утверждении индекса благополучия детей» Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 1 февраля 2022 года № 21-р. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000021/compare>

74. «Международное исследование преподавания и обучения TALIS-2018: первые результаты Казахстана», 2019 год: Национальный отчет, первый том / Р. Сыздыкбаева. Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 165 стр.

75. Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83 «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогов, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, послесреднего, дополнительного образования и специальные учебные программы, и иных гражданских служащих в области образования и науки» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2022 г.) URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013317>

76. Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Типовых квалификационных характеристик должностей педагогов» от 13 июля 2009 года № 338 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.04.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750>

77. Цукерман, Г.А., Поливанова К.Н. Введение в школьную жизнь: Программа адаптации детей к школьной жизни / Г.А. Цукерман, К.Н. Поливанова. – М.: Генезис, 2008. – 128 с.

78. Гарбузов, В.И. Нервные дети: Советы врача / В.И. Гарбузов – С-Пб.: Медицина, 2006. – с. 176

79. Коломинский, Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько. – М.: Просвещение, 1988. – 190 с.

80. Александровская, Э.М. Социально-психологические критерии адаптации к школе / Э.М. Александровская. – М.: Медицина, 2007. – 235 с.

81. Красникова Татьяна Викторовна АДАПТАЦИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К ШКОЛЕ: ФАКТОРЫ, УРОВНИ, ПОКАЗАТЕЛИ, ЭТАПЫ // Проблемы современного педагогического образования. 2020. № 68-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-mladshih-shkolnikov-k-shkole-factory-urovni-pokazateli-etapy> (дата обращения: 27.08.2023).

82. URL: Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages. ISBN 978-92-64-02762-6. OECD, 2007

83. Florian, L. 2015. Conceptualising Inclusive Pedagogy: The Inclusive Pedagogical Approach in Action. In: Forlin (eds). International Perspectives on Inclusive Education. Inclusive

Pedagogy across the Curriculum. Volume 7. 1-st ed. UKNorth America-Japan-India- Malaysia-China: Emerald. Pp. 11-25.

84. Fendler, L. and Muzaffar, I. (2008), THE HISTORY OF THE BELL CURVE: SORTING AND THE IDEA OF NORMAL. Educational Theory, 58: 63-82. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.2007.0276.x>

85. Florian, L. & Becirevic, M. 2011. Challenges for Teachers' Professional Learning for Inclusive Education in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States. Prospects: Quarterly Review of Comparative Education, 41, 371- 384.

86. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования. Закон Республики Казахстан от 26 июня 2021 года № 56-VII ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056>

87. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗПК «О статусе педагога». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>

88. Перечень образовательных программ курсов повышения квалификации, согласованных с Министерством просвещения Республики Казахстан в 2023 году. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/468132?lang=ru>

89. Инструкция для консультационных пунктов по организации работы с родителями детей, которые не охвачены дошкольным воспитанием и обучением – Нур-Султан, 2022. - 22 стр

90. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 учебном году». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 102 с.

91. Т35 Аналитический отчет «Комплексный анализ результатов мониторинга образовательных достижений обучающихся организаций среднего образования», Астана, Национальная академия образования имени Ы. Алтынсарина, 2022 год – 296 стр.

92. Frost, D., Fimyar, O., Yakavets, N., & Bilyalov, D. (2014). The role of school director in educational reform in Kazakhstan. In Education Reform and Internationalisation Cambridge University Press. <https://books.google.com/books?hl=en&r=id=iqsZBAAQBAJoi=fndpg=PA217dq=bilyalov+darkh+anots=ZgFvEAoQ1wsig=bHsGhqKyFVqxxSNm1TkvH3BZb1I>

93. 50. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана». URL: <https://akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДІҢ МЕКТЕПАЛДЫ ЖӘНЕ
БАСТАУЫШ СЫНЫП ПЕДАГОГТЕРІНЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА**

Құрметті педагог!

Сізден нәтижелері мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке даярлау процесін олардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып жақсартуға көмектесетін, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау және әлеуметтендіру процесінің тиімділігіне ықпал ететін сауалнамаға қатысуыңызды сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды. Сауалнама жасырын түрде толтырылады. Нәтижелер жалпыланған түрде пайдаланылады. Сіздің шынайы жауап беретініңізге сенеміз!

Жалпы сұрақтар

Тұрғылықты өңіріңіз:

Жынысыңыз

1. ер
2. әйел

Біліміңіз

1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
3. жалпы орта білім

Жалпы педагогикалық еңбек өтіліңіз

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жыл
3. 6-15 жыл
4. 16-25 жыл
5. 26 және одан жоғары

Сіз жұмыс істейтін сынып

1. мектеп алды сынып
2. бастауыш сыныптары
3. мектепалды сынып, бастауыш сыныптары

№ р/с	Сұрақтар
1.	Сіздің ойыңызша, қандай балаларды ерекше білім беруді қажет ететін балаларға жатқызуға болады?
1.1	есту, көру, сөйлеу қабілеті, тірек-қимыл аппараты, зияты, эмоциялық-ерік саласы зақымдалған, психикалық дамуы тежелген балалар
1.2	мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар

1.3	аз қамтылған, тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалар, мигрант балалар, босқындар, қандастар
1.4	1.1-1.4 тармақтарда көрсетілген барлық балалар
1.5	Сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
2. Қай балалармен жұмыс істеуде көбірек қиналасыз?	
2.1	денсаулығына байланысты оқуда қиындықтары бар балалармен
2.2	оқуда (мысалы, жазу/оқу/сөйлеу) ерекше қиындықтары бар балалармен
2.3	мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балалармен
2.4	әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени кедергілері бар балалармен
2.5	2.1-2.4 тармақтарда көрсетілген барлық балалармен
2.6	Сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
3. Білім алушылармен жұмыс істеу процесінде олардың ерекше қажеттіліктерін қалай анықтайсыз?	
3.1	сабақта бақылау барысында білім алушылардың оқу материалын игермейтінін байқаймын
3.2	сабақта және сыныптан тыс іс-шараларда білім алушылардың мінез-құлқында бұзушылықтар бар екенін байқаймын
3.3	балаларды оқытудағы қиындықтарды анықтауға мүмкіндік беретін ойын түріндегі жаттығуларды өткіземін, сауалнамаларды қолданамын
3.4	қиындықтарды диагностикалау үшін мамандардан көмек сұраймын (педагог-психолог, дефектолог-мұғалім, логопед-мұғалім және басқалар)
3.5	жауап беруге қиналамын
3.6	Сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
4. Балаларды оқытуда туындайтын қиындықтарды оңай шешемін	
4.1	толықтай келісемін
4.2	келісемін
4.3	жауап беруге қиналамын
4.4	келіспеймін
4.5	мүлдем келіспеймін
5. Мектебіңізде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді ме?	
5.1	иә
5.2	жоқ
5.3	жауап беруге қиналамын
6. Балаларды мектепке бейімдеу бойынша қандай іс-шараларды тиімді деп санайсыз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 3-5 нұсқаны белгілеңіз)	
6.1.	балалармен жазу, оқу, сөйлеу, санау дағдыларын дамыту бойынша жеке жұмыс
6.2	балаларда жауапкершілікті, өздігінен жұмыс істей алу қабілетін, еңбекқорлықты дамыту
6.3	білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша диагностикалық әдістемелерді жүргізу
6.4	педагог-психологтың білім алушылардың танымдық процестерін дамыту бойынша жеке және топтық сабақтар өткізуі (есте сақтау, зейін, ойлау)

6.5	арнайы педагогтің (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) білім алушылардың бұзушылықтарын түзету бойынша жеке-дамыту сабақтарын өткізуі
6.6	әлеуметтік педагогтің білім алушыларды әлеуметтендіру бойынша сабақтар өткізуі
6.7	педагог-ассистенттің баланы жеке қолдауы
6.8	ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тарту
6.9	мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтерімен ынтымақтастық (балаларды мектепке бейімдеу тиімділігін арттыру бойынша бірлескен кездесулер, дөңгелек үстелдер, семинарлар өткізу)
7. Оқуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін Сізге қандай қолдау қажет?	
7.1	мамандардың (педагог-психолог, әлеуметтік педагог, арнайы педагог (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) консультациялары
7.2	әріптестердің әдістемелік көмегі
7.3	әкімшілік тарапынан қолдау
7.4	сабақта педагог-ассистенттің көмегі
7.5	біліктілікті арттыру курстары
7.6	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
8. Мен жұмыс істейтін мектеп балаларға қауіпсіз, жайлы білім беру ортасын ұсынады.	
8.1	толықтай келісемін
8.2	келісемін
8.3	жауап беруге қиналамын
8.4	келіспеймін
8.5	мүлдем келіспеймін
9. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытудың ерекшеліктері туралы білім деңгейіңізді бағалаңыз	
9.1	жоғары
9.2	орташа
9.3	төмен
10. Қолжетімді инклюзивті білім беру ортасын құру үшін ең алдымен не қажет? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-2 нұсқаны белгілеңіз)?	
10.1	әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолдану
10.2	балалардың өз бетінше таңдауы мен өз бетінше іс-әрекетін көтермелеу
10.3	сараланған тапсырмаларды қолдану («күшті» және «әлсіз» білім алушылар үшін)
10.4	ерекше білім беруді қажет ететін баланы арнайы сыныпта оқыту
10.5	сабақта педагог-ассистенттің көмегі
11. Өзіңіздің мектебіңіздегі және басқа білім беру ұйымдарындағы әріптестеріңізбен білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша қалай ынтымақтасасыз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-3 нұсқаны белгілеңіз)?	
11.1	мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарының (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтер, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, педагог-ассистенттер және т.б.) кеңесіне жүгінемін

11.2	психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге байланысты мәселелерді өзін шешемін
11.3	кеңес алу үшін мектеп әкімшілігіне (директор, директордың орынбасарлары) жүгінемін
11.4	мектептің басқа бастауыш сыныптарында жұмыс істейтін педагогтерінен кеңес сұраймын
11.5	мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысына қатысамын
11.6	арнайы білім беру ұйымдарының мамандарына (психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, арнайы мектептер және басқалар) кеңес алу үшін жүгінемін
11.7	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
12.	Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу кезінде қандай қиындықтарға жиі кезігесіз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-5 нұсқаны белгілеңіз)
12.1	ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімнің болмауы
12.2	Үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын құру бойынша құзыреттердің болмауы
12.3	психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тарапынан консультациялық көмектің жеткіліксіздігі (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер)
12.4	баланың мектепте оқуға дайындығының жеткіліксіздігі
12.5	ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге нашар қатысуы
12.6	баланың отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайының төмен болуы
12.7	ата-аналардың балаларды кешенді тексеру үшін психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация мамандарына жүгінгісі келмеуі
12.8	ата-аналардың жалпы сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балаларды бірлесіп оқытудан бас тартуы
12.9	мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлардың болмауы
12.10.	мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуға арналған арнайы сыныптардың болмауы
12.11.	арнайы педагогтердің тапшылығы (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер, сурдопедагог-мұғалімдер)
12.12	оқытуда қиындықтары бар балаларды жеке қолдау үшін педагог-ассистенттердің жетіспеушілігі
12.13	штат кестесінде тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар балаларды қолдау үшін жеке көмекшілердің болмауы
12.14	балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету бойынша НҚА жетілмегендігі
13	Балалардың мектепке бейімделу процесін жақсартуға қандай шаралар ықпал етеді деп ойлайсыз?
13.1	барлық балалар үшін қауіпсіз және жайлы орта құруда әкімшіліктің, жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі

	ұйымдардың мектепалды және бастауыш сынып педагогтерінің, ата-аналардың күш-жігерін біріктіру
13.2	білім алушыларды үздіксіз кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау (тәрбиешілер, педагогтер, білім беру ұйымдарының, ПМПК, ППТК, арнайы мектептер мамандары және т.б.)
13.3	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)

Ынтымақтастық үшін рақмет!

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ МЕКТЕПАЛДЫ ТОП ПЕДАГОГТЕРІНЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

Құрметті педагог!

Сізден нәтижелері мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке даярлау процесін олардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып жақсартуға көмектесетін, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау және әлеуметтендіру процесінің тиімділігіне ықпал ететін сауалнамаға қатысуыңызды сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды. Сауалнама жасырын түрде толтырылады. Нәтижелер жалпыланған түрде пайдаланылады. Сіздің шынайы жауап беретініңізге сенеміз!

Жалпы сұрақтар

Тұрғылықты өңіріңіз:

Жынысыңыз

1. ер
2. әйел

Біліміңіз

1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
3. жалпы орта білім

Жалпы педагогикалық еңбек өтіліңіз

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жыл
3. 6-15 жыл
4. 16-25 жыл
5. 26 және одан жоғары

Сіз жұмыс істейтін ұйым

1. шағын орталық, мектепалды топ
2. балабақша, мектепалды топ

№ p/c	Сұрақтар
1.	Сіздің ойыңызша, қандай балаларды ерекше білім беруді қажет ететін балаларға жатқызуға болады?
1.1	есту, көру, сөйлеу қабілеті, тірек-қимыл аппараты, зияты, эмоциялық-ерік саласы зақымдалған, психикалық дамуы тежелген балалар
1.2	мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар
1.3	аз қамтылған, тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалар, мигрант балалар, босқындар, қандастар
1.4	1.1-1.4 тармақтарда көрсетілген барлық балалар
1.5	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)

2. Қай балалармен жұмыс істеуде көбірек қиналасыз?	
2.1	денсаулығына байланысты оқуда қиындықтары бар балалармен
2.2	оқуда (мысалы, жазу/оқу/сөйлеу) ерекше қиындықтары бар балалармен
2.3	мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балалармен
2.4	әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени кедергілері бар балалармен
2.5	2.1-2.4 тармақтарда көрсетілген барлық балалармен
2.6	Сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
3. Тәрбиеленушілермен жұмыс істеу процесінде олардың ерекше қажеттіліктерін қалай анықтайсыз?	
3.1	сабақта бақылау барысында тәрбиеленушілер оқу материалын игермейтінін байқаймын
3.2	сабақта және тәрбие шараларында тәрбиеленушілердің мінез-құлқында бұзушылықтар бар екенін байқаймын
3.3	балаларды оқытудағы және тәрбиелеудегі қиындықтарды анықтауға мүмкіндік беретін ойын түріндегі тапсырмаларды өткіземін, сауалнамаларды қолданамын
3.4	қиындықтарды диагностикалау үшін мамандардан көмек сұраймын (педагог-психолог, дефектолог-мұғалім, логопед-мұғалім және басқалар)
3.5	жауап беруге қиналамын
3.6	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
4. Мен балаларды тәрбиелеуде және оқытуда туындайтын қиындықтарды оңай шешемін	
4.1	толықтай келісемін
4.2	Келісемін
4.3	жауап беруге қиналамын
4.4	Келіспеймін
4.5	мүлдем келіспеймін
5. Мектепке дейінгі білім беру ұйымыңызда психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді ме?	
5.1	Иә
5.2	Жоқ
5.3	жауап беруге қиналамын
6.	Оқу жылына бала дамуының жеке картасын, ұйымдастырылған іс-әрекеттің перспективалық жоспарын әзірлеу кезінде тәрбиеленушілерді психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша іс-шараларды жоспарлаймын
6.1	толықтай келісемін
6.2	келісемін
6.3	жауап беруге қиналамын
6.4	келіспеймін
6.5	мүлдем келіспеймін
7. Балаларды мектепке даярлау бойынша қандай іс-шараларды тиімді деп санайсыз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 3-5 нұсқаны белгілеңіз)?	
7.1.	балалармен жазу, оқу, сөйлеу, санау дағдыларын дамыту бойынша жеке жұмыс
7.2	балаларда жауапкершілікті, өздігінен жұмыс істей алу қабілетін, еңбекқорлықты дамыту

7.3	тәрбиеленушілердің ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша диагностикалық әдістемелерді жүргізу
7.4	педагог-психологтың тәрбиеленушілердің танымдық процестерін (есте сақтау, зейін, ойлау) дамыту бойынша жеке және топтық сабақтар өткізуі
7.5	арнайы педагогтің (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) жеке-дамыту сабақтарын өткізуі
7.6	педагогтің тәрбиеленушілерді әлеуметтендіру бойынша сабақтар өткізуі
7.7	педагог-ассистенттің баланы жеке қолдауы
7.8	ата-аналарды тәрбие іс-шараларына қатысуға тарту
7.9	орта білім беру ұйымдардың педагогтерімен ынтымақтастық (балаларды мектепке бейімдеу тиімділігін арттыру бойынша бірлескен кездесулер, дөңгелек үстелдер, семинарлар өткізу)
8. Тәрбиелеу мен оқытуда қиындықтары бар балалармен жұмыс істеу үшін Сізге қандай қолдау қажет?	
8.1	мамандардың (педагог-психолог, әлеуметтік педагог, арнайы педагог (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім) консультациялары
8.2	әріптестердің әдістемелік көмегі
8.3	әкімшілік тарапынан қолдау
8.4	сабақта педагог-ассистенттің көмегі
8.5	біліктілікті арттыру курстары
8.6	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
9. Мен жұмыс істейтін мектепке дейінгі білім беру ұйымы балаларға қауіпсіз, жайлы білім беру ортасын ұсынады	
9.1	толықтай келісемін
9.2	келісемін
9.3	жауап беруге қиналамын
9.4	келіспеймін
9.5	мүлдем келіспеймін
10. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды тәрбиелеу мен оқытудың ерекшеліктері туралы білім деңгейіңізді бағалаңыз	
10.1	жоғары
10.2	орташа
10.3	төмен
11. Қолжетімді инклюзивті тәрбиелеу және оқыту ортасын құру үшін ең алдымен не қажет? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-2 нұсқаны белгілеңіз)?	
11.1	әр балаға жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолдану
11.2	балалардың өз бетінше таңдауы мен өз бетінше іс-әрекетін көтермелеу
11.3	сараланған тапсырмаларды қолдану («күшті» және «әлсіз» білім алушылар үшін)
11.4	ерекше білім беруді қажет ететін баланы арнайы топта тәрбиелеу және оқыту
11.5	сабақта педагог-ассистенттің көмегі
12.	Өзіңіздің мектепке дейінгі білім беру ұйымыңыздағы және басқа білім беру ұйымдарындағы әріптестеріңізбен тәрбиеленушілерді психологиялық-педагогикалық қолдау

	мәселелері бойынша қалай ынтымақтасасыз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-3 нұсқаны белгілеңіз)
12.1	мектепке дейінгі білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарына (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтер, логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер және т.б.) кеңесіне жүгінемін
12.2	психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге байланысты мәселелерді өзім шешемін
12.3	кеңес алу үшін мектепке дейінгі білім беру ұйымы әкімшілігіне (басшы, әдіскер) жүгінемін
12.4	мектепке дейінгі білім беру ұйымының басқа топтарында жұмыс істейтін педагогтерінен кеңес сұраймын
12.5	мектепке дейінгі білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысына қатысамын
12.6	арнайы білім беру ұйымдарының мамандарына (психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, арнайы мектептер және басқалар) кеңес алу үшін жүгінемін
12.7	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)
13.	Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу кезінде қандай қиындықтарға жиі кезігесіз? (Сіздің пікіріңізге сәйкес келетін 1-5 нұсқаны белгілеңіз)
13.1	ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психофизикалық ерекшеліктері туралы арнайы білімнің болмауы
13.2	Үлгілік оқу бағдарламалары мен жоспарларын бейімдеу, жеке оқу бағдарламалары мен жоспарларын құру бойынша құзыреттердің болмауы
13.3	психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тарапынан консультациялық көмектің жеткіліксіздігі (педагог-психологтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер)
13.4	баланың мектепте оқуға дайындығының жеткіліксіздігі
13.5	ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге нашар қатысуы
13.6	баланың отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайының төмен болуы
13.7	ата-аналардың балаларды кешенді тексеру үшін психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация мамандарына жүгінгісі келмеуі
13.8	ата-аналардың жалпы сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балаларды бірлесіп оқытудан бас тартуы
13.9	мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлардың болмауы
13.10	мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуға арналған арнайы сыныптардың болмауы
13.11	арнайы педагогтердің тапшылығы (логопед-мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, тифлопедагог-мұғалімдер, сурдопедагог-мұғалімдер)
13.12	оқытуда қиындықтары бар балаларды жеке қолдау үшін педагог-ассистенттердің жетіспеушілігі
13.13	штат кестесінде тірек-қимыл аппараты бұзушылықтары бар балаларды қолдау үшін жеке көмекшілердің болмауы

13.14	балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету бойынша НҚА жетілмегендігі
14	Балалардың мектепке бейімделу процесін жақсартуға қандай шаралар ықпал етеді деп ойлайсыз?
14.1	барлық балалар үшін қауіпсіз және жайлы орта құруда әкімшіліктің, жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі ұйымдардың мектепалды және бастауыш сынып педагогтерінің, ата-аналардың күш-жігерін біріктіру
14.2	білім алушыларды үздіксіз кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау (тәрбиешілер, педагогтер, білім беру ұйымдарының, ПМПК, ППТК, арнайы мектептер мамандары және т.б.)
14.3	сіздің жауап нұсқаңыз (жазыңыз)

Ынтымақтастық үшін рақмет!

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Мектепте оқуға дайындық мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша шетелдік тәжірибеге шолу.....	5
2 Балалардың мектепте оқуға дайындығының ағымдағы жағдайын талдау.....	137
3 Қазақстандық мектепке дейінгі ұйымдарда мектепке дейінгі және мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жағдайын зерттеу нәтижелерін талдау.....	221
4 Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	297
Қорытынды.....	302
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	303
Қосымша.....	309

**Мектепте оқуға даярлау мақсатында балаларды
психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации
по организации психолого-педагогического сопровождения детей
с целью подготовки к обучению в школе**

Басуға 15.09.2023 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 40.

Подписано в печать 15.09.2023 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 40.